Universitatea „Titu Maiorescu"
Facultatea de Drept

DR. PETRU SELAGEA

SOCIOLOGIE JURIDICĂ

şi metodele ei de cercetare

Curs teoretico-aplicativ

II 358.627

Titu Maiorescu

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAŞI
II 358.627

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

83

Dr. PETRU SELAGEA

SOCIOLOGIE JURIDICĂ ŞI METODELE EI DE CERCETARE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bucureşti, 2003

© Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, 2003
Bucureşti, România
Str. Dionisie Lupu, nr. 70, sector 1
tel.: (004021) 650.74.30
fax: (004021) 311.22.97
www.utm.ro

© *Toate drepturile asupra prezentei ediţii sunt rezervate Editurii Universităţii* Titu Maiorescu.
Orice reproducere, preluare parţială sau integrală, prin orice mijloc a textului, este interzisă, acesta fiind proprietatea exclusivă a editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
SELAGEA, PETRU
Sociologie juridică şi metodele ei de cercetare/
dr. Petru Selagea - Bucureşti: Editura Universităţii Independente „Titu Maiorescu", 2003
Bibliogr.
ISBN 973-86202-0-1
316.334.4

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dr. PETRU SELAGEA

108362

SOCIOLOGIE JURIDICĂ ŞI METODELE EI DE CERCETARE

CURS TEORETICO-APLICATIV

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARY LIBRARY IASI

358890
B.C.U. IASI

editura universităţii Titu Maiorescu

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Curriculum vitae:

Numele şi prenumele: SELAGEA S. PETRU
Data şi locul naşterii: 30 X 1937, Bistra, Alba
Starea civilă: căsătorit
Domiciliul stabil: B-dul Libertăţii nr. 6, bloc 116, scara 1, etaj 2, ap.4, sector 4, Bucureşti;
Studii: * Liceul Pedagogic (Şcoala pedagogică mixtă nr. 2 Cluj-Napoca), promoţia 1955, şef de promoţie;
* Facultatea de Filosofie, Bucureşti
Titluri ştiinţifice: doctor în sociologie - 2002, cu tema „Aplicaţii ale logicii erotetice la cercetările sociologice de teren" Coordonator prof. univ. dr. Ioan Mihăilescu, Rectorul Universităţii din Bucureşti
Ocupaţii/funcţii: asistent universitar, lector universitar la disciplinele *Relaţia cu publicul*, *Metode şi tehnici de cercetare în sociologie şi psihologie* – 1992-1997; în prezent, lector universitar la disciplina *Sociologie juridică*, Catedra de Drept privat, Facultatea de Drept, Universitatea „Titu Maiorescu"
Activitate ştiinţifică: autor a peste 30 de lucrări, studii şi comunicări ştiinţifice, dintre care menţionez:

*„Relaţia cu publicul", Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1995;
*„Relaţia cu publicul în munca de poliţie", Note de curs, Academia de Poliţie „Alexandru Ioan Cuza", 1991;
*„Relaţia cu publicul" (Manual), Academia de Poliţie „Alexandru Ioan Cuza", 1994;
*"„Norme şi reguli de comportare civilizată în societate", Academia de Poliţie „Alexandru Ioan Cuza", 1991;
*„Norme şi reguli de comportare civilizată în societate" (pentru uzul studenţilor I.N.I.), 1994;

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

*„Evaluarea formativă - mijloc de activizare a studenţilor", 1990;
*„Observaţia în ştiinţele socio-umane", I.N.I., 1994;
*„Metode şi tehnici de cercetare sociologică", note de curs I.N.I., 1997;
*„Specificul metodelor sociologice interogative", I.N.I., 1996;
*„Metodele sociologice interogative şi logica erotetică";
*„Tehnica analizei de conţinut aplicată la declaraţia de martor", 2001
* Coautor la „Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă", Editura Universităţii „Titu Maiorescu", 2002
* Comunicări ştiinţifice;
* Studii şi articole în reviste de specialitate.

Distincţii:
* Ordinul „Meritul militar" clasa a III-a, 1993;
* Ordinul „Meritul militar" clasa a II-a, 1995;
* Medalia „Meritul militar" clasa II-a, 1979;
* Medalia „Meritul militar" clasa I, 1985

Stagii de documentare în străinătate: nu am beneficiat.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I. OBIECTIVELE CURSULUI

I. 1. Sub raport didactic

– Locul cursului în cadrul programului de învăţământ –

Cursul este plasat în anul I, cu scopul informării studenţilor asupra organizării şi funcţionării societăţii, a instituţiilor, comunităţilor şi grupurilor ce alcătuiesc structura socială, raporturilor juridice dintre acestea, mecanismelor legislative ce asigură suportul ordinii juridice şi sociale.

Cursul urmăreşte:

- asimilarea de către studenţi a conceptelor de bază ale acestei discipline: normă, lege, control social, socializare, conformitate, ordine socială;
- înţelegerea caracterului social al dreptului, atât prin origine şi funcţie, cât şi prin efectivitate şi consecinţe;
- cunoaşterea problemelor sociale care generează fenomenele de devianţă, infracţionalitate, delincvenţă juvenilă;
- familiarizarea studenţilor cu principalele curente şi paradigme sociologice şi operaţionalizarea lor în contextul realităţilor din societatea românească.

I. 2. Sub raport metodologic

– Semnificaţia formativă a cursului –

Profesiunea de jurist presupune o pregătire teoretică şi practică complexă, a cărei bază o constituie realitatea socială a fenomenelor juridice, a instituţiilor juridice, precum şi cercetarea, cunoaşterea, înţelegerea determinării acestora de către realitatea socială, ca şi a influenţelor pe care sistemul juridic, fenomenul juridic, dreptul le are asupra realităţii sociale obiective.

Însuşirea problematicii abordate de sociologia juridică constituie o cerinţă ineluctabilă pentru studenţii în drept, pentru toţi profesioniştii din domeniul juridicului.

Pornind de la aceste coordonate, disciplina „Sociologie juridică" este concepută ca având un rol însemnat pentru dezvoltarea intelectuală,

profesională a celor care urmează cursurile Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii Independente Titu Maiorescu.

În cadrul acesteia, studenţii cunosc geneza şi evoluţia teoriei sociologico-juridice, specificul cercetării sociologico-juridice asupra realităţii sociale a dreptului, contribuţiile româneşti la dezvoltarea sociologiei juridice; studiază fenomenele şi instituţiile juridice din perspectiva interrelaţiilor dintre acestea şi viaţa socială, geneza, evoluţia, structura şi funcţionalitatea dreptului; cercetează etapele investigaţiei sociologico-juridice, metodele acestei investigaţii.

În corelaţia intimă cu celelalte discipline universitare, sociologia juridică asigură formarea unei gândiri teoretico-metodologice moderne a studenţilor Facultăţii de Drept, contribuie la pregătirea lor ca buni profesionişti.

Alte obiective ale cursului de sociologie juridică sunt: reevaluarea raportului dintre sociologia juridică şi sociologia generală, dintre sociologia juridică şi ştiinţa dreptului, analiza unor lucrări de excepţie din literatura internaţională şi cea românească din domeniul sociologiei juridice; însuşirea principiilor, regulilor, metodelor şi tehnicilor de cercetare a fenomenului juridic din perspectiva relaţiilor sale cu viaţa socială; dezvoltarea capacităţilor studenţilor de a înţelege şi discerne comportamentele umane indezirabile, delincvente, de cele socialmente acceptate; sensibilizarea studenţilor la problemele deontologiei juridice.

I.3. Sub raport aplicativ

Cursul şi seminarul permit analiza şi interpretarea unor speţe socio-juridice, care asigură înţelegerea complexităţii problematicii sociale, identificarea factorilor care generează anomie şi devianţă, care perturbă ordinea juridică şi socială.

BCU IAŞI

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

CUPRINS

Curriculum vitae 5
Obiectivele cursului 7
Cuvânt înainte 15

PARTEA I
CAPITOLUL I – Sociologia – ştiinţă socială 21
1. Obiectul şi definiţia sociologiei. Specificul cunoaşterii sociologice 21
2. Empiric şi teoretic în cercetarea sociologică 29
3. Funcţiile sociologiei 30
3.1 Funcţia cognitiv-explicativ-interpretativă 31
3.2 Funcţia predictivă 32
3.3 Funcţia aplicativ-constructivă 32
3.4 Funcţia critică 32
4. Despre legile sociologice 32
5. Definirea termenilor 36
6. Metoda sociologică 37
7. Sursele cunoaşterii sociologice 38
Bibliografie selectivă 39

CAPITOLUL II – Obiectul şi problematica sociologiei juridice 40
1. Sociologia generală şi domeniile specializate ale sociologiei 40
2. Sociologia juridică – domeniu distinct al sociologiei generale sau ştiinţă de graniţă între Drept şi sociologie? 42
2.1 Sociologia juridică şi Ştiinţa Dreptului 45
2.2 Sociologie juridică sau sociologia Dreptului? 47
3. Despre obiectul şi problematica sociologiei juridice. Definiţia sociologiei juridice 50
3.1 Despre obiectul şi problematica sociologiei juridice 50
Lectura nr. 1 52
3.2 Definiţia sociologiei juridice 53
4. Funcţiile sociologiei juridice 54
4.1 Funcţia cognitivă 55
4.2 Funcţia explicativă 56
4.3 Funcţia critică 57
4.4 Funcţia practică 58
5. Metodele sociologiei juridice 59
6. Despre sociologia devianţei 60
Bibliografie selectivă 62

CAPITOLUL III – Geneza şi evoluţia sociologiei juridice 64
1. Gândirea socio-juridică în antichitatea greco-romană 64
Lectura nr. 2 67
Lectura nr. 3 69
2. Gândirea socio(sociologico-)juridică din epoca Renaşterii până la constituirea sociologiei juridice ca disciplină sociologică autonomă ...76
Lectura nr. 4 84
Lectura nr. 5 96
3. Constituirea sociologiei ca ştiinţă autonomă 98
Lectura nr. 6 99
Lectura nr. 7 107
Lectura nr. 8 109
Lectura nr. 9 110
Lectura nr. 10 111
4. Dezvoltarea gândirii sociologico-juridice după constituirea sociologiei juridice ca disciplină ştiinţifică autonomă 114
Bibliografie selectivă 124

CAPITOLUL IV – Sociologia juridică românească 126
1. Despre gândirea socio(sociologico-)juridică românească premergătoare constituirii sociologiei juridice 126
2. Constituirea sociologiei juridice româneşti 127
2.1 Suportul de idei premergătoare (precursori) 127
2.2 Constituirea sociologiei juridice româneşti 130
Lectura nr. 11 143
Lectura nr. 12 146
3. Teoria şi cercetarea sociologico-juridică românească în cea de-a doua jumătate a secolului XX 150
Bibliografie selectivă 154

CAPITOLUL V – Ordine socială şi ordine juridică 156
1. Ordine socială şi norme sociale 156
1.1 Normele şi valorile sociale 156
1.2 Obiceiul şi cutuma 158
1.3 Norme morale şi norme juridice 159

2. Ordine juridică şi norme juridice 160
3. Norme şi sancţiuni 162
3.1 Norme sociale şi norme juridice 162
3.2 Sancţiuni sociale şi sancţiuni juridice 164
4. Dreptul şi controlul social 167
Bibliografie selectivă 170

CAPITOLUL VI – Responsabilitatea socială şi răspunderea juridică 171
1. Despre responsabilitatea socială 171
Lectura nr. 13 174
Lectura nr. 14 175
2. Despre răspunderea juridică 175
3. Responsabilitatea socială şi răspunderea juridică 177
Bibliografie selectivă 183

CAPITOLUL VII – Fenomenele juridice 185
1. Specificul fenomenelor juridice 185
Lectura nr. 15 187
Lectura nr. 16 188
2. Clasificarea fenomenelor juridice 189
2.1 Fenomene juridice primare şi secundare 190
2.1.1 Fenomene juridice primare 190
2.1.2 Fenomene juridice secundare 190
2.2 Fenomene juridice de putere şi subputere 191
2.2.1 Fenomene juridice de putere 191
2.2.2 Fenomene juridice de subputere 191
2.3 Fenomene juridice-instituţii şi fenomene juridice-caz 191
2.3.1 Fenomene juridice-instituţii 191
2.3.2 Fenomene juridice-caz 192
2.4 Fenomene juridice contencioase şi necontencioase 192
2.4.1 Fenomene juridice contencioase 192
2.4.2 Fenomene juridice necontencioase 192
Lectura nr. 17 193
Bibliografie selectivă 193

CAPITOLUL VIII – Fenomene de nondrept 195
1. Nondreptul sau absenţa Dreptului; definirea fenomenului 195
2. Nondreptul ca dat social 200
2.1 Autolimitarea dreptului 200
2.1.1 Spaţii sau locuri în care Dreptul fie nu există, fie este limitat în acţiunea sa 200
2.1.2 Perioade de timp, uneori îndelungate, în care Dreptul fie nu există, fie este limitat în acţiunea sa 202
2.1.3 Forma lacunară a regulii de drept sau nondreptul intelectual ..203
2.2 Autoneutralizarea Dreptului 204
2.3 Rezistenţa faptului la Drept 204
3. Nondreptul ca alegere individuală 205
3.1 Alegerile organice 206
3.1.1 Situaţiile de fapt 206
3.1.2 Situaţiile de amiciţie 207
3.2 Alegerile difuze 208
4. Fenomene de nondrept în societatea românească de (în) tranziţie 209
Bibliografie selectivă 211

CAPITOLUL IX – Devianţa şi delincvenţa 212
1. Despre natura devianţei. Comportamentul deviant 212
2. Definirea devianţei. Explicarea devianţei 214
3. Delincvenţa. Comportamentul delincvent 220
4. Delincvenţa juvenilă 222
5. Studii de caz 224
5.1 Omor calificat 224
5.2 Delincvenţa juvenilă 227
5.3 Furt calificat 229
Bibliografie selectivă 234

PARTEA a II-a

CAPITOLUL I – Metodologia cercetării sociologico-juridice 237
1. Definirea termenilor 237
2. Investigaţia sociologico-juridică 241

3. Principii metodologice în cercetările sociologico-juridice 245
4. Etapele investigaţiei sociologico-juridice 246
5. Tipuri de cercetări sociologico-juridice 251
6. Metode, tehnici, procedee şi instrumente de cercetare sociologico-juridică empirică 254
7. Observaţia în cercetările sociologico-juridice 256
7.1 Rolul şi specificul observaţiei în cercetările sociologico-juridice ...256
7.2 Obiectul observaţiei în cercetările sociologico-juridice 257
7.3 Tipologia observaţiei sociologico-juridice 259
7.4 Condiţii şi reguli de aplicare a observaţiei ştiinţifice în cercetările sociologico-juridice empirice 260
7.5 Instrumente utilizate în cercetările sociologico-juridice empirice bazate pe metoda observaţiei 261
7.5.1 Protocolul de observaţie 262
7.5.2 Fişa de observaţie 262
7.5.3 Scala de ordonare şi apreciere a datelor şi informaţiilor colectate prin observaţie 262
8. Ancheta sociologico-juridică 264
8.1 Ancheta sociologico-juridică pe bază de chestionar 265
8.1.1 Chestionarul sociologic, instrument de cercetare concretă ..266
8.1.2 Clasificarea chestionarelor. Criterii de clasificare şi tipuri de chestionar 268
8.1.3 Structura şi design-ul chestionarului 269
8.2 Ancheta sociologică pe bază de interviu 271
9. Întrevederea sociologico-juridică 273
9.1 Tipuri de întrevederi sociologico-juridice 275
10. Sondajul de opinie 276
10.1 Specificul sondajului de opinie 276
10.2 Sondajul de opinie şi comportamentul de vot 280
10.3 Despre evaluarea sondajelor de opinie 281
10.4 Ancheta sociologică şi sondajul de opinie 282
11. Analiza documentelor social-juridice 283
12. Tehnica analizei documentelor social-juridice 286
12.1 Particularităţi 286
12.2 Procedee de analiză a conţinutului declaraţiei de martor ...288
12.2.1 Analiza frecvenţelor 290

12.2.2 Analiza tendinţei 292
12.2.2.1 Indicele gradului de tendinţă a grupului 293
12.2.2.2 Indicele gradului de tendinţă individuală 293
12.2.2.3 Indicele de tendinţă pentru atitudinea martorilor acuzării 297
12.2.2.4 Indicele de tendinţă pentru atitudinea martorilor apărării 298
Bibliografie selectivă 301

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuvânt înainte

Sociologia juridică este o disciplină ştiinţifică cu caracter teoretic practic-aplicativ relativ recent constituită (sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX). Ea are un rol însemnat în cercetarea teoretică a unuia dintre domeniile centrale ale societăţii – cel juridic. În acelaşi timp prezintă largi deschideri către investigarea practică a realităţii sociale a Dreptului, către cercetarea empirică, de teren, concretă a acestei realităţi.

Obiectul şi problematica sociologiei juridice s-au conturat în decursul timpului în strânsă legătură cu evoluţia gândirii despre societate şi cu constituirea, în secolul XIX, a sociologiei ca ramură distinctă a cercetării şi cunoaşterii ştiinţifice. Deşi este considerată când domeniu distinct al sociologiei (M. Voinea şi alţii), când ştiinţă de graniţă între Drept şi sociologie (N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia şi alţii), ea nu a fost considerată ca ramură a cercetării unei părţi a realităţii sociale decât după apariţia sociologiei ca ştiinţă. Nu este mai puţin adevărat faptul că ideile şi preocupările teoretice specifice s-au conturat şi maturizat în strânsă legătură cu evoluţia gândirii şi practicii juridice.

Constituirea sociologiei juridice ca ramură autonomă a ştiinţelor despre societate este legată de gândirea şi activitatea ştiinţifică a unor sociologi şi jurişti celebri între care trebuie amintiţi: Émile Durkheim (1858-1917), Eugen Ehrlich (1862-1922), Max Weber (1864-1920), Georges Gurvitch (1864-1969), Theodore Geiger (1891-1952), Talcott Parsons (1902-1979), Jean Carbonier şi numeroşi alţii.

O contribuţie însemnată în afirmarea şi dezvoltarea sociologiei juridice la fel ca şi în alte domenii ale culturii naţionale şi universale a adus-o gândirea sociologică juridică românească. Între fondatorii gândirii sociologice româneşti a Dreptului se înscriu personalităţi ştiinţifice de primă importanţă pentru cultura şi ştiinţa românească dar şi europeană şi universală cum sunt: Dimitrie Gusti (1880-1955), Dumitru Drăghicescu (1875-1945), Mircea Djuvara (1866-1945), Traian Herseni, H. H. Stahl, Mircea Manolescu, Petre Andrei (1891-1940). În ultimii 60 de ani sociologia juridică românească a înregistrat şi progrese, cu toate condiţiile vitrege care au urmat încheierii celui de-al doilea război mondial. S-au afirmat nume noi ca: N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia, Yolanda

Eminescu, Silvia Popescu, Maria Voinea, Dan Banciu, Ion Vlăduţ, Valerius M. Ciucă şi alţii.

Studierea sociologiei juridice este o cerinţă majoră mereu actuală pentru toţi studenţii facultăţilor de Drept, o necesitate cultural-ştiinţifică pentru toţi profesioniştii din domeniul juridicului, pentru toţi cercetătorii acestui domeniu.

Despre rolul acestei discipline ştiinţifice în formarea intelectualului viitor jurist consider foarte sugestive şi categorice, totodată, părerile studenţilor facultăţii de Drept de la Universitatea *Titu Maiorescu* dintre care voi prezenta, din motive de spaţiu, dar şi didactice, doar câteva.

Dincă Daniel Ionuţ (grupa 109, an 2000) face parte dintre acei studenţi care consideră Sociologia juridică o disciplină care a fost introdusă între materiile ce trebuie studiate în facultăţile de Drept doar pentru a-i încărca programul studentului şi pentru a-i crea încă un obstacol în plus în drumul său şi aşa plin de gropi. Alţii nu au o opinie personală considerând că dacă a fost trecută în programul acestei facultăţi pe care o urmează, este o materie necesară. Cei mai mulţi însă, apreciază întrutotul acestă ştiinţă ca fiind o contribuţie substanţială la formarea intelectualului jurist.

„Sociologia juridică are un rol foarte important în formarea gândirii ştiinţifice a viitorului jurist", spune Botorogeanu Elena Mădălina studentă a grupei 109 în anul 2000. „La începutul studiului acestei discipline eram speriată, dar învăţând-o mi-am dat seama cât de important este să înveţi lucruri noi în legătură cu izvoarele, evoluţia şi finalitatea Dreptului. Sociologia juridică, prin problematica şi ideile pe care le ridică şi le cultivă mă ajută să îmi deschid noi orizonturi în profesie, îmi pune într-un fel *pecetea* ştiinţei Dreptului."

„Ca orice student din anul I al facultăţii de Drept, spune studenta Voicu (Lupu) Daniela Claudia (grupa 109, an 2000) de la U.I.„T.M.", la începutul anului de învăţământ, când am aflat care sunt materiile de studiu în acest an, am încercat diverse sentimente: bucurie, tristeţe, dar şi mirare, uimire. Bucuria, izvorâtă din faptul că îmi plăcea ideea de a studia anumite materii pe care eu le consideram în acel moment importante pentru domeniul pe care l-am ales. Mirare, uimire, tristeţe am simţit când am constatat că trebuie să studiez şi alte materii, pe care eu nu le bănuiam a fi necesare viitorului jurist. Recunosc acum sincer – şi nu spre cinstea mea – că printre acele materii considerate din ultima categorie se număra şi Sociologia juridică. „Pentru ce îmi trebuie mie, viitor jurisconsult, magistrat sau notar această materie?", mă întrebam atunci. Acum, după ce am

studiat această materie, după ce am învăţat-o, pot spune cât de naivă eram la început. Am părerea că nestudiind serios această disciplină, absolventul de Drept nu este pe deplin intelectual-jurist.

Mereuţă Daniel din grupa 109, anul 2000, crede că rolul Sociologiei juridice în Facultatea de Drept constă atât în contribuţia la modelarea caracterului studentului cât şi în transmiterea de noi cunoştinţe despre societate şi oameni şi sub aspect juridic.

„Ce-mi trebuie mie Sociologia juridică?" m-am întrebat la începutul studierii acestei discipline – mărturiseşte studenta Marinescu Oana Andreea (grupa 109, anul 2000). „Acum, la finele anului, îmi dau seama că fiecare materie îşi are rostul ei în formarea intelectuală a viitorului jurist, că acumulările teoretice, inclusiv cele de la Sociologia juridică mă vor ajuta pe tot parcursul activităţii mele ca profesionist, pe tot parcursul vieţii".

„Sociologia juridică ajută la disciplinarea vieţii intelectuale a studentului în Drept" – spune studenta Proşa Platon Mihaela, grupa 109, anul 2000.

Iacobele M. Gabriela, studentă în grupa 109, anul 2000, declară că „această disciplină m-a ajutat să-mi creez o viziune corectă asupra modului cum trebuie analizat şi înţeles fenomenul juridic; acesta din urmă nu este un dat, preexistent societăţii, el este generat de societatea însăşi, iar fenomenul juridic exercită, la rândul său, propria influenţă, uneori hotărâtoare, asupra societăţii, asupra evoluţiei acesteia. Această materie, din punctul meu de vedere, ne ajută în poziţionarea corectă a juridicului în faţa socialului, în înţelegerea corectă a interacţiunii dintre societate – ca organism viu, dinamic, fecund şi domeniul juridicului înţeles ca produs, fruct şi instrument activ în apărarea societăţii care l-a creat".

„Sociologia juridică este nu numai un mod ştiinţific de a explica şi transmite ideile despre apariţia, evoluţia şi finalitatea Dreptului, despre specificul acestuia în raport cu alte valori create de societate, ci este şi un mod de gândire care trebuie însuşit de orice viitor jurist" – afirmă şi Filip Irina Raluca, studentă în grupa 109, an 2000.

O altă studentă, a grupei 110 din acelaşi an, Anton Nicoleta, spune: „Trebuie să recunosc că această disciplină teoretică, cu nebănuite aplicaţii practice, m-a orientat în clarificarea unor probleme şi aspecte care ţin de realitatea socială a Dreptului şi pe care, anterior aprofundării cunoştinţelor de Sociologie juridică, le percepeam într-un alt mod decât cel corect, şi, mai rău, nu le înţelegeam. M-a ajutat să înţeleg caracterul social al fenomenelor juridice, că fenomenul juridic reprezintă o înlănţuire, o repetabilitate de fapte sociale care au drept notă definitorie juridicitatea, că

ordinea socială se menţine şi determină funcţionarea societăţii ca urmare a dublării ei de către ordinea juridică. Mi-am clarificat astfel problema originii Dreptului, modul în care Dreptul se raportează la viaţa socială şi cum o influenţează, rolul pe care îl au factorii juridici asupra realităţii sociale, determinarea şi condiţionarea Dreptului de realitatea socială etc".

Concluzia se impune de la sine: pentru studenţii în Drept o pregătire generală în domeniul sociologiei, al Sociologiei juridice este deosebit de necesară, a devenit parte integrantă, obligatorie a culturii generale şi juridice de specialitate a profesionistului jurist.

Autorul

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SOCIOLOGIE JURIDICĂ

PARTEA I

Capitolul I. SOCIOLOGIA – ŞTIINŢĂ SOCIALĂ

Capitolul II. OBIECTUL ŞI PROBLEMATICA SOCIOLOGIEI JURIDICE

Capitolul III. GENEZA ŞI EVOLUŢIA SOCIOLOGIEI JURIDICE

Capitolul IV. SOCIOLOGIA JURIDICĂ ROMÂNEASCĂ

Capitolul V. ORDINE SOCIALĂ ŞI ORDINE JURIDICĂ

Capitolul VI. RESPONSABILITATEA SOCIALĂ ŞI RĂSPUNDEREA JURIDICĂ

Capitolul VII. FENOMENELE JURIDICE

Capitolul VIII. FENOMENE DE NONDREPT

Capitolul IX. DEVIANŢA ŞI DELINCVENŢA

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

„Puţină sociologie te îndepărtează de Drept,
iar multă sociologie te readuce la el"
Maurice Haurton

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

„Puţin Drept te îndepărtează de sociologie,
iar mult Drept te readuce la ea"
Georges Gurvitch

CAPITOLUL I
SOCIOLOGIA – ŞTIINŢĂ SOCIALĂ

Probleme (diviziuni)

1. Obiectul şi definiţia sociologiei. Specificul cunoaşterii sociologice
2. Empiric şi teoretic în cercetarea sociologică
3. Funcţiile sociologiei
4. Despre legile sociologice
5. Definirea termenilor
6. Metoda sociologică
7. Sursele cunoaşterii sociologice

1. Obiectul şi definiţia sociologiei. Specificul cunoaşterii sociologice

Înainte de constituirea sociologiei ca ştiinţă, ca ramură a cercetării şi cunoaşterii socio-umane, a existat o sociologie spontană născută din mirare şi curiozitate. „Oamenii nu au aşteptat apariţia sociologiei pentru a pune întrebări şi a da răspunsuri cu privire la grupul sau societatea în care au trăit. Treptat s-a acumulat un mare volum de cunoştinţe referitoare la viaţa socială, constituindu-se o veritabilă sociologie spontană"[1].

Sociologia spontană aparţine simţului comun ca formă şi primă treaptă de cunoaştere. Are caracter pasional şi caracter iluzoriu. Acestea împiedică formarea unei imagini obiective despre realitatea socială. Cunoaşterea sociologică bazată pe simţul comun este în acelaşi timp şi contradictorie; subiectul cunoscător „oscilează permanent între sentimentul fatalităţii şi al liberului arbitru"[2]. Este totodată şi limitată, fiind întemeiată

---

[1] Ioan Mihăilescu, *Sociologie generală*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2000, pag. 7.

[2] *Idem*, pag. 7.

pe experienţa de viaţă individuală trăită într-un mediu social de grup limitat geografic, economic, cultural, relaţional, relaţiile cu alte grupuri fiind mai ales ocazionale.

Cunoaşterea sociologică spontană este caracteristică atât indivizilor, cât şi grupurilor sociale. Acţiunea grupurilor asupra indivizilor sporeşte caracteristica cunoaşterii sociologice spontane. „Grupurile diminuează capacitatea critică a indivizilor şi accentuează pasiunile şi iluziile. Corpurile de cunoştinţe produse în mod spontan de colectivităţi sau societăţi, deşi impresionante prin vastitatea lor sau chiar prin profunzimea unor consideraţii sunt contradictorii şi incoerente"[3].

Afirmarea gândirii riguroase în cunoaşterea realităţii sociale a dus la trecerea, în timp, de la cunoaşterea sociologică spontană la cunoaşterea sociologică ştiinţifică.

Începând cu secolul XIX, dar mai ales în cea de-a doua jumătate a acestuia s-a produs trecerea de la cunoaşterea sociologică spontană a realităţii sociale la cunoaşterea ştiinţifică a traiului laolaltă al oamenilor, la constituirea sociologiei ca ştiinţă. Drumul de constituire a acesteia nu a fost simplu. El cuprinde un lung şir de preocupări teoretice, dar şi cercetări empirice realizate de un număr crescând de cercetători şi specialişti.

Contribuţii fundamentale, atât prin succesiunea istorică, cât şi prin valoarea ştiinţifică, întinderea şi caracterul mereu actual au adus numeroşi cercetători şi oameni de ştiinţă, dintre care la loc de cinste se situează: August Comte (1798-1857), Herbert Spencer (1820-1903), Émile Durkheim (1858-1917), Max Weber (1864-1920) şi alţii.

În România se poate vorbi atât de protosociologie regăsită în operele unor nume binecunoscute: Nicolae Bălcescu, George Bariţiu, Ion Ionescu de la Brad, Dionisie Pop Marţian, Ion Ghica, Ion Heliade Rădulescu, Mihai Eminescu, cât şi de o sociologie propriu-zisă[4].

În ultimele decenii ale veacului XIX şi în primele decenii ale veacului XX s-au afirmat personalităţi ştiinţifice care au realizat diversificarea preocupărilor şi sporirea contribuţiei româneşti în domeniul sociologiei: Spiru Haret (1891-1912), C. Dumitrescu-Iaşi (1840-1923), Constantin Dobrogeanu-Gherea (1851-1920), Ştefan Zeletin (1882-1934), Mircea Manolescu (1881-1950), Dimitrie Gusti (1880-1955), Henri H. Stahl (1901-1992), Petre Andrei (1891-1940), Eugeniu Speranţia (1888-1972), Alexandru Claudian (1898-1962), George M. Marica (1904-1982) ş.a.

---

[3] Ibidem, pag. 7.
[4] *Ibidem*, *op. cit.*, pag. 18-20.

Şcoala sociologică de la Bucureşti organizată şi condusă de D. Gusti a avut colaboratori prestigioşi între care: Constantin Brăiloiu, Mircea Vulcănescu, Anton Golopenţia, Traian Herseni şi alţii.

Sintetizând procesul ştiinţific al apariţiei sociologiei ca ramură a cercetării şi cunoaşterii ştiinţifice a realităţii sociale, în deplin acord cu prof. Septimiu Chelcea şi cu alţi cercetători, vom spune că sociologia s-a născut din mirare, că sociologii s-au mirat şi s-au întrebat despre existenţa omului în societate precum şi despre modalităţile de cunoaştere a traiului laolaltă al oamenilor[5].

„Analiştii clasici" ai vieţii sociale (C. Wright Mills, 1916-1962) au formulat şi au încercat să răspundă la trei grupe de întrebări specifice sociologiei[6].

1. Care este structura acestei societăţi particulare ca întreg?
2. Cum diferă această societate de alte orânduiri sociale?
3. Care este, în interiorul societăţii, semnificaţia fiecărei trăsături particulare pentru continuitatea ei?

Primul grup de întrebări se referă la structura socială, la interrelaţiile şi interdependenţele componentelor societăţii, precum: clasele sociale, formele fundamentale ale muncii, forţele de socializare majore (structura familiei, educaţia, organizaţiile sociale), regulile şi formele controlului social care organizează o societate (T. Baker, 1988).

În sfera celui de-al doilea grup de întrebări se includ:

- ce loc ocupă această societate în istoria omenirii?
- ce mecanisme duc la schimbarea ei?
- care este locul acesteia în dezvoltarea umanităţii în ansamblul ei şi care este semnificaţia ei pentru această dezvoltare?
- care sunt influenţele pe care le suferă şi pe care le exercită aspectele studiate în cadrul perioadei istorice în care se manifestă?
- care sunt trăsăturile esenţiale ale acestei perioade?
- care sunt modurile ei caracteristice de făurire a istoriei?

Grupul al treilea de întrebări exprimă preocupările privind studiul personalităţii şi al raporturilor individ-societate:

- ce tipuri de bărbaţi şi de femei predomină în această societate şi în această perioadă, ce tipuri vor predomina în viitor?

---

[5] Septimiu Chelcea, *Cunoaşterea comună şi cunoaşterea ştiinţifică a vieţii sociale* în Septimiu Chelcea, Ion Mărginean, Ion Cauc, *Cercetarea sociologică. Metode şi tehnici*, Editura Destin, Deva, 1998, pag. 9.

[6] Apud S. Chelcea, *op. cit.*, pag. 9-11.

– cum sunt selectate şi formate, emancipate şi reprimate, sensibilizate şi apreciate aceste personalităţi?
– ce tipuri de *natură umană* se relevă în conduită şi caracter în această perioadă, în această societate?
– ce semnificaţie are pentru natura umană fiecare dintre trăsăturile societăţii pe care le examinăm?

Fondatorul acestei discipline ştiinţifice şi cel care i-a dat numele de sociologie este filosoful şi sociologul francez Auguste Comte care în anul 1838, în lucrarea *Cours de la philosophie positive* a definit sociologia ca fiind *ştiinţa societăţii*.

Termenul *sociologie* rezultă din juxtapunerea cuvântului latinesc *socius* = asociat, tovarăş, companion şi a cuvântului grecesc *logos*= cuvânt, noţiune, teorie ş.a. La modul foarte general sociologia desemnează (are semnificaţia de) teoria socialului.

Sociologia este o disciplină ştiinţifică socială al cărei obiect de cercetare, de studiu îl reprezintă societatea umană privită în ansamblul componentelor sale şi în multitudinea formelor sale de existenţă şi manifestare prin care se realizează şi se exprimă diversitatea concretă a societăţii umane. Astfel, în obiectul său de cercetare se cuprind: studierea sistematică a complexului social în geneza şi evoluţia sa; cercetarea şi explicarea obiectivă a ansamblului relaţiilor sociale tratate în unitatea şi dinamica lor specifică; cercetarea şi înţelegerea mecanismelor reglatorii ale vieţii grupurilor şi colectivităţilor umane concrete existente într-o anumită societate la un moment dat precum şi evoluţia lor istorică; cunoaşterea, înţelegerea şi explicarea faptelor, evenimentelor, fenomenelor şi proceselor sociale; cercetarea comportamentelor umane sociale, determinarea socială a acestora (motivaţia comportamentală). Prin diferitele sale componente sociologia cercetează şi: acţiunea umană; grupurile şi sociabilitatea; stratificarea socială; mobilitatea socială; puterea în societate; conflictele sociale; mişcările sociale; schimbarea socială; organizarea socială; devianţa; religia; cultura; cunoaşterea; comunicarea etc.

Definirea sociologiei ca ştiinţă reflectă specificul domeniului său de cercetare. Auguste Comte o definea ca fiind *ştiinţa societăţii*. Profesorul Ioan Mihăilescu consideră că „sociologia poate fi definită ca studiul ştiinţific al societăţii sau, mai particular, studiul organizării sociale şi al schimbărilor sociale“[7].

[7] Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, pag. 12.

Prof. Maria Voinea apreciază că „Sociologia este un ansamblu teoretico-empiric, în care cele două dimensiuni se presupun, interferează promovând o viziune pertinentă, riguroasă asupra societăţii. Explicaţia sociologică se bazează pe fapte, observaţii, pe material empiric bogat, ce trebuie sistematizat, explicat, utilizat cognitiv"[8].

Savantul Dimitrie Gusti consideră că obiectul sociologiei îl constituie realitatea socială integrală, iar sociologia o definea ca fiind ştiinţă a realităţii sociale. Realitatea socială în accepţiunea lui Dimitrie Gusti este „un sistem complex de manifestări paralele ale unor unităţi sociale, condiţionate de cadre naturale şi sociale motivate de voinţa socială"[9].

Filosoful şi sociologul Petre Andrei a exprimat în mod clar, în opera sa, obiectivele cercetării sociologice. El aprecia că „sociologia este ştiinţa care studiază în mod obiectiv, în primul rând existenţa socială şi aspectul ei static-structural şi apoi aspectul dinamic-funcţional al ei, arătând fazele şi tipurile sociale realizate"[10]. Traian Herseni, reprezentant de seamă al Şcolii sociologice de la Bucureşti, definea sociologia ca ştiinţă care are ca obiect de studiu „formele de coexistenţă sau convieţuirea umană şi formele care se ivesc şi se dezvoltă din această împrejurare"[11]. Sociologul francez Georges Gurvitch, originar din Rusia, considera că sociologia „studiază fenomenele sociale totale, în integralitatea aspectelor şi mişcării lor, surprinzându-le în tipuri microsociale dialectizate grupale şi globale, în curs de constituire sau de destrămare"[12]. Profesorul şi sociologul clujean Achim Mihu susţine că „sociologia este în mod esenţial studiul explicativ şi comprehensiv al realităţii sociale în totalitatea ei, adică a unei realităţi sui-generis, precum şi al unor părţi, fenomene şi procese ale acestei realităţi în legăturile lor multiple, variate şi complexe cu întregul"[13]. Polonezul Jan Szczepanski scria că sociologia cercetează „fenomenele şi

---

[8] Maria Voinea, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Holding Reporter, Bucureşti, 1997, pag. 27.

[9] *Idem*, pag. 20.

[10] Petre Andrei, *Sociologia generală*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1970, pag. 101.

[11] Traian Herseni, *Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1972, pag. 10.

[12] Georges Gurvitch, *op. cit.*, pag. 23.

[13] Achim Mihu, *Introducere în sociologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972, pag. 11.

procesele de apariţie a diferitelor forme de viaţă colectivă a oamenilor, structurile acestor colectivităţi, care derivă din interacţiunea reciprocă a oamenilor (unul asupra altuia), forţele coercitive şi forţele care dispersează aceste colectivităţi, mutaţiile şi transformările care survin în cadrul lor"[14].

Din şirul consideraţiilor privind obiectul de studiu al sociologiei şi al definiţiilor acesteia am selectat pe cele care le-am crezut mai semnificative. Cititorul interesat va găsi numeroase altele studiind bibliografia de specialitate. Sociologul Ion Vlăduţ, încercând o sinteză a definiţiilor sociologiei, consideră că aceasta este „ştiinţa care se ocupă cu studiul explicativ şi comprehensiv al societăţii umane în integralitatea ei, sub aspectul genezei, dinamicii şi funcţionalităţii acesteia, precum şi al unor fenomene şi procese ale realităţii sociale în complexitatea legăturilor lor cu întregul"[15].

Caracterul specific al sociologiei ca ştiinţă este dat de faptul că obiectul său de cercetare nu este reductibil la nici o altă realitate, la nici o altă formă de manifestare a concretului social-istoric, aşa cum obiectul de studiu al ştiinţelor naturii, de exemplu, nu este reductibil la obiectul de studiu al sociologiei.

Făcând parte din categoria disciplinelor de cunoaştere şi explicare a societăţii oamenilor şi raporturilor lor, sociologia nu are în vedere aspectele izolate ale realităţii sociale; ea cercetează şi explică ansamblul societăţii umane. „Bogăţia fenomenelor sociale totale nu poate fi înţeleasă pe deplin decât atunci când ne dăm seama că tendinţa de preeminenţă a globalului asupra socialului admite grade cvasiinfinite şi că o dramă veşnică se desfăşoară între fenomenele sociale totale, parţiale şi globale care pot fi în acelaşi timp complementare, în situaţia de implicaţie mutuală, de ambiguitate, de polarizare şi de reciprocitate de perspective. Acest joc dialectic complex dintre diferitele cadre şi niveluri ale fenomenelor sociale totale este tot atât de important ca şi acela al palierelor în profunzime, oferind un alt punct de reper pentru sesizarea totalităţilor sociale în desfăşurare"[16].

---

[14] Jan Szczepanski, *Noţiuni elementare de sociologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972, pag. 10.

[15] Ion Vlăduţ, *Introducere în sociologia juridică*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Lumina Lex, 1998, pag. 9.

[16] Georges Gurvitch, *Traité de sociologie*, publié sous la direction de Georges Gurvitch, tom premier, second edition, Paris, 1962, pag. 20.

Obiectul de cercetare care intră în sfera de preocupări sociologice, teoretice şi de teren are un caracter complex, iar cercetarea sociologică întruneşte în acelaşi timp atât caracterul analitic-empiric, cât şi pe cel descriptiv explicativ. Cercetarea sociologică a realităţii sociale presupune, pe de o parte, raportarea directă la faptele, fenomenele şi procesele sociale, iar pe de altă parte, presupune elaborarea unor construcţii teoretice. „Sociologul lucrează pe două planuri: studiază realităţile aşa cum sunt ele, obiectiv existente şi studiază şi chipul în care aceste realităţi sunt interpretate de către cei care participă la ele"[17].

Înţelegerea specificului obiectului sociologiei şi a particularităţilor cercetării sociologice este strâns legată de înţelegerea distincţiei între planul social şi planul sociologic. Primul se referă la ansamblul realităţii sociale, iar al doilea cuprinde totalitatea sintezelor, opiniilor, comentariilor, interpretărilor, judecăţilor etc., referitoare la planul social, la realitatea socială cercetată în unitatea elementelor sale componente precum şi în dinamica ce-i este proprie. Ca urmare, există o dimensiune empirică a sociologiei, care cercetează realitatea socială, aşa cum este şi evoluează ea, precum şi o dimensiune teoretică exprimată în realizarea unor construcţii teoretice, ce-şi propune să descopere şi să formuleze legităţile care guvernează viaţa socială a oamenilor, legităţile sociologice. Între cele două dimensiuni ale sociologiei există o strânsă legătură, cunoaşterea sociologică rezultând din sinteza lor.

Marele sociolog român Dimitrie Gusti considera că sociologia trebuie să abordeze tema realităţii sociale (care este obiectul ei de cercetare) din cele mai complexe perspective, cum sunt:

- natura realităţii sociale;
- actul social deja devenit;
- ipostazele statice şi cele dinamice ale realităţii sociale;
- acţiunea socială – (realitatea socială în curs de devenire);
- sensul şi direcţia de evoluţie a fiecărei componente societare.

Valoarea şi utilitatea practică a cercetărilor sociologice, empirice şi teoretice, este legată şi de faptul că pe baza acestora se stabilesc atât diagnoza, cât şi prognoza. Diagnozele realizează o tăietură sincronică în diacronia socialului. Ele reprezintă descrieri complexe ale stării prezente a realităţii sociale rezultate din procesul de colectare de date empirice,

---

[17] Henri H. Stahl, *Tehnica şi practica investigaţiilor sociale*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, pag. 89.

măsurare, evaluare şi raportare a informaţiilor ştiinţifice obţinute la anumite etaloane ştiinţific determinate. La rândul lor prognozele reprezintă descrieri ale stărilor de perspectivă ale unui întreg sistem social sau ale unei entităţi sociale. Aceste descrieri-prognoze sunt rezultatul unei sinteze a diagnozelor (cercetarea transversală a realităţii sociale la un moment dat) cu studiul complex al dimensiunilor istorice ale socialului (cercetarea longitudinală).

O caracteristică esenţială a rezultatelor teoretice ale cercetărilor sociologice constă în faptul că respectivele constatări şi concluzii fixate în enunţuri sociologice sunt adevărate fără a fi însă precise. Enunţurile sociologice descriu şi reprezintă adecvat o situaţie sau o interacţiune socială, un sistem social, o comunitate ori un grup existente într-o societate. Ansamblul enunţurilor sociologice privind starea prezentă şi cea viitoare a domeniului cercetat ne oferă un model satisfăcător (şi nu unul absolut, precis ca în cazul ştiinţelor pozitive) pentru înţelegerea mecanismelor actuale şi a celor ce determină perspectiva sa de evoluţie.

Un specific al enunţurilor (judecăţilor) sociologice rezidă în faptul că ele surprind atât aspecte ce ţin de statica socială, de structura şi funcţiile elementelor componente ale socialului precum şi ale sistemului social global în ansamblu, cât şi aspecte ce reflectă caracterul dinamic al realităţii sociale.

Cunoaşterea sociologică trebuie să abordeze obiectul de cercetare al sociologiei – realitatea socială integrală – din cele mai complexe perspective. Aceasta presupune cercetarea empirică şi teoretică atât a naturii realităţii sociale, cât şi a formelor sale de manifestare concretă; cercetarea realităţii sociale atât în ipostazele sale statice, cât şi realitatea socială aflată în proces de schimbare, transformare, devenire, explicând cauzele particulare şi generale ale acestui proces.

Sociologul Dana-Victoria Savu[18] este de părere că printre condiţiile care permit considerarea ca ştiinţifice a rezultatelor cercetării şi cunoaşterii sociologice pot fi cuprinse şi următoarele considerente:

a) judecăţile sociologice trebuie să fie legate între ele pe baza unor relaţii logice şi să se constituie într-un sistem logico-coerent;
b) sursele judecăţilor acceptate ca premise să fie întotdeauna verificate intersubiectiv, iar sursele celor acceptate drept concluzii să fie susceptibile de a fi verificate, de asemenea, intersubiectiv;

[18] Dana-Victoria Savu, *Sociologie generală*, Academia de Studii Economice, Bucureşti, 1997, pag. 10.

c) concluziile şi interpretările sociologice să fie fundamentate pe date concrete, factuale, susceptibile de a fi măsurate şi verificate;
d) explicaţiile vor fi obligatoriu verificate şi reverificate prin repetarea cercetării;
e) concluziile trebuie să permită predicţia, cu un anumit grad de certitudine, a evoluţiei unui fenomen sau proces social în condiţii date;
f) concluziile nu vor fi considerate definitive, formularea lor presupunând o marjă de probabilitate.

2. Empiric şi teoretic în cercetarea sociologică

Sociologul problematizează teoretic asupra faptului empiric străduindu-se să-l depăşească şi să procedeze la explicarea lui, la generalizări logice, ştiinţifice, la explicaţii prin cauze, interacţiuni şi legi, prin scopuri şi raţiuni.

Empiricul se referă la datele nemijlocite, directe de acumulare de informaţii legate de situaţia praxiologică, de situaţia reală, concretă în care se manifestă activitatea practică a oamenilor.

Situaţia praxiologică este dată de:
- structura şi configuraţia activităţilor practice contemporane individului;
- modul de raportare la mediul natural şi la mediul social;
- sistemul de valori;
- orizontul cunoştinţelor anterioare.

Teoreticul se exprimă în:
- elaborare de noţiuni şi legi dar care depind de datele experienţei, de empiric;
- formularea pe baza intuiţiei creatoare a sociologului a unor concepte originale, care nu îşi au izvorul în empiric: sociometrie, sociologie, praxiologie (structura generală a acţiunilor umane şi a condiţiilor exercitării acestora) etc.;
- elaborarea de teorii ştiinţifice.

Conceptele sociologice pot fi ordonate şi grupate în următoarele categorii:
1. concepte generale cum sunt: societate, socializare, resocializare şi integrare socială, mobilitate socială, dinamică socială etc.;
2. concepte particulare: comunitate rurală, recensământ etc.;
3. concepte speciale: eşantionare, cote, intervievator, operator de teren, grupe de vârstă, observaţie participativă etc.;

4. concepte specifice unor teorii sociologice: fapt social, orientare subiectivă a actorului social, acţiune non-logică, existenţă socială, conştiinţă socială etc.

Conceptele utilizate în sociologie au un rol bine definit. Ele fixează cadrul teoretic necesar explicaţiei ştiinţifice a faptelor, fenomenelor şi proceselor sociale. Prin intermediul conceptelor, gândirea sociologică se afirmă ca autonomă în raport cu toate celelalte tipuri de cercetare şi cunoaştere ştiinţifică.

În sociologie, la fel ca în alte ramuri ale ştiinţei, cercetarea empirică este însoţită întotdeauna de explicaţii corespunzătoare, care, la rândul lor, sunt reunite, integrate într-o teorie sociologică generală. Totodată, unitatea empiricului cu teoreticul se reflectă şi în limbajul specific sociologiei. Acesta are atât specializare teoretică, cât şi una empirică. Specific limbajului teoretic este utilizarea unor concepte care au un înalt grad de abstractizare. Limbajul empiric mai este numit şi limbaj de observaţie directă. Prin intermediul lui se realizează raportarea predicatelor logice direct la situaţiile accesibilie experienţei concrete.

3. Funcţiile sociologiei

Dezvoltând cele menţionate anterior vom sublinia faptul că sociologia ca ştiinţă socială are o dublă natură: teoretică şi empirică. Această calitate ne permite să înţelegem corect funcţiile pe care le îndeplineşte, rolul pe care îl are în procesul cercetării realităţii sociale, în diagnozele şi prognozele care se stabilesc pe baza rezultatelor investigaţiei empirico-teoretice. Aceste funcţii sunt:

- funcţia cognitiv-explicativ-interpretativă;
- funcţia predictivă;
- funcţia aplicativ-constructivă;
- funcţia critică.

Profesorul Ioan Mihăilescu[19] este de părere că sociologia realizează funcţiile:

- o funcţie expozitivă, de descriere, de prezentare a faptelor şi proceselor sociale, aşa cum acestea au loc;
- o funcţie de explicare a faptelor sociale, de stabilire de relaţii de determinare sau de covarianţă între diversele aspecte ale vieţii sociale;

[19] Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, pag. 13.

- o funcţie de ameliorare a vieţii sociale prin raportarea critică la societatea pe care o studiază. Această funcţie face ca sociologia să fie reprimată în regimurile totalitare, ea putându-se dezvolta numai în societăţile libere, democratice;
- o funcţie (dimensiune) aplicativă prin faptul că rezultatele cercetărilor sociologice pot fi utilizate în elaborarea politicilor sociale, în orientarea activităţii politicului.

3.1 Funcţia cognitiv-explicativ-interpretativă

Este funcţia esenţială, deoarece în afara cunoaşterii, explicării şi interpretării nu este posibilă îndeplinirea rolului de ştiinţă al sociologiei. Aceasta se exprimă în acţiunea de cunoaştere a faptelor, fenomenelor şi proceselor sociale, a comportamentelor umane; în formularea legilor staticii şi dinamicii sociale, a sincroniei şi diacroniei lor; în conferirea de semnificaţii unora dintre faptele, fenomenele şi procesele sociale precum şi comportamentelor umane individuale şi de grup.

Legitimitatea sociologiei este conferită în primul rând de capacitatea acesteia de a produce un supliment de cunoaştere, din capacitatea de a rezolva enigme, de a oferi o explicaţie clară şi universal acceptabilă unor fenomene care, la prima vedere, par de nepătruns pentru spiritul uman.

Sociologia are o funcţie eminamente cognitiv-explicativ-introspectivă făcând posibilă înţelegerea relaţiei dintre cauza (cauzele) producerii unui fenomen social şi funcţia, rolul acestuia în viaţa societăţii. Funcţia unui fenomen social are rolul de a asigura menţinerea acestuia. „A explica un fenomen înseamnă, în primul rând a înţelege acţiunile, comportamentele, atitudinile, credinţele etc., individuale, al căror rezultat este"[20] scrie sociologul francez Raymond Boudon. El consideră că, principial, sarcina de căpătâi a sociologiei, este cercetarea şi explicarea, ca şi regăsirea ori reconstituirea „motivelor care îl determină pe actorul social să adopte un anumit comportament, o anumită atitudine sau o anumită credinţă. Pentru a le explica trebuie identificate ideile, valorile sau reprezentările în vigoare în contextul în care acesta se situează. Dar miezul analizei sociologice va consta întotdeauna în regăsirea motivelor care îl determină pe actor sau o categorie de actori sociali să adere la ele"[21].

---

[20] Raymond Boudon, (sub coordonarea lui), *Tratat de sociologie*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, pag. 18.

[21] *Idem*, pag. 21.

3.2 Funcţia predictivă

Este expresia faptului că sociologia urmăreşte, pe baza diagnozelor rezultate din îndeplinirea funcţiei cognitiv-explicativ-interpretative, realizarea unor prognoze referitoare la evoluţia sau involuţia fenomenelor şi proceselor sociale studiate. Pe baza prognozelor, a predicţiilor elaborate de sociologi, organele de decizie politice şi/sau administrative ori cele legislativ-judecătoreşti pot lua măsuri fie de stimulare, fie de blocare, stopare a manifestărilor pozitive sau negative ale unui fenomen social într-o anumită etapă istorică.

3.3 Funcţia aplicativ-constructivă

Sociologia nu se limitează doar la explicarea şi interpretarea fenomenelor sociale, la prezicerea evoluţiei probabile a acestora. Ea are statut şi rol activ implicant în viaţa societăţii. Se poate afirma că sociologia are o vocaţie transformatoare şi constructivă. Într-o societate democratică diagnozele şi prognozele elaborate de către sociologi constituie nu doar elemente teoretice orientative, ci şi o bază ştiinţifică (nu singura, este drept) pentru elaborarea şi justificarea unor programe de construcţie socială viitoare sau de reconstrucţie socială. În acest scop un rol însemnat îl au sociologiile de ramură, ca: sociologia juridică, sociologia familiei, sociologia rurală, sociologia urbană etc.

3.4 Funcţia critică

Se realizează în strânsă legătură cu rolul său activ în viaţa socială, cu funcţia sa aplicativ-constructivă. Sociologia critică, slăbeşte subiectivismul şi manifestarea unilaterală de voinţă în luarea deciziilor privind viaţa socială în ansamblul său, precum şi în fiecare domeniu al societăţii. Scoate în evidenţă cauzele care au generat fenomene sociale negative şi modul cum pot fi înlăturate. Pentru manifestarea acestei funcţii sociologia are nevoie de libertate şi autonomie în raport cu politicul, cu administrativul, cu legislativul.

4. Despre legile sociologice

Specificul sociologiei ca ştiinţă despre societate rezultă şi din caracterul şi particularităţile legilor proprii.

Ca în oricare altă ştiinţă socială sau socio-umană şi legile sociologice sunt exprimate în propoziţii (enunţuri) fundamentale. Acestea pot avea valabilitate generală sau parţială. Legile sociologice exprimă „relaţii, tendinţe, mecanisme definitorii pentru structura şi funcţionalitatea sistemului social (ele presupun ca, în mod special, cercetarea lor să se facă

pornindu-se de la observarea ansamblului social, către analiza părţilor lui, acestea din urmă fiind caracterizate numai în termenii întregului; faptele, evenimentele, relaţiile sociale vor fi întotdeauna definite prin raportarea la sistemul social, la un tot, la o colectivitate"[22].

Legile sociologice sunt relative, nu absolute; ele nu au gradul de precizie pe care îl poartă legile ştiinţelor matematicii, ale fizicii, ale chimiei etc. Acest fapt determină un proces ştiinţific de continuă perfecţionare, actualizare. Treptat, pe măsură ce se îmbogăţesc datele cunoaşterii sociologice se îmbogăţesc formulările şi exprimările legilor în limbajul natural, dar niciodată nu se va ajunge la o expresie lingvistică definitivă, la o formulare definitivă a unei legi sociologice. Rămân întotdeauna deschise noi posibilităţi de cercetare, de îmbogăţire a cunoştinţelor despre asemenea legi şi, deci, pentru o formulare tot mai adecvată.

Valabilitatea şi validitatea legilor sociologice este dependentă de timpul, locul şi condiţiile concrete în care se manifestă acţiunea lor constrângătoare sau călăuzitoare. Ele au un caracter istoric. „Ceea ce este propriu legilor în sociologie este faptul că ele sunt foarte rar valabile în orice timp şi loc. Fiecare dintre corelaţiile sau relaţiile funcţionale pe care le exprimă nu este exactă decât în anumite tipuri de societăţi, anumite epoci sau în anumite împrejurări. Chiar într-un grup social şi la o epocă în care ea este valabilă, o lege nu este exactă decât în anumite limite. Aceste limite sunt întotdeauna cantitative şi calitative. Adică legea nu mai este valabilă dincolo de o anumită cifră sau de un anumit procentaj. De asemenea, nu mai este valabilă atunci când se găseşte în prezenţa unei intensităţi psihologice sau, dimpotrivă, a unei deficienţe de viaţă sau inteligenţă care depăşeşte media"[23]. Deşi au trecut mai bine de 50 de ani de când Gaston Bouthoul a publicat aceste aprecieri, privind caracterul istoric al legilor sociologice, ele îşi păstrează valabilitatea şi azi.

Legile sociologice sunt mai puţin generale şi mai puţin riguroase. În această ramură a cercetării şi cunoaşterii umane există doar legi parţiale. „Caracterul parţial al legilor sociologice cunoaşte însă grade diferite: unele legi pot fi mai corect formulate prin precizarea continuă a condiţiilor de loc şi timp în care sunt aplicate, sau a structurilor teoretice în care sunt integrate"[24]. Dacă evoluţia societăţii determină apariţia unor noi condiţii

[22] Dana-Victoria Savu, *op. cit.*, pag. 15-16.

[23] Gaston Bouthoul, *Traité de sociologie*, III-e edition, Payot, Paris, 1950, pag. 166.

[24] Dana-Victoria Savu, *op. cit.*, pag. 18.

de timp şi loc care presupun noi structuri teoretice, unele legi sociologice vor fi modificate, înlocuite cu alte enunţuri, corespunzătoare noilor condiţii şi noilor structuri teoretice. Nu rareori sunt formulate enunţuri care exprimă legi subordonate enunţului iniţial, exprimând aceleaşi relaţii, dar care au rolul de a restrânge condiţiile de valabilitate ale legii căreia i se subordonează.

Caracterul legic al realităţii sociale (vezi principiul determinismului social) este suportul ontologic al formulării legilor sociologice, iar determinarea legilor se realizează în paralel cu determinarea tipurilor de structuri sociale în care acţionează.

Legile sociologice sunt clasificate în raport cu structurile explicative ale sociologiei şi cu dimensiunea temporală a fenomenului social. Având în vedere primul criteriu se disting:

a) legi cauzale, care exprimă relaţii între fenomene cauză şi fenomene efect;
b) legi funcţionale, care exprimă acele relaţii dintre componentele unui sistem ce permit atât funcţionarea sistemului, cât şi dinamica acestuia (trecerea de la o stare la alta a sistemului);
c) legi mixte – exprimă relaţiile complexe dintre cauzalitate, pe de o parte, şi relaţiile de dinamism, transformare, schimbare, pe de altă parte.

După cel de-al doilea criteriu se disting:

a) legi sincronice sau structurale, care exprimă raporturile necesare de simultaneitate şi interdependenţă între fenomenele sociale, între elemente, însuşiri şi aspecte ale fenomenelor sociale;
b) legi diacronice sau genetice, care stabilesc raporturi de succesiune între fenomene sociale, procese sociale sau componente ale lor.

Temă pentru dezbateri.

Stabiliţi care dintre următoarele enunţuri au caracter de lege sociologică şi argumentaţi de ce unele enunţuri au această calitate, iar altele nu au această calitate.

1. Probabilitatea atingerii unui nivel social ridicat este mai mare când individul are un nivel de instrucţie ridicat comparativ cu situaţia în care are un nivel şcolar scăzut.
2. Structura meritocratică este cuplată cu structura de dominanţă caracterizată prin acţiunea protectoare a originii sociale, adică existenţa unei eredităţi sociale.

3. Originea socială este hotărâtoare pentru diploma dobândită, dar ea nu influenţează decât în mică măsură statutul atins de fiu sau de fiică.
4. Societatea este un produs al activităţii reciproce a oamenilor.
5. Existenţa socială determină conştiinţa socială.
6. Orice societate în care doar diploma influenţează statutul persoanei poartă denumirea de societate meritocratică.
7. Inegalitatea şanselor de acces la universitate în funcţie de originea socială este foarte puternică indiferent de data la care este observat fenomenul.
8. Orice comportament este orientat în funcţie de valori (de reguli învăţate şi de norme) deoarece valorile exprimă un cadru de referinţă pentru gândire şi acţiune.
9. Sinuciderea este determinată social.
10. Numărul sinuciderilor este mai mare din primăvară până în toamnă decât în celelalte anotimpuri.
11. Faptele, fenomenele sociale trebuie tratate ca lucruri.
12. Cu cât este mai mare conflictul dintre societatea S1 şi societatea S2 cu atât este mai mare solidaritatea în S1 şi solidaritatea în S2.
13. Pentru actorul social jurist-avocat care cunoaşte toate opţiunile posibile ale judecătorului şi toate consecinţele fiecărei opţiuni, nu pot exista consecinţe neanticipate.
14. Consumatorul alege din universul opţiunilor posibile combinaţia coerentă de bunuri care îi maximizează satisfacţia sau funcţia sa de utilitate.
15. Salutul între două persoane care se întâlnesc dar nu se cunosc este obligatoriu.
16. Fenomenele demografice sunt şi obiective şi măsurabile.
17. În societăţile preindustriale fecunditatea este corelată în mod pozitiv cu statutul social.
18. Rata fecundităţii scade când nivelul economic creşte.
19. Fiecare tip de societate creează o anume stratificare socială.
20. Cauzalitatea are un caracter probabilist.
21. Corectitudinea cunoaşterii, în sensul preciziei absolute a măsurătorilor, este irealizabilă.
22. Cunoaşterea completă a universului social nu este realizabilă.

5. Definirea termenilor

În formularea enunţurilor sociologice, indiferent dacă ele au sau nu au caracterul de lege, se utilizează atât cuvintele din limbajul natural, cât şi simboluri introduse în limbajul sociologic prin convenţie. Expresia „În orice acţiune penală avocatul este obligat să aducă probe" este formulată în limbajul natural, iar expresia: „PA B↔PA PB" utilizează simbolurile folosite în logica deontică a lui Von Wright.

Întrucât numeroşi termeni din limbajul natural folosiţi în sociologie au caracter polisemantic, ceea ce poate influenţa sau îngreuna atât procesul de comunicare, cât şi cel de înţelegere şi interpretare a respectivilor termeni, se impune definirea lor clară. În expresia de mai sus formulată în limbajul natural asemenea termeni sunt: acţiune penală, avocat, probe. Fiecare din aceşti termeni poate fi definit ostensiv, nominal şi operaţional.

Definirea nominală:

– *Acţiunea penală* = modalitatea de tragere la răspundere penală a persoanelor care au săvârşit infracţiuni. Acţiunea penală poate fi exercitată când sunt îndeplinite simultan următoarele condiţii: fapta săvârşită este prevăzută de legea penală, prezintă pericol social, există plângere a persoanei vătămate sau sesizare a organului competent. (Maria Voinea, 2000, pag. 206)

– *Avocat* = persoană care are calitatea de a acorda asistenţă juridică în scopul apărării drepturilor şi intereselor legitime ale persoanelor. În cauze penale, dacă învinuitul sau inculpatul nu are apărător (avocat) se desemnează unul din oficiu. (Maria Voinea, 2000, pag. 208).

– *Proba* = orice mijloc de convingere admis de lege, care poate servi unei instanţe de judecată la demonstrarea unui fapt juridic sau a unui act juridic. (Maria Voinea, 2000, pag. 219).

Definirea ostensivă (lat. ostendo, ostendere = a arăta):

Se realizează prin arătarea obiectului respectiv unui agent cunoscător şi pronunţarea concomitentă a cuvântului corespunzător.

– *Avocat:* Arătăm persoanei în cauză un avocat îmbrăcat în ţinuta corespunzătoare, în timpul unei acţiuni penale şi pronunţăm în acelaşi timp cuvântul „avocat". La fel vom proceda pentru a defini ostensiv şi celelalte cuvinte.

Definirea operaţională:

Presupune operaţionalizarea conceptelor.

În enunţul: „Realitatea socială se prezintă cercetătorului ca o succesiune şi împletire de fapte sociale, fenomene sociale, procese sociale, şi

relaţii sociale" urmează să definim termenii: realitate socială, fapt social, fenomen social, proces social, relaţii sociale.

Definirea nominală:

Fapt social = un fapt social reprezintă un element, un moment, un aspect al vieţii sociale: căsătoria, moartea, ceremonia de aniversare a ceva, darea în folosinţă a unei biserici etc. Faptele sociale se exprimă în plan istoric sub formă de evenimente şi apar ca momente uneori nodale ale vieţii sociale, ale derulării traiului laolaltă al oamenilor.

Fenomen social = categorie sociologică cu caracter complex şi dinamic. Într-un fenomen social se împletesc fapte sociale. Fenomenele sociale sunt rezultatul împletirii într-o curgere continuă a faptelor sociale. Vorbim de fenomene sociale atunci când faptele sociale se grupează în ansambluri complexe. Fenomenele sociale constau din serii de fapte sociale care se dezvoltă împletindu-se. Ele sunt rezultatele unor acţiuni sociale sau împletirii unor acţiuni sociale. Apariţia unei cărţi este un fapt social, iar succesiunea în timp a apariţiei cărţilor este un fenomen social. Corupţia este un fenomen social alcătuit din faptele, cel mai adesea delincvente, ale unor indivizi sau grupuri de indivizi care încalcă normele şi regulile sociale.

Procese sociale = includ şi pun în interacţiune fenomene sociale. Procesele sociale sunt complexe de fenomene sociale. Se vorbeşte despre procesul urbanizării şi industrializării, procesul privatizării, procesul democratizării justiţiei etc. Procesele sociale au o durată mai lungă şi o anumită constanţă în dezvoltare.

Temă: Definiţi termenii: realitate socială, relaţii sociale, legitimitate, obedienţă.

6. Metoda sociologică

Definind metoda sociologică prof. Maria Voinea scrie în acord cu prof. Septimiu Chelcea: „Înţelegem prin metoda sociologică ansamblul teoriilor şi noţiunilor utilizate pentru explicarea fenomenelor studiate"[25]. Profesorul Septimiu Chelcea defineşte metoda ca fiind „modul de cercetare, sistemul de reguli şi principii de cunoaştere şi de transformare a realităţii obiective"[26]. Metoda jalonează drumul dobândirii de noi cunoştinţe,

[25] Maria Voinea, *op. cit.*, pag. 35.

[26] Septimiu Chelcea, *op. cit.* pag. 31.

fapt pentru care se consideră că ea reprezintă aspectul cel mai activ al ştiinţei. Gândirea metodică asigură coerenţa logică internă (*adequatio intellectus ad intellecti*) şi concordanţa imaginilor noastre mintale cu realitatea obiectivă (*adequatio intellectus ad rei*).

Prof. Maria Voinea consideră că specifică sociologiei este metoda tipologiei calitative şi discontinuiste, legate atât de o perspectivă de ansamblu, cât şi de o dialectică empiristă. Metoda aceasta permite stabilirea următoarelor tipuri: tipuri microsociologice, tipuri de relaţii grupale, de raporturi cu alţii, tipuri de grupări particulare de genul clanului, familiei şi a altor fenomene sociale, tipuri de clase sociale şi societăţi globale bine structurate şi cu o reală funcţionalitate.

În sociologie se folosesc şi metode comune mai multor ştiinţe.

Metoda de cercetare sociologică nu trebuie confundată cu metodele şi tehnicile de cercetare concretă, empirică. Problema acestora va fi abordată pe larg în cadrul temei privind metodologia cercetării sociologico-juridice; acum doar le menţionăm: observaţia, experimentul, metodele interogative, analiza documentelor sociale etc.

Încheiem prin a sublinia următoarele: în orice ştiinţă, inclusiv în sociologie, metoda de cercetare înseamnă un drum, o cale, un mod ordonat, sistematic, controlat empiric şi critic de raportare a investigatorului sociolog la realitatea socială supusă cercetării. Există metode inductive şi metode deductive. Metodei îi sunt subordonate tehnici, procedee şi instrumente specifice.

7. Sursele cunoaşterii sociologice

În cercetarea şi cunoaşterea sociologică există surse directe şi surse indirecte. Principala sursă directă este realitatea socială integrală, cu întreaga sa bogăţie de evenimente, fapte, fenomene şi procese sociale. Cercetarea directă a acesteia se realizează prin metode şi tehnici empirice specifice ca: observaţia sociologică, ancheta sociologică pe bază de chestionar, ancheta sociologică pe bază de interviu, sondajul de opinie, întrevederea sociologică, studiul de caz ş.a.

Între sursele indirecte de cunoaştere sociologică se înscriu: studiul documentelor sociale, istoria orală, biografia socială, foile de zestre, corespondenţa, jurnalele de însemnări zilnice, jurnalele de călătorie, memoriile, literatura beletristică, presa, marile teorii sociologice şi altele.

★
★ ★

Cunoştinţele acumulate în domeniul sociologiei fac parte integrantă din cultura generală a omenirii, a epocii moderne, a unui popor, a unei comunităţi sociale, a unui grup social, a individului uman instruit. Cultura, cum spunea G. Călinescu, nu se învaţă într-o şcoală anumită; ea este un profit ieşit prin lărgirea orizontului spiritual. Asimilarea cunoştinţelor fundamentale, acumulate în gândirea sociologică, a celor specifice materializate în sociologia juridică este o necesitate cultural-profesională pentru fiecare student al facultăţii de Drept.

Bibliografie selectivă

1. Boudon, Raymond (sub îndrumarea), *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997
2. Herseni, Traian, *Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982
3. Mihăilescu, Ion, *Sociologie generală*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2000
4. Popa, N., Mihăilescu, I., Eremia, M., *Sociologie juridică*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1997
5. Vlăduţ, Ion, *Introducere în sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998
6. Voinea, Maria şi Selagea, Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 2002
7. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000

BCU IAŞI

CAPITOLUL II
OBIECTUL ŞI PROBLEMATICA SOCIOLOGIEI JURIDICE

Probleme (diviziuni)

1. Sociologia generală şi domeniile specializate ale sociologiei
2. Sociologia juridică – domeniu distinct al sociologiei generale sau ştiinţă de graniţă între Drept şi sociologie?
3. Despre obiectul şi problematica sociologiei juridice. Definiţia sociologiei juridice
4. Funcţiile sociologiei juridice
5. Metodele sociologiei juridice
6. Despre sociologia devianţei

1. Sociologia generală şi domeniile specializate ale sociologiei

Cum am precizat în tema anterioară, sarcina sociologiei este de a cerceta, studia, înţelege şi interpreta ştiinţific viaţa socială a oamenilor aflaţi în interacţiune grupală, precum şi rezultatele acestor interacţiuni. Ca teorie a societăţii şi organizării grupurilor sociale investigaţia sociologică are ca obiective principale: cunoaşterea principiilor care stau la baza alcătuirii grupurilor sociale; descoperirea şi descrierea ierarhiei existente între elementele componente şi a mecanismelor atât de complexe care asigură funcţionarea grupurilor sociale, precum şi a factorilor care le asigură coeziunea sau, dimpotrivă, duc la destrămarea acestora; cercetarea transformărilor sociale evidente sau descoperirea celor latente specifice procesului de dezvoltare şi transformare a societăţii; studierea comportamentelor sociale ale indivizilor şi colectivităţilor umane, a raporturilor individ-societate, determinarea caracteristicilor comportamentului social, a caracteristicilor relaţiilor sociale proprii grupurilor şi colectivităţilor umane.

În obiectul său de studiu se cuprinde o mare diversitate de elemente, componenete ale realităţii sociale, cu structuri, caracteristici şi dinamică proprie, specifică fiecăruia. Această realitate face ca problematica specifică fiecăruia să nu poată fi tratată în profunzimea cerinţelor cunoaşterii ştiinţifice doar de către sociologia generală. Din acest motiv a apărut necesitatea specializării analizei sociologice pe anumite aspecte ale vieţii

sociale, necesitatea diversificărilor cercetărilor sociologice şi constituirea sociologiilor de ramură.

În consecinţă „treptat s-au constituit zeci de ramuri specializate de sociologie sau, altfel exprimat, sociologii de ramură care acoperă totalitatea aspectelor vieţii sociale"[1].

Obiectivele de cercetare ale sociologiilor de ramură sunt concentrate, orientate pe laturile particulare ale vieţii sociale, „realizând descrierea sistematică a diferitelor domenii ale realităţii, explicarea acestora, verificarea şi perfecţionarea unor tehnici şi instrumente de cercetare, clarificarea materialului faptic şi efectuarea unor generalizări şi extrapolări"[2].

În concepţia profesorului Ioan Mihăilescu, principale domenii, ramuri specializate ale sociologiei sunt[3]: sociologia comunicaţiilor; sociologia rurală; sociologia urbană; sociologia industrială; sociologia muncii; sociologia economică; sociologia agrară; sociologia organizaţiilor; sociologia politică; sociologia opiniei publice; sociologia juridică; sociologia devianţei; sociologia populaţiei; sociologia familiei; sociologia tineretului; sociologia educaţiei; sociologia moralei; sociologia vârstelor; sociologia culturii; sociologia literaturii; sociologia filmului; sociologia artei; sociologia comunicaţiilor de masă; sociologia comparativă; sociologia sportivă; sociologia timpului liber; sociologia sănătăţii; sociologia armatei; sociologia păcii şi războiului; sociologia conflictelor; sociologia relaţiilor etnice; sociologia mobilităţii sociale; sociologia schimbării sociale; sociologia religiilor; sociologia ştiinţei; metodologie sociologică; teorie sociologică.

Există domenii ale societăţii care sunt studiate atât de ştiinţele sociale particulare, cât şi de sociologie. Politicul, de exemplu, este cercetat de ştiinţele politice dar şi de sociologie, perspectivele de studiu fiind diferite cu toate că se referă la acelaşi domeniu. Ştiinţele politice îl cercetează ca şi cum acesta ar fi separat de celelalte domenii ale vieţii sociale. În schimb sociologia politică realizează o cercetare şi o analiză a acestui domeniu din perspectiva interrelaţiilor pe care le are cu toate celelalte componente ale sistemului social global.

---

[1] Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, 2000, pag. 38.
[2] Maria Voinea, *op. cit.*, pag. 28.
[3] Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 38-39.

Unele sociologii de ramură studiază paliere ale vieţii sociale (familia, şcoala, instituţiile politice, juridice, economice, religioase etc.) Altele au ca obiect cercetarea diferitelor colectivităţi şi grupuri umane, colectivităţi teritoriale, grupuri profesionale, clase sociale etc. (sociologia rurală, sociologia urbană, sociologia tineretului ş.a.) Există categoria sociologiilor de ramură care cercetează fenomene sociale speciale cum sunt: fenomenele de devianţă socială (alcoolismul, prostituţia, criminalitatea); procesele mobilităţii sociale (consecinţele fenomenelor şi proceselor demografico-economice). Alte sociologii de ramură cercetează domenii ale vieţii sociale (economicul, politicul, culturalul etc.).

Deşi fiecare sociologie de ramură studiază doar o parte a realităţii sociale, obiectul lor trebuie raportat la ansamblul vieţii sociale, al relaţiilor sociale dintr-o societate.

Raportul care există între sociologia generală şi sociologiile de ramură desprinse din aceasta trebuie înţeles în următoarea manieră: sociologia generală nu este în măsură să cerceteze în profunzime totalitatea manifestărilor concrete ale subramurilor vieţii sociale, iar sociologiile particulare nu pot clarifica, nu pot desluşi structura, funcţiile şi dinamica societăţii privită ca un întreg. Din unitatea lor rezultă, în final, cunoaşterea sociologică a realităţii sociale.

2. Sociologia juridică – domeniu distinct al sociologiei generale sau ştiinţă de graniţă între Drept şi sociologie?

Am formulat intenţionat sub formă de întrebare această dimensiune a temei deoarece, la încheierea activităţilor didactice, doresc să aflu părerea studenţilor în această chestiune, sau cel puţin, a acelor învăţăcei în ale Dreptului care sunt pasionaţi de cercetarea ştiinţifică.

Repere pentru o gândire constructivă asupra problemei.

Sociologia juridică s-a constituit ca ramură specială a ştiinţelor despre societate, la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX. Într-un context economic şi cultural favorabil gândirii creatoare, a incitat la gândire creatoare sociologi şi jurişti de renume mondial ca: Émile Durkheim, Levy-Bruhl, Eugen Ehrlich, Max Weber, Georges Gurvitch, Jean Carbonier, reprezentanţii Şcolii americane a jurisprudenţei sociologice (E. A. Ross şi R. Pound) şi alţii ce „au elaborat o diversitate de noţiuni, teorii, *paradigme* şi orientări teoretice în vederea investigării complexe a faptelor, fenomenelor şi instituţiilor juridice“[4]. Unii sociologi

[4] Dan Banciu, *Sociologie juridică*, Editura Hyperion XXI, Bucureşti, 1995, pag. 4.

consideră că sociologia juridică este un domeniu distinct al sociologiei generale. Alţi specialişti sociologi şi jurişti sunt de părere că această disciplină este o ştiinţă de graniţă între Drept şi sociologie.

În acord cu prof. dr. Ioan Mihăilescu, prof. dr. Maria Voinea, conf. univ. dr. Ion Vlăduţ şi alţii acceptăm ideea că sociologia juridică este o ramură a sociologiei generale, dar are un statut autonom, beneficiind de un anume grad de independenţă faţă de sociologia generală. În susţinerea acestei idei să analizăm, într-o logică strânsă, raportul dintre sociologia generală şi sociologia juridică. Cercetarea raportului dintre cele două discipline teoretice trebuie să evidenţieze atât asemănările, cât şi deosebirile existente între ele. În acest scop ne vom raporta la:

a) obiectul propriu de studiu;
b) aparatul conceptual cu care operează;
c) metodele de cercetare folosite.

a) Sociologia generală are ca obiect de studiu realitatea socială integrală. Obiectul de cercetare al sociologiei juridice este limitat doar la un segment, la un anume domeniu al realităţii sociale, anume domeniul fenomenelor juridice.. Având ca obiect de studiu realitatea socială integrală, sociologia generală va supune cercetării proprii în mod necesar şi faptele, fenomenele şi instituţiile juridice. Perspectiva în care sunt cercetate acestea de către cele două ramuri ale ştiinţei nu este aceeaşi. Sociologia generală le studiază din perspectiva socialului nonjuridic, iar sociologia juridică le abordează din perspectiva juridicului, a socialului juridic. Ion Vlăduţ prezintă câteva exemple edificatoare în acest sens.

Exemplul nr. 1

În studierea căsătoriei, sociologia generală se va ocupa de aspectele morale privind acest fenomen juridic, de acţiunea factorilor demografici, economici, religioşi etc., asupra căsătoriei şi de implicaţii ale acesteia din urmă asupra factorilor menţionaţi şi va aborda doar tangenţial normele juridice privind fenomenul juridic *căsătoria*. Sociologia juridică va porni în cercetare având în vedere în primul rând normele juridice care reglementează căsătoria, iar ceilalţi factori care influenţează şi condiţionează acest fenomen juridic vor fi avuţi în vedere doar tangenţial.

b) Sociologia generală operează cu un aparat conceptual propriu, constituit în timp: societate, realitate socială, traiul laolaltă al oamenilor, grupuri sociale, status şi rol social, clase şi categorii sociale, existenţă socială şi conştiinţă socială, socializare şi integrare socială, enculturaţie, mobilitate socială, dinamică socială ş.a. Aparatul conceptual al sociologiei

juridice cuprinde atât termeni comuni cu sociologia generală, dar cu accent pe caracterul juridic: (statut social, rol social, aculturaţie, control social, constrângere socială etc.), cât şi termeni care sunt, se pare, specifici exclusiv fenomenelor juridice: răspundere juridică, ordine juridică, fenomene de nondrept, familie conjugală, distincţia proprietăţii şi a puterii, juridică etc.

c) Ca ramură a sociologiei generale, sociologia juridică va folosi metodele şi tehnicile clasice proprii sociologiei generale dar adaptate la domeniul juridicului: observaţia, experimentul, ancheta sociologică prin chestionar, ancheta sociologică prin interviu, sondajul de opinie, analiza conţinutului documentelor sociale juridice, metode statistico-matematice, tehnica analizei de conţinut etc.

Pe baza punctelor *a*, *b*, *c* de mai sus se poate concluziona că, aşa cum preciza Ion Vlăduţ, sociologia juridică are aceeaşi natură ca şi sociologia generală, dar cu anumite particularităţi faţă de aceasta, determinate tocmai de specificul obiectului de studiu, de caracterul, aparatul conceptual folosit şi într-o anumită măsură, de specificul impus metodelor de investigare ştiinţifică concretă. Între cele două ramuri ale ştiinţei există, în ultimă instanţă, doar diferenţe de formă, nu de esenţă.

Profesorii N. Popa, I. Mihăilescu şi M. Eremia consideră că sociologia juridică este o „ştiinţă de graniţă între Drept şi sociologie"[5] (...). Sociologia juridică este o disciplină care nu se suprapune nici Ştiinţei juridice şi nici Sociologiei (...). Prin sistematizarea regularităţilor pe care le operează şi desăvârşeşte cercetarea fenomenelor juridice şi în scopul organizării, dezvoltării şi realizării unei bune politici legislative"[6].

Sociologia generală oferă Sociologiei juridice temeiul teoretic şi orientarea concretă pentru investigarea autonomă faţă de Ştiinţa dreptului a domeniului juridic al realităţii sociale. La rândul ei experienţa juridică oferă câmpul din care sociologia juridică îşi formulează ipotezele de cercetare, ceea ce face ca principiile investigaţiei sociologice în domeniul juridic să se desfăşoare pe coordonatele Dreptului. Acest specific impune cercetătorilor din domeniul sociologiei juridice un larg orizont cultural-juridic nu numai sociologic, folosirea metodelor interpretării juridice şi a limbajului tehnic specific Dreptului. Obiectul de cercetare propriu sociologiei juridice se situează „la graniţa dintre Drept şi Sociologie, dar şi la

[5] N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia, *op. cit.*, pag. 9.
[6] *Idem*, pag. 19.

confluenţa dintre Teoria generală a Dreptului şi Filosofia juridică cu Ştiinţele juridice de ramură"[7].

2.1 Sociologia juridică şi Ştiinţa dreptului

În cercetarea raportului dintre sociologia juridică şi Ştiinţa dreptului s-au conturat două orientări majore situate la poli opuşi[8]. Una dintre ele integrează sociologia juridică în sistemul ştiinţelor juridice, iar cealaltă o exclude din sistemul ştiinţelor juridice.

Adepţii primei orientări aduc următoarele argumente:

1. neintegrând sociologia juridică în sistemul ştiinţelor juridice aceasta ar rămâne fără obiect de cercetare;
2. ca ramură a ştiinţelor juridice obiectul sociologiei juridice ar avea o sferă mai cuprinzătoare decât ca ramură a sociologiei generale;
3. sociologia juridică ar trebui să se subordoneze Teoriei generale a Dreptului;
4. integrată în sistemul ştiinţelor juridice, sociologia juridică ar avea acelaşi statut cu Teoria generală a Dreptului.

Adepţii celei de-a doua orientări argumentează astfel poziţia pe care se situează:

1. sociologia juridică este o ştiinţă de sine stătătoare, dar aparţine domeniului sociologiei;
2. sociologia juridică a apărut ca urmare a afirmării punctului de vedere sociologic în ştiinţele juridice;
3. sociologia juridică nu înlocuieşte ştiinţele juridice, dar reprezintă o nouă modalitate de abordare, cercetare şi interpretare a Dreptului, a fenomenelor juridice în sensul că afirmă rolul determinant al societăţii în apariţia Dreptului precum şi rolul activ al Dreptului asupra vieţii sociale;
4. diferenţele dintre sociologia juridică şi Ştiinţa dreptului nu ţin de obiectul cercetării, care este acelaşi, ci de punctul de vedere propriu asupra aceluiaşi obiect: realitatea socială integrală a Dreptului.

Deosebirile dintre cele două poziţii (puncte de vedere) pot fi sintetizate astfel:

a) Ştiinţa dreptului cercetează, analizează, descrie şi interpretează specificul obiectului de cercetare din interiorul acestuia, iar

---

[7] *Ibidem*, pag. 22.

[8] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, pag. 20.

sociologia juridică îl studiază dinafara lui. Ştiinţele juridice realizează o analiză în sine a juridicului ca şi cum acesta ar fi separat de restul vieţii sociale, îl tratează ca fenomen juridic. Sociologia juridică îl cercetează ca pe un fenomen social de un anume specific, dar înţeles în interrelaţiile sale cu aproape toate celelalte fenomene sociale, cum sunt cele morale, religioase, economice etc., precum şi în raport cu întregul sistem social global.

b) deosebirile dintre cele două puncte de vedere se regăsesc şi în metoda (metodele) prin care este investigat obiectul de cercetat. În principal juriştii apelează la metode deductive, speculative (care vor fi studiate la cursul de Logică juridică). Sociologul apelează, în principal, la metode empirice, de teren, ca: observaţia, ancheta sociologică, chestionarul, interviul etc.

În deplin acord cu Ion Vlăduţ subliniam ideea că sociologia juridică nu este total independentă de Ştiinţa dreptului şi nici nu ar avea cum să fie având în vedere că au acelaşi obiect de studiu; sociologia juridică dispune doar de o relativă autonomie în raport cu Ştiinţa dreptului, fapt ce impune, în mod necesar, cooperarea între cercetătorii din cele două ramuri ale cunoaşterii societăţii.

c) Ştiinţa dreptului are caracter predominant normativ, pe când sociologia juridică este o ştiinţă predominant explicativă. „Ştiinţa dreptului are în vedere analiza formei juridice pe care o îmbracă relaţiile sociale sau altfel spus, dreptul traduce într-un limbaj tehnic normativ relaţiile şi structurile sociale“[9] scrie prof. Maria Voinea în acord cu Dan Banciu. În schimb „Sociologia Dreptului (...) încearcă să repereze regularităţle şi legităţile mecanismului social, ale raporturilor sociale şi, ca formă specială a acestora, ale raporturilor juridice“[10].

Cuceririle ştiinţifice ale Ştiinţei Dreptului exprimate în norme, legi juridice au menirea de a apăra ordinea de drept, instituţiile societăţii, ordinea socială, drepturile şi libertăţile omului, valorile fundamentale ale societăţii respective, prezentul şi viitorul statului naţional, limba, cultura naţională etc. Cuceririle din domeniul sociologiei juridice sunt subordonate înţelegerii corecte a fenomenelor juridice, a Dreptului ca instrument care asigură stabilitatea, funcţionarea şi proiectarea evoluţiei viitoare a socialului.

---

[9] Maria Voinea, *op. cit.*, 1997, pag. 31.

[10] *Idem*, pag. 31.

Posibile concluzii:

a) Sociologia juridică este o ramură a sociologiei generale, un domeniu distinct al acesteia;
b) Sociologia juridică este autonomă în raport cu ştiinţa Dreptului, dar nu trebuie ruptă de aceasta;
c) Sociologia juridică nu trebuie redusă la aplicarea metodelor sociologiei generale în cercetarea Dreptului, deşi utilizează, în principal, metodele acesteia;
d) Sociologia juridică este o ştiinţă autonomă şi unitară cu obiect, metodă şi statut propriu;
e) Sociologia juridică are o componentă teoretică şi una empirică, practic-aplicativă.

Perspective:

A început un proces necesar de apariţie a unor subramuri ale sociologiei juridice numite şi sociologii particulare, ca urmare a unui proces de diferenţiere internă, cum sunt: sociologia Dreptului penal, sociologia Dreptului civil etc.

2.2 Sociologie juridică sau Sociologia Dreptului

Pentru a răspunde întrebării de mai sus se impune să facem un mic excurs în zona cunoaşterii comune şi în cea a cunoaşterii ştiinţifice a faptelor, fenomenelor şi proceselor sociale, a comportamentelor umane individuale şi colective.

La nivelul cunoaşterii comune nu pare să se facă o distincţie categorică între cele două noţiuni: *Sociologia juridică* şi *Sociologia Dreptului*. Dacă ne situăm cu gândirea la nivelul cunoaşterii comune, atunci lucrurile par simple: între cele două noţiuni nu există deosebiri decât de grafie, ori de rafinament al limbajului. Ambele noţiuni aflate în discuţie s-ar referi la... şi ar exprima faptul că domeniul precizat, cercetat este o componentă a vieţii sociale, iar normele şi legile juridice sunt menite să asigure coeziunea socială, să apere drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului, să asigure cadrul social organizat pentru desfăşurarea normală a vieţii individului şi a grupurilor sociale, socio-profesionale umane.

Un asemenea mod de gândire exprimă faptul că „agentul cunoscător" căruia i-am adresat întrebarea şi-a însuşit informaţii limitate şi, într-o anumită măsură deformate, sau nu a acumulat cunoştinţe ştiinţifice despre conţinutul şi sfera noţiunilor de *Drept* şi *juridic*. Agentul cunoscător se bazează pe o părere personală rezultată din experienţa proprie de viaţă

determinată de condiţiile socio-culturale concrete în care a trăit. Totodată, un asemenea mod de gândire poate fi şi rezultatul procesului de enculturaţie (transmiterea culturii de la o generaţie la alta) pe care l-a suferit respectivul „agent cunoscător" în decursul vieţii sale.

La nivelul cunoaşterii ştiinţifice abordarea problemei primeşte alte valenţe şi este cercetată pornind de la rigori ale gândirii logice clasice.

În primul rând se impune cercetarea sferei logice[11] şi conţinutul logic[12] ale fiecăreia dintre cei doi termeni: *Drept* şi *juridic*. Conţinutul noţiunii *Drept* exprimă calitatea elementelor cuprinse în sfera sa, de a fi instrumente ale impunerii respectării normelor şi legilor prin constrângere, dacă este nevoie. Sfera noţiunii *Drept* cuprinde normele de drept, legile, instituţiile corespunzătoare etc. Conţinutul acestei noţiuni exprimă totalitatea notelor definitorii datorită cărora elementele cuprinse în sfera sa se disting de elementele altor noţiuni. Pe baza acestor note definitorii distingem, de exemplu, normele juridice de normele morale sau sportive, distingem legile juridice de alte tipuri de legi sociale, distingem instituţiile juridice de alte instituţii speciale etc. Conţinutul noţiunii *Drept* exprimă calitatea elementelor cuprinse în sfera sa de a fi instrumente ale apărării ordinii sociale, instrumente ale impunerii şi respectării normelor sociale prin apelul la constrângere dacă este necesar, prin apelul la legile Dreptului de stat.

Sfera noţiunii *juridic* este mai largă decât sfera noţiunii *Drept*. Ea cuprinde toate fenomenele subsumate *Dreptului de stat* şi toate fenomenele care aparţin *Dreptului viu* al societăţii. Sfera acestei noţiuni cuprinde, deci, întreaga realitate juridică existentă în societatea dată, care în concepţia juristului austriac Eugen Ehrlich este formată din:

---

[11] Sfera logică este dimensiune constitutivă a noţiunii care reprezintă capacitatea de referinţă a acesteia la ansamblul de indivizi care posedă însuşirile reflectate în conţinutul ei. Se află în raport de variaţie inversă cu conţinutul noţiunii; mulţimea de obiecte pe care o asociem termenului prin relaţia de desemnare. (Gh. Enescu, 1971, pag. 19. De ex. sfera noţiunii (termenului) „om" cuprinde mulţimea oamenilor.

[12] Conţinutul logic exprimă totalitatea notelor unei noţiuni; exprimă determinarea graţie căreia este distinsă o mulţime de obiecte de alte mulţimi de obiecte. (Gh. Enescu, 1971, pag. 19) De ex. în conţinutul noţiunii de „om" se cuprind notele de „fiinţă umană", „biped", „biman", „raţional", „făuritor de cultură materială şi cultură spirituală" etc.

a) propoziţiile abstracte ale Dreptului, elaborate de preferinţă de stat;
b) regulile concrete de decizie privind conflictele între indivizi şi între grupuri, elaborate de preferinţă de tribunale şi jurisconsulţi;
c) ordinea paşnică, spontană a societăţii (Dreptul viu al societăţii).

Primele două componente ale realităţii juridice exprimă un drept ce orânduieşte societatea într-o ordine paşnică internă şi constituie ordinea juridică directă a respectivei societăţi, aprecia Georges Gurvitch. Cum în orice societate există şi o ordine juridică indirectă, paşnică, spontană vom spune că, de fapt, ordinea juridică a societăţii în unitatea componentelor sale directe + ordinea spontană este reglementată atât de Dreptul statului, cât şi de către *Dreptul viu* al societăţii numit de către unii autori *Dreptul extrastatal*. Pornind de la aceste precizări reapare în mod firesc întrebarea: să folosim termenul *sociologia Dreptului* sau termenul *sociologie juridică*? Dacă folosim termenul *sociologia Dreptului*, în mod neintenţionat dar sigur, conducem gândirea teoretică spre limitarea teoretică a obiectului cercetării sociologice a Dreptului, la studiul *Dreptului de stat*. Alta este viziunea care se creează asupra obiectului de studiu sociologic, asupra Dreptului în cazul că folosim termenul *sociologie juridică*. În această situaţie are loc un act de extindere a sferei de cercetare sociologică, în obiectul său cuprinzându-se atât Dreptul de stat cât şi Dreptul extrastatal. Sociologul Ion Vlăduţ[13] este de părere că e de preferat termenul „Sociologie juridică" şi din alte considerente. În ultimii ani, scrie domnia sa, din sociologia juridică s-au desprins numeroase subramuri, mai mult sau mai puţin cristalizate, cum sunt sociologia Dreptului penal, sociologia Dreptului civil etc. Acestea pot fi pe drept numite sociologii de ramură ale Dreptului, iar disciplina teoretică mamă din care s-au desprins merită numele de *sociologie juridică*.

Numeroşi autori, printre care prof. Maria Voinea, prof. N. Popa, prof. I. Mihăilescu, prof. M. Eremia, prof. I. Vlăduţ, prof. Jean Carbonier şi alţii utilizează în context ambele noţiuni pentru a exprima, prin convenţie, acelaşi conţinut, aceleaşi elemente definitorii pentru obiectul de cercetare al sociologiei juridice. Autorii lucrării *Sociologie juridică* (1997) N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia constată că noţiunile *sociologie juridică* şi *sociologia dreptului* sunt utilizate pentru a denumi aceeaşi disciplină teoretică şi că în contexte diferite „de cele mai multe ori autorii nu au în

[13] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, pag.

vedere deosebiri calitative sau suprafeţe sensibil deosebite care ar guverna întrebuinţarea uneia sau a alteia dintre cele două denumiri"[14]. Sunt menţionaţi în acest sens Georges Gurvitch care utilizează atât denumirea *sociologie du droit*, cât şi denumirea *sociologie juridique*; H. Levy Bruhl care foloseşte denumirea de *sociologie du droit*; Jean Carbonier – *sociologie juridique*, R. Trevers – *sociologie del diretto* etc.

Trebuie avut în vedere următorul aspect – denumirea de *sociologie juridică* are o semnificaţie mult mai largă decât denumirea de *sociologia Dreptului*; ca urmare „denumirea de «sociologie juridică»[15] este mai adecvată, întrucât reflectă mult mai bine obiectul de studiu al acestei discipline".

3. Despre obiectul şi problematica sociologiei juridice. Definiţia sociologiei juridice

3.1 Despre obiectul şi problematica sociologiei juridice

Sociologia juridică cercetează realitatea socială a Dreptului. Spus altfel, cercetează relaţiile sociale care prezintă interes pentru Drept, relaţiile sociale care au vocaţie a fi reglementate prin intermediul Dreptului (fenomenul non-dreptului, fenomenele care se situează în zonele interferenţei Dreptului cu alte sfere normative, cum sunt cele morale, politice, religioase etc. (N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia, 1997). Există o multitudine de puncte de vedere privind obiectul de cercetare propriu sociologiei juridice.

Astfel E. Ehrlich consideră ordinea socială ca fiind obiectul de studiu al sociologiei juridice, H. Kantorowicz – raporturile dintre Drept şi civilizaţie; Th. Geiger şi M. Rehbinder – condiţionarea şi determinarea Dreptului de către societate, respectiv, influenţa Dreptului asupra societăţii; R. Trevers – rolul factorilor juridici în viaţa socială; Jean Carbonier – fenomenele juridice (I. Vlăduţ, 1998).

Sociologia juridică cercetează domenii şi probleme sociale de natură juridică: geneza şi diferenţierea normelor juridice; persoanele juridice colective şi individuale; studiul Dreptului referitor la diferite conduite individuale; efectivitatea Dreptului (Roger Pinto, 1969); domeniul creării Dreptului; domeniul cunoaşterii legilor şi altor acte normative, al informării

[14] N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia, 1997, *Sociologie juridică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, pag. 17.

[15] *Idem*, pag. 7.

juridice a organelor de stat şi a populaţiei; domeniul poziţiei cetăţenilor faţă de actele în vigoare (actele normative), faţă de aplicarea lor de către organele de stat cu atribuţii în acest domeniu; domeniul cauzelor concrete ale încălcării Dreptului; limitele reglementării juridice; raportul dintre sfera reglementării juridice şi morale; relaţia dintre formele juridice şi metajuridice ale determinării conduitei cetăţeneşti (N. Popa, 1983); geneza Dreptului, dinamica Dreptului, funcţionalitatea Dreptului (I. Vlăduţ, 1998)

În obiectul de cercetare al sociologiei juridice urmează deci a fi cuprinse toate fenomenele subsumate Dreptului existent într-o societate, nu doar normele, legile şi instituţiile specifice Dreptului de stat, adică „toate fenomenele cărora Dreptul le poate fi cauză, efect sau ocazie"[16] scrie Jean Carbonier, sau după aprecierea proprie a sociologului I. Vlăduţ este vorba despre „ansamblul fenomenelor sociale de natură juridică"[17].

Juristul austriac Eugen Ehrlich considera că sociologia juridică trebuie să studieze „Ordinea paşnică şi spontană a societăţii".

Cum apreciau profesorii N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia sfera fenomenelor socio-juridice care intră în obiectul de studiu al sociologiei juridice nu se poate limita la studiul *Dreptului statului*, ci trebuie să cuprindă şi alte fenomene cum sunt: conştiinţa juridică şi rolul său; cadrul social de referinţă al normelor de drept; rolul factorilor de configurare a Dreptului; atitudinea oamenilor faţă de lege; modul de realizare a Dreptului în societate; efectele sociale ale Dreptului; contribuţia Dreptului la programul societăţii; efectivitatea Dreptului; raportul dintre juridic şi celelalte domenii ale societăţii; interferenţa Dreptului cu politicul, morala, economia, relaţiile internaţionale; impactul normelor juridice asupra vieţii individului; relaţiile dintre normele juridice şi cerinţele reale ale societăţii într-o etapă dată de dezvoltare a acesteia; fenomenele juridice secundare cum sunt: responsabilitatea socială şi răspunderea juridică; statul şi rolul individului etc. Ideea centrală care domină preocupările teoretice din domeniul sociologiei juridice vizează necesitatea ca această disciplină „să extindă cercetarea ştiinţifică în sensul cuprinderii tuturor fenomenelor ce angajează un element de Drept (chiar dacă aparent acesta este puţin evident)"[18].

Investigarea în domeniul sociologiei juridice „nu se poate limita la cercetarea normelor şi instituţiilor juridice, ci trebuie să transgreseze

---

[16] Jean Carbonier, *Sociologie juridique*, Paris, 1978, pag. 13.

[17] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, pag. 17.

[18] N. Popa şi coaut., *op. cit.*, 1997, pag. 18.

hotarele sacre ale Dreptului, pentru a releva impactul acestuia asupra societăţii, precum şi acţiunea vieţii sociale asupra sistemului juridic, întreaga realitate socială a Dreptului"[19].

Problematica de cercetare pentru sociologia juridică a fost sintetizată în mod complex de către sociologul român Traian Herseni în lucrarea *Ce este sociologia?* – 1981, din care selectăm un fragment pentru lecturare.

Lectura nr. 1

Traian Herseni

Obiectul şi problematica sociologiei juridice

Sociologia juridică sau sociologia dreptului se ocupă de modul în care se elaborează legile, de criteriile şi urmările lor sociale, de organizaţiile şi instituţiile judiciare şi poliţieneşti care le asigură aplicarea şi sancţionează abaterile. Ea acordă o atenţie deosebită ***normelor juridice***, modului în care sunt înţelese şi aplicate, respectate sau călcate, ocolite sau răstălmăcite şi consecinţele sociale care decurg de aici. Ea dezvoltă azi capitole speciale privitoare la slujitorii justiţiei şi organizaţiile lor (judecători, juraţi, procurori, curatură, tribunal etc.), ca şi la diferite categorii de împricinaţi (reclamanţi, inculpaţi, condamnaţi, deţinuţi), până la o ramură specializată în problemele criminale: **sociologia penală** sau **sociologia criminalităţii**, care studiază cauzele sociale ale abaterilor de la lege, categoriile şi bandele de răufăcători, acţiunile lor antisociale, modul în care sunt urmăriţi, descoperiţi, instruiţi, pedepsiţi, reeducaţi, reabilitaţi. Problemele deţinuţilor politici sunt studiate de sociologia politică, ca şi problemele persecuţiilor, ale lagărelor de concentrare, ale lagărelor de exterminare etc. O preocupare specială a sociologiei juridice este studiul inegalităţilor de ordin legal, al abuzurilor sociale cu „acoperire legală", al sustragerilor de la aplicarea legilor, al forţelor sociale „mai presus de lege" (care rămân deci nepedepsite), ca şi studiul mult mai dificil, dar mult mai interesant, esenţial pentru orice sociologie, al potrivirii sau concordanţei legilor cu realităţile sociale, al măsurii în care legile contribuie la buna desfăşurare sau împiedică activităţile sociale, de unde o sociologie a diferitelor ramuri de drept (constituţional, administrativ, muncitoresc, comercial, internaţional etc.). În acelaşi cadru se studiază opiniile oamenilor cu privire la calitatea legilor, moralitatea, utilitatea şi aplicabilitatea lor, la aprecierea dreptului în perspectiva dreptăţii (legi drepte şi legi nedrepte), a atitudinilor şi manifestărilor sociale, favorabile sau potrivnice legilor existente, modificării, înlocuirii sau desfiinţării lor. Sociologia juridică acordă atenţie deosebită şi

[19] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, pag. 16.

fenomenelor sociale nelegiferate, adică nereglementate juridic, celor insuficient sau greşit legiferate, ca şi interpretării şi aplicării greşite sau abuzive a legilor, cu toate consecinţele sociale implicate. Legalitatea şi ilegalitatea sunt considerate de sociologia juridică drept fenomene foarte importante, care caracterizează de aproape societatea respectivă şi determină în bună parte desfăşurarea ei pozitivă sau negativă, gradul ei de dezvoltare şi chiar de maturitate politică şi etică.

Sursa: Traian Herseni, *Ce este sociologia*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, 44-46

3.2 Definiţia sociologiei juridice

Cauze obiective, între care amploarea şi complexitatea deosebită a domeniului suspus cercetării din perspectiva sociologiei juridice, au creat dificultăţi serioase în cristalizarea unei definiţii corespunzătoare acestei ramuri a ştiinţei. De aceea unii autori vorbesc despre tentative de definire a sociologiei juridice. (I. Vlăduţ, 1998). Alţi autori se întreabă: Ce este, totuşi, sociologia juridică? Cu ce probleme s-a impus şi prin ce? (M. Voinea, 1997) Respectând ordinea istorică vom spune că substanţiale contribuţii pentru a răspunde la aceste întrebări găsim atât în literatura de specialitate străină, cât şi în cea românească. În această ordine vom aminti nume: E. Durkheim, Eugen Ehrlich, Max Weber, Georges Gurvitch, Jean Carbonier, Mircea Djuvara, Nicolae Popa, I. Mihăilescu, Maria Voinea, Dan Banciu, Sorin Rădulescu, Ion Vlăduţ, V. Ciucă, Sofia Popa şi alţii.

Vom selecta câteva puncte de vedere sau definiţii. Eugen Ehrlich în lucrarea *Bazele sociologiei juridice* (1913) consideră că rolul sociologiei juridice este de a studia „ordinea paşnică şi spontană a societăţii care se află sub propoziţiile abstracte" ale dreptului, de reguli elaborate de către stat şi deciziile elaborate, de preferinţă, de tribunale. Ea studiază, deci, „dreptul viu" al societăţii. Norman Kantarowicz consideră că sociologia juridică este o disciplină teoretică ce studiază raporturile dintre Drept şi ceilalţi factori ai civilizaţiei. Theodor Geiger distinge între sociologia materială a Dreptului care cercetează condiţionarea şi determinarea Dreptului de către societate, şi sociologia formală a Dreptului care studiază modul în care Dreptul, înţeles ca sistem cultural, modelează şi reglementează viaţa socială.

G. Gurvitch consideră că sociologia juridică este parte a sociologiei spiritului care studiază realitatea socială deplină a Dreptului. El apreciază că sociologia juridică este o ramură a ştiinţei, a sociologiei generale care

studiază fenomenele juridice sau fenomenele de Drept. Ea studiază, atât fenomenele juridice primare (legi, judecăţi, decizii administrative), cât şi toate fenomenele sociale în care Dreptul poate fi cauză, efect sau ocazie.

Renato Trevers consideră că sociologia juridică trebuie să se ocupe de investigarea factorilor juridici şi a rolului lor în viaţa socială; de eficacitatea normelor şi de consecinţele sociale ale acestora; de rolul opiniei publice în domeniul Dreptului şi al instituţiilor juridice.

Românul Romulus Vulcănescu, în lucrarea *Etnologie juridică* – 1970, consideră că sociologia juridică „a emers din sociologia generală ca o subdisciplină sociologică ce a urmărit să teoretizeze asupra caracterului social al fenomenelor juridice".

Mircea Djuvara a considerat sociologia juridică o disciplină ştiinţifică având fizionomie proprie, al cărei rol este de a cerceta legătura juridică ce constituie baza unei realităţi sociale de care societatea nu se poate dispensa. Alt cercetător, Mircea Manolescu, a susţinut că sociologia juridică are un caracter de contact şi de cooperare, care cercetează manifestările juridice ca manifestări sociale.

Prof. Maria Voinea consideră că sociologia juridică este un domeniu distinct al sociologiei generale, că obiectul de studiu al acestei discipline constă în: 1. analiza funcţiilor sistemului juridic al societăţii; 2. analiza raporturilor normelor juridice şi al raporturilor juridice în contextul social în care sunt incluse; 3. contribuţie la reforma legislativă.

Valerius M. Ciucă, în *Lecţii de sociologia dreptului* – (1998), consideră că „am putea defini sociologia dreptului ca fiind o expresie a gândirii socio-juridice pe seama complexelor fenomene normativist-justiţiare, fenomene surprinse în evoluţia relaţiilor juridice ca realităţi sociale. Sociologia Dreptului (juridică) trebuie să identifice şi să descrie momentele pozitive posibile şi previzibile privind structurarea, destructurarea, restructurarea şi destrămarea surselor şi factorilor evoluţionişti ai Dreptului".

În concluzie, jalonarea obiectului de cercetare şi definirea sociologiei juridice sunt probleme teoretice deschise pentru viitoare cercetări şi generalizări.

4. Funcţiile sociologiei juridice

Rolul sociologiei juridice în cercetarea realităţii sociale a Dreptului se exprimă şi se îndeplineşte prin funcţiile sale. „Sociologia juridică

îndeplineşte o serie de funcţii, ea îmbină într-un tot unitar domeniul teoretic cu cel empiric asigurând autenticitate şi eficienţă acestui domeniu"[20].

Numeroşi autori împărtăşesc părerea lui Jean Carbonier şi consideră împreună cu acesta că sociologia juridică îndeplineşte patru funcţii: funcţia cognitivă, funcţia explicativă, funcţia critică şi funcţia practică.

Deşi, din raţiuni didactice şi metodologice, aceste funcţii vor fi prezentate pe rând, ele trebuie înţelese în unitatea lor în cercetarea realităţii sociale a Dreptului.

4.1 Funcţia cognitivă

Fenomenele juridice trebuie cercetate, cunoscute, înţelese şi interpretate corect. Se afirmă, de exemplu, în anumite medii că în contemporaneitate are loc declinul căsătoriei oficiale în favoarea uniunii libere. Se afirmă, deci, că suntem în faţa apariţiei unui fenomen juridic nou. Dar oare este adevărat? Impresiile şi afirmaţiile întemeiate pe impresii nu constituie argumente ştiinţifice pentru atestarea fenomenului nici chiar în stare incipientă. Impresiile ţin de cunoaşterea bazată pe subiectivitatea individului, de cunoaşterea comună. Or, în procesul cunoaşterii comune nu rareori s-a ajuns la concluzii false.

Pentru cercetarea şi determinarea ştiinţifică a existenţei şi perspectivelor acestui fenomen juridic nou se impune atât o cercetare cantitativă, cât şi una de tip calitativ. Se vor avea în vedere: stabilirea corectă şi cercetarea riguroasă a mediilor sociale în care au fost observate, semnalate cazuri de existenţă a acestor uniuni libere; condiţiile concrete în care se realizează asemenea uniuni libere; cauzele care le determină; vârsta celor care apelează la uniuni libere în locul căsătoriei oficiale; vârsta medie a persoanelor rezultate din căsătoria unui mare număr de copii; durata în timp; consecinţele în planurile social, demografic, economic, juridic, educaţional etc.

Numai întemeiată pe asemenea obiective şi realizată metodic se poate manifesta funcţia de cunoaştere ştiinţifică a sociologiei juridice.

În cercetarea acestui fenomen juridic nou apar deosebiri între modul cum se realizează din perspectiva Ştiinţei dreptului şi din perspectiva sociologiei juridice. Ştiinţa dreptului va cerceta probabil: dacă şi care norme juridice în vigoare au fost încălcate; dacă şi în ce măsură aceste încălcări

---

[20] Maria Voinea, *Sociologie generală şi juridică*, Bucureşti, Editura Sylvi, 2000, pag. 44.

sunt de natură infracţională, ori au un caracter infracţional şi sunt, deci, pasibile de pedeapsă penală; cum trebuie gândite şi elaborate noi norme juridice care să reglementeze viaţa familiei în uniunile libere, inclusiv norme referitoare la situaţia juridică a posibililor urmaşi etc. Sociologia juridică va avea de răspuns la întrebări privind determinarea socială a acestui fenomen şi consecinţele existenţei lui; determinarea socială a noilor norme juridice referitoare la fenomenul în cauză; implicaţiile normelor juridice asupra fenomenului etc.

Prof. Maria Voinea sublinia faptul că „funcţia cognitivă vizează cunoaşterea realităţii sociale a dreptului cu mijloace şi instrumente fundamentate juridic şi permite depistarea unor disfuncţii şi perturbări în aplicarea efectivă a legii"[21].

4.2 Funcţia explicativă

În investigarea ştiinţifică a juridicului dacă vrem să răspundem la întrebarea: „Cum este fenomenul juridic x?" vom apela la descriere, vom face o cercetare descriptivă. Dacă trebuie să răspundem la întrebarea: „De ce este aşa fenomenul y sau x?" vom apela la explicaţie, vom face o cercetare explicativă. Explicăm de ce fenomenului cercetat (x) i se asociază anumite calităţi (F, P, Q, R etc.)

Explicaţia nu este posibilă înaintea cunoaşterii. Ca rezultat al cercetării şi cunoşterii ştiinţifice sociologico-juridice s-a ajuns la o generalizare teoretică de forma:

G: În orice societate liberă este posibil să apară fenomenul social-juridic *căsătoria* sub forma uniunilor libere.

C: Cercetarea concretă a stabilit că România este o societate liberă.

Unind G (generalizarea teoretică) cu C (cazul particular, circumstanţa particulară) întemeiem teoretic o explicaţie.

G = În orice x (dacă 1x, atunci Ulx)

C = 1x

---

probabil

---

f. probabil

---

aproape sigur

€ = ULR

---

[21] *Idem*, pag. 45.

Procedând astfel s-a explicat cauzal apariţia probabilă a uniunilor libere în ţara noastră, răspunzându-se la întrebările *de ce?* şi *cum?* a apărut fenomenul respectiv, *din ce cauze?*.

Cunoaşterea s-a împlinit prin realizarea explicaţiei, iar explicaţia îmbracă forma unei legi ştiinţifice cauzale de tip statistic prin care caută să se determine mecanismul conform căruia s-a produs fenomenul respectiv.

În acord cu sociologul Ion Vlăduţ vom spune şi noi că rolul funcţiei explicative al acestei ştiinţe este de a descoperi:

- regularităţi, constanţe şi similitudini în descoperirea fenomenelor juridice;
- legi cauzale;
- legături cauzale;
- raporturi de dependenţă statistică între fenomenele juridice sau între fenomene juridice şi fenomene sociale de altă natură.

Prof. Maria Voinea este de părere că „descoperirea legăturilor cauzale permite cercetătorilor să formuleze conexiuni, estimaţii, interpretări explicative şi pe această bază, să descopere legi cauzale“[22].

4.3 Funcţia critică

Descoperirea şi explicaţia trebuie urmate de o atitudine activă, critică al cărei rol este de a „releva defectele, limitele şi neîmplinirile Dreptului“[23].

Dreptul prin însuşi specificul său este pândit de riscul căderii în dogmatism. Prevenirea acesteia presupune existenţa unui mecanism critic cu o dublă manifestare. Adică un mecanism complex prin care să fie criticat Dreptul atât din interiorul său, cât şi din afara sa. L-aş numi mecanism intelectual juridico-sociologic, prin care s-a exercitat o critică atât de natură prioritar „tehnică“, precum şi una de natură teoretică. „Dreptul, scrie Ion Vlăduţ, şi-a organizat propriul său mecanism de critică..., un mecanism intern de contestare reprezentat de căile de recurs“[24], dar „el are absolută nevoie şi de o critică exercitată din afara sistemului..., pe care n-o poate realiza decât sociologia juridică“[25].

---

[22] *Ibidem*, pag. 45.

[23] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, pag. 206.

[24] *Idem.*

[25] *Ibidem.*

Rezultă că, în fapt, funcţia critică a sociologiei juridice exprimă posibilitatea şi capacitatea acestuia ramuri specializate a sociologiei ca prin constatările empirice şi generalizările teoretice să intervină critic asupra şi în interiorul structurilor mecanismului juridic. Posibilităţile sociologiei juridice în acest sens se pot concentra pe următoarele direcţii:

- reliefare în mod critic ştiinţific a unor influenţe nefavorabile (neavenite) asupra Dreptului;
- reliefarea critică a unor eventuale presiuni asupra şi în interiorul structurilor mecanismului juridic din partea unor indivizi, a unor grupuri sau organizaţii cum ar fi cele pacifiste, ecologiste, religioase, feministe, politice etc., care pot apela persuasiv atât la mijloace legitime, cât şi ilegitime între care s-ar putea cuprinde manifestaţii stradale, încercare de corupere a unor persoane care îşi desfăşoară activitatea în interiorul structurilor juridice, acţiuni de şantaj, propagandă prin mass-media etc.

Un rol deosebit îl are funcţia critică a sociologiei juridice în descoperirea unor cazuri reale de inefectivitate a legii, de aplicare parţială a acesteia sau situaţii în care legea nu se aplică. De pe poziţiile teoretico-empirice ale sociologiei juridice, se pot descoperi cauzele care generează asemenea situaţii, cauze care pot fi determinate de natura legii în cauză, de insuficienta cunoaştere sau chiar de necunoaşterea legii (legilor) de către masa cetăţenilor, ori din cauze ce ţin de atitudinea sau de competenţa (incompetenţa) instituţiilor ori specialiştilor îndrituiţi cu aplicarea legii într-o zonă sau într-o chestiune delicată juridiceşte, ori chiar din cauza opoziţiei unora dintre cei ce au calitatea de subiecţi de Drept. Prin funcţia sa critică, sociologia juridică acţionează atât asupra „Dreptului statului", cât şi asupra „Dreptului viu" al societăţii în sensul adâncirii modului de autocunoaştere şi de afirmare constructivă în viaţa socială a oamenilor.

4.4 Funcţia practică

Prof. Maria Voinea consideră că această funcţie „asigură caracterul empiric, aplicativ al disciplinei şi permite îmbogăţirea şi perfecţionarea jurisprudenţei şi a întregului mecanism legislativ... vizează atât procedurile juridice, elaborarea legilor, cât şi hotărârile judecătoreşti din toate sferele dreptului"[26].

[26] Maria Voinea, *op.cit.*, pag. 46.

Sociologul Ion Vlăduţ consideră că trei sunt domeniile în care se poate manifesta funcţia practică a sociologiei juridice:

- arta de a judeca;
- arta de a elabora legi;
- arta de a contracta, practica extrajudiciară a notarilor şi consilierilor juridici.

Comun celor trei domenii menţionate este actul luării deciziei în cazuri şi situaţii concrete. Deciziile pot fi de natură cantitativă, sau/şi de natură calitativă. Deciziile de natură cantitativă se referă la fenomenele care pot fi exprimate prin cifre, de exemplu: acordul comercial între vânzător şi cumpărător într-o vânzare comercială; fixarea unei pensii de urmaş; stabilirea drepturilor băneşti unui copil ai cărui părinţi au divorţat, stabilirea drepturilor băneşti în cazul unei acţiuni al cărei obiect este despăgubirea pentru daunele produse intenţionat sau neintenţionat etc. Deciziile de natură calitativă vizează mai ales relaţiile dintre elementele de natură cantitativă, contextul manifestării faptelor juridice.

În actuala etapă a procesului de tranziţie specific României sociologia juridică poate îndeplini un rol însemnat (depinde de cei care o practică) în perfecţionarea Dreptului românesc şi a modului de acţiune a instituţiilor specifice Dreptului de stat şi a celui extrastatal.

5. Metodele sociologiei juridice

Ca disciplină particulară desprinsă din sociologia generală, această ramură a cercetării şi cunoaşterii ştiinţifice al cărui obiect de cercetare este, cum s-a văzut, realitatea socială integrală a Dreptului nu şi-ar justifica numele de ştiinţă dacă nu s-ar utiliza în cercetările proprii un ansamblu de metode, tehnici, procedee, instrumente şi reguli de investigare. În cadrul studiilor de sociologie juridică se utilizează, cum este şi firesc, metodele specifice ştiinţelor sociale: metoda logică (inductivă şi/sau deductivă); metoda tipologică; metoda comparativă; metoda istorică; metoda teleologică (teoria finalităţii, studiul scopurilor, explicaţia teleologică conform căreia scopul intervine ca factor motivaţional în structurarea acţiunii umane); metoda modelării.

În al doilea rând, vorbind didactic, în cadrul cercetărilor de sociologie juridică empirică de teren, concretă, se vor folosi metodele proprii cercetării sociologice, dar cu obiective specifice, cum sunt: observaţia sociologico-juridică; anchetele sociologico-juridice pe bază de chestionar şi interviu; convorbirea sociologico-juridică; întrevederea sociologico-juridică;

sondajul de opinie pe teme specifice sociologiei juridice; studiul de caz; experimentul sociologico-juridic; scalarea atitudinilor (martorilor, inculpaţilor, acuzatorilor etc.).

Aplicarea acestor metode în cadrul studiilor realizate de sociologiile de ramură primeşte caracter propriu, posibil inedit, determinat de respectivul domeniu. Un anume specific va avea cercetarea sociologico-juridică pe problemele Dreptului penal şi altul atunci când este vorba despre problemele concrete ale Dreptului comercial internaţional.

6. Despre sociologia devianţei

În prezentarea unor idei privind sociologia devianţei pornim de la adevărul că devianţa, inclusiv delincvenţa ca formă agravantă de manifestare a devianţei, este, în acelaşi timp, obiect de studiu al ştiinţei Dreptului şi al sociologiei juridice precum şi al sociologiei devianţei. Orice împotrivire critică la această concepţie este posibilă, dar şi criticabilă.

Sociologia devianţei, ca şi sociologia juridică, este o ramură a unui anumit tip de cercetare şi cunoaştere, anume cea sociologică. Întreaga problematică a fenomenului devianţei ca formă de manifestare a atitudinilor, comportamentelor umane trebuie raportată la un reper esenţial, la un concept considerat de toţi juriştii şi sociologii ca fiind de temelie pentru gândirea şi cercetarea sociologico-juridică: cel de ordine socială.

Se consideră că sociologia devianţei are ca principal obiect de cercetare „relaţia dintre acţiunea umană şi ordinea socială existentă într-o societate"[27].

În cele câteva idei cu voaloare de atenţionare nu ne propunem să răspundem la întrebarea „ce este devianţa?" Vom reliefa doar câteva repere: nu există societate umană civilizată să nu îşi dorească şi să nu îşi propună asigurarea ordinii sociale proprii; pentru a-şi realiza acest obiectiv fiecare societate umană îşi elaborează un sistem de norme şi prescripţii, obiceiuri şi practici sociale care exprimă atât specificul său, *identitatea sa* în raport cu alte societăţi, cât şi mijloacele proprii pentru a-şi continua evoluţia, a-şi asigura viitorul şi, mai ales, pentru a se apăra de pericolele legate de acţiunea celor certaţi cu legea.

---

[27] Sorin M. Rădulescu, *Sociologia devianţei*, Editura Victor, Bucureşti, 1998, pag. 31.

Un alt element esenţial care trebuie avut în vedere este acela că fiecare organizare şi structură socială îşi rezervă dreptul de a evalua, aprecia şi recompensa ori pedepsi comportamentul membrilor săi prin raportare la norme şi/sau prescripţii proprii.

Este absolut obligatoriu să fie raportate comportamentele apreciate ca normale sau nenormale ale membrilor societăţii date la cerinţele şi specificul valorilor culturale determinante pentru societatea, comunitatea, grupul cercetat. Fiecare individ uman ar trebui să-şi însuşească sistemul de valori în care s-a format şi să-l transforme într-un etalon al propriului comportament ca individ sau ca membru al unui grup social. Desigur, etalonul individual este determinat, condiţionat de etalonul social generalizat în comunitatea respectivă, în grupul social respectiv. Un comportament individual care nu contravine normelor sau prescripţiilor respective este numit *conformitate*.

Sunt considerate deviante comportamentele care produc perturbări în comunitate, în grupul social, în societate în general prin faptul că ele sunt contrare cerinţelor, prescripţiilor, normelor sau legilor existente, unanim acceptate de comunitate, de membrii unui grup social, de întreaga societate concretă.

Cum fiecare societate umană îşi elaborează propriile ei norme, prescripţii şi restricţii, adică propria normativitate socio-juridică privind comportamentul membrilor săi, aprecierea unui comportament uman ca deviant sau normal are acest caracter relativ. Într-o anumită societate sau în perioade istorice diferite ale sale, unul şi acelaşi comportament poate fi considerat când normal, când deviant în funcţie de normele şi prescripţiile elaborate de societatea dată a perioadei respective. Aceasta depinde de mai mulţi factori, între care: natura normelor sociale; nivelul de educaţie juridică al populaţiei; nivelul de educaţie în spiritul toleranţei în societatea concretă cercetată sociologico-juridic; gradul de pericol pentru ordinea socială şi/sau ordinea juridică, pentru stabilitatea socială pe care îl prezintă un anume fapt deviant; situaţia concretă în care se produce un fapt de natură socio-juridică etc.

Investigaţiile ştiinţifice care au dus la înţelegerea cauzelor, formelor concrete de manifestare a devianţei în societate, precum şi a consecinţelor asupra indivizilor şi societăţii au avut ca finalitate crearea sociologiei devianţei ca ramură autonomă a sociologiei. Problematica acesteia este strâns legată de cea a ştiinţei Dreptului şi a sociologiei juridice.

Bibliografie selectivă

1. Andrei, Petre, *Sociologie generală*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1970
2. Banciu, Dan, *Elemente de sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000
3. Banciu, Dan, *Sociologie juridică*, Editura Hyperion XXI, Bucureşti, 1995
4. Carbonier, Jean, *Sociologie juridique*, P.U.F., Paris, 1978, în Ion Aluaş, Ion Drăgan, *Sociologia franceză contemporană*, Editura Politică, Bucureşti, 1971
5. Del Vechio, Giorgio, *Lecţii de filosofie juridică*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 1993
6. Gurvitch, Georges, *Problèmes de la sociologie du Droit*, în *Traité de sociologie*, publié sous la direction de Georges Gurvitch, tom second, Paris, P.U.F., 1960
7. Herseni, Traian, *Ce este sociologia?*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981
8. Herseni, Traian, *Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982
9. Mihăilescu, Ion, *Sociologie generală*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2000
10. Popa, N., Mihăilescu, I., Eremia, M., *Sociologie juridică*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1997
11. Popa, Nicolae, *Prelegeri de sociologie juridică*, Centrul de multiplicare al Universităţii Bucureşti, Bucureşti, 1983
12. Rădulescu, Sorin M., *Sociologia devianţei*, Editura Victor, Bucureşti, 1998
13. Vlăduţ, Ion, *Introducere în sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998
14. Voinea, Maria şi Selagea, Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 2002

15. Voinea, Maria, *Sociologia generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000
16. Vulcănescu, Romulus, *Etnologie juridică*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1970

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL III
GENEZA ŞI EVOLUŢIA SOCIOLOGIEI JURIDICE

Probleme (diviziuni)

1. Gândirea socio-juridică în antichitatea greco-romană
2. Gândirea socio(sociologico)-juridică din epoca Renaşterii până la constituirea sociologiei juridice ca disciplină sociologică autonomă
3. Constituirea sociologiei juridice ca ştiinţă autonomă, specializată a sociologiei
4. Dezvoltarea gândirii sociologico-juridice după constituirea sociologiei juridice ca disciplină ştiinţifică autonomă

1. Gândirea socio-juridică în antichitatea greco-romană

Sociologia juridică se ocupă cu studiul realităţii sociale integrale a Dreptului. Această ramură a cercetării şi cunoaşterii sociologice a unui domeniu al realităţii sociale nu a apărut pe un teren gol de idei şi de preocupări privind problematica proprie.

Originea acestei ştiinţe trebuie căutată în ideile şi scrierile despre Drept şi societate în antichitatea greco-romană. „Cercetând rădăcinile sociologiei juridice putem coborî pe scara timpului până la presocratici sau la sofişti care puneau în evidenţă rolul forţei şi al interesului în crearea Dreptului, la Heraclit din Efes care, aplicând în domeniul Dreptului dialectica sa naivă referitoare la opoziţia contrariilor, afirma faptul că „în cadrul societăţii, injustiţia pune în evidenţă justiţia". Între cugetătorii din antichitatea greco-latină trebuie să-i amintim şi pe Socrate, pe Cicero, pe Lucretius şi alţii, dar cei mai strălucitori au fost, fără îndoială, nemuritorii filosofi greci Platon şi Aristotel.

Gânditorii, filosofii antichităţii au făcut sociologie juridică spontană (G. Gurvitch), dar prin profunzimea gândirii lor au adus numeroase contribuţii la stabilirea obiectului de cercetare al sociologiei juridice, care avea să se constituie ca ştiinţă autonomă cu peste două mii de ani mai târziu. În scrierile lor se găsesc comentarii care privesc geneza Dreptului, raportul dintre Drept şi alte fenomene sociale, rolul normelor juridice în societate, rolul preventiv şi ispăşitor al pedepsei, ordinea socială şi ordinea juridică (legea, dreptatea şi pedeapsa) şi altele.

Sintetizând contribuţia lor la conturarea problematicii sociologiei juridice Valerius Ciucă îi consideră „precursori" ce „fac parte din categoria celor care, prin obiectul preocupărilor, prin metoda de cercetare şi prin finalitatea cercetărilor lor s-au apropiat de pretenţiile actualmente recunoscute ale sociologiei juridice metodice"[1]. Sociologul Ion Vlăduţ este şi mai explicit când scrie: „De la gânditorii acelor timpuri, Herodot, Plutarh, Aristotel, Platon şi până la fondatorii noii ştiinţe, Durkheim, Ehrlich şi Max Weber, ideile de factură sociologico-juridică s-au afirmat, explicit sau implicit, în întreaga gândire ştiinţifică despre societate"[2].

Preocupaţi de problemele organizării şi funcţionării Cetăţii, de locul şi rolul cetăţeanului în cadrul Cetăţii, au încercat să descifreze şi să înţeleagă ce este statul, cum poate fi structurat statul ideal (Platon), care este rolul lui, cum este organizat şi structurat şi cum funcţionează, care este rolul diferitelor componente grupale ale populaţiei în stat şi în Cetate. În acord cu sociologul Ion Vlăduţ vom considera că cei doi titani ai filosofiei antice greceşti „au lăsat moştenire omenirii unul dintre cele mai bogate şi valoroase tezaure ale gândirii juridice, filosofico-juridice şi sociologico-juridice, intuind în scrierile lor multe dintre problemele de mai târziu ale Dreptului, ale filosofiei Dreptului şi ale sociologiei juridice"[3].

Platon (429-347 î.Hr.) poate fi considerat printre cei dintâi filosofi ai Greciei antice care au lăsat posterităţii nemuritoare lucrări cu caracter social, cum sunt *Republica (Statul)*, *Gorgias*, *Legile*, *Protagoras*, *Criton* şi altele, în care se găsesc idei valoroase de natură socio-juridică. Cea mai importantă lucrare a sa cu caracter social este dialogul *Republica*, în care ne prezintă modul cum poate apărea Cetatea ideală, cum poate fi realizată organizarea politică ideală şi, strâns legat de aceasta, cum pot apărea cele două elemente ale socialului care vor însoţi permanent viaţa omului în Cetate – dreptatea şi nedreptatea (încălcarea legii).

Organizarea politică ideală este realizabilă doar în Cetatea ideală, iar temelia acestei organizări este raţiunea întemeiată pe dreptate. Cel care organizează Cetatea ideală poate fi chiar un singur om, dar care să fie

---

[1] Valeriu Ciucă, *Sociologie juridică*, Editura Sagittarius, Iaşi, 1994, pag. 86.

[2] Ion Vlăduţ, *Introducere în sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998, pag. 31.

[3] Ion Vlăduţ, *Introducere în sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998, pag. 12.

călăuzit de intenţii „raţionale" şi „drepte" şi să asigure, pe baza unor principii raţionale de organizare, instaurarea dreptăţii pentru toţi cetăţenii. Cum cetăţeanului ca individ, i se pot asocia inteligenţa, tendinţa spre acţiune, şi dorinţele senzoriale în cadrul statului ideal, al Cetăţii ideale ar exista trei categorii (clase) sociale fiecare cu roluri specifice: *filosofii*, *gardienii*, şi *agricultorii şi meşteşugarii*.

Filosofii cărora le este proprie inteligenţa, fiind dominaţi de virtuţile creierului, sunt superiori prin voinţa divină. Ei sunt „de natura aurului", posedă virtuţi de conducători. Lor le revine rolul de a organiza Cetatea şi a se ocupa de conducerea ei, de a cultiva virtutea, de a educa cetăţenii, de a elabora Dreptul şi de a înfăptui dreptatea. Gardienii sau războinicii sunt oameni de acţiune, lor revenindu-le, în Cetatea ideală, rolul de apărători ai acesteia. Agricultorii şi meseriaşii sunt dominaţi de tendinţe vulgare, de dorinţele senzoriale, sunt „de natură grosolană" şi ca atare, ei nu trebuie să participe la viaţa statului. Fiind de natură inferioară ei vor trebui să se supună celor superiori. Rolul lor este de a munci pentru a asigura întreţinerea filosofilor şi a gardienilor, cei care alcătuiesc primele două clase sociale ale Cetăţii ideale.

Prin acest mod de gândire autorul dialogului *Republica* a imaginat un stat ideal de natură aristocratică în care cei mulţi dar inferiori au datoria de a se supune celor puţini dar superiori.

Instaurarea dreptăţii în Cetatea ideală se va realiza printr-o bună organizare a activităţii, prin educaţia cetăţenilor folosind religia şi cultul, prin ridicarea la o formă înaltă a calităţilor şi aptitudinilor tuturor celor trei clase sociale.

În Cetatea ideală principiul suprem este dreptatea considerată de Platon virtute exclusiv socială, iar întemeierea Cetăţii ideale reprezintă realizarea dreptăţii pe Pământ. Instaurarea dreptăţii este dependentă, în primul rând de înţelepciunea şi raţiunea filosofilor care conduc Cetatea, legea având doar o importanţă secundară, deoarece rolul acesteia este îndeplinit de către purtătorii înţelepciunii – filosofii. Conflictele dintre cetăţeni vor fi soluţionate de către bărbaţii care întruchipează raţiunea. „Conducătorul desăvârşit se poate lipsi de legi, căci nu există lege mai presus de cunoaştere, iar spiritul nu trebuie subordonat nici unei legi"[4] scria Platon în dialogul *Legile*. Apelul la lege ca principal factor al realizării dreptăţii îşi are justificarea numai în Cetăţile care pot fi realizate şi

[4] Platon. *Legile*, 378 b.

în care nu domină raţiunea, acolo trebuie apelat la ordine şi la lege, iar „oamenii trebuie să trăiască potrivit legilor, altfel nu se deosebesc cu nimic de fiarele sălbatice"[5].

Spre deosebire de Cetatea ideală în Cetăţile intermediare trebuie să existe legi care au funcţii sociale şi pentru buna funcţionare a acesteia oamenii au datoria să li se supună. Cel ce se opune legilor, consideră Platon, trebuie pedepsit.

Platon considera că între mişcarea vieţii sociale şi mişcarea legii apare o situaţie dialectică, conflictuală: prima o lasă în urmă pe cea de-a doua din cauza caracterului general şi rigid al legii, din cauza neputinţei legii de a stabili Dreptul în fiecare caz.

Această situaţie dispare în Cetatea ideală în care filosoful călăuzit de raţiune se adaptează dialecticii sociale, schimbărilor din viaţa oamenilor, iar unica lege este cea a raţiunii, legea vie a celui care conduce călăuzit de înţelepciune.

Platon consideră că elaborarea legilor este o operă dificilă, legiuitorul fiind obligat de raţiune să ţină seama de valorile (bunurile) societăţii, de ierarhia bunurilor. Există bunuri umane care sunt minore (sănătatea, frumuseţea, vigoarea, bogăţia) şi bunuri divine (înţelepciunea, moderaţia, inteligenţa, dreptatea, curajul).

Legiuitorul are multiple obligaţii: să explice ceea ce este cinstit şi ceea ce este necinstit; să vegheze asupra veniturilor şi cheltuielilor cetăţenilor; să supravegheze modul în care se asociază cetăţenii şi modul în care încetează aceste înţelegeri; să observe şi să distingă dreptul de nedrept în raporturile cetăţenilor; să recompenseze cu onoruri pe cetăţenii care se supun legii şi o respectă; să-i pedepsească pe cei care prin faptele lor se opun legii; să se ocupe de cinstirea morţilor Cetăţii etc[6].

Lectura nr. 2

Platon

Despre ierarhia bunurilor (valorilor) şi elaborarea legilor

Atenianul: Străine, legile Cretei nu se bucură degeaba de cea mai înaltă reputaţie înaintea tuturor grecilor; pentru ca aceia care le respectă să fie mulţumiţi, trebuie ca ele să fie drepte. Şi într-adevăr, toate binefacerile le vin de la legi. Şi există

[5] Platon, *Criton*, 53 c.

[6] Platon, *Legile*, 631 b-c.

două feluri de asemenea bunuri: unele umane, iar altele divine. Acestea din urmă le determină pe primele şi dacă o cetate deţine darurile superioare, ea le câştigă apoi şi pe cele inferioare, dacă nu, pierde tot [....] bunurile «minore»: sănătatea, frumuseţea, vigoarea, bogăţia; şi bunurile «divine»: înţelepciunea, moderaţia, inteligenţa, dreptatea, curajul. Toate aceste daruri au fost puse de natură mai presus de cele invocate anterior, iar legiuitorul trebuie să ţină şi el cont de această ierarhie. Mai întâi, el trebuie, după înclinaţiile fiecăruia, să explice ce este cinstit şi ce este necinstit. Apoi, el trebuie să vegheze asupra câştigurilor şi cheltuielilor cetăţenilor. Să supravegheze felul în care atunci când se iveşte un prilej favorabil, cu sau fără voinţa lor, se asociază sau rup înţelegerile şi în aceste raporturi ale lor să observe unde există şi unde lipseşte ceea ce este drept sau nedrept; în sfârşit, să le acorde onoruri celor care respectă legile, să aplice răufăcătorilor pedepse precise, până când, ajungând treptat la ultimul detaliu al operei sale politice, se ocupă de cinstirea morţilor cetăţii şi neamurilor lor. O dată încheiat acest ceremonial, Legiuitorul va stabili, pentru fiecare dintre aceste legi, paznici, care se vor călăuzi, unii după raţiune, alţii după opinia adevărată, aşa fel încât, cu ajutorul inteligenţei, care face legătura între cele două, toate aceste legi să răspundă imperativului moderaţiei şi dreptăţii şi nu cupidităţii şi ambiţiei.

Sursa: Platon, *Legile*, 631 b – c

Actele legiuitorului (legile) au doar caracter general. Aplicarea lor la cauze individuale, concrete rămâne în seama judecătorilor deoarece şi ei sunt participanţi la raţiune asemeni conducătorilor Cetăţii – filosofii. Hotărîrile judecătorilor trebuie să promoveze în fiecare caz dreptatea conţinută în caracterul general al legilor. Legile trebuie justificate în faţa cetăţenilor înainte de a fi impuse, înainte de a deveni obligatorii.

Foarte profundă în contextul vremii de atunci, şi, se pare, cu valoare chiar pentru epoca noastră, este teoria platoniciană despre rolul legii penale în Cetatea reală care este gândit, teoretizat atât în legătură cu acţiunea socială de prevenire a nedreptăţii (adică a conduitelor umane care încalcă legea – n.n.), cât şi în ceea ce priveşte persoana care a comis nedreptatea şi trebuie să o ispăşească. Rolul pedepsei constă în „a împiedica răul nedreptăţii să devină cronic şi să facă sufletul perfid şi de nevindecat“[7].

Nedreptatea este răul cel mai mare pe care individul îl poate comite, iar cel care a comis-o este dator să suporte pedeapsa, oricare ar fi aceasta. Cel care a comis nedreptatea este dator să se înfăţişeze judecătorului din proprie iniţiativă spre a fi pedepsit. Mai mult, fiecare om este dator să-i

[7] Platon, *Gorgias*, 480 a.

prezinte judecătorului chiar pe prietenii lui sau rudele sale care au comis nedreptatea, spre a-şi primi pedeapsa cuvenită, care poate fi legatul în lanţuri, amenda, surghiunul sau moartea, după gradul vinovăţiei fiecăruia.

Rolul legii penale şi al pedepsei în prevenirea nedreptăţii este conceput atât în raport cu individul uman, cât şi în raport cu grupul social din care face parte, cu societatea în general.

Lectura nr. 3

Platon

Despre prevenirea nedreptăţii

Nimeni nu pedepseşte pe cei care săvârşesc nedreptatea numai şi numai pentru acest lucru, anume pentru că au greşit cel puţin în cazul că cineva nu se răzbună ca un animal fără judecată – scrie Platon. Cel care încearcă însă să pedepsească cu judecată nu pedepseşte pentru greşeala comisă – căci lucrul săvârşit nu se poate îndrepta – ci pentru viitor, ca să nu mai repete greşeala nici el, nici altul, văzând că acesta este pedepsit [...] aşadar pedepseşte pentru a preîntâmpina. Acesta este gândul pe care îl au în minte toţi cei care pedepsesc fie în viaţa particulară, fie în cea publică.

Sursa: Platon, *Protagoras*, 324 – b.

Orice persoană pedepsită pe drept, trebuie să se îndrepte şi să profite de pe urma pedepsei sau să servească de exemplu pentru ceilalţi în aşa fel încât aceia, văzând ce a păţit el, să se teamă şi să se îndrepte.

Sursa: Platon, *Gorgias*, 525 – b.

Nu pentru a plăti greşeala făcută pentru că ceea ce a fost făcut nu poate să mai fie refăcut – ci pentru ca în viitor vinovatul şi cei care îl văd pedepsit să urască sincer nedreptatea şi să se elibereze pe cât posibil de această slăbiciune.

Sursa: Platon, *Legile*, 934 – a.

Deşi sunt multe întocmiri bune în viaţa omului, cele mai multe cuprind din natura lor în ele un principiu de stricăciune, care le degradează şi le afectează. Bunăoară, este ceva mai bun pe pământ ca jurisdicţia care a îmblânzit toate moravurile oamenilor? Dacă jurisdicţia este bună, cum n-ar fi bun şi frumos şi faptul de a apăra pe cineva în justiţie? Cu toate acestea, există o bârfitoare rea, împodobită cu frumosul nume de artă care constă numai în nişte artificii dialectice, o artă conformă cu dreptul aparent, capabilă să întemeieze acţiuni şi să pledeze aşa ca să câştige totdeauna, fie dreaptă ori nedreaptă, cererea adusă în faţa justiţiei; însă ea fericeşte cu talentul şi discursurile ei numai pe cine plăteşte gras. Talentul acesta, fie că e

artă sau nu, se cuvine să nu existe niciodată în statul nostru; ori dacă există, cel puţin să asculte îndemnul legiuitorului şi să nu vorbească contra dreptului, altminteri mai bine să plece în altă ţară. Dacă ascultă, legea tace, dacă nu, vocea legii e următoarea: Dacă un avocat încearcă să clatine în sufletele judecătorilor sentimentul dreptăţii şi să-l schimbe în contrariul lui, sau dacă intentează procese inoportune ori asistă pe alţii în astfel de procese, să fie acuzat de «rea procedare» şi de «asistare nepotrivită». Tribunalul «aleşilor» să-l judece spre a vedea dacă inculpatul a procedat astfel din pofta de a face procese sau din lăcomia de bani. Dacă acuzatul s-a făcut vinovat de «pofta de a face procese», tribunalul să arate pe cât timp îi ia dreptul de a mai profesa meseria de avocat. Dacă însă avocatul vinovat s-a purtat astfel din lăcomie de bani, să fie exclus ori pedepsit cu moartea. Arta aceasta este retorica.

Sursa: Platon, *Legile*, Editura IRI, Bucureşti, 1995, pag. 345-346.

Platon era de părere că legalitatea este preexistentă, că ea a fost inventată de zei şi dăruită oamenilor. Legalitatea există iar oamenilor nu le rămâne altceva de făcut decât să şi-o reamintească, să o redescopere şi să o respecte. Statul este creat de ideea de Bine, iar omul şi dreptatea sunt imuabile.

Prof. Maria Voinea consideră că ideea esenţială pentru gândirea lui Platon despre Statul real cuprins în *Republica* este următoarea: „Statul este o persoană, o unitate vie, ca şi organismul uman, compusă din părţi egale între ele şi supuse unui scop comun, formând un întreg"[8].

În cea de a VIII-a carte din lucrarea *Republica* Platon prezintă şi alte tipuri de stat, în afara celui aristocratic, dar pe care le consideră inferioare faţă de statul organizat şi condus de filosofi: 1. Timocraţia, pe care o consideră ca fiind forma cea mai apropiată de statul ideal bazată pe respectul autorităţii, pe dispreţul muncii şi artelor mecanice. În acest tip de stat sunt preferaţi gardienii (soldaţii), nu se acordă atenţie filosofiei, nici nu sunt stimulaţi filosofii; 2. Oligarhia, se caracterizează ca un tip de stat bazat pe avere şi pe exploatarea bănească de către o minoritate; 3. Democraţia – un tip de stat în care totul este posibil şi justificat, fiecare cetăţean face ceea ce vrea. Democraţia este anarhică şi flexibilă, ea realizează – consideră Platon, „miracolul" de a reduce la acelaşi nivel pe egali şi inegali; 4. Tirania – formă de stat condus de către o singură persoană. „Aceasta este forma cea mai detestabilă de guvernământ, după Platon. Aici, cineva

[8] Maria Voinea, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Holding Reporter, Bucureşti, 1997, pag. 5.

s-a impus la putere profitând de lupta partidelor. Tiranic, inamic al celor bogaţi, le confiscă averile pretinzând că este sprijinitorul poporului"[9].

Dialogurile filosofice (şi sociale) ale lui Platon cuprind, cum s-a văzut, numeroase şi valoroase idei de natură socio(sociologico)-juridică, ce constituie un punct de reper, obiect de cercetare şi izvor de inspiraţie pentru jurişti şi sociologi (dar nu numai) atât în ceea ce priveşte istoria sociologiei juridice, cât şi în dezvoltarea şi îmbogăţirea corpului de cunoştinţe ale sociologiei juridice cu noi idei şi noi posibile interpretări ale Dreptului. Platon a fost filosof dar şi scriitor. Ca filosof este considerat „cel mai de seamă dintre socratici", iar ca scriitor, „unul dintre cei mai străluciţi prozatori, un prozator poet, din toate timpurile"[10].

Aristotel (385-322 î.Hr.) a lăsat moştenire culturii universale o operă unică în felul ei, care s-a impus prin marea diversitate de probleme cercetate, prin profunzimea cercetărilor şi a cugetărilor, prin cel mai înalt nivel de reflecţie filosofică atins în vremea sa.

Inspirat îndeosebi de opera lui Heraclit din Efes şi de opera magistrului său, Platon, a realizat, cum spune Valerius M. Ciucă, o veritabilă sinteză în domeniul gândirii sociale, inclusiv în ceea ce priveşte gândirea sociologico-juridică, ceea ce îndreptăţeşte aprecierea că sociologia juridică îşi găseşte rădăcinile în antichitatea greacă[11]. Deşi discipol al lui Platon, Stagiritul (Aristotel s-a născut la Stagira în peninsula Calcidică) nu a îmbrăţişat ideile socio-juridice platoniciene. A avut idei valoroase referitoare la ordinea socială şi la Drept. Principalele lucrări în care se găsesc propriile-i contribuţii la analiza raporturilor societate-stat sunt: *Etica nicomahică*, *Etica Eudemică*, *Politica* şi altele. În aceste lucrări şi-a propus să desluşească atât scopurile supreme ale conduitelor umane, cât şi mijloacele prin care scopurile pot fi realizate.

Cercetând şi problematizând omul în postura sa de animal juridic ce rezultă din calitatea sa definitorie – *zoon politicon* – Aristotel problematizează omul nu divinitatea. Acest fapt l-a ajutat să înţeleagă Dreptul ca fiind de natură socială, nu divină şi să-l explice prin raportare la viaţa socială nu la voinţa zeilor.

---

[9] Ernest Stere, *op. cit.*, pg. 136.

[10] Ernest Stere, *Istoria filosofiei antice şi medievale*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976, pag. 127.

[11] Valerius Ciucă, *op. cit.*, pp. 168-169.

Definind omul ca „Fiinţă socială prin natura sa" înţelege că viaţa individului este în mod necesar legată de *polis* (cetatea-stat), de societatea care îi oferă ordinea, liniştea, pacea şi justiţia.

Sistematizând principalele grupe de probleme ale gândirii socio-juridice a lui Aristotel, sociologul Ion Vlăduţ consideră în lucrarea sa *Sociologie juridică* (2000) că acestea vizează:

- raporturile dintre sociabilitate, grupurile particulare, ordinea socială eficientă şi Drept;
- Dreptul natural şi Dreptul pozitiv;
- o prefigurare a teoriei separaţiei puterilor în stat;
- constituţiile existente (la vremea lui) – temei pentru „cea mai bună Constituţie";
- raportul legilor cu constituţiile;
- suveranitatea legii şi respectarea acesteia – temeiul unui guvernământ bun";
- schimbarea legilor;
- dreptatea ca exercitare a virtuţii perfecte;
- dreptatea particulară – funcţie de bază a Cetăţii; –dreptatea distributivă şi dreptatea corectivă;
- Judecata de echitate – cale de rezolvare a antinomiilor dintre generalitatea legii şi justeţea deciziilor ce trebuie date în soluţionarea cauzelor particulare. Raporturile dintre echitate şi dreptate.

Spre deosebire de Platon care considera că Cetatea ideală, societatea, nu poate fi condusă decât de filosofi, Aristotel era de părere că aceasta este guvernată de ordinea socială eficientă – adică de *Nomos*.

„Pentru Aristotel *Nomos* nu constă în totalitatea normelor legale elaborate şi aplicate de stat, ci în ansamblul regulilor juridice sau mai exact, al acelora cu caracter juridic, ce fac funcţional un grup social într-un anumit mediu social, sau *coinoniai*"[12]. *Nomos*-ul este concret şi dinamic. Spus altfel, *Nomos*-ul este totalitatea regulilor de conduită socială eficientă într-un *coinoniai*, ordinea spontană bazată pe morală, moravuri, cutumă şi obiceiuri (I. Vlăduţ). Geneza, dinamica, transformarea şi schimbarea *Nomos*-ului sunt rezultatul acţiunii a doi factori: *FILIA* prin care înţelege sociabilitatea sau solidaritatea socială şi COINONIAI, adică grupurile particulare existente în societate.

[12] Valerius Ciucă, *op. cit.*, pag. 171.

La rândul lor, în fiecare grup particular (în fiecare *coinoniai)* acţionează doi factori, anume *FILIA* şi *DIKAION* (Dreptul).

Existenţa Dreptului este legată de *FILIA* deoarece în grupul particular sunt posibile tot atâtea (şi cel mult atâtea, n.n.) specii de Drept câte tipuri de *Filia se manifestă*. Filia este temelia Dreptului; Dreptul nu poate exista fără temelia sa. În condiţii concrete, *Filia* poate exista fără să existe şi Dreptul. Cu alte cuvinte, originea Dreptului se află în societatea însăşi în care se manifestă diverse tipuri de *FILIA* care pot depăşi numericeşte tipurile de Drept, nu în afara ei.

Apariţia Dreptului este condiţionată de relaţiile de apropiere între membrii unui grup social particular, de sociabilitatea (sociabilităţile) existentă(e) într-un grup particular. În acest cadru apare obiectiv o ordine spontană a societăţii ale cărei temeiuri sunt morala socială, moravurile şi cutumele cultivate în grupul social concret, obiceiurile statornicite şi transmise din generaţie în generaţie în cadrul grupului social dat. Dreptul nu apare oricum şi nu există oricum. El este rezultatul acţiunilor *Nomos*-ului, adică al totalităţii regulilor de conduită socială eficientă existente într-un mediu social dat. El este rezultatul cerinţelor izvorâte din ordinea socială eficientă. *Nomos*-ul este concret şi dinamic. Dreptul, în raport cu *Nomos*-ul, este purtătorul unui mai înalt grad de abstracţie şi are calitatea de a fi mai puţin dinamic. *Nomos*-ul, reprezentând ordinea socială reală şi eficientă, devansează în evoluţia sa Dreptul, care tinde să rămână în urma evoluţiei *Nomos*-ului, deoarece rigorile juridice fixate în norme de Drept, adică ansamblul legilor edictate de stat, exprimă cerinţele sociale ale existenţei grupurilor sociale la un moment dat, sau raportate la o perspectivă a cărei dinamică este dificil de prevăzut. În consecinţă, Dreptului i se cere să se adapteze permanent la evoluţia vieţii sociale, la cerinţele înnoirii continue a normelor care reglementează conduitele umane într-un grup social particular.

Nomos-ul are o sferă cuprinzătoare în care se includ atât normele legale elaborate de stat şi aplicate de stat, cât şi ansamblul normelor cu caracter juridic care funcţionează în *coinoniai*. Statul este văzut de către Aristotel, scrie V. Ciucă, drept „o formă supremă şi perfectă de organizare a legăturilor dintre oameni şi a stabilităţii grupurilor particulare"[13] iar „dreptul – în concepţia Stagiritului – nu este altceva decât totalitatea

[13] Valerius Ciucă, *Sociologie juridică generală*, Editura Sagittarius. Iaşi, 1998, pag. 88.

exigenţelor juridice fixate în formule abstracte şi statice, ansamblul legilor edictate de stat"[14]. Dreptul este impus de *Nomos*.

În oricare grup social particular există raporturi de sociabilitate, o ordine socială eficientă şi Dreptul. Diferitele tipuri de sociabilitate (de *Filia*) generează tipurile de Drept:

1. Filia legată de moravuri generează Dreptul penal;
2. Filia legată de o reglementare între egali generează Dreptul contractual;
3. Filia bazată pe o reglementare între inegali dă naştere Dreptului distributiv.

Cercetând raporturile dintre Drept şi grupurile particulare, Aristotel a constatat existenţa următoarelor specii de Drept:

- Dreptul familiei conjugale casnice care fiind grup social particular de producţie economică presupune dreptul de dominaţie asupra sclavilor;
- Dreptul satelor, care s-au format prin asocierea familiilor;
- Dreptul oraşelor-cetăţi formate din asociaţiile familiale;
- Dreptul diferitelor asociaţii paterne;
- Dreptul Statului (Dreptul politic), singurul Drept veritabil.

Statul este grupul social perfect, iar Dreptul statului prevalează asupra Dreptului grupurilor sociale particulare. În condiţii concrete, după forma de guvernământ, Dreptul statului (monarhie, aristocraţie, republică) poate fi:

- Drept monarhic;
- Drept aristocratic;
- Dreptul republicii (al politicii);
- Dreptul Tiraniei;
- Dreptul oligarhiei sau plutocraţiei;
- Dreptul democraţiei.

Aristotel a făcut distincţie între două specii de Drept: Dreptul natural cel care este valid oriunde şi Dreptul pozitiv, care odată instituit, prin consecinţe, el se impune. Profesorul Nicolae Culic este de părere că Aristotel „pare să accepte un Drept natural cu conţinut schimbător ceea ce nu înseamnă că Dreptul natural coincide cu Dreptul pe care îl stabilesc

[14] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, pag. 33.

oamenii, cu Dreptul pozitiv"[15]. Aristotel consideră normele juridice (legile) ca fiind aducătoare de armonie şi de fericire în viaţa omului, deoarece acestea tind să-i facă pe oameni mai buni (I. Vlăduţ). Legea asigură ordinea în Cetate. Legea este mijlocul prin care statul reglementează relaţiile sociale dintre cetăţeni, viaţa acestora, chiar şi educaţia copiilor. Legea întemeiată pe raţiune este suverană în Cetate. În ceea ce priveşte schimbarea legilor «Arisotel pledează pentru „destulă circumspecţie" (.) dovedindu-se mai degrabă un conservator moderat»[16] decât un inovator.

Referindu-se la contribuţia aristotelică în domneniul gândirii socio-juridice, Georges Gurvitch scria în 1940: «Aristotel, în pofida integrării sociologiei juridice în metafizica sa dogmatică, a întrevăzut, din zborul păsării, ceea mai mare parte a problemelor fundamentale ale acestei discipline»[17].

În Roma antică a secolului întâi înainte de Hristos s-au afirmat pe terenul cugetărilor despre stat şi Drept mai ales Cicero şi Titus Lucretius Carus. Spiritul acestora a fost influenţat de stoici, de filosofia lui Platon (în ceea ce-l priveşte pe Cicero), a lui Leucip şi Epicur (în ceea ce-l priveşte pe Carus).

Marcus Tullius Cicero (106-43 î.Hr.) s-a născut la Arpinum şi a fost om politic, orator, filosof şi scriitor roman. El este continuator al tradiţiilor de gândire platoniciană lăsând moştenire pledoarii şi discursuri politice celebre, dar şi opere filosofice: *Despre natura zeilor (De natura deorum), Despre Republică (De respublica), Despre prietenie (De amicitia), Despre legi, Despre îndatoriri,* în care se găseşte „o puternică reprezentare morală, etică, cetăţenească, laică asupra statului şi Dreptului roman"[18].

Urmând concepţia lui Platon privind structurarea populaţiei în statul ideal (Cetatea ideală) cugetările sale privind statul şi Dreptul roman au în vedere o organizare statală tot pe trei componente, pe trei caste. În casta întâia include filosofii sau înţelepţii care au rolul de conducători. În casta a doua – gardienii – a căror misiune este aceea de a apăra statul împotriva duşmanilor, iar casta a treia este alcătuită din agricultori şi meseriaşi

---

[15] Nicolae Culic, Constantin Stroe, *Momente din istoria filosofiei Dreptului*, Editura Ministerului de Interne, Bucureşti, 1994, pag. 73.

[16] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 53.

[17] Apud Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 2000, pag. 64.

[18] Valerius M. Ciucă, *Lecţii de sociologia dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pag. 175.

fiind casta cea mai mare care munceşte pentru a-i întreţine pe conducători şi pe gardieni.

A definit statul ca *res publica*. Considera că formele de guvernământ sunt monarhia, aristocraţia şi republica. Fiecare dintre aceste forme statale are merite dar şi imperfecţiuni. Aristocraţia este guvernarea înţelepţilor, prudentă şi justă şi este exercitată de către cei mai buni. Dar ea nu poate asigura egalitatea deplină şi deci nici libertatea deplină. Monarhia şi aristocraţia pot duce la despotism.

Cicero consideră că raţiunea existenţei statului este realizarea justiţiei. El a dezvoltat concepţia stoicilor despre Dreptul natural, considerând că justiţia naturală este şi eternă şi universală şi se impune legilor scrise ale statului.

Titus Lucretius Carus (99-55 î.Hr.), filosof şi poet, este cel care a creat şi a lăsat moştenire pentru posteritate poemul *De natura rerum*. Cugetările lui în domeniul socio-juridic netezesc mai bine calea înţelegerii condiţiei individului uman în sistemul juridic şi în cultura juridică romană din acea vreme. De mare însemnătate în acest sens este legătura pe care a constatat-o între comportamentul moral-juridic al indivizilor umani şi starea lor materială. El era de părere că mijlocul prin care se asigură evoluţia societăţii, a omenirii este nevoia socială, care este orientată de un principiu dominator, anume principiul dezvoltării progresive a societăţii. S-a făcut cunoscut prin preocuparea sa filosofică şi prin inspiraţia poetică. Ca filosof reprezintă momentul culminant al epicureismului roman. Poemul său *De natura rerum* a fost inspirat şi conceput ca un omagiu către filosoful grec Epicur a cărui concepţie filosofică atomistă a îmbrăţişat-o. A abordat problema libertăţii umane considerând că oamenii sunt liberi, că ei dispun de capacitatea ca, în diferite situaţii, să decidă singuri asupra modului lor de acţiune. Observa însă că acţiunile oamenilor sunt determinate de ceva care există în afara voinţei lor. Libertatea trebuie legată de o cauză. A condamnat războiul şi desfrâul.

2. Gândirea socio(sociologico)-juridică din epoca Renaşterii până la constituirea sociologiei juridice ca disciplină sociologică autonomă

Din motive istorice, spirituale, economice, militare şi altele, gândirea filosofică şi cugetarea socială a lumii antice greco-romane a fost urmată de o perioadă îndelungată (aproape 1500 de ani) în care spiritul uman nu a cunoscut mari progrese, lăsându-se dominat, în principal, de gândirea

aristotelică. Este de la sine înţeles că acest gol de idei noi se regăseşte şi în planul socio(sociologico)-juridic. A fost perioada Evului mediu, „lunga noapte a Evului mediu", cum a numit-o Hegel. Desigur şi în această perioadă au existat minţi luminate datorită cărora unele idei din acest domeniu au răzbătut „prin vitregia vremurilor" până în contemporaneitate.

Am în vedere pe Aurelius Augustinus sau Fericitul Augustin, cum este cunoscut (354-430), Maimonide pe numele său adevărat Moise ibn Maimun (1135-1204), Toma D'Aquino (1225-1274) şi pe Dante Aligheri (1265-1321). Primul dintre cei numiţi, în lucrarea de filosofie şi teologie *Cetatea lui Dumnezeu (De civitate Dei)* cunoscută şi sub numele de *Cetatea zeilor* scrisă în perioada 410-426 a dat un răspuns necredincioşilor care în anul 410 acuzau creştinii, făcându-i răspunzători de părăsirea cultului zeilor antici ai Cetăţii şi de înfrângerea Romei de către goţi. Fericitul a luat apărarea creştinilor arătând că invazia goţilor şi învingerea Romei a fost un rău spre bine care a avut rolul de a reaminti oamenilor că bunurile pământeşti sunt perisabile, iar valoarea lor neînsemnată în raport cu Patria celestă. A demonstrat, cu acel prilej, că nu zei păgâni au fost răspunzători pentru gloria de odinioară a Romei, ci numai providenţa lui Dumnezeu sfătuind creştinii să urmeze exemplul atitudinii romanilor faţă de patria lor, prin raportare la Patria celestă, dacă vor să ajungă acolo. Fericitul Augustin a fost teolog, filosof şi scriitor latin, dar a gândit mai mult ca teolog.

Rabbi Moise ibn Maimun este un mare intelectual evreu, filosof aristotelician, cunoscut ca autor al lucrării *More nebohim* – 1190 (*Călăuza rătăciţilor* sau *Călăuza celor şovăielnici*) şi a unui cod de legi. Prin opera şi doctrina sa a răspuns nevoii de apărare a moralei şi justiţiei poporului evreu.

Toma D'Aquino (Thoma de Aquino) ne-a lăsat lucrări interesante între care şi *Comentarii asupra lui Aristotel* în care supune cercetării şi comentează operele morale şi politice ale lui Aristotel *(Etica nicomahică, Politica).*

Dante Alighieri, în lucrarea *Monarhia (De monarchia)* consideră că principiul monarhic este garantul unităţii şi al păcii, deoarece monarhul este mijlocitorul lui Dumnezeu pe pământ.

În înţelesul de fenomen cultural, Renaşterea a însemnat un proces de reluare a problematicii gândirii antice greco-romane, de regândire a ideilor antice atât a ideilor filosofice, cât şi a problematicii sociale. Cercetarea creaţiilor lumii antice, „reinventarea ştiinţelor" avea semnificaţia de întoarcere de la divin, dominant în Evul mediu când principala preocupare era pregătirea omului pentru viaţa de apoi, la uman, deoarece

în ele „este recunoscut omul cu interesele sale" şi reprezintă „primul mod în care s-a manifestat căutarea omenescului". (G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*, 1964, pag. 307-308).

Există păreri diferite privind perioada istorică desemnată de termenul *Renaştere*, despre conţinutul calitativ care se poate asocia fenomenului cultural propriu Renaşterii şi în privinţa priorităţii istorice a ţării în care a apărut (Italia sau Franţa). Unii consideră ca perioadă a Renaşterii secolele XV şi XVI, alţii indică începutul fenomenului în secolul XIV, iar Renaşterea a durat trei secole. În ceea ce priveşte etapele proprii de manifestare a Renaşterii unii istorici ai culturii consideră că se poate vorbi de: o „prerenaştere" (începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea); de Renaştere preclasică (secolul XV); de Renaştere clasică (sfârşitul secolului XV şi începutul secolului XVI, cuprinzând un interval de 25 de ani); o etapă postclasică (restul secolului XVI).

Alţi autori sunt de părere că Renaşterea a fost precedată de o etapă umanistă (1450-1525), iar Renaşterea propriu-zisă este cuprinsă în perioada 1525-1637, în care apare lucrarea lui René Descartes *Discurs asupra metodei* care marchează începutul epocii moderne.

Autorul lucrării *Lecţii de sociologie juridică*, Valerius M. Ciucă, se întreabă dacă perioada de cincisprezece secole de presupusă tăcere despre creaţia greco-romană... este o pauză fertilă, necesară recristalizărilor conceptuale, sau o perioadă de amorfism ori dezinteres pentru destinul juridic al omului?[19] În răspunsul la această întrebare cel care a formulat-o a optat pentru prima explicaţie.

Reflecţia asupra societăţii şi asupra politicii a constituit un domeniu privilegiat al Renaşterii. Întreaga problematică social-politică se dezbate în strânsă legătură cu modul de organizare a statului. Amintim în acest sens nume celebre: Niccolo Machiavelli (1469-1527), Johannes Althusius (1537-1637), Hugo Grotius (1583- 1645).

Niccolo Machiavelli este considerat primul teoretician modern al statului. În opera sa *Principele* accentul este pus pe tehnica obţinerii şi menţinerii puterii, pe care o înţelege ca putere a minorităţii apte să conducă. Omul, consideră el, este rău de la natură, iar şeful statului trebuie să cunoască natura umană pentru a conduce. Natura umană este alcătuită din

[19] Valerius M. Ciucă, *Lecţii de sociologia dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pag. 179.

pasiuni cum sunt teama, invidia, ura, dorinţa ce reprezintă, de fapt, singurele cauze determinate ale acţiunii umane. Pasiunile trebuie neutralizate pentru a asigura forţa şefului statului şi, totodată, unitatea statului, deoarece principele se identifică cu statul. Un stat bine organizat are nevoie de poliţie şi de o armată numeroasă şi disciplinată şi de instrumente juridice, se înţelege, pentru a organiza şi conduce statul. A cultivat o viziune laică asupra statului.

Jean Bodin (1530-1596) s-a preocupat mai ales de ascensiunea şi decadenţa statelor, de deosebirile dintre tipurile de stat. A considerat că monarhia constituţională este forma cea mai bună de organizare a puterii, de guvernare. În monarhia constituţională trebuie respectat Dreptul natural. A cercetat raporturile dintre monarh şi cetăţeni, dintre monarh şi comunităţile sociale (familie, profesie), precum şi cele dintre monarh şi instituţiile religioase. A considerat clima ca un factor cu rol determinant în istoria omenirii.

Johannes Althusius (1537-1635) a susţinut ideea că statul rezultă dintr-un contract între oameni, care se constituie atât în comunităţi simple, cum este cazul familiei, cât şi în comunităţi publice care generează un element contractual, precum şi norme. Consideră că monarhia constituţională este forma de stat preferabilă.

Hugo Grotius (1583-1645) a considerat că izvorul Dreptului trebuie căutat în natura umană şi în principii raţionale nu în voinţa divină, iar evoluţia societăţii trebuie explicată prin factorul demografic. Contractului social realizat între oameni îi dă următoarea interpretare: oamenii îşi cedează suveranitatea ca urmare a constrângerii, deci prin constrângere, nu de bună voie. Monarhul este un uzurpator, dar are obligaţia să respecte legile Dreptului natural. Este considerat întemeietorul Dreptului internaţional public, fundamentat mai ales în două dintre lucrările sale: *Despre Dreptul războiului şi al păcii* şi *Marea liberă*. „El consideră că există un drept natural întemeiat pe dreptate şi anterior oricărui contract între oameni. Omul însuşi are înclinare naturală către viaţa socială, este social de la natură."[20] În lucrarea *Despre dreptul războiului şi al păcii* (1625) întreprinde o cercetare a fundamentelor Dreptului având ca scop

[20] Maria Voinea, *op. cit.*, 1997, pag. 7.

determinarea teoretică a unui cadru juridic care să subordoneze războiul, să urmeze şi să reglementeze relaţiile dintre forţele beligerante. Încearcă să fundamenteze Dreptul social, care este întemeiat pe un Drept natural. Dreptul social este total liber în raport cu principiile, cu practicile politice sau cu voinţa divinităţii. Dreptul social are o existenţă absolută, este întemeiat în conştiinţa omului, care posedă în acelaşi timp două atribute esenţiale: este şi socială şi raţională. Dezvoltându-şi ideile privind pactul (contractul) social încheiat între indivizi, admite că acesta este determinat de faptul că oricare individ uman este interesat atât în organizarea intereselor individuale, particulare – subordonate Dreptului public – cât şi organizarea relaţiilor internaţionale pe baza Dreptului internaţional. A avut intenţia de a întemeia Dreptul internaţional pe contractul civic între naţiuni.

Francis Bacon (1551-1626) este considerat de către unii cercetători „un personaj tipic renascentist, o personalitate în a cărei compoziţie au intrat şi lumina şi umbra. Şi contemporanii şi posteritatea l-au judecat atât de diferit încât păreri mai opuse nici nu pot fi imaginate."

Preocupările sale de bază ale au fost politica şi filosofia considerată ca „renascentistă atât prin intenţii, cât şi prin realizări". A fost partizan şi teoretician al metodei inductive de cercetare sistematică a naturii şi descoperirii în ştiinţă. Considera necesară o enciclopedie care să fie bilanţul cunoştinţelor de care dispunea omenirea şi, în acelaşi timp, să reprezinte un ghid pentru viitoarele cercetări şi descoperiri ştiinţifice – *Instauratio Magna*. Cartea lui de căpătâi este *Noul Organon*.

În opera lui se întâlnesc interesante cugetări despre morală şi politică. Bacon considera că societatea umană este guvernată fie de lege, cu ajutorul legii, fie de forţă, cu ajutorul forţei. Dintre cele două alternative este preferabilă prima deoarece legea este generatoare de virtute şi acţionează în opoziţie cu viciile. În viaţa societăţii totul este dependent de natura legilor, de calitatea acestora de a fi bune, mediocre sau rele. Legi bune le considera pe acelea care sunt adaptate formelor de guvernare. Ele trebuie să fie puţine şi să aibă o formulare clară, să fie sigure, să aibă stabilitate pentru a fi uşor de cunoscut şi respectat. În privinţa caracterizării comportamentului omului politic s-a dovedit a fi machiavelic deoarece considera că acesta, pentru a se face respectat şi a conduce, trebuie să-şi disimuleze gândurile.

Filosoful Bacon reprezintă puntea de legătură (ruptură) între două lumi: lumea tradiţiei (a trecutului) şi lumea viitorului. El a preluat tradiţia, pe care, prelucrând-o, a transmis-o viitorului.

În anul 1623 a realizat o clasificare a ştiinţelor astfel:

- Poezie – al cărei temei este imaginaţia;
- Istorie – întemeiată pe memorie;
- Filosofie – bazată pe raţiune.

Thomas Hobbes (1588-1679) este considerat ca teoretician al absolutismului socio-juridic, al statului totalitar şi primul gânditor modern obsedat de holismul în expresie antropomorfică (V. M. Ciucă, 1998, pag.192). Lucrarea *Despre cetăţean* (1642) cuprinde trei părţi: *Libertatea*, *Imperiul* şi *Religia*. În prima parte compusă din mai multe capitole, cercetează problema referitoare la starea naturii. Primul capitol este destinat reflecţiilor privind starea oamenilor din perioada anterioară organizării societăţii civile, iar în următoarele se referă la legea naturii. În partea a doua a cărţii „Imperiul" are în vedere originile societăţii, dreptul stăpânilor şi al strămoşilor, dreptul de întrunire, îndatoririle celor puternici, cauzele dezbinării societăţilor, legilor şi ofensele.

Trăind într-o perioadă de mari frământări politice, Hobbes şi-a imaginat ce ar fi fost omul în afara societăţilor civile. În acest scop el a cercetat legile naturii şi organizarea puterii. Omul „trăind în afara societăţii civile, în voia forţelor naturii şi a drepturilor lui naturale, nu reprezintă altceva decât o fiinţă condamnată la moarte", consideră Thomas Hobbes. Pe baza acestei idei conchidea că problema, chestiunea cetăţeanului, este una esenţială şi priveşte trecerea de la starea naturală a omului la starea civilă, la organizarea civilă a societăţii. În starea sa naturală omul este ameninţat permanent de războiul universal, de războiul permanent al tuturor contra tuturor *bellum omnium contra omnes* (*Leviathan* 1, 4 – 1651) în concepţia autorului aceasta fiind starea caracteristică naturală a omenirii pe treptele primitive, deoarece fiecare fiinţă umană este o autoritate supremă pentru cealaltă fiinţă umană, pentru toate celelalte fiinţe umane. De aceea, starea naturală este cea mai nefericită, cea mai nenorocită, omul fiind caracterizat drept lup pentru om – *homo homini lupus*.

Pentru a scăpa de ameninţarea permanentă a războiului universal omul nu are decât o singură alternativă – constituirea societăţii civile, trecerea omului la societatea civilă de la starea sa naturală.

Societatea civilă presupune existenţa statului a cărui putere reală a descris-o Hobbes. În concepţia lui Hobbes statul este suveran, calitate

rezultată în urma instituirii societăţii civile. Statul este o persoană civilă căreia îi revin prerogativele conducerii şi stăpânirii supreme în starea civilă. El a reliefat faptul că suveranitatea are caracter profan deoarece suveranul nu respectă preceptele, principiile, el fiind persoana care defineşte dreptul civil fără a apela la compararea lui cu dreptul natural, cu dreptul existent în starea naturală. Întregul univers al dreptului civil este rezultatul unui calcul teleologic, rezultat al voinţei suveranului. Legea, spune Hobbes în lucrarea *Despre om* (1658), nu are valoare morală decât dacă se adresează cetăţeanului din om. Începutul procesului de constituire a societăţii civile a fost determinat de teama reciprocă a oamenilor aflaţi în starea naturală deoarece în această stare oamenii nu au altă soartă decât ducerea războiului permanent. Tocmai de aceea legile naturale (Hobbes a prezentat douăzeci de „legi ale naturii" care sunt şi legi morale subordonate doar conştiinţei indivizilor) devin mute în starea de natură a oamenilor, ele tăcând atunci când vorbesc armele.

În lucrarea *Despre natura umană* (1650) Hobbes cercetează natura umană, pasiunile omului, pentru a deduce sau a determina condiţiile de supravieţuire în starea civilă. Evitarea războiului permanent al tuturor împotriva tuturor este posibilă numai cu condiţia renunţării de către aceştia la dreptul lor natural asupra tuturor lucrurilor şi să accepte de bunăvoie şi pentru totdeauna supunerea faţă de suveran. În schimbul acestora suveranul le va garanta securitatea.

În cea mai complexă dintre lucrările sale *Leviathan sau Materia, Forma şi Puterea unui stat ecleziastic şi civil* (1651) Thomas Hobbes propune o concepţie despre raporturile dintre oameni şi societate, prin care se arată a fi primul teoretician modern al contractului social, rămânând însă în sfera explicaţiilor raţionalist-empiriste asupra domeniului social (Valerius M. Ciucă, 1998, pag. 180). În această lucrare şi-a prezentat propria concepţie privind tipul de stat ideal apelând la numele unei fiinţe mitologice – Leviathan. El consideră că pasiunile umane sunt „naturale" şi le opune „legilor naturii". Legile naturii sunt şi primele „legi morale", de exemplu, echitatea, dreptatea, gratitudinea. Este interesantă ideea că aceste „legi naturale" sunt receptate de oameni în chip diferit, nefiind dispuşi să li se subordoneze oricând. Comunitatea este ameninţată, iar pentru supravieţuirea acesteia este necesară sabia, lupta. Statul ideal este republica, al cărei rol se împlineşte prin garantarea securităţii indivizilor membri ai comunităţii. În condiţiile în care fiecare fiinţă umană este suverană pentru cealaltă fiinţă umană şi are voinţă proprie – este necesară

o putere comună spre a le ordona, astfel încât acţiunile oamenilor, suverani fiecare, să poată fi unite în vederea realizării folosului pentru toţi, a unui folos comun. Realizarea acestuia presupune, principial, reunirea tuturor forţelor existente în comunitate sau o singură adunare, iar diversitatea voinţelor din comunitate să fie înlocuită cu o singură voinţă. Soluţia întrevăzută de Hobbes pentru înlăturarea pericolului permanent al războiului tuturor contra tuturor nu este alta decât supunerea voinţei şi judecăţii tuturor indivizilor din comunitate voinţei şi judecăţii unei singure persoane sau unei singure adunări, care din momentul respectiv urmează să-şi asume personalitatea tuturor. Persoana respectivă sau adunarea au atributul suveranităţii, iar puterea le-a fost conferită prin „consensul poporului reunit". Suveranul nu poate fi detronat, iar în scopul conducerii comunităţii, al asigurării securităţii fiecăruia încheie o convenţie cu toţi cei care i-au conferit puterea, cu întreaga mulţime.

Forma de guvernare în statul ideal este numită de Hobbes absolutistă, singura în măsură să realizeze unitatea politică a tuturor voinţelor şi acţiunilor individuale spre a înlătura pericolele războiului permanent. Într-o astfel de guvernare persoana investită cu puterea suverană este singura care are capacitatea, forţa de a transforma mulţimea într-un popor conştient. Suveranul este judecătorul permanent, el decide ce anume este necesar pentru înlăturarea pericolului de război şi menţinerea păcii, lui îi revine dreptul şi datoria de a declara război, de a-i răsplăti şi a-i pedepsi pe investitorii săi ca suveran. Membrii statului ideal, ai Cetăţii hobbesiene au renunţat la drepturile şi libertăţile lor fundamentale, dar fiecare acţiune a suveranului trebuie înţeleasă ca fiind, totodată, şi acţiune a fiecărui supus. În modul acesta întreaga populaţie este coparticipantă prin voinţa, gândirea şi acţiunile suveranului la luarea hotărârilor, a deciziilor. Astfel dispare şi necesitatea criticii la adresa ordinii statale care asigură securitatea tuturor şi libertatea tuturor. Libertatea este, în statul ideal al lui Hobbes, libertatea statului, a Republicii, este libertatea ordinii politice. Până la urmă libertatea individului uman constă în „tăcerea legii" care lasă individului dreptul de a decide singur prin participare, am spune noi astăzi, la decizia suveranului.

Considerându-l pe Hobbes „teoreticianul prin excelenţă... al statului totalitar", Valerius M. Ciucă în *Lecţii de sociologia dreptului* înclină să creadă că *Leviathan* reprezintă „imaginea statului totalitar în cele mai consistente contururi ale sale" (Valerius M. Ciucă, 1998, pag. 180). În continuarea aceleiaşi idei V. Ciucă se întreabă într-o formă retorică, dar cu

tentă de enunţ interogativ ştiinţific: „Nu este oare acest monstru glacial (Leviathan n.n.) un gigant fără suflet sau spirit decupat dintr-un infernal *terrarium*, dar cu o raţiune mereu în stare de veghe *(vigilentia)* animal cu platoşă formată din solzii imaginaţi de nenumărate fiinţe umane ce se coagulează prin forţa legii şi în serviciul dăinuirii construcţiei ce le absoarbe libertatea şi personalitatea pentru a hrăni unitatea şi infailibilitatea, nu este oare, imaginea metaforică a statului totalitar?" (V.M. Ciucă, 1998, pag. 180).

Conform lui Hobbes, omul aflat în starea naturală, deci antestatală, nu este capabil să-şi asigure pacea socială prin mijloace politico-juridice deoarece rolul acestora se diminuează pe măsura accentuării instinctelor animalice ale oamenilor, pe măsura creşterii individualismului indivizilor umani. Realizarea păcii sociale şi garantarea ei presupune, cum s-a văzut anterior, trecerea la starea civilă, la organizarea statală a mediului de viaţă al oamenilor. Statul este cel care, prin intervenţia sa, înfăptuieşte armonia socială, pacea socială, asigură securitatea şi libertatea juridică indivizilor pe care îi reprezintă, care i-au conferit atributul suveranităţii printr-un contract social încheiat între oameni şi stat. Prin acest contract oamenii au renunţat la drepturile şi libertăţile lor naturale pe care le-au cedat statului, iar statul le asigură cadrul normativ-juridic necesar realizării sociabilităţii, le oferă, în schimb, ca în orice contract, pacea şi securitatea socială. În schimbul drepturilor şi libertăţilor naturale, statul le oferă, am spune, drepturile şi libertăţile juridice prin intervenţia sa, în sensul în care statul totalitar, prin suveran, înţelege şi legiferează aceste drepturi şi libertăţi. Indivizii umani au renunţat şi la dreptul de critică asupra modului în care statul, suveranul le garantează.

Statul totalitar şi suveran al lui Hobbes exercită un control social total, absolut asupra întregii vieţi sociale şi private a indivizilor din comunitatea civilă respectivă.

Lectura nr. 4

Thomas Hobbes

Despre viaţa omului în starea naturală (starea de *bellum omnium contra omnes*)

Viaţa este singuratică, săracă. Îndobitocită şi scurtă. Dezavantajele acestui timp, care produce starea civilă, sunt nenumărate. Timpul de război nu cunoaşte nici o lege, încât totul este permis şi nici nu poate fi făcută vreo lege, câtă vreme oamenii nu cad de acord asupra persoanei care trebuie să o facă. În timp de război nimic nu poate fi injust. Noţiunile de dreptate şi nedreptate nu pot să apară în această

condiţie, pentru că unde nu este o putere comună nu există lege, iar unde nu există lege nu există nedreptate. Forţa şi viclenia sunt – în război, cele două virtuţi cardinale. Justiţia şi injustiţia nu sunt facultăţi ale corpului sau ale spiritului, căci dacă ar fi, s-ar găsi şi în omul care ar fi singur pe lume, cum se găsesc senzaţiile şi pasiunile. Ele sunt calităţi care se referă la oameni trăitori în societate, şi nu la oameni care trăiesc singuratic. Rezultă de aici că în război nu există nici proprietate, nici stăpânire, ci numai ceea ce fiecare poate păstra. Iată condiţia mizerabilă în care aşează natura pe om.

Sursa: Traian Herseni, *Thomas Hobbes* în *Filosofie. Analize şi interpretări*, Editura Antet, Bucureşti, 1996, pag. 91.

Baruch Spinoza (1636-1677) este un gânditor care a creat o filosofie ce exprimă convergenţa cugetărilor filosofice din secolul XVII, dar s-a ocupat şi de problemele vieţii sociale în lucrări ca *Tratatul politic* (1677) şi *Tratatul teologico-politic* (1670).

În gândirea lui Spinoza statul este un produs al forţei mulţimii şi a apărut ca rezultat al unui contract încheiat de mulţime. Modul în care a conceput raporturile dintre individul uman şi stat este în mare măsură diferit de cel al lui Hobbes despre stat. Spinoza emite ideea că individul uman care se aliază contractului şi intră în stat nu renunţă la drepturile lui naturale; el renunţă doar la un singur drept, anume, la acela de a-şi apăra singur drepturile naturale. El renunţă la forţa proprie de a se apăra având în vedere că limita dreptului natural este limita propriei forţe, pe care Hobbes o sintetizase în formula: individul are atâta cât poate lua şi cât poate păstra.

Existenţa statului în concepţia lui Spinoza, are o justificare numai în măsura în care scopul său este unul moral. Statul trebuie să asigure existenţa liberă a indivizilor, a membrilor săi, ceea ce înseamnă că statul există pentru oameni, pentru indivizi. În cazul în care statul nu-şi îndeplineşte scopul moral, adică asigurarea dezvoltării libere a indivizilor, ci, dimpotrivă, tinde să-i subjuge înăbuşindu-le libertatea de gândire, cetăţenii care au conştiinţa libertăţii umane îi devin duşmani.

Concepţia lui Spinoza se deosebeşte de cea a lui Hobbes atât în privinţa cauzelor contractului social, cât şi în cea a rolului, a finalităţii lui. Cauza sau generatorul contractului ar fi nu statul, ci adevărul, iar rolul sau finalitatea contractului social constă în asigurarea democraţiei şi a libertăţii individuale.

În *Tratatul politic* Spinoza este preocupat îndeosebi de problema libertăţii. A analizat regimurile politice – monarhic, aristocratic şi democratic

– şi a fost de părere că regimul democratic este cel mai bun dintre toate regimurile politice. În acest regim politic suveranitatea nu este total separată de popor, statul este al indivizilor, statul este suveran, iar regimul politic este cu atât mai puternic şi mai stabil cu cât suveranitatea coincide mai mult cu poporul. Consecinţa este logică şi firească: sporeşte capacitatea regimului de a menţine pacea socială şi de a apăra libertatea indivizilor, iar loialitatea faţă de stat a indivizilor care alcătuiesc statul este condiţionată de măsura în care statul îşi îndeplineşte scopul moral de a le asigura libertatea, de a asigura pacea socială a celor ce-l alcătuiesc. În democraţie cei care alcătuiesc statul trăiesc o adevărată viaţă a spiritului a cărei principală notă definitorie este raţiunea.

În lucrarea *Tratat teologico-politic* (1670) Spinoza se manifestă ca apărător al libertăţii de gândire, elogiază toleranţa şi apără democraţia. El gândeşte teoria politică în mod original. Conform teoriei sale, în democraţie singura putere suverană este cea civilă. Toate celelalte instituţii (puteri) din societate trebuie să se supună acesteia. Statul este *res publica* (lucru public) şi numai în această calitate este suveran. Statul suveran este izvorul dreptului, al legilor, dar nu este supus nici unei legi. În schimb, în baza contractului încheiat pe baza adevărului toţi cei care fac parte din stat şi fiecare individ în parte au obligaţia (contractuală n:n.) să se supună legilor elaborate de stat, să se subordoneze dreptului statului. În schimb, statul le recunoaşte şi le garantează, fiecărui individ, totala libertate de gândire şi de expresie. Teoria lui Spinoza este un punct de echilibru, de împăcare între suveranitatea absolută a statului conferită de popor şi libertatea individului pentru a trece de la starea naturală la starea civilă. Prin acest contract indivizii umani au constituit o asociaţie (s-au unit, s-au asociat) formând un corp politic. Pactul, contractul încheiat, de fapt a fost izvorul statului, a creat statul, căruia indivizii i-au cedat dreptul de a-i apăra, de a acţiona în numele lor pentru a le asigura drepturile şi libertăţile naturale la care nu au renunţat; ei nu au renunţat la dreptul de a gândi, nu au cedat statului acest drept natural al lor. În consecinţă, pactul, contractul garantează fiecăruia dreptul şi libertatea de a se călăuzi în viaţa proprie, în conduita individuală, conform raţiunii proprii fiecărui individ. Spinoza explică de ce individul uman nu renunţă la drepturile şi libertăţile sale naturale esenţiale, ci doar la dreptul de a lupta pentru apărarea lor.

Această situaţie, precizează Spinoza este determinată de faptul că drepturile naturale, libertăţile naturale nu îşi au determinarea în raţiune, ci în dorinţă şi în putere. Statul, îndeplinindu-şi rolul său moral de a asigura

siguranţa socială şi individuală, creează şi garantează fiecărui individ posibilitatea de a se folosi total liber şi în totală libertate de raţiunea sa pentru a-şi croi conduita sa proprie. În caz contrar reacţia poporului va fi atât de violentă încât va duce la distrugerea statului. Deşi consideră democraţia ca fiind regimul cel mai bun, cel mai stabil şi mai acceptabil, Spinoza dovedeşte supleţe şi toleranţă în gândirea politică atunci când susţine ideea că o guvernare colectivă, oricare ar fi aceea, este acceptabilă cu condiţia respectării libertăţii de gândire a fiecărui individ. Ne face surpriza de a sublinia că libertatea de gândire şi de exprimare a individului sunt pe deplin realizabile numai în democraţie. Ne întrebăm dacă această idee este expresia unei opţiuni politice sau a unei profunde cugetări filosofice asupra regimurilor politice.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1776) este cunoscut mai ales ca autor al lucrării *Contractul social sau Principii de drept politic* (1762), fiind atât ca problematică tratată, cât şi ca succesiune în timp, continuarea lucrării *Discurs despre originea şi fundamentele inegalităţii între oameni* (1755).

Chiar de la începutul acestei lucrări, în preambul, autorul îşi precizează coordonatele proiectului: cercetarea ordinii civile în scopul conchiderii dacă aceasta poate avea reguli de administrare legitime şi sigure. În cercetarea sa nu va interveni în conduita oamenilor, luându-i aşa cum sunt ei, iar în ceea ce priveşte legile ordinii civile şi-a propus ca obiectiv cercetarea acestora în procesul devenirii lor, adică aşa cum pot ele să fie. Rousseau consideră, în opoziţie cu Hobbes, că starea naturală este cea mai fericită pentru om. În această stare omul este pentru om un zeu *(homo homini deus)*. Aceasta este corespunzătoare naturii umane, individul este purtătorul bunătăţii naturale a omului. Numai că realităţile în care trăieşte omul impun în mod indispensabil înlocuirea stării naturale cu starea socială, firească (naturală) pentru existenţa omului. Dacă starea socială a devenit, în timp, istoriceşte necesară, apare, în mod firesc, problema păstrării libertăţii omului pe care a avut-o în starea naturală, caracteristică stării sale naturale. Şi firesc se naşte întrebarea: cum se poate rezolva această problemă? Se pare că răspunsul este crearea autorităţii politice, prin încheierea contractului social. Dar încheierea acestui contract nu înseamnă renunţarea la libertatea naturală deoarece libertatea este inalienabilă.

Contractul social prinde viaţă printr-o formă de asociere al cărei scop este acela de a organiza forţa colectivă care să slujească apărării fiecărei

persoane care face parte din asociaţie şi a tuturor bunurilor acesteia. Spre deosebire de Hobbes care consideră că individul renunţă la toate drepturile şi libertăţile sale naturale pentru a i se asigura securitatea, Rousseau precizează că în cadrul acestei asociaţii, în care se reunesc toţi indivizii, deoarece asocierea este indispensabilă, omul îşi păstrează libertatea naturală totală, fiecare individ neavând alt stăpân decât pe sine însuşi. Cu alte cuvinte individul intrat în asociaţie rămâne la fel de liber cum fusese în starea naturală. Singura autoritate căreia individul i se supune este legea, iar prin această supunere individul dobândeşte calitatea de cetăţean, dar un cetăţean liber deoarece el nu se supune nimănui altcuiva decât legii pe care singur şi-a impus-o, lege care exprimă voinţa generală. În cadrul asociaţiei libertatea înseamnă subordonarea individului asociat voinţei tuturor, voinţei generale. Voinţa generală care trebuie să fie dreaptă, ca factor subordonator nu este totuna cu suma voinţelor particulare; este rezultanta acestora. Statul şi legile sale, dreptul sunt rezultat al contractului social, al voinţei generale. Legile trebuie să se refere întotdeauna la ceea ce este general, nu la aspectele particulare, deoarece numai astfel pot asigura protecţia fiecăruia. Dar realitatea socială este totdeauna concretă şi particulară. Cum acţionează, în acest caz, legea dacă ea are ca obiect numai generalul, universalul? pare a se întreba Rousseau. Prin intermediul guvernării se împlineşte rolul acesteia, răspunde Rousseau, iar guvernarea este emanaţie a poporului suveran, a suveranului. Guvernarea se realizează printr-o putere reală, căreia îi dă numele de *prinţ*. Prinţul, consideră autorul *Contractului social*, este corpul statului, care are ca suflet suveranitatea.

Referindu-se la formele de guvernare care pot fi: monarhia, aristocraţia şi democraţia, le deosebeşte unele de altele prin raportul numărului guvernanţilor la cel al adunării poporului. În consecinţă democraţia este potrivită doar pentru statele mici şi îndeosebi unui „popor de zei". Preferă regimurile elective în locul celor ereditare. Raţionalist şi prevăzător Rousseau s-a preocupat de găsirea mijloacelor prin care statul să prevină coruperea voinţei generale de către persoane sau grupuri care ar urmări să-şi impună propriile interese. Pentru asigurarea libertăţii politice atât de necesare se cere ca statul să realizeze voinţa generală care este dreaptă, să se preocupe de asigurarea egalităţii sociale, adică a egalităţii drepturilor şi libertăţilor naturale ale indivizilor precum în starea naturală. Elaborarea legilor este atributul suveranităţii. *Contractul social* al lui Rousseau a avut şi are încă o puternică influenţă conştientizată sau nu asupra gândirii politice a lumii.

John Locke (1632-1704) este influenţat de Hobbes şi îmbrăţişează teoria contractului social, dar într-o optică ce este în bună măsură deosebită de a acestuia. El este de părere că starea naturală care a precedat starea civilă, statală a omului nu a fost cea mai nenorocită, nu a fost starea războiului tuturor împotriva tuturor *(bellum omnium contra omnes)* şi nici nu a fost una lipsită de legi (deşi erau legi psihologice), cum considera Hobbes. Dimpotrivă, acea epocă din viaţa omului este caracterizată de Locke drept etapă a egalităţii între oameni. Specificul ei nu consta în lipsa proprietăţii şi nici a stăpânirii. Oamenii munceau după propria pricepere şi acumulau bunuri care deveneau proprietatea fiecăruia şi erau stăpânii acesteia; acumulau proprietatea. În consecinţă, proprietatea privată, fiind rezultatul muncii fiecăruia, apărând în vremea stării naturale a omului, antestatală, s-a născut independent de naşterea statului şi înaintea apariţiei statului. Ea, proprietatea, este rezultatul efortului depus de fiecare în actul muncii şi după propria pricepere, nu este nici rezultatul acaparării şi păstrării prin violenţă a bunurilor, nici rezultatul unui drept special, dreptul la proprietate, conferit de stat.

A îmbrăţişat teoria contractului social de la predecesori, dar a explicat-o într-o manieră personală. În urma încheierii contractului social nu guvernul este suveran, ci naţiunea devine suverană. În consecinţă guvernul însuşi trebuie să se supună suveranităţii naţiunii şi se supune cerinţelor, exigenţelor legii. Supunerea guvernului faţă de lege este condiţia esenţială a menţinerii atât a guvernului, cât şi a contractului social încheiat de membrii naţiunii. Poporul (naţiunea) are dreptul suveran de a denunţa guvernul, are dreptul divin de a desface contractul. John Locke nu a făcut precizări privind căile prin care se poate desface contractul social dar se apreciază că prin susţinerea acestui drept (la desfacerea contractului social) el întemeiază, cu anumite particularităţi, ideea dreptului naţiunii la revoluţie.

Locke a scris două tratate asupra guvernării (1690). În primul *Tratat*... prezintă interes din perspectiva constituirii sociologiei juridice ideea potrivit căreia legea naturală impune libertatea şi respectarea necondiţionată a libertăţii; ea nu are capacitatea nici calitatea de a instaura puterea unei singure persoane asupra destinelor tuturor celor care au intrat în asociaţie, au încheiat şi au acceptat contractul social. În cel de-al doilea *Tratat asupra guvernării* autorul se ocupă de descrierea omului în starea sa naturală. Familia şi proprietatea sunt instituţiile caracteristice stării naturale a omului. Rolul familiei este de a asigura perpetuarea speciei umane şi educarea urmaşilor. În ceea ce priveşte proprietatea, Locke a

dovedit o gândire mai bogată în idei şi argumente. El consideră natura ca un adevărat şi complet binefăcător al omului datorită faptului că ea a oferit acestuia toate bunurile şi mijloacele necesare traiului. Dacă omul munceşte, atunci, prin propriul lui efort, are posibilitatea de a adăuga o componentă la bunul pe care i l-a conferit natura atunci când nimic nu era proprietate privată şi totul era al tuturor. El poate avea în proprietate, ca rezultat al muncii proprii, în plus o parcelă de pământ, sămânţă pentru cultivarea pământului şi altele. Rezultatele muncii proprii devin proprietatea individului, acesta dobândind dreptul legitim natural asupra roadelor muncii proprii. În condiţii naturale normale nici un alt individ nu are nici un drept asupra roadelor muncii altui individ. Cel puţin atâta vreme cât există suficiente mijloace prin care să se asigure supravieţuirea fiecăruia. Din modul cum concepe drepturile naturale ale omului în starea sa naturală, nu rezultă că drepturile fiecăruia sunt asigurate. Spus altfel, deşi se deosebeşte de Hobbes considerând că starea naturală nu este o stare de război, totuşi nu a investigat garanţia pentru drepturile naturale ale omului, nici un individ nu are certitudinea că drepturile sale nu pot fi încălcate. Ne întrebăm, de aceea, dacă nu cumva a acceptat în mod tacit ideea lui Hobbes privind lupta individului pentru a-şi păstra ceea ce a obţinut prin muncă, de a-şi păstra proprietatea şi libertatea. Simţind lipsa acestor garanţii în starea naturală, omul va dori şi va accepta de bunăvoie să trăiască în societate în starea civilă, în societatea politică, încredinţând prin contractul social, puterii suverane, autoritatea acestor garanţii. Acceptarea vieţii în societatea politică nu este obligatorie pentru nici un individ, nu condiţionează asocierea de supunerea individului. Dar în măsura în care autoritatea suverană, naţiunea, satisface scopurile civile individul asociat, semnatar al contractului social, trebuie să o respecte, să se supună deciziilor aceteia. Prin această idee Locke se detaşează de concepţia lui Hobbes care urmărea să justifice monarhia. Locke respinge forma de guvernământ a monarhiei absolutiste, care se consideră independentă de voinţa oamenilor, independentă de orice consimţământ popular. În baza contractului social încheiat, statului nu îi revine nici un alt rol decât acela de garant al drepturilor naturale ale omului. Statul este instituţia care garantează omului că îi asigură dreptul de a face ceea ce poate el în virtutea naturii. Statul are doar un rol protector, pe care îl îndeplineşte prin legile de stat.

Charles-Louis de Sécondat, baron de Montesquieu (1689-1755) este considerat de către cercetătorii din domeniul sociologiei juridice unul dintre cei mai de seamă precursori ai sociologiei juridice „unul dintre gânditorii care au înrâurit apariţia sociologiei juridice mai cu seamă prin fundamentarea teoretică a determinismului geografic,"[21] „un mare reprezentant al ştiinţelor sociale"[22]. Sociologul şi juristul francez Jean Carbonier, referindu-se la lucrarea lui Montesquieu *Despre spiritul legilor*, apreciază că aceasta „este deja sociologie juridică concepută ca ştiinţă,"[23] apreciere prin care, se pare, îl trece pe Montesquieu din categoria precursorilor sociologiei juridice în cea a întemeietorilor acestei discipline. Ca latifundiar feudal, magistrat şi preşedinte al Parlamentului din Bordeaux, el a fost un membru desăvârşit al *ancien régime* (vechiului regim), dar relativismul său extrem punea la îndoială toate absoluturile, nu numai doctrina Bisericii, ci chiar şi pe acelea ale iluminismului francez căruia îi aparţinea.

Gândirea şi analiza lui Montesquieu se structurează pe trei coordonate: izvorul Dreptului, evoluţia Dreptului, finalitatea Dreptului.

Dreptul se concretizează în legi juridice, care nu îşi au izvorul în afara societăţii, nu au caracter întâmplător, ci sunt „raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor". Dreptul este elaborat dinainte de către legislator în formule specifice, concise şi totodată rigide şi se manifestă sub forma legilor edictate de către stat. Se pare că Montesquieu nu a înţeles, nu a acceptat existenţa unui drept viu al societăţii care reprezintă ordinea juridică spontană a societăţii şi este dublată de o ordine juridică etatistă prin Dreptul statului, prin normele şi legile juridice edictate de stat. În lucrarea sa de căpătâi *De l'esprit des lois* (1748), autorul şi-a propus „să arate cum se întemeiază instituţiile juridice pe natura oamenilor şi pe mediul lor de viaţă,"[24] care este rolul factorilor sociali, demografici, geografici şi spirituali în determinarea legilor. Între factorii sociali avea în vedere forma de guvernământ, religia, comerţul, moravurile ş.a., între factorii demografici includea numărul locuitorilor, naţionalităţile, între cei geografici avea în vedere aşezarea geografică, forma de relief, particularităţile

---

[21] Vasile Popa, Ion Drăgan, Lucian Lepădat, *Psiho-sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1999, pag. 117.

[22] Valerius M. Ciucă, *op.cit.*, 1998, pag. 194.

[23] Maria Voinea, *op. cit.*, 2000, pag. 7.

[24] Traian Herseni, *Sociologie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, pag. 83.

solului şi ale climei şi alţii. Interesantă şi de noutate este părerea sa privind raportul dintre toţi factorii care acţionează în direcţia configurării legilor, a Dreptului. Aceşti factori nu sunt ordonaţi în ordinea importanţei sau a valorii individuale a fiecăruia, între ei nu există nici o ierarhie iniţială, relaţia fiind de echivalenţă; contribuţia tuturor la configurarea legilor, a Dreptului este dependentă cantitativ de acţiunea fiecăruia în parte. Aceasta este, la rândul ei condiţionată de concretul social în care acţionează fiecare factor.

În concepţia lui Montesquieu legile pot fi şi trebuie explicate apelând atât la principiul echităţii cât şi, în acelaşi timp, prin acţiunea multitudinii de factori menţionaţi anterior. Mai mult, în sensul determinării Dreptului, inclusiv privind evoluţia sa în timp şi spaţiu, acţionează şi elemente ale conştiinţei, inteligenţei şi voinţei oamenilor. Autorul lucrării *De l'esprit des lois* a susţinut că Dreptul nu este imuabil, ci este schimbător în raport de locul în care apare şi de timpul în care există ca urmare a acţiunii cauzei factorilor menţionaţi anterior. Această teză este rezultatul observaţiilor directe şi al constatărilor personale privind situaţia concretă a Dreptului în timpul călătoriilor întreprinse între anii 1728 şi 1732 în statele germane, imperiul Austro-Ungar, Italia, Elveţia, Olanda şi Anglia. În timpul acestor călătorii a cunoscut experienţe juridice dintre cele interesante din al căror specific a dedus o teză esenţială pentru sociologia juridică, anume că „dreptul este ceea ce este şi nu ce trebuie să fie". În ceea ce priveşte factorii care determină evoluţia Dreptului, Montesquieu a considerat că sunt aceiaşi care determină şi legile: relieful, mărimea şi calitatea teritoriului; modul de viaţă al populaţiei a cărei structură poate fi alcătuită din plugari, vânători sau pescari; gradul de libertate a cetăţenilor; religia locuitorilor; numărul şi ocupaţia populaţiei; comerţul, moravurile şi manierele populaţiei. Montesquieu a demonstrat „că dreptul unui popor evoluează o dată cu timpul după cauze de ordin general, care afectează societatea în ansamblul ei"[25].

Una dintre ideile lui Montesquieu care au făcut carieră în sociologia juridică din secolul XX este considerarea Dreptului ca instrument al controlului social, dar nu singurul. Cercetând raportul dintre Drept şi religie ca instituţii ale controlului social el scria că „religia şi legile civile trebuie să tindă mai cu seamă la a-i face pe oameni buni cetăţeni. Atunci când una se va îndepărta de această ţintă, cealaltă trebuie să tindă

[25] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 37.

mai mult spre ea; cu cât înfrânează mai puţin religia, cu atât mai mult trebuie să înfrâneze legile civile"[26].

Considerarea legilor religioase divine şi a celor umane (religia şi Dreptul) ca forme, instrumente ale controlului social nu-l împiedică să constate că între ele există deosebiri esenţiale. El va scrie: „Natura legilor umane este de a fi supusă tuturor împrejurărilor de fapt care survin şi de a se schimba pe măsură ce se schimbă voinţa oamenilor; dimpotrivă, natura legile religioase este de a nu se schimba niciodată"[27]. Cercetând şi comparând între ele legile juridice şi moravurile unui popor a dedus că între ele există o separaţie de natură esenţială, pe care a precizat-o astfel: „Legile sunt stabilite, moravurile sunt inspirate. Legile sunt instituţii particulare şi precizate de legislator, pe când moravurile şi manierele sunt instituţii ale naţiunii în general"[28].

Într-o altă lucrare a sa *Consideraţii asupra cauzelor grandorii şi decadenţei romanilor* (1734) se întâlnesc interesante consideraţii privind natura statului, asupra formelor de guvernare şi asupra instituţiilor de guvernare. Statul este înfăţişat ca fiind un fenomen natural, o instituţie naturală, subiect de comandă ale cărui prerogative privesc reglementarea juridică a raporturilor dintre oameni, legiferarea. Vorbeşte despre existenţa a trei forme de guvernare: forma republicană, forma monarhică şi forma despotică. Fiecare formă de guvernare are un specific al său. Guvernarea republicană se bazează pe virtute, cea monarhică pe onoare, iar cea despotică pe frică, pe teamă. El însuşi a fost adeptul monarhiei constituţionale şi al unei ordini juridice a statului. O formă ideală era sistemul francez premodern unde Biserica, aristocraţia militară şi aristocraţia juridică erau trei instituţii capabile să-l înfrâneze pe monarh şi una pe alta, dată fiind independenţa lor morală sau poziţiile sociale. Cealaltă formă ideală era sistemul englez, care adăuga noul spirit comercial la principiul monarhic al onoarei. Aceasta permitea dezvoltarea libertăţii în forma sa modernă, ca sferă a vieţii pentru fiecare individ, liberă de amestecul colectivului, opusă formei vechi, tipică republicii, care implica exercitarea directă a puterii prin participarea clasei de cetăţeni, dar excludea libertatea

---

[26] C. de Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, vol. II, pag. 172.

[27] *Idem*, pag. 203.

[28] *Idem*, cartea a XIX-a.

modernă. Argumentând că guvernarea engleză, spre deosebire de cea franceză, se caracteriza printr-o separare funcţională a puterilor (autorităţilor), Montesquieu a influenţat profund pe cei care au redactat Constituţia Statelor Unite.

Saint-Simon(-) (Claude-Henri de Rouvroy) (1760-1825) este unul dintre „părinţii fondatori" atât ai ştiinţei sociale moderne, cât şi ai socialismului, precum şi figură importantă în utopismul secolului XIX. Foarte interesantă este optica lui Valerius M. Ciucă despre contribuţia lui Saint-Simon în domeniul gândirii sociologico-juridice. Încercând un „clasament" cronologic, „Acest gânditor francez ar putea, la fel de bine, ocupa, din punct de vedere cronologic, ultimul loc între pionierii sociologiei juridice sau primul loc sub acelaşi raport (sub acelaşi raport cronologic) între întemeietorii acestei discipline – scrie Valerius M. Ciucă (*Lecţii de sociologie juridică*, 1998, pag. 196). În consecinţă, credem noi, ocolirea contribuţiei lui Saint-Simon în acest domeniu ar însemna acceptarea cu bună ştiinţă a unei lacune păguboase în istoria gândirii sociologico-juridice şi, totodată, o nejustificată neîndreptăţire a autorului.

Viaţa de tinereţe a lui Saint-Simon a fost încercată de neastâmpăr şi de numeroase şi continue căutări. Foarte tânăr fiind, a făcut parte din armata lui Washington în care la vârsta de numai 23 de ani avea deja gradul de colonel. Sorţii aventurilor de cunoaştere i-au surâs, dovezi în acest sens fiind călătoriile sale în Mexic, Olanda, Spania, Marea Britanie, Germania în timpul cărora, se pare, a acordat atenţie cercetării şi cunoaşterii vieţii sociale a oamenilor. Saint-Simon nu a expus sistematic idei de natură sociologico-juridică, dar le găsim răspândite în lucrările sale: *Scrisorile unui locuitor al Genevei către contemporanii săi* (1802); *Despre organizarea societăţii europene* (1814); *Despre sistemul industrial* (1812) şi altele. Autorul acestora considera, sub buna influenţă platoniciană credem, că în societatea viitoare puterea supremă va aparţine savanţilor care au capacitatea spirituală de a prevedea, iar factorul generator al societăţii va fi tocmai ştiinţa, cea care a fost, de când există, salvatoarea omenirii. Tocmai de aceea dreptul de a conduce societatea viitoare revine reprezentanţilor de cel mai înalt nivel al ştiinţei – savanţii. Soluţiile la marile probleme sociale ce se desprind din gândirea lui Saint-Simon nu vor fi revoluţiile (cea franceză o considera ca fiind o etapă negativă în dezvoltarea societăţii), ci acelea pe care le va descoperi ştiinţa, al cărei rol în viaţa socială îl compară cu cel pe care l-au avut în ştiinţele naturii metodele ştiinţifice.

Ştiinţa, susţinea Saint-Simon, va deveni conducătoarea spirituală a omenirii. Toţi indivizii umani se vor subordona rigorilor ştiinţei. Cred că nu este exagerat să considerăm că, în optica lui Saint-Simon, în domeniul creării normativităţii juridice, rolul acesta va reveni Ştiinţei Dreptului, deşi această idee nu este subliniată în mod expres de Saint-Simon. Normele şi instituţiile juridice nu pot fi explicate decât prin raportare la viaţa social-economică a omului. Nu a fost un sistematic în gândirea sociologico-juridică, dar, ca şi în situaţia lui John Locke, în opera lui găsim elemente ale desprinderii gândirii sociologice de gândirea politică, evident cu benefice consecinţe pentru profunzimea şi calitatea studiilor sociologice, inclusiv a celor de natură sociologico-juridică.

Valerius M. Ciucă apreciază că Saint-Simon are merite remarcabile în fundamentarea sociologiei generale, cu deschideri către domeniul particular, cel al sociologiei juridice afirmând că din perspectivă sociologico-juridică are o însemnată valoare de cunoaştere şi înţelegere ideea lui Saint-Simon: „nu există schimbări ale ordinii sociale fără schimbări ale proprietăţii". (V. M. Ciucă, 1998, pag. 198)

Saint-Simon considera că viaţa socială are legile ei proprii, că societatea nu se schimbă în raport de numărul Constituţiilor statului.

În ceea ce priveşte evoluţia societăţii a exprimat o viziune tehnocratică: viitorul societăţii este societatea industrială şi post-industrială, regimul industrial. În aceasta vor apărea Constituţiile industriale, tribunalele industriale şi cele comerciale. Statul se va dizolva, Dreptul va dispărea. Considera Dreptul roman inadaptabil societăţilor din epoca modernă, acesta fiind expresia spiritului individualist, absolutist. Dreptul are rol însemnat în reglementarea relaţiilor sociale numai în perioadele de criză pe care le străbate societatea în evoluţia sa. În societatea organică în care se instaurează principiile regimului industrial importanţa Dreptului de stat ca factor reglator scade sau chiar dispare, rolul reglator revenind legilor proprii ale societăţii şi principiilor regimului industrial. Dreptul de stat (constituţional) este adus în prim-plan ca importanţă numai în regimurile de dominaţie militară şi teologică.

În opera lui Saint-Simon se găsesc idei privind rolul Dreptului de stat, evoluţia Dreptului de stat şi finalitatea Dreptului ca Drept de stat. Desigur, cu limite de înţelegere şi explicare, ca în cazul rolului Dreptului de stat, şi nu numai, în raport cu drepturile şi libertăţile individuale sau ca mijloc de protejare şi apărare a societăţii înseşi.

Statul apare în societate, este determinat de societate care, în evoluţia, sa către societatea industrială şi post-industrială, creează şi condiţiile erodării acestuia, ale încetării existenţei sale. Aceeaşi soartă o are şi Dreptul.

Concepţia lui Saint-Simon atât în ceea ce priveşte înţelegerea statului, a rolului acestuia, cât şi a Dreptului, are limite serioase, iar soluţiile sale au doar valoare pentru istoria ideilor sociologico-juridice premergătoare constituirii sociologiei generale şi sociologiei juridice ca disciplină ştiinţifică al cărei obiect de cercetare este realitatea socială integrală a Dreptului.

Lectura nr. 5

Valerius M. Ciucă

Despre gândirea sociologico-juridică a lui Saint-Simon

El a surprins în opere de referinţă, precum: *Memoriu asupra ştiinţei despre om* – 1813, *Catehismul industriilor* – 1824, *Despre sistemul industrial* – 1823 ş.a., idei omniprezente în sistemele juridice contemporane, printre care le remarcăm pe următoarele:

- virtuala dezvoltare a statului în societăţile industriale şi post-industriale;
- conducerea domeniului economic de către specialişti superdotaţi („savanţi");
- realizarea unei clase de mijloc, cu rol conducător în „administrarea lucrurilor", deci nu în guvernarea cetăţenilor, clasă ce ar putea cuprinde categorii profesionale precum acelea ale bancherilor, comercianţilor, muncitorilor, industriaşilor.

Această viziune tehnocratică a fost, în parte, verificată în secolul nostru.

Saint-Simon, în demonstraţiile sale, se referă la posibilităţile practice de realizare definitivă a regimului industrial, după disoluţia statului, în sensul legiferării constituţiilor industriale, a tribunalelor comerciale şi industriale.

Aceste fenomene sunt, inevitabil, însoţite şi de o disoluţie a dreptului, a sistemului juridic. De fapt, atacurile saint-simoniste la adresa dreptului sunt numeroase şi virulente.

O critică acerbă o face pe seama dreptului roman, pe care îl consideră ca fiind o expresie a spiritului individualist, absolutist şi imoerialist al epocilor care l-au generat, şi de aici, inadaptabilitatea acestuia la societăţile moderne.

Este clară concepţia sa: dreptul dobândeşte o valoare deosebită doar în perioadele critice din evoluţia societăţii şi mai puţin sau chiar deloc, în care societăţile „organice", bazate pe principiile regimului industrial. Dovada pe care o aduce este aceea a faptului juridic demonstrat, că dreptul constituţional (dreptul de stat) este hipertrofiat, invocat şi aplicat, mai cu seamă, în epocile dominaţiei teologice sau militare.

Desigur, Saint-Simon pierde din vedere rolul dreptului (chiar şi a celui constituţional) de garant al drepturilor şi libertăţilor individuale, dar şi de garant al societăţilor (fie ele şi statale), în realizarea drepturilor şi destinului lor liber, suveran, în raporturile infrasocietale.

Dacă imaginea lui Thomas Hobbes asupra statului şi a instrumentului său voliţional cel mai eficient – dreptul, era una hiperbolizantă, una consacrată prin simbolul unui animal preistoric şi imaginar (Leviathanul), fiinţă colosală plurală, un megateriu care, prin excelenţă, n-are vocaţia diferenţei, ci doar pe aceea monostatutară juridic, sau, conform altei tradiţii mitologice, consacrată prin simbolul Corabiei Leviathan (o corabie gigantică pierdută în ocean, precum Terra în Univers, corabie al cărei catarg a fost doborât de o tornadă şi a cărei timonă a fost smulsă de forţa talazurilor pontice, o corabie sortită imersiunii şi naufragiului, dar care, graţie altor sisteme de autoprotecţie, ajunge cu bine la ţărm), ei bine, imaginea lui Saint-Simon în observarea societăţii juridice este una reversă, este aceea a disoluţiei statului într-un proces osmotic în care societatea industrialilor îl destructurează, îl *macerează* şi-l desfiinţează finalmente pentru a fi satisfăcută o istorie *circulară:* geneza statului în societate ar presupune eroziunea sa cu necesitate tot în societate.

Apanajul fundamental al statului, dreptul, va căpăta, necesarmente, acelaşi ingrat destin; va întovărăşi societatea globală doar în funcţie de etapele desăvârşirii acestei societăţi; apoi va pieri; argumentele?: „dreptul de stat sau aşa-zisul drept constituţional predomină în epocile militare şi teologice, dar este strict limitat în epocile legiste" (aşa-zisele epoci legiste care, în viziunea saint-simoniană ar fi acelea industriale şi pacifiste; în fapt, o altă gravă eroare de percepţie a acestui gânditor, în raport cu militarismul care a însoţit, ca o umbră, tocmai epocile industriale, după cum, cu fineţe şi rigoare observa Indro Montanelli în a sa *Roma – o istorie inedită).*

Pe de altă parte, continuând demonstraţia, Saint-Simon observă rolul „pregnant" al dreptului în aşa-numitele epoci critice ale existenţei sociale şi diminuarea rolului său în „epocile organice" (folosind, drept exemplu, obsesivul model al „regimului industrial" pe care îl consideră, prin excelenţă, „pacific").

Aparent, Saint-Simon îl dezavuează pe Hobbes. Esenţialmente, am putea, la rându-ne, concede (parafrazându-l pe Jean-Marie Guyau din *Esquisse d'une morale*) că „umanitatea va ajunge, prin drept, prin ordinea juridică, la un ţel încă necunoscut. Dacă pe Leviathan (imaginat, aici, ca fiind Marea Corabie a Umanităţii, n.n.) nici o mână nu ne conduce, nici un ochi nu vede pentru noi, dacă nu mai există timonă sau, poate, n-a existat niciodată, atunci, desigur, nu ne rămâne decât să le inventăm pe toate acestea".

Atunci corabia-stat nu ar constrânge, nu ar sugera teama sau oroarea, nu ar neantiza personalitatea făcătorilor ei. Ea ar reprezenta un vector al fiinţei călătoare în timp, un stat-arbitru pentru toate puterile care se macină neîncetat în luptele lor.

Sursa: Valerius M. Ciucă, *Lecţii de sociologia dreptului*, 1998, pag. 198-199.

3. Constituirea sociologiei juridice ca ştiinţă autonomă

Constituirea sociologiei generale ca ştiinţă a conţinut în sine cerinţa, posibilitatea şi necesitatea multiplicării sale în ramuri şi subramuri sociologice de specialitate. Acest proces de multiplicare determinată obiectiv de specificul şi dinamica obiectului cercetării sociologice nu s-a încheiat. Un singur exemplu este suficient pentru a justifica această idee: începutul apariţiei unor subramuri ale sociologiei juridice.

Sociologia juridică a apărut ca ştiinţă de sine stătătoare la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX prin eforturile ştiinţifice depuse de filosoful şi sociologul francez Émile Durkheim, ale juristului austriac Eugen Ehrlich, ale sociologului german Max Weber, ale italianului D. Anzilotti, şi ale altor cercetători. Ea „a emers din sociologia generală ca o subdisciplină sociologică ce a urmărit să teoretizeze asupra caracterului social al fenomenelor juridice"[29].

Apariţia sociologiei juridice a fost precedată de o anumită ruptură între jurişti şi sociologi, ruptură determinată de modul diferit în care concepeau cercetarea şi analiza Dreptului, a juridicului. Juriştii făceau abstracţie de realitatea socială a Dreptului „în sine", orientându-se către descrierea, comentarea şi interpretarea textelor cu caracter normativ prin aplicarea mai ales a deducţiei logicii formale. Datorită orientării pozitiviste şi legaliste, preocuparea lor principală viza „cercetarea structurii tehnice a dreptului, a conţinutului său specific şi a mecanismului său de funcţionare"[30]. Lipsa unităţii de gândire între jurişti şi sociologi privind juridicul a creat suspiciuni, fiecare parte crezând că disciplina cealaltă creează o primejdie pentru propria ştiinţă. Sociologia era o ştiinţă tânără, iar ştiinţa juridică (ştiinţa Dreptului), străveche şi prestigioasă, domina şi impunea în ciuda faptului că Auguste Comte, creatorul sociologiei şi autorul numelui acesteia nu o includea în tabloul tipologic al ştiinţelor. În condiţiile exclusivismului manifestat atât de jurişti, cât şi de sociologi „începuturile sociologiei juridice au fost făcute în Italia în anul 1892, de profesorul de drept D. Anzilotti, care, în lucrarea sa intitulată *„La filosofia del diritto e la sociologia"* formula pentru prima dată numele noii ştiinţe,

---

[29] Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1970, pag. 16.

[30] N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia, *Sociologia juridică*, Editura Universităţii din Bucureşti, 1997, pag. 11.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

„Sociologia juridica" (Sociologia juridică), căreia îi atribuie sarcina de a studia manifestările empirice ale faptelor juridice. Ulterior, la sfârşitul secolului XIX şi începutul celui de al XX-lea, „Émile Durkheim va reuşi să fundamenteze noua ştiinţă în cadrele ei esenţiale, stabilind în linii generale, obiectul, problematica şi metodologia unei sociologii a dreptului"[31].

Lectura nr. 6

N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia

Despre apropierea dreptului de sociologie

Apropierea dreptului de sociologie şi colaborarea dintre jurişti şi sociologi s-a realizat în condiţii specifice, şi anume:

- A trebuit, mai întâi ca sociologii să recunoască faptul că preocupările de sociologie juridică sunt cele mai vechi dintre toate preocupările sociologice;
- La rândul lor juriştii au observat, şi treptat, au acceptat caracterul de ştiinţă socială al disciplinei lor.

Întâlnirea propriu-zisă dintre sociologie şi drept s-a datorat următoarelor împrejurări:

1. Sociologia, între timp, avansase, devenise alta decât cea pe care o ironizau juriştii şi chiar dacă nu se stabilise asupra unei definiţii, îşi găsise, în orice caz, un obiect de studiu;
2. Ştiinţa juridică făcea eforturi să iasă din tiparele pozitivismului, căutând legături ale dreptului cu societatea;
3. S-a probat că o cooperare dintre sociologie şi drept poate fi reciproc fructuoasă.

În aceste condiţii juriştii au început să studieze societatea, viaţa socială a Dreptului, iar sociologii, aplecându-se tot mai stăruitor asupra studiului fenomenului juridic, au înţeles că dintre toate fenomenele sociale (morale, religioase ale spiritului etc.), fenomenul juridic se impune cu precădere ca fiind cel mai caracteristic din punct de vedere social.

Sursa: N. Popa ş.a. *Sociologie juridică*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1997, pag. 13.

Sociologul Ion Vlăduţ scrie că există un număr de cercetători care îl consideră ca veritabil creator al sociologiei juridice pe juristul austriac Eugen Ehrlich.

---

[31] Ion Vlăduţ, 1998, *op. cit.*, pag. 41.

Considerarea şi cercetarea Dreptului, după apariţia sociologiei juridice, ca element al socialului şi determinat de social a sporit simţitor profunzimea înţelegerii, aplicării şi interpretării fenomenelor juridice. A adus foloase atât ştiinţei Dreptului cât şi sociologiei.

Răspunsuri la întrebările: ce este sociologia juridică?; în ce constă problematica ei?; cu ce probleme s-a impus ea şi prin ce? găsim în literatura de specialitate străină, dar şi în literatura românească a domeniului sociologico-juridic.

O contribuţie de cea mai mare însemnătate la întemeierea sociologiei juridice ca ştiinţă autonomă a avut-o sociologul francez Émile Durkheim (1858-1927). El a creat şi a dezvoltat o sociologie „care transformă dreptul într-un indicator al ansamblului realităţii sociale"[32]. El a remarcat şi a surprins natura eminamente socială a Dreptului, demonstrând că acesta are un caracter istoric. Regula de drept, în concepţia lui, exprimă aspiraţii ale grupurilor umane care sunt variabile şi schimbătoare, ceea ce face ca şi regulile de drept să aibă caracter dinamic, să fie schimbătoare nu imuabile. Prin considerarea Dreptului ca manifestare a vieţii sociale a orientat cercetările juridicului către studierea mediului social pentru a demonstra originea Dreptului, evoluţia şi finalitatea sa. A constatat că principalele forme de solidaritate socială sunt cea mecanică şi cea organică. Unele societăţi se organizează şi funcţionează pe baza solidarităţii mecanice, altele pe baza solidarităţii organice şi a apreciat „că Dreptul reproduce principalele forme de solidaritate socială existente pe diferitele trepte ale dezvoltării sociale"[33]. În cadrul celor dintâi, Dreptul şi reglementările lui au un caracter represiv şi punitiv. În aceste societăţi este sancţionată orice abatere care contravine cerinţelor sociale, care contravine stărilor conştiinţei colective. În situaţia societăţilor bazate pe solidaritate organică se manifestă o anumită toleranţă, există un anumit grad de permisivitate în exercitarea controlului social asupra indivizilor umani. În aceste societăţi Dreptul are un caracter restitutiv, caracterizat prin sancţiuni restitutive. În concepţia lui Durkheim, Dreptul specific societăţilor bazate pe solidaritate mecanică (represiv) este predominant în raport cu cel restitutiv. Acesta se manifestă mai ales în acele structuri sociale în care „diviziunea muncii este doar incipientă, uniformitatea socială este mult mai extinsă, cum este

[32] Maria Voinea, 1997, *op. cit.*, pag 29.

[33] *Idem.*

cazul societăţilor arhaice, pe când în societăţile mai evoluate în care diviziunea muncii sociale s-a extins, prevalând solidaritatea organică, raportul dintre cele două specii de drept s-a inversat, astfel încât dreptul restitutiv este predominant faţă de cel represiv (care acţionează în sfere mai restrânse), situaţie caracteristică societăţilor moderne"[34]. O idee a lui É. Durkheim care cred că trebuie acceptată în ştiinţă cu mari rezerve este aceea că pedepsele se „îndulcesc" până la excluderea definitivă a sancţiunilor represive. Societatea, evoluând ea însăşi treptat, va renunţa tot treptat la sancţiunile represive şi le va înlocui cu cele restitutive. Ea va înlocui treptat solidaritatea mecanică cu cea organică. Dreptul restitutiv poate fi pozitiv, cum este cazul dreptului contractual sau al celui sindical, prin intermediul căruia se reglementează raporturile sociale dintre indivizi, sau restrictiv negativ, a cărui menire este de a reglementa relaţiile indivizilor cu lucrurile. În Drept se reflectă toate formele esenţiale de solidaritate socială.

Subliniind caracterul obiectiv al Dreptului, Émile Durkheim îl asimilează faptului social, îl tratează ca pe un fapt social. Dreptul este produs al societăţii, dar, la rândul lui, se impune întregii societăţi prin exterioritate şi prin constrângere.

Sociologul francez afirmând că o „regulă de drept este ceea ce este şi nu sunt două moduri de a o percepe" arată totodată că Dreptul se exprimă în reguli juridice, morale, fapte de structură care au o anumită permanenţă şi pe care cercetătorul, jurist sau sociolog, le poate observa şi cerceta în mod obiectiv. Regulile de drept fiind ele însele produs al societăţii, deci fapte sociale de un anume specific, au capacitatea de a releva alte fapte sociale, au o valoare instrumentală de cunoaştere a socialului. „În afară de actele individuale pe care le provoacă, obiceiurile colective se exprimă sub forme definite «reguli» juridice, morale, zicători populare, fapte de structură socială etc. Fiindcă aceste forme există într-un mod permanent şi nu se schimbă cu diferitele lor aplicări, ele alcătuiesc un obiect fix, un etalon constant, care este totdeuna la îndemâna observatorului şi care nu lasă loc impresiilor subiective şi observaţiilor personale. O regulă de drept este ceea ce este şi nu sunt două moduri de a o percepe"[35].

Filosoful şi sociologul francez a subliniat altă calitate a Dreptului. Deşi este un domeniu al socialului, Dreptul se regăseşte în toate celelalte

---

[34] Ion Vlăduţ, 1998, *op. cit.*, pag. 44.

[35] É. Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, pag. 95.

domenii şi componente ale societăţii umane. Fără reguli de drept, fără organizarea acesteia în plan juridic, societatea nu poate exista ca întreg. „Viaţa generală a societăţii nu poate să se extindă asupra nici unui domeniu fără ca viaţa juridică să se extindă în acelaşi timp şi în acelaşi raport, asupra acesteia"[36].

É. Durkheim a considerat inconsistentă clasificarea Dreptului în *drept public* şi *drept privat* pe care au făcut-o juriştii. El considera că Dreptul este, în acelaşi timp, şi *drept public* şi *drept privat*, deoarece existenţa şi aplicabilitatea sa nu pot fi concepute în afara existenţei indivizilor umani. „Toate drepturile, considera sociologul francez, sunt private în sensul că întotdeauna şi oriunde există indivizi prezenţi şi activi. În acelaşi timp, fiecare Drept este public pentru că el exercită o funcţie socială, iar indivizii nu sunt altceva decât funcţionari ai societăţii, chiar dacă deţin acest statut în grade diferite"[37]. Aprecia clasificarea făcută de jurişti în *drept public* şi *drept privat* necorespunzătoare deoarece prin aceasta se realizează o distincţie între categoriile de Drept privilegiate de către stat şi categoriile de Drept neprivilegiate de către acesta. O clasificare corespunzătoare, credea el, o pot realiza numai sociologii, iar sarcina aceasta trebuie să revină sociologiei juridice. În concepţia lui Émile Durkheim, după cum aprecia prof. Maria Voinea, Dreptului îi revine rolul de a asigura unitatea şi coeziunea societăţii, a grupurilor sociale, respectarea de către indivizi a normelor şi regulilor pe baza cărora funcţionează societatea în diversele ei forme de organizare.

É. Durkheim a contribuit substanţial la apariţia sociologiei dreptului penal ca subramură a sociologiei juridice, la elaborarea unui aparat conceptual propriu acestei discipline, la fundamentarea pe baze ştiinţifice a metodologiei sociologiei juridice.

Pentru modul în care a contribuit la legitimarea Dreptului în societate este deosebit de grăitoare lucrarea sa *Le suicide* apărută în 1897, tradusă şi limba română sub titlul *Despre sinucidere*.

Un rol deosebit în crearea sociologiei juridice l-a îndeplinit lucrarea juristului austriac **Eugen Ehrlich** (1862-1922) intitulată *Baza sociologiei dreptului*, publicată în anul 1913. Apreciind-o elogios, sociologul Georges Gurvitch, citat de Ion Vlăduţ, scria în 1960: „Sociologia dreptului cea mai

---

[36] Ion Vlăduţ, 1998, *op. cit.*, pag. 42.

[37] *Idem*, pag. 43.

interesantă şi cea mai ştiinţific elaborată până în prezent este lucrarea unui jurist austriac Eugen Ehrlich"[38].

Această lucrare este prima monografie în istoria gândirii socio-juridice care, în chiar titlul său, conţine termenul *sociologia dreptului*, ceea ce azi se mai cheamă şi *sociologie juridică*. Idei valoroase privind contribuţia sa la întemeierea sociologiei juridice se regăsesc şi în lucrările *Logica juridică* (1902), *Contribuţii la teoria izvoarelor dreptului* (1919) ş.a. Abordările sale teoretice sunt concentrate în jurul următoarelor probleme şi idei:

- apariţia şi dezvoltarea Dreptului;
- structurarea realităţii juridice;
- Dreptul statului;
- „Dreptul viu" al societăţii sau „ordinea juridică paşnică şi spontană a societăţii";
- ordine de drept şi ordine juridică spontană;
- obiectul sociologiei juridice;
- rolul judecătorului;
- metoda de cercetare.

El a structurat teza, după cum relatează Ion Vlăduţ, citându-l pe Georges Gurvitch, după care „centrul de gravitaţie al dreptului în epoca noastră (epoca în care a scris el, n.n.), ca şi în toate celelalte timpuri, nu trebuie să fie căutat nici în lege, nici în jurisprudenţă sau în doctrină, nici, mai general, într-un sistem de reguli, ci în societatea însăşi"[39].

După părerea sa, izvorul Dreptului, al normelor de drept, trebuie căutat în societate, în faptele juridice, între care: obişnuinţa, dominarea omului de către om, dominarea lucrurilor de către om, declaraţia de voinţă ş.a.

Normele de drept sunt, în general, înrudite cu alte norme (morale, religioase, ale modei etc.) care îndeplinesc funcţia de organizare a vieţii interne a grupului (conf. I. Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 47). A tratat Dreptul în unitatea tuturor formelor sale de manifestare considerând că realitatea juridică integrală a acestuia cuprinde trei niveluri, anume: „propoziţiile abstracte ale dreptului, formulate, de regulă, de către stat"; „regulile concrete de decizie privind conflictele, elaborate de preferinţă de tribunale şi jurisconsulţi"; „ordinea paşnică internă" a societăţii.

---

[38] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, pag 47.

[39] *Idem.*

Dreptul statului este destinat, susţine Ehrlich, tribunalelor etatizate şi altor organe ale statului. Normele juridice elaborate de stat reprezintă doar o mică parte din ordinea juridică a societăţii. Ele au o mare stabilitate, rămân totdeauna în urma ordinii paşnice, spontane a societăţii şi sfârşesc prin a se înclina în faţa dreptului viu al societăţii (I. Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 48).

Cel de al doilea nivel al realităţii juridice, regulile concrete de decizie privind conflictele între indivizi şi între grupuri, este fundamentat raţional şi aparţine celor care îi judecă pe indivizii şi grupurile aflate în conflict.

Dreptul viu al societăţii este rezultatul întrepătrunderii ordinilor grupurilor particulare. Este altceva decât Dreptul elaborat de către stat şi nu cuprinde ordinea impusă de stat. Mijloacele folosite în lupta împotriva celor care încalcă Dreptul viu sunt mult mai eficiente, crede Ehrlich, decât măsurile statului luate în acelaşi scop.

Juristul austriac este de părere că în societate se întâlnesc şi funcţionează mai multe ordini de drept. Una este cea rezultată din aplicarea Dreptului statului; alta este ordinea paşnică spontană a societăţii, exprimată de al treilea nivel; există ordinele de drept autonome ale grupurilor sociale particulare care iau naştere pe baza „regulilor concrete de decizie privind conflictele între indivizi şi grupuri" în caz de conflict şi cu aceste reguli decizionale (Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 49).

Privite în unitatea lor reală, dinamică acestea exprimă varietatea componentelor realităţii juridice, a realităţii sociale integrale a Dreptului.

Cele trei niveluri ale structurii realităţii juridice sunt cercetate de ramuri distincte ale ştiinţei. Primele două fac obiectul ştiinţei Dreptului, iar cel de al treilea este, de fapt, obiectul de cercetare propriu sociologiei juridice. Spus altfel, citându-l pe sociologul Ion Vlăduţ, care exprimă concepţiile lui Eugen Ehrlich, „sociologiei juridice îi revine sarcina specifică de a studia ordinea paşnică, spontană a societăţii pentru a preciza condiţiile în care din această ordine se degajă reglementările juridice suprapuse, şi a releva faptul că centrul de dezvoltare a dreptului se află în societatea însăşi, şi nu în legislaţie, ştiinţa juridică sau jurisprudenţă"[40].

Metoda de cercetare proprie sociologiei juridice ar fi ceea ce astăzi numim studiul documentelor sociale sau/şi observaţia sociologico-juridică. Ehrlich era de părere că obiectul sociologiei juridice poate fi cercetat „prin studierea, analiza documentelor juridice moderne (hotărâri

[40] *Idem*, pag. 49.

judecătoreşti, documente de negociere etc.) sau prin observarea directă a vieţii sociale, a schimbului, a obiceiurilor, a uzanţelor grupurilor, a celor recunoscute juridic, a celor a căror activitate dreptul o reglementează, dar şi a acelora care sunt ignorate de drept"[41].

Referindu-se, oarecum critic la concepţia lui Eugen Ehrlich în domeniul sociologiei juridice, sociologul francez Georges Gurvitch citat de Ion Vlăduţ, aprecia că acesta (Ehrlich) „avea tendinţa de a confunda sub termenul de drept spontan, dreptul extrastatal al societăţii globale şi dreptul autonom al grupurilor particulare, fiind înclinat să exagereze importanţa dreptului extrastatal în dauna celui statal"[42].

Max Weber (1864-1920) nu a scris lucrări în care să abordeze numai problematica sociologiei juridice. Preocupările, ideile sale privind această ramură a cercetării vieţii sociale a oamenilor sunt cuprinse, mai ales, în capitolul intitulat *Economie şi drept – sociologia dreptului*, inclus în lucrarea sa fundamentală *Economie şi societate*, publicată în anul 1922. Contribuţia sa la crearea sociologiei juridice se regăseşte „în numeroase alte lucrări pe care marele sociolog german le-a scris în domeniul sociologiei, istoriei, filosofiei, economiei şi metodologiei ştiinţelor sociale"[43].

Prof. Maria Voinea consideră că în concepţia lui Max Weber „problema dreptului ocupă un loc strategic în înţelegerea raţionalităţilor politice ale societăţii. El a fost preocupat de evoluţia raporturilor dintre sistemele statale şi administrative şi cele juridice, dintre ordinea dreptului şi ordinea administraţiei"[44].

După cum observa sociologul Dan Banciu, în optica lui Max Weber statul şi administraţia alcătuiesc o asociere umană de un tip deosebit al cărui scop este înfăptuirea „monopolului asupra constrângerii fizice legitime, realizând un raport de dominare a oamenilor de către oameni bazat pe instrumentul exercitării legitime (mai bine zis, considerate legitime) a constrângerii"[45].

---

[41] *Idem*, pag. 50.

[42] *Idem.*

[43] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, pag. 51.

[44] Maria Voinea, 1997, *op. cit.*, pag. 30.

[45] Max Weber, *Politica, o vocaţie şi o profesie*, Editura Anima, Bucureşti, 1992, pag. 8-9.

Pentru ca acest monopol de putere să fie eficient în realizarea constrângerii fizice legitime (asigurarea autorităţii), iar indivizii umani să accepte constrângerea considerată legitimă, adică pentru realizarea autorităţii este nevoie de „justificări interioare şi de justificări exterioare", ambele necesare pentru caracterizarea dreptului public pe care îl leagă de viaţa politică a societăţii. Prima categorie de justificări este reprezentată de tipurile de idealuri de autoritate sau de putere legitimă cunoscute în istorie: autoritatea (puterea) tradiţională; autoritatea (puterea) charismatică; autoritatea (puterea) legală. Cea de-a doua categorie de justificări dependente de prima, prin care este legitimată şi realizată dominaţia, autoritatea (puterea) include personalul dreptului.

Autoritatea sau puterea tradiţională se întemeiază pe puterea de constrângere a tradiţiilor, a cutumelor, a practicilor populare pe care Max Weber le mai numeşte şi autoritatea „datinii consfinţite". „Ea presupune şi se bazează pe adeziunea şi credinţa indivizilor în validitatea dominaţiei unei autorităţi care întemeiază forţele de tradiţie ale societăţii (...) cât şi pe capacitatea şi atitudinea autorităţii tradiţionale de a le respecta şi a le aplica echitabil faţă de indivizi"[46].

Puterea (autoritatea) charismatică presupune *supunerea indivizilor*, acceptarea de către individ a autorităţii şi a supunerii faţă de acel conducător care este înzestrat cu inteligenţă, cu talent de conducător, cu charismă, cu un har neobişnuit. Această categorie de conducător poate fi reprezentată de profeţi, vindecători, conducători militari, revoluţionari, şefi de partide etc. Puterea (autoritatea) charismatică se bazează pe calităţile excepţionale ale unor indivizi.

Puterea (autoritatea) legală are un caracter raţional. Este întemeiată pe credinţa indivizilor umani în caracterul legal al normelor, adică al legilor şi al prescripţiilor legale, pe existenţa şi manifestarea unei competenţe efective din partea autorităţilor publice, oficiale în actul exercitării autorităţii (al conducerii), precum şi pe credinţa că cei care deţin puterea au dreptul de a conduce societatea, dar respectând legile, prescripţiile legale – normele statuate în respectiva societate. Autoritatea publică este „impersonală, legală şi legitimă, îşi exercită dominaţia în consens cu regulile şi scopurile pentru care a fost desemnată (de pildă, autoritatea exercitată de «şeful de stat» din societăţile moderne)."

---

[46] Dan Banciu, *op. cit.*, pag. 48.

Rolurile care au revenit în istorie „personalului dreptului" care reprezintă mijloacele exterioare de justificare a autorităţii (dominaţiei) au evoluat de la tipul iraţional la tipul raţional. Tipul iraţional este specific societăţilor tradiţionale şi cuprinde în această categorie: şeful charismatic, judecătorul – cadiul, pontiful – suveran. Tipul raţional se întâlneşte în societăţile moderne: juristul – logician, legislatorul – practician, judecătorul – pragmatic.

Max Weber consideră că dreptul a parcurs un proces istoric de evoluţie care s-a desfăşurat în sensul sistematizării şi raţionalizării crescânde „având ca finalitate constituirea unui tip de organizare socială în care raporturile dintre indivizi şi dintre indivizi şi mediul înconjurător devin tot mai diferenţiabile şi predictibile, astfel încât să poată fi evaluate consecinţele utilizării mijloacelor în conformitate cu scopurile urmărite"[47].

Acest proces de transformare a înfăptuit trecerea de la dreptul ca „revelaţia charismatică a profeţilor" la afirmarea dreptului ca un ansamblu complex de reguli, norme, legi juridice elaborate de către marii teoreticieni şi practicieni ai acestui domeniu, adică la stadiul (forma) pe care Max Weber îl numea „stabilirea propoziţiilor sistematizate ale dreptului" caracterizat prin sistematizare, raţionalizare logică, dreptul devenind o „tehnică specială". Max Weber consideră că raţionalitatea dreptului a devenit caracteristica sa dominantă abia în orânduirea capitalistă.

Lectura nr. 7

Max Weber

Despre evoluţia, sistematizarea şi raţionalizarea dreptului

Dreptul – scria sociologul german – începe prin a fi o revelaţie charismatică a profeţilor, pentru a deveni apoi o creaţie empirică a juriştilor practicieni, după aceea se orientează spre birocratizare printr-o putere seculară, acţionând cu sau fără ajutorul unei puteri teocratice, şi ajungând în final la stabilirea propoziţiilor sistematizate ale dreptului, însoţite de lucrări juridice emanând de la un grup de savanţi şi practicieni specializaţi, formaţi tehnic în exerciţiul logicii juridice şi al cunoaşterii literaturii dreptului. Caracteristicile formale ale dreptului se dezvoltă în acest proces al combinării formalismului sensibil fondat pe magie şi al revelaţiei mistico-raţionale, trecând prin intermediul teocraţiei şi al statului patrimonial care fac să reiasă caracterul teleologic (Zweckrational) al dreptului în direcţia intensificării sistematizării şi raţionalizării logice a dreptului ca tehnică specială.

[47] *Idem*, pag. 49.

Ceea ce conduce finalmente spre o sublimare logică progresivă a dreptului în rigoarea sa deductivă şi tehnica sa întărită.

Sursa: Ion Vlăduţ, Introducere în Sociologia Juridică, Ediţia a II-a, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998, pag. 53.

Sociologul german a stabilit existenţa a patru tipuri ideale de drept prin introducerea distincţiei între aspectele formal şi material, raţional şi iraţional privind fundamentarea, întemeierea (bazele) dreptului ca fenomen social-istoric.

1. Dreptul material şi iraţional;
2. Dreptul material şi raţional;
3. Dreptul formal şi iraţional;
4. Dreptul formal şi raţional.

1. Dreptul material şi iraţional are două elemente ca fundament (bază):
   a) liberul arbitru al legislatorului;
   b) sentimentele personale şi calităţile justiţiabile ale judecătorului ca în cazul judecătorului-cadiu care realizează dreptul şi justiţia prin inspiraţie şi revelaţie, fără să recurgă la norme sau precedente judiciare (D. Banciu, *op. cit.*,1995).
2. Dreptul material şi raţional, la rândul său are ca temeiuri fie *a*, fie *b*;
   a) existenţa unor imperative morale sau religioase;
   b) existenţa unor texte sfinte, ca de exemplu Coranul sau Cartea Profeţilor.
3. Dreptul formal şi iraţional – este formal deoarece are drept fundament o decizie formală emisă de judecător sau de legiuitor şi este iraţional deoarece cel care a luat acea decizie formală apelează la revelaţie, la profeţie, la oracol ş.a., care sunt norme de natură iraţională.
4. Dreptul formal şi raţional în care decizia este raţională se bazează pe un sistem de norme elaborate de jurişti profesionişti, de legiuitor sau de judecător, precum şi pe un sistem de precedente codificate şi sistematizate în mod raţional.

Stabilirea acestor patru tipuri de Drept i-a servit lui Max Weber pentru a-şi prezenta propria concepţie privind obiectul sociologiei dreptului, cum o numea el. Considera că punctul de plecare în afirmarea sociologiei dreptului trebuie să îl reprezinte opoziţia care se manifestă între caracterul mistico-raţional al Dreptului şi caracterul său raţional.

Sociologul german era de părere că în procesul evoluţiei şi transformării Dreptului s-au afirmat următoarele tipuri de sisteme de Drept:

1. sisteme de Drept penetrate în întregime de supranatural, cum sunt cel mistic şi cel religios;
2. sisteme de Drept relativ raţionalizate, fie în proceduri (raţionalizare formală), fie în conţinuturi (raţionalizarea materială);
3. sisteme de Drept în întregime raţionalizate, atât formal, cât şi material în acelaşi timp, întemeiate pe o logică formală imanentă Dreptului.

În cadrul sistemelor de Drept în întregime raţionalizate decizia legiuitorului şi a judecătorului se întemeiază pe normele statuate şi codificate, precum şi pe precedentul judiciar. Decizia este elaborată şi formulată în spiritul gândirii juridice exprimată, concentrată în concepte logico-juridice abstracte.

Max Weber considera că între dreptul public şi dreptul privat există diferenţieri şi deosebiri esenţiale, pe primul plan situându-se faptul că dreptul privat este legat de economie, iar dreptul public este legat de politică (I. Vlăduţ).

Dreptul în societăţile anterioare capitalismului a fost dominat de spiritul mistic. În capitalism are loc detaşarea de acest spirit, prin sistematizarea şi raţionalizarea logică a Dreptului, iar asigurarea respectării normelor juridice, a legilor este încredinţată unui aparat birocratic specializat.

În concepţia lui Max Weber procesul evoluţiei istorice a Dreptului, transformarea acestuia a avut loc nu doar în sensul, în direcţia raţionalizării, ci şi în sensul, în direcţia birocratizării treptate a acestuia „prin crearea şi dezvoltarea unei administraţii birocratice, dominată de un spirit de formalism, impersonalitate şi rutinizare“[48].

Lectura nr. 8

Dan Banciu

Raţionalizarea şi birocratizarea dreptului în concepţia lui Max Weber

Pentru Max Weber întreaga evoluţie şi transformare a dreptului şi instituţiilor acestuia s-a făcut atât în direcţia raţionalizării, cât şi în cea a birocratizării sale crescânde. Pentru el, *raţiunea* nu creează dreptul, ci doar îl ordonează în concepte şi noţiuni, fiind deci un simplu principiu ordonator şi regulator al dreptului, în

[48] *Idem*, pag. 50.

timp ce *raţionalitatea* constă în orientarea dreptului spre norme raţionale şi instrumentale, capabile să asigure concordanţa între scopurile acţiunilor sociale şi mijloacele legale şi legitime pentru realizarea acestora. În acelaşi timp şi pe măsura specializării şi diversificării dreptului în drept public şi drept privat se constată şi o evoluţie a acestuia în sensul *birocratizării* sale treptate, prin crearea şi dezvoltarea unei administrări birocratice, dominată de un spirit de formalism, impersonalitate şi rutinizare. Birocraţia, ca tip de organizaţie formală, se întemeiază pe anumite principii (raţionalizarea deciziilor, impersonalitate în relaţiile sociale, rutinizarea procedurilor, centralizarea autorităţii) şi funcţionează în virtutea unor serii de mecanisme menite să asigure loialitatea membrilor birocraţiei şi controlul asupra lor. Birocraţia presupune siguranţa reacţiei şi devotament faţă de reguli, însă acest devotament conduce la transformarea regulilor în ceva absolut, generând o anumită „incapacitate instrumentală" a membrilor birocraţiei, astfel încât elementele şi principiile care o conduc la eficienţă în general vor produce ineficienţă în cazurile particulare.

Sursa: Dan Banciu, *op. cit.*, 1995, pag. 49-50.

Lectura nr. 9

Ion Vlăduţ

Concepţia lui Max Weber despre tipul cel mai pur de putere legală

Pentru Weber, tipul cel mai pur de putere legală este acela exercitat de un aparat administrativ birocratic, de o administraţie pur birocratică. De altfel, M. Weber este cercetătorul care a fundamentat din punct de vedere teoretic birocratismul ca modalitate raţională şi eficientă de organizare şi conducere. În contextul acestor preocupări el a studiat componenţa aparatului administrativ, principiile de funcţionare a acestuia (competenţa, subordonarea ierarhică, desfăşurarea activităţii potrivit normelor stabilite etc.), modalităţile de promovare în cadrul respectiv ş.a. El a descris pe larg procesul de birocratizare a organismelor statale, a marilor întreprinderi economice, publice şi private, naţionale şi internaţionale, a partidelor, a sindicatelor şi a diferitelor grupuri de interese. Concepţia sa cu privire la amplificarea procesului de raţionalizare în condiţiile societăţii moderne, în domeniul juridic a îmbrăcat, după cum am văzut, forma cunoscutei, dar şi contestatei legi a evoluţiei generale a dreptului.

Sursa: Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 55-56.

Dreptul este mijlocul prin care se generalizează o sferă foarte cuprinzătoare de interese ale societăţilor şi ale indivizilor începând cu cele de natură economică şi mergând de la cele mai elementare, cum sunt cele care primesc asigurarea securităţii membrilor societăţii date, ori interese dintre cele mai înalte privind asigurarea, respectarea onoarei fiecărui individ,

a fiecărei persoane care face parte din colectivitatea concretă. Nici o societate modernă nu poate asigura funcţionarea economiei sale pe principii şi în forme moderne dacă nu dispune de o normativitate juridică, de o reglementare juridică subordonată tocmai acestui scop. Pentru ca dreptul să-şi îndeplinească rolul său în reglementarea procesului de funcţionare a unei economii moderne, este necesară organizarea statală a acelei societăţi.

Cercetând relaţiile dintre stabilitatea sau schimbarea raporturilor economice şi stabilitatea sau schimbarea normelor de drept Max Weber considera că sunt posibile două situaţii: a) stabilitatea raporturilor economice şi mobilitatea normelor de drept; b) mobilitatea raporturilor economice şi stabilitatea normelor de drept.

Lectura nr. 10

Ion Vlăduţ

Despre raportul dintre economie şi drept în concepţia lui Max Weber

De o atenţie deosebită din partea autorului s-a bucurat problematica *raportului dintre economie şi drept* în cadrul societăţii. De altfel, aşa cum s-a arătat mai sus, chiar în lucrarea sa fundamentală, capitolul destinat sociologiei juridice este intitulat *Wirtschaft un Recht (Economie şi drept)*. Cu privire la raportul dintre cele două realităţi sociale, M. Weber preciza faptul că dreptul, în cadrul societăţii, nu garantează numai interese de natură economică, ci cuprinde în sfera garanţiilor sale o largă paletă de interese, de la cele mai elementare, cum sunt cele care privesc securitatea individului, până la cele mai înalte, de genul celor care vizează onoarea persoanei. El opina că, din punct de vedere teoretic, garantarea de către stat a dreptului nu este absolut necesară pentru desfăşurarea fiecărui fenomen economic fundamental, dar funcţionarea unei economii moderne nu se poate lipsi de o reglementare juridică corespunzătoare, reglementare care este posibilă numai în condiţiile unei organizări statale.

În contextul aceleiaşi problematici, M. Weber aprecia că chiar dacă raporturile economice se schimbă rapid, în anumite condiţii, o normă de drept poate să rămână neschimbată. Sau, invers, o reglementare juridică ce vizează un anumit raport economic poate să fie schimbată fără ca schimbarea respectivă să afecteze derularea relaţiilor economice. În concepţia sa, societatea capitalistă, caracterizată printr-o organizare economică modernă, este reglementată de un drept propriu, dreptul formal şi raţional, cum am văzut că îl numeşte autorul. Făcând apel la dreptul privat, M. Weber a încercat să demonstreze că elaborarea dreptului formal şi raţional a favorizat economia capitalistă. Însă, elaborarea şi aplicarea acestui tip de drept a dat naştere, după cum constata chiar autorul, şi unor efecte neaşteptate, neprevăzute, unor efecte perverse cum le-am numi noi astăzi într-o terminologie promovată de sociologul francez Raymond Boudon. Este vorba despre manifestarea

unei anumite tendinţe de schematizare coercitivă a existenţei umane. Referindu-se la un exemplu concret, M. Weber punea în evidenţă caracterul formal al libertăţii unui lucrător de a încheia un contract de muncă. Fiind constrâns de găsirea unui loc de muncă, muncitorul nu va dispune nici de cea mai mică libertate în ceea ce priveşte stabilirea condiţiilor angajării sale. Condiţiile contractului vor fi impuse într-o manieră unilaterală de patron, de întreprinzător, de cel care face angajarea.

Sursa: Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 53-54.

Max Weber a avut contribuţii şi în domeniul metodologiei de cercetare sociologico-juridică, teoretizând metoda comprehensiunii interpretative a semnificaţiilor interne ale conduitelor sociale.

Şcoala americană a „jurisprudenţei sociologice". Teoria sociologică a Dreptului a primit o contribuţie importantă din partea sociologilor americani uniţi în jurul a doi lideri binecunoscuţi: Edward Alsworth Ross şi Roscoe Pound, alcătuind ceea ce se numeşte „Şcoala americană a jurisprudenţei sociologice".

Principalele idei promovate în cadrul acesteia pot fi sistematizate astfel:

- transformările care au loc în societate au consecinţe asupra Dreptului în sensul că influenţează în mare măsură schimbările, modificările, transformările la nivelul Dreptului;
- caracterul valid al normelor juridice, eficienţa acestora în societate depind de măsura în care respectivele norme sunt cunoscute, receptate şi acceptate de către grupurile sociale;
- dezvoltarea Dreptului se datorează experienţei acumulate în urma activităţii agenţilor Dreptului, în mod deosebit al activităţii judecătorilor, nu a unor deducţii logice;
- trebuie renunţat la metoda deductivă de interpretare a Dreptului şi aceasta trebuie înlocuită cu metoda inductivă, prin recunoaşterea Dreptului judecătorului de a interpreta textul de lege şi de a crea noi norme juridice (de drept), dacă situaţia concretă impune acest lucru (nu există norme de drept sau, dacă există, sunt fie ambigue; fie incerte pentru cazurile concrete);
- există posibilitatea de a se obţine o măsură unitară, denumită *standard juridic* ca „măsură medie" de conduită a judecătorului, susceptibilă a fi aplicată fiecărei ipoteze sau circumstanţe a diferitelor cazuri concrete. Această măsură medie se poate obţine

prin contopirea şi sistematizarea numeroaselor sentinţe pe care le-au pronunţat, în timp, tribunalele – ceea ce se va reflecta şi în înlăturarea fixităţii şi rigidităţii normelor de drept statuate.

Considerând Dreptul ca un produs al societăţii şi raportându-l la fenomenele sociale, reprezentanţii acestei şcoli au „proiectat o nouă lumină asupra dreptului, pe care l-au integrat într-o categorie sociologică mai generală, aceea de control social"[49], fundamentând teoria controlului social.

În orice societate coexistă reglementări normative diverse, cum sunt cele religioase, morale, ale artei, cele juridice, ale educaţiei, ale sportului etc. Există mai multe mijloace de a exercita controlul social, şi mai presus există „controale sociale". Acestea sunt integrate într-un sistem în care se completează reciproc şi se ierarhizează în mod diferit în societăţi diferite. Întrucât Dreptul include, dar nu exclusiv, ordinul legal reprezentat de regimul politic care într-o societate organizată politic aplică sistematic constrângerea pentru armonizarea conduitelor umane, baza juridică a autorităţii legilor şi a prescripţiilor normative, şi procesul judiciar şi cel administrativ, Dreptul este instrumentul principal şi totodată, cel mai perfecţionat de exercitare a controlului social de către societate asupra conduitelor umane într-o societate organizată politic. Dreptul este considerat ca un element al totalităţii controalelor sociale.

Cum în societate există şi alte mecanisme de control social în afara Dreptului, dar Dreptul regăsindu-se în fiecare, obiectul de cercetare al sociologiei juridice trebuie centrat pe studiul „cadrelor de control social", a „ordinului legal", precum şi pe studiul relaţiilor dintre ordinul legal şi grupurile sociale receptoare asupra cărora se exercită restricţiile şi constrângerile.

★ ★
★

Datorită valorii gândirii sociologico-juridice a lui Émile Durkheim, Eugen Ehrlich, Max Weber, ori a reprezentanţilor Şcolii americane a „jurisprudenţei sociologice" şi a multor cercetători din alte domenii dar apropiate sociologiei şi Dreptului s-a constituit ca ramură specializată, de sine stătătoare a cercetării realităţii sociale integrale a Dreptului, *Sociologia juridică*. Aceasta, după expresia românului Romulus Vulcănescu

[49] Ion Vlăduţ, op, cit., 1998, pag. 57.

„a căpătat individualitate tematică în secolul XIX, personalitate şi cetăţenie ştiinţifică abia în secolul XX"[50].

4. Dezvoltarea gândirii sociologico-juridice după constituirea sociologiei juridice ca disciplină ştiinţifică autonomă

Gândirea socio(sociologico)-juridică a parcurs din antichitatea greco-romană până în contemporaneitate un drum lung şi anevoios, dar finalul acestuia a fost încununat în mod fericit prin desprinderea sociologiei de filosofie şi de cugetarea politică în prima jumătate a veacului XIX, iar la finele secolului XIX şi începutul celui de-al XX-lea prin constituirea Sociologiei juridice ca ramură autonomă, specializată a Sociologiei generale.

Acest fapt reprezintă un nou punct de reper pentru gândirea sociologico-juridică, pentru ridicarea acesteia la un nivel calitativ superior, mai complex, întemeiat pe principiile cunoaşterii ştiinţifice specifice ştiinţelor sociale – asupra Dreptului, asupra realităţii sociale integrale a Dreptului. Contribuţii însemnate în acest sens au adus Georges Gurvitch, Theodor Geiger, Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Mircea Manolescu, Eugeniu Speranţia, Renato Trevers, Talcott Parsons, Jean Carbonier, Mircea Djuvara şi numeroşi alţii. Din motive numai de natură didactică vom prezenta, mai întâi, contribuţii ale sociologilor şi juriştilor ce nu sunt din România.

Georges Gurvitch (1894-1965). Este continuator al gândirii specifice sociologiei juridice, ale cărei temeiuri, după cum am arătat, au fost clădite de înaintaşii săi Durkheim, Eugen Ehrlich, Max Weber şi alţii. „Georges Gurvitch este considerat unul dintre cei mai mari sociologi ai dreptului"[51], „unul dintre sociologii care au contribuit esenţial la realizarea sudurii dintre ştiinţa dreptului şi sociologie şi, prin aceasta, la fundamentarea sociologiei juridice, elaborând o serie de lucrări care şi astăzi reprezintă puncte de referinţă în literatura domeniului"[52]; el a adus „o contribuţie importantă la dezvoltarea sociologiei dreptului"[53]. „În perioada interbelică a pus bazele unei sociologii juridice cu tentă filosofică,"[54] a

[50] Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, pag. 15.

[51] Valerius M. Ciucă, 1998, *op. cit.*, pag. 219.

[52] Dan Banciu, 1995, *op.cit.*, pag. 52.

[53] Maria Voinea, 2000, *op. cit.*, pag.43.

[54] Ion Vlăduţ, 1998, *op. cit.*, pag. 59.

tratat dreptul ca pe un produs al societăţii, destinat societăţii înseşi. Izvorul Dreptului este unul complex, care cuprinde nu numai legea de stat, ci şi legile societăţii civile, „dreptul viu al societăţii", după expresia lui Eugen Ehrlich. În concepţia lui „legea de stat nu constituie nici singura, nici principala sursă a dreptului, ci doar una dintre sursele sale,"[55] iar dreptul, ca obiect de studiu pentru sociologia juridică, reprezintă un ansamblu de „fapte normative" care sunt fapte sociale de un anume specific. În concepţia lui Gurvitch normele juridice îşi au temeiul în normele de comportament al oamenilor, a grupurilor particulare: cutuma, obiceiul juridic. Dreptul ca fapt social de un anume specific manifestat într-un cadru social specific are rolul de a realiza justiţia în acel cadru.

Există în opinia sa două categorii de „fapte normative". În prima categorie sunt cuprinse cele care decurg din sociabilitate, din „relaţia cu celelalte persoane", iar în cea de-a doua, fapte referitoare la uniunea şi sociabilitatea prin comuniune şi interpenetraţie" (Dan Banciu). În societate există dreptul individual căruia îi revine rolul de a reglementa relaţiile dintre indivizi şi dreptul social de integrare şi cooperare – drept al transpersonalismului şi al democraţiei. Principalele manifestări ale dreptului social sunt dreptul muncii şi dreptul internaţional.

A definit sociologia juridică într-o manieră filosofică, adică „parte a sociologiei spiritului care studiază realitatea socială deplină a dreptului, plecând de la expresiile sale sensibile şi exterior observabile în conduite colective efective (organizaţii cristalizate, practici cutumiare şi tradiţii sau comportamente novatoare) şi în baza morfologică (structurile spaţiale şi densitatea demografică a instituţiilor juridice"[56]. În optica sa această disciplină teoretico-aplicativă are următoarea structură disciplinară: microsociologia dreptului sau sociologia juridică sistematică, sociologia diferen-ţială a dreptului, sociologia genetică a dreptului. Prima componentă are ca obiect cercetarea pe orizontală a diferitelor specii de drept pe care le generează formele concrete de sociabilitate (dreptul societăţilor organizate, caracterizat prin sancţiuni şi constrângeri exterioare, dreptul societăţilor spontane ce presează asupra conştiinţei indivizilor şi asupra vieţii colective) precum şi „studiul vertical al felurilor de drept" în raport cu structurile de profunzime proprii oricărei forme de sociabilitate. Cea de-a

[55] Dan Banciu, 1995, *op. cit.*, pag. 52.

[56] Georges Gurvitch, *Éléments de sociologie juridique*, Paris, Aubier, Edition Montaigne, 1940, pag. 33.

doua (sociologia diferenţială a dreptului) investighează relaţiile dintre diferitele manifestări ale dreptului şi varietatea tipurilor de colectivităţi umane.

Aceasta, la rândul ei, cum observa Dan Banciu, are două părţi: a) tipologia juridică a grupurilor active particulare, dar care dispun de capacitatea de a crea suprastructuri organizate, de exemplu: grupuri familiale, teritoriale, profesionale, sindicale şi altele; b) tipologia societăţilor globale, care generează diferitele sisteme de drept. A treia componentă a sociologiei dreptului (sociologia genetică) caracterizează atât „regularităţile tendenţiale" proprii fiecărui tip de sistem juridic, cât şi factori interni ai mişcării vieţii juridice (conflicte şi tensiuni între diferite specii de drept, între diferitele ordini juridice etc.), şi „factorii externi" (economici, religioşi, ecologici etc.) care determină „regularităţile tendenţiale" ale dreptului. Are aplicabilitate numai în cadrul unui singur tip de societate globală. Se înţelege că fiecare tip de societate globală va fi studiată sociologico-juridic de propria sociologie genetică a dreptului. Georges Gurvitch a elaborat o teorie a pluralismului juridic, considerând că diversele grupuri din care este alcătuită societatea umană împreună cu formele concrete de sociabilitate determină coexistenţa unui complex de reguli sociale, juridice, sportive, profesionale etc. Ca urmare, grupurile umane au o structură juridică proprie, au valori juridice specifice şi o ordine juridică distinctă. Statul este considerat un grup social particular. În orice societate se întâlnesc şi coexistă dreptul statului cu o mare diversitate de specii ale dreptului („pluralitate" de specii de drept) produse de grupurile particulare, altele decât statul, şi de formele de sociabilitate specifice fiecărui grup social particular, sau uniuni de grupuri particulare.

Normele de conduită proprii grupurilor particulare constituie temeiul unei mari diversităţi, pluralitate de reguli impersonale, general-sociale cu caracter juridic. Aşa începe pluralismul juridic. Prin concepţia sa asupra sociologiei juridice ca disciplină ştiinţifică autonomă – Georges Gurvitch l-a depăşit în teorie pe întemeietorul acesteia, Émile Durkheim, care îi concepea câmpul de cercetare concentrându-se în jurul problemelor privind izvoarele, geneza dreptului. Georges Gurvitch considera că sociologiei juridice îi revin sarcini multiple, sistematizându-le teoretic pe următoarele coordonate: descoperirea tuturor genurilor de drept, a ordinilor de drept şi a sistemelor de drept care coexistă şi funcţionează în cadre sociale determinate şi corelarea lor cu respectivele cadre, cercetarea tehnicilor de sistematizare a dreptului corelate cu tipurile de societăţi globale; studierea rolului juriştilor în viaţa dreptului şi a societăţii, investigarea „regula-

rităţilor tendenţiale"[57] care se manifestă în fiecare tip de sistem juridic şi a factorilor care le determină.

Theodor Geiger (1891-1952). Gândirea sa în domeniul sociologiei juridice a prezentat-o îndeosebi în lucrarea *Prolegomene pentru o sociologie a dreptului* publicată în anul 1947, la Copenhaga, în care şi-a prezentat propria concepţie privind „realismul sociologic în drept" pe care a asociat-o „unui spirit simbolist şi unei gândiri ordonate, aparent matematice"[58].

Sociologul german a abordat probleme privind obiectul sociologiei juridice, aria problematică a acesteia. A distins între *sociologia materială* a dreptului şi *sociologia formală* a acestuia, considerând că aria de cercetare a fiecăreia cuprinde probleme distincte în raport cu aria celeilalte ramuri a sociologiei juridice. *Sociologia materială* a dreptului cuprinde în obiectul propriu de cercetare probleme privind izvoarele sociale şi evoluţia dreptului, modul cum Dreptul în apariţia şi dezvoltarea sa este condiţionat şi determinat social. În sfera de investigare proprie *sociologiei formale* a dreptului consideră că se cuprinde modul de reglementare a vieţii sociale a oamenilor prin intermediul normelor juridice, al Dreptului. Pentru a-şi îndeplini rolul în cercetarea ştiinţifică *sociologia materială* trebuie să se orienteze către cercetarea factorilor cu rol determinant asupra deciziilor juridice, iar *sociologia formală* a dreptului are de studiat relaţiile dintre instituţiile sociale şi viaţa socială, consecinţele acestor relaţii, activitatea judiciară, structura organizatorică a tipului de stat democratic etc.

În opera sa a abordat probleme privind natura şi geneza normei juridice, raportul dintre drept şi morală, raportul dintre drept şi putere. El considera că în societăţile primitive dreptul şi morala erau coincidente, dar

---

[57] În concepţia lui Gurvitch „regularităţile tendenţiale se manifestă numai în sistemele juridice ale societăţilor globale. Ele nu apar ca legi statice sau dinamice în cadrul sistemelor juridice, ci se manifestă doar ca „şanse", ca „probabilităţi", ca „tendinţe". A distins următoarele regularităţi tendenţiale: trecerea de la predominanţa statului la predominanţa contractului; lărgirea cercului persoanelor legate prin aceeaşi ordine de drept şi generalizarea sa; substituirea progresivă a dreptului represiv şi creşterea rolului statului şi al contractului; multiplicarea şi intesificarea grupurilor particulare şi a ordinilor lor de drept; raţionalizarea şi logicizarea treptată, progresivă a dreptului (apud I. Vlăduţ, 1998).

[58] Valerius M. Ciucă, *op. cit.*, 1998, pag. 225.

că pe măsura evoluţiei istorice a societăţii omeneşti între Drept şi morală se afirmă un proces de separare, de individualizare, fiecare având domeniul şi rolul său. Acest proces culminează în societatea contemporană prin ruperea oricăror posibilităţi de comunicare între ele, deoarece morala şi-a pierdut rolul său de instrument prin care se realizează controlul social înfăptuit împreună cu Dreptul. Dispariţia acestui rol al moralei se datorează faptului că morala a devenit subiectivă şi arbitrară.

Raportul dintre Drept şi putere este înţeles şi explicat de către Theodor Geiger astfel: apariţia puterii este prioritară în raport cu apariţia Dreptului; puterea nu are cum să-şi îndeplinească rolul în societate în lipsa Dreptului; Dreptul este neputincios în afirmarea sa ca instrument al controlului social dacă nu este sprijinit de putere.

Societatea umană, considera Geiger, nu a cunoscut întotdeauna organizarea juridică, trecerea la acest mod de existenţă, organizare şi funcţionare producându-se în faze succesive: faza obişnuinţei, faza obiceiului, faza reglementării obişnuielnică, faza statuării. Norma juridică pozitivă apare în faza ultimă, cea a statuării, în care oamenii, structuraţi în grupuri sociale vor înlocui mecanismele spontane de apărare împotriva celor care încalcă regulile, cu mecanisme juridice instituţionalizate, călăuzite de norme sociale speciale care stabilesc atât competenţa, cât şi procedura de reglementare a relaţiilor sociale.

Theodor Geiger s-a remarcat şi prin cercetări concrete având caracter sociologico-juridic. În *Fiul ilegitim şi mama sa în dreptu noului stat* (1920) a evidenţiat, pe baza a numeroase date statistice de teren, cum un anume mod de formulare a unei legi poate genera discrepanţe atunci când este aplicată. Este considerat ca pionier în ceea ce priveşte aplicarea matematicii în analiza fenomenelor social-juridice (I. Vlăduţ, 1998, *op. cit.*, pag. 67).

Talcott Parsons (1902-1997). Sociolog născut în SUA, proeminentă figură a sociologiei americane post-belice, adeptul principal al orientării structural-funcţionaliste americane. În opera sa (*The System* – 1952; *The Structure of the Social Action* – 1937; *The Law and the Social Control* – 1962 ş.a.) a fost preocupat îndeosebi de problemele ordinii sociale şi a mijloacelor pe care le are societatea, pentru a-şi apăra şi menţine ordinea socială. Dreptul şi sociologia trebuie să studieze ordinea socială normativă – rezultat al consensului între indivizi şi grupurile sociale. A conceput societatea umană ca sistem structural-funcţionalist alcătuit din patru

niveluri de organizare, care au drept scop îndeplinirea unui număr de patru funcţii sociale. Cele patru niveluri sunt: nivelul tehnic, nivelul managerial, nivelul instituţional şi nivelul social, care îndeplinesc funcţiile: de integrare socială; de adaptare socială; de atingere a scopurilor; de conservare a formelor sociale şi de conducere a tensiunilor sociale.

Dreptul, conceput de Parsons ca parte a sistemului social, reprezintă sinteza ordinii normative, este instrument indispensabil societăţii pentru realizarea controlului social asupra comportamentului indivizilor şi grupurilor umane. Funcţia principală a dreptului este cea de integrare socială. Dreptul se regăseşte şi acţionează la nivelul tuturor componentelor societăţii, cu rol de control social şi integrare socială. Dreptul cuprinde totalitatea normelor elaborate de legiuitor, determinate în mod abstract; norme care sunt corelate cu scopurile indivizilor şi rolurile pe care aceştia le îndeplinesc în mediul social concret.

Talcott Parsons este autorul unei teorii a „acţiunii sociale", al cărei ax îl reprezintă raportul dintre scopuri şi mijloacele realizării scopurilor. El a pornit de la ideea că între indivizii umani există un consens valoric şi normativ iar acţiunile lor sunt raţionale, intenţionale şi conştiente, iar scopurile şi rolurile lor sociale sunt subordonate unui sistem preexistent de valori şi norme sociale acceptate de către toţi indivizii prin consens. Acţiunile sociale trebuie să-şi probeze valoarea lor socială printr-un act de evaluare pe care îl face societatea, nu individul (sau este făcut în numele societăţii). Acest act de evaluare urmăreşte un număr de variabile anume: actorul social, contextul social, normele sociale.

Indivizii umani şi grupurile sociale îşi orientează acţiunile după exigenţele normelor sociale deoarece ele precizează alternativele social-dezirabile, adică cele aşteptate şi dorite de societate. Ca urmare, indivizii sau grupurile sociale devin conştienţi(te) de mijloacele normativ permise pentru realizarea scopurilor. În acest mod, membrii societăţii realizează selectarea acelor mijloace de realizare a scopurilor care sunt permise de imperativul raţionalităţii şi adecvarea, totodată, a mijloacelor imperativului raţionalităţii. Există o raţionalitate intrinsecă şi una simbolică. Raţionalitatea intrinsecă presupune că indivizii umani îşi realizează scopurile în mod deliberat şi este urmată în mod firesc de raţionalitatea simbolică, ce presupune evaluarea scopurilor, dar o evaluare mai mult cu valoare de simbol decât ca realitate efectivă, concretă. Cele două tipuri de raţionalitate nu sunt gândite întâmplător. Ele se află într-o asemenea relaţie logică încât trecerea de la raţionalitatea intrinsecă la raţionalitatea simbolică reprezintă calea principală de integrare a individului în mediul social-normativ

concret în care el trăieşte. Acest proces de integrare este dependent şi de transformarea normelor sociale, a valorilor şi simbolurilor, în coordonate interioare ale conduitei individului, ale conduitei actorului social.

În ultimă instanţă, supunerea individului la norme şi valori dezirabile social, presupune existenţa unui control social coercitiv precum şi existenţa unei ordini sociale stabilită prin consens general, care trebuie să fie stabilă şi permanentă.

Robert Merton (1910), sociolog american. În lucrări ca *Social structure and Anomie* (1938) şi *Social Theory and Social Structure* (1968) consideră că în societăţile moderne nu este posibilă şi nici dezirabilă evaluarea şi aprecierea universală a acţiunilor şi comportamentelor umane. Marea diversitate a instituţiilor sociale şi a sistemelor sociale normative impun o asemenea atitudine teoretică şi practică. Conformitatea acţiunii sociale la norme, dezirabilitatea acesteia, poate fi utilă şi funcţională într-un spaţiu social determinat, într-un anumit sistem de norme, iar în altul se poate dovedi disfuncţională. Noţiunea de disfuncţie pe care a introdus-o Merton se referă la acest aspect. Dreptul ca şi legislaţia proprii unei societăţi particulare pot avea atât funcţii care pot fi manifeste şi latente, cât şi disfuncţii manifeste sau latente. Elaborarea actelor normativ-juridice trebuie să reflecte un echilibru pe care să-l stabilească şi să-l evidenţieze legislatorul în fiecare act normativ legiferat.

Robert Merton a redefinit noţiunea de *anomie* elaborând o teorie a concordanţei sau discrepanţei existente între scopurile indivizilor social-mente dezirabile şi gama mijloacelor socialmente acceptate pentru realizarea scopurilor. Între scopuri şi mijloace, în anumite situaţii concrete, se poate naşte un conflict. Conflictul, la rândul său, generează o stare de dereglare normativă la nivelul acţiunii actorilor sociali. Această stare nu poate fi permanentă. Modul de comportare al indivizilor într-o asemenea stare de dereglare normativă poate îmbrăca următoarele forme: 1) conformismul; 2) inovaţia; 3) ritualismul; 4) evaziunea şi 5) revolta; (Dan Banciu, 1995, pag. 58)

1. acceptarea scopurilor şi mijloacelor propuse de societate – *conformismul*;
2. acceptarea scopurilor propuse, dar respingerea mijloacelor acceptate de societate şi căutarea altora, care, deseori pot fi imorale, ilicite şi indezirabile social – *inovaţia*;
3. respingerea scopurilor dezirabile social, dar acceptarea mijloacelor propuse de societate – *ritualismul*;

4. refuzul scopurilor şi mijloacelor dezirabile social însoţite de automarginalizarea individului în colectivităţi şi zone situate la periferia societăţii – *evaziunea*;
5. respingerea atât a scopurilor cât şi a mijloacelor dezirabile social însoţite de dorinţa individului de a le înlocui cu altele – *revolta*.

Starea de dereglare normativă (anomia, în termenii lui Émile Durkheim) dă naştere unor comportamente deviante şi/sau delincvente. Această stare o explică şi în următoarea manieră: indivizii umani trăiesc într-o structură socială (ansamblul organizat de relaţii sociale) şi, simultan, într-o structură culturală (ansamblu organizat de valori normative) proprie structurii sociale date. Dacă apare o stare tensională sau o ruptură între normele sociale, scopurile culturale şi capacitatea indivizilor umani de a se conforma normelor şi scopurilor respective, atunci se produce o situaţie anormală, caracterizată prin faptul că înseşi valorile culturale produc comportamente umane care contravin tocmai rigorilor respectivelor valori.

William Evan ( ) autorul lucrării *The Sociology of Law. A Social Structural Perspective* (1980) este unul dintre reprezentanţii de frunte ai orientării structuralist-funcţionaliste în abordarea Dreptului prin raportare la structura şi funcţiile sistemului juridic. Sistemul juridic, în optica lui Evan, oricare ar fi el, include valori, norme, prescripţii, instituţii, organizaţii şi roluri structurate astfel: 1) un ansamblu de norme şi reguli care orientează acţiunile şi aşteptările actorilor sociali; 2) un ansamblu de statusuri specializate cărora le sunt atribuite funcţii normative (Dan Banciu, 1995, pag. 59). Pe baza acestor elemente Evan a concluzionat că există sisteme juridice publice şi sisteme juridice private precum şi unele democratice, iar altele antidemocratice. Dreptul, considera Evan, îndeplineşte o funcţie pasivă de control social şi o funcţie activă de control social. Sociologia trebuie să abordeze Dreptul din perspectiva corelării normelor şi valorilor cu rolurile şi organizaţiile existente în societate.

Lawrance M. Friedman în *The Legal System. A Social Science Perspective* (1975), pornind de la conceptul de funcţie a unui sistem sau subsistem social, aprecia că rolul juridicului ca sistem de reguli, norme şi legi juridice, dar şi ca instituţie de la care emană rigori comportamentale stricte – norme şi comandamente sociale – este de a contribui la rezolvarea şi diminuarea stărilor conflictuale sau stresante din societate, la integrarea

indivizilor umani într-un sistem de norme dezirabil prin realizarea controlului social instituţionalizat asupra modului cum sunt respectate (sau nu sunt respectate) normele sociale dezirabile, îndeosebi normele de drept.

Sistemul juridic, în concepţia lui Friedman, reflectă modul cum este distribuită puterea în societate prin normele şi legile pe care le emite, prin modul cum intervine activ în acţiunea de recompensare a indivizilor dintr-o societate atât prin atribuirea de premii şi beneficii conform normelor, cât şi prin aplicarea de sancţiuni şi pedepse conform legilor, acelor persoane care încalcă normele şi comandamentele emise de sistemul juridic, adică a normelor de drept. În orice societate Dreptul este emanaţia intereselor, scopurilor şi aspiraţiilor acelor forţe care guvernează. Şi, dezvoltând noi această idee care spune că în fiecare societate structura forţelor care deţin puterea este diferită, şi Dreptul trebuie să fie diferit în societăţi diferite. Mai mult, în viitorul previzibil, în actuala structură a societăţilor este greu de închipuit existenţa unui singur Drept la nivel continental sau mondial.

Jean Carbonier (1908). Lucrarea sa *Sociologie juridique* apărută la Paris în 1978 îl prezintă ca pe un cercetător şi teoretician care şi-a întemeiat concepţia sociologico-juridică pe o sinteză a gândirii sporind aria de idei care au conturat problematica sociologiei juridice. El considera că trebuie făcută o delimitare între două părţi ale acestei discipline ştiinţifice. Prima parte considera că ar trebui intitulată *Sociologia juridică generală*, iar cea de-a doua *Sociologia juridică specială*. Problematica şi obiectul fiecăreia sunt precizate astfel de către Carbonier: „Alături de sociologia juridică generală care expune prin mari teorii noţiunile fundamentale ale materiei, poate fi concepută o sociologie juridică specială, care -va transpune aceste noţiuni în diverse domenii ale Dreptului. Ceea ce va da tot atâtea sociologii juridice particulare: a familiei, a proprietăţii, a contractului..." [59].

Conform părerii lui Jean Carbonier, afirmarea gândirii sociologico-juridice şi constituirea sociologiei juridice ca ştiinţă despre Drept a parcurs trei etape:[60] 1) dominarea gândirii sociologice despre Drept de către Dreptul însuşi, nerecunoscându-se sociologiei nici o competenţă în acest domeniu; 2) afirmarea şi sporirea influenţei gândirii sociologice asupra

[59] Jean Carbonier, *Sociologie juridique*, Paris, Press Universitaires de France, 1978, pag. 13.

[60] Jean Carbonier, *Droit privé et sociologie*, în *Le droit, les sciences humaines et la philosophie*, Paris, 1973, pag. 35-37.

Dreptului, fapt ce a determinat o schimbare în atitudinea juriştilor faţă de sociologie în sensul orientării către acest mod de a gândi asupra Dreptului; 3) recunoaşterea de către jurişti a rolului sociologiei juridice în cercetarea Dreptului ca urmare a înţelegerii faptului că Dreptul este determinat social, că Dreptul exprimă prin normele şi regulile sociale de comportament pe care le statuează visele şi aspiraţiile oamenilor (indivizi şi grupuri sociale) dintr-o societate.

Jean Carbonier a abordat subiecte specifice gândirii sociologico-juridice:[61] definirea sociologiei juridice; concepţia restrânsă şi cea extinsă asupra acestei discipline; raporturile sociologiei juridice cu sociologia generală, cu Dreptul, cu alte discipline colaterale Dreptului. Preluând după Ion Vlăduţ (1998, pag. 69) şi Valerius M. Ciucă (1998, pag. 227) apare sistematizarea problemelor specifice gândirii sociologico-juridice pe care le-a abordat juristul şi sociologul Dreptului Jean Carbonier: definiţia sociologiei juridice; aprecieri restrânse şi largi asupra acesteia; raporturile sociologiei juridice cu sociologia generală, cu Dreptul dogmatic, cu filosofia Dreptului, cu alte discipline colaterale Dreptului (drept roman, drept comparat, istoria dreptului, criminologia) cu alte ştiinţe sociale (economia, politica, demografia, lingvistica), cu subdiviziuni ale sociologiei juridice (etnologia juridică, antropologia juridică, psihologia juridică), cu unele sociologii de ramură (sociologia religiei, sociologia politică); tendinţele obiective şi subiective din sociologia juridică; obiectul sociologiei juridice; fenomenele juridice; sistemul juridic; funcţiile sociologiei juridice; probleme ale metodologiei sociologiei juridice; fenomene de nondrept. Referindu-se la contribuţia şi locul lui Jean Carbonier în domeniul sociologiei juridice, sociologul Ion Vlăduţ scria: „Este indubitabil faptul că sinteza originală a ideilor sociologico-juridice, precum şi elementele de noutate pe care J.Carbonier le-a adus în câmpul teoretico-metodologic al sociologiei dreptului, îl situează pe acesta în galeria celor mai de seamă teoreticieni care s-au afirmat în perioada postbelică pe tărâmul tinerei discipline"[62].

---

[61] Jean Carbonier, *Sociologie juridique*, Paris, P.U.F., 1978, pag. 15-70.

[62] Ion Vlăduţ, *op.cit.*, pag. 71.

★ ★
★

Sociologia juridică este o ramură a cercetării şi cunoaşterii ştiinţifice a domeniului juridic al societăţii, a realităţii sociale integrale a Dreptului Evoluţia în profunzimea ideilor, a abordărilor şi a concluziilor, împreună cu sporirea continuă a numărului oamenilor de ştiinţă care s-au dedicat acestei discipline teoretico-empirice (sociologi, jurişti şi de alte profesiuni) a fost şi este un proces deschis înnoirilor, noilor abordări determinate de mereu noile şi posibilele inedite realităţi sociale.

Contribuţii remarcabile în domeniul gândirii sociologico-juridice au avut numeroşi alţi autori în afara celor ale căror idei le-am prezentat sintetic până aici. Avem în vedere nume binecunoscute celor interesaţi de progresele realizate în acest domeniu, atât din literatura internaţională de specialitate cât şi din România, între care: Henri Levy-Bruhl, Freund Julien, L. Gernet, F. Torré în Franţa; Vincenzo Ferrari, Renato Trevers, G. Hirchio în Italia; Adam Podgorecki în Polonia; R. Dahrendorf, Manfred Rebinder, Nikolas Luhmann în Germania; Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Eugeniu Speranţia, Dumitru Drăghicescu, Mircea I. Manolescu, Petre Andrei, Nicolae Iorga, A.D. Xenopol, Mircea Djuvara şi alţii din vechea generaţie, precum şi Sofia Popescu, Yolanda Eminescu, Rodica Mihaela Stănoiu, Dan Banciu, Valerius M. Ciucă, Ion Vlăduţ, Maria Voinea, N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia şi alţii din noua generaţie, în România, precum şi din alte ţări şi continente ale lumii. Rămâne în sarcina unor ediţii viitoare îmbogăţirea şi diversificarea conţinutului de idei şi de preocupări sociologico-juridice interne şi internaţionale.

Bibliografie selectivă

1. Banciu, Dan, *Elemente de sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000
2. Carbonier, Jean, *Sociologie juridique*, P.U.F., Paris, 1978, în: Ion Aluaş, Ion Drăgan, *Sociologia franceză contemporană*, Editura Politică, 1971
3. Ciucă, Valerius M., *Lecţii de sociologie juridică*, Editura Polirom, Iaşi, 1998
4. Durkheim, Émile, *Regulile metodei sociologice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974

5. Herseni, Traian, *Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982
6. Montesquieu, Ch., *Despre spiritul legilor*, vol. I, II, III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974
7. Popa, N., Mihăilescu, I., Eremia, M., *Sociologie juridică*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1997
8. Vlăduţ, Ion, *Introducere în sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1997
9. Vlăduţ, Ion, *Sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000
10. Voinea, Maria şi Selagea, Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 2002
11. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000
12. Vulcănescu, Romulus, *Etnologie juridică*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1970

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IV
SOCIOLOGIA JURIDICĂ ROMÂNEASCĂ

Probleme (diviziuni)

1. Despre gândirea socio(sociologico)-juridică românească premergătoare constituirii sociologiei juridice
2. Constituirea sociologiei juridice româneşti
3. Teoria şi cercetarea sociologico-juridică românească în cea de-a doua jumătate a secolului XX

1. Despre gândirea socio(sociologico)-juridică românească premergătoare constituirii sociologiei juridice

Fără să fim nici părtinitori, nici dominaţi de intenţii exclusiviste sau exagerat patriotice, vom sublinia de la bun început că în ţara noastră au existat de timpuriu preocupări privind înţelegerea fenomenului normativ ca element reglator al vieţii sociale, şi în acest cadru s-au afirmat valoroase idei de natură socio(sociologico)-juridică. „Înţelepciunea şi spiritul justiţiar, setea de dreptate, cinstirea legiuitorilor, calităţi dintre cele mai nobile ale populaţiei geto-dace şi-au dovedit o binemeritată recunoaştere din partea istoricilor, geografilor şi juriştilor antici. Reamintim, în acest sens, remarca marelui istoric al antichităţii Herodot, care îi considera pe geţi «cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci»[1]. Considerăm, împreună cu sociologul Ion Vlăduţ, că după anul 106 pe teritoriul Daciei s-a produs un fenomen de aculturaţie juridică (daco-romană) în cadrul căreia „conştiinţa asupra a ceea ce este drept şi nondrept, juridic şi nonjuridic, s-a plămădit în complexul proces etnogenetic al poporului român, fiind benefic influenţată de cei doi factori decisivi: spiritul justiţiar tradiţional al geto-dacilor, dovedit de toleranţa romanilor faţă de aplicarea în continuare a cutumelor geto-dace şi raţionalismul şi rigorismul normativităţii romane importate de Dacia romană. Paralel cu formarea conştiinţei juridice, exprimată prin nevoia de normativitate (adică de identificare a răului în latinescul sens de *reus*, de inculpat, de acuzat, de aflat sub bănuiala vinei, vinovăţiei de a fi stricat echilibrul comunitar), nevoie adâncită de simbioza

[1] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 77.

cu spiritul justiţiar roman, trăieşte încă, în spaţiul dacic (şi vivacitatea ei este considerabilă), ideea de justiţie privată, un subdrept de sorginte gentilică"[2]. Acest fenomen de aculturaţie juridică a devenit izvor pentru vechiul drept românesc. După aprecierea lui Valerius M. Ciucă „abia în Evul Mediu târziu apar primele semne ale gândirii româneşti socio-juridice"[3]. Evoluţia acesteia s-a afirmat cu oarecare maturitate spre finele Evului Mediu, când se statornicise o structură ierarhică a dreptului feudal în cele trei provincii româneşti istorice, astfel[4]: dreptul domnesc; dreptul boieresc sau stăpânesc; dreptul bisericesc (canonic); dreptul orăşenesc; dreptul ţăranilor liberi şi independenţi; dreptul robilor.

Spiritul renascentist a influenţat şi gândirea socio(sociologico)-juridică de pe meleagurile noastre. Începând cu secolul XVI s-au afirmat cărturari şi gânditori în toate cele trei provincii româneşti istorice (Transilvania, Moldova, Ţara românească) în ale căror lucrări se regăsesc numeroase idei de factură socio(sociologico)-juridică sau prin a căror contribuţie s-a creat, în secolul XX, sociologia juridică românească.: Nicolaus Olahus (1493-1568), Johannes Honterus (1498-1548), Nicolai Milescu Spătaru (1636-1708), Dimitrie Cantemir (1673-1723), Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Şincai (1754-1816), Petru Maior (1761-1821), Simion Bărnuţiu (1808-1864), Nicolae Bălcescu (1819-1852), Vasile Conta (1844-1882), Spiru Haret (1851-1912), A.D. Xenopol (1847-1920), C. Dumitrescu-Iaşi (1849-1923), Dumitru Drăghicescu (1875-1945), Dimitrie Gusti, Petre Andrei, Traian Herseni, H.H. Stahl, Mircea Manolescu, Mircea Djuvara, Eugeniu Speranţia şi mulţi, mulţi alţii. Se afirmă de asemenea, noua generaţie căreia, după 1989, i s-au deschis graniţele gândirii libere şi în domeniul sociologiei juridice: I. Mihăilescu, Nicolae Popa, Mircea Eremia, Dan Banciu, Ion Vlăduţ, Valerius M. Ciucă, Maria Voinea, Yolanda Eminescu etc.

2. Constituirea sociologiei juridice româneşti

2.1 Suportul de idei premergătoare (precursori)

Nicolaus Olahus (1493-1536). A întreprins şi a realizat o cercetare şi o analiză a raporturilor juridice specifice structurii sociale din epoca

---

[2] Valerius M. Ciucă, *Lecţii de sociologia dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pag. 260.

[3] *Idem*, pag. 262.

[4] Apud Valerius M. Ciucă, *op. cit.*, 1998, pag. 263.

sa: raporturile juridice dintre elita societăţii (nobilimea feudală) şi stat, dintre aceasta şi iobagi. A luat apărarea catolicismului şi Bisericii catolice.

Johannes Honterus (1498-1540) Este considerat ca fiind „părinte al gândirii sociologico-juridice româneşti" (Valerius M. Ciucă, 1998). Principalele idei prezentate în opera sa juridică: adaptarea normelor juridice la specificul economiei orăşeneşti, economie de tip nou în raport cu cea feudală şi care reclama o nouă realitate juridică; necesitatea laicizării Dreptului şi a adaptării Dreptului roman la cerinţele economice şi sociale ale Renaşterii; a acceptat ideea platoniciană că ordinea juridică este un dar al divinităţii, este de sorginte divină, dar a considerat că aplicarea practică a legii ţine de om şi are o natură pur umană; necunoaşterea concretă a legii de către cel care o aplică nu numai că nu este scuzabilă, dar a nu respecta intenţia şi scopul legiuitorului şi a-i da legii o aplicare deformată are consecinţe negative asupra raporului dintre realitatea normativă şi juridicitatea societăţii deoarece în astfel de situaţii Dreptul se poate transforma în contrariul său. Legea trebuie să asigure echitatea naturală şi dreptatea, care sunt cerinţe divine stabilite în faţa legii; a evidenţiat avantajele legii scrise pentru beneficiarii societăţii şi dreptăţii (este în acelaşi timp şi garanţie şi formă de control).

S-a ocupat de problema privind deontologia judecătorului.

Lucrări în care regăsim aceste idei cu accent sociologic, juridic: *Reguli extrase din cărţile de drept civil de Pandectelor*; *Scurt rezumat de drept civil pentru nevoile cetăţenilor şi scaunelor săseşti din Transilvania*.

Dimitrie Cantemir (1673-1723). A fost onorat de Academia din Berlin cu titlul de filosof între regi, dar şi rege între filosofi. În creaţia sa ştiinţifică dar şi în cea literară s-a preocupat şi de analiza fenomenelor juridice. Prin opere ca *Descriptio Moldaviae*, *Istoria ieroglifică*, *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, *Creşterea şi descreşterea imperiului otoman* a cercetat şi instituţiile juridice şi legile existente, a făcut o pledoarie de drept natural pentru centralizarea juridică a puterii monarhice luminate. Guvernarea domnului, considera Cantemir, trebuie să aibă două atribute esenţiale, anume înţelepciunea şi dreptatea pentru a evita tirania, despotismul, arbitrariul, abuzurile. Analizând procedura judecătorească, este de părere că şi aceasta trebuie să aparţină domnului alături de puterea politică şi de cea legislativă. Domnul este, prin însăşi natura şi firea sa, incoruptibil (se înţelege că nu poate avea calitatea de domn dacă îi lipseşte

această calitate, n.n.). De aceea el este garantul dreptăţii având totodată capacitatea de a realiza o justiţie exemplară.

Nicolae Bălcescu (1819-1852) S-a impus în gândirea social-politică a vremii lui printr-o viziune proprie privind organizarea şi guvernarea democratică a societăţii româneşti, pe care a opus-o guvernării feudale dăunătoare pentru întreaga societate. Legile feudale şi statul feudal trebuiau înlocuite, considera N. Bălcescu, deoarece ele deveniseră anacronice. Între sociatatea românească a vremii şi statul feudal se născuse o graniţă a urii şi a vrăşmăşiei. Guvernarea feudală era bazată pe forţă („silă"), iar legile constituiau instrumentul forţei.

Legile noi ar avea rolul de a asigura democratizarea statului şi egalitatea în drepturi între toţi locuitorii ţării, libertatea fiecărui individ.

În ţară, considera Bălcescu, exprimând o viziune mai cuprinzătoare asupra dezvoltării istorice a oricărei sociatăţi, se poate realiza o ordine socială nouă (în raport cu cea feudală, n.n.) o „ordine absolută, perfectă a ordinei dumnezeieşti"[5] ale cărei temelii sunt dreptatea şi frăţia, legea şi judecata. Dreptatea este „cel dintâi grad al desăvârşirii"[6], Dreptatea şi frăţia se înfăptuiesc prin lupta neîntreruptă a omului „pentru triumful binelui asupra răului, al spiritului asupra materiei, al dreptului asupra silei"[7].

Simion Bărnuţiu (1808-1864). Adept al ideii libertăţii de la natură a omului, el considera că libertatea înseamnă şi egalitate, iar acestea sunt anterioare privilegiilor şi nedreptăţii. Societatea este rezultatul unui contract social încheiat de bunăvoie între oameni liberi[8]. Indivizii, prin contractul social, au renunţat la voinţa particulară (ca normă de comportament) supunându-se voinţei generale. Prin aceasta se manifestă tocmai libertatea şi voinţa particulară. Voinţa generală, voinţa comună este rezultatul voinţelor tuturor membrilor societăţii, fiecare individ fiind membru al societăţii civile doar ca urmare a voinţei proprii. Puterea supremă în societate are ca temei supunerea liberă a fiecăruia pentru realizarea scopului comun adică a ideii statului.[9] Acest fapt înseamnă transformarea dreptului

---

[5] N. Bălcescu, *Mersul revoluţiei în istoria românilor* în *Antologia gândirii româneşti, sec. XV-XIX, partea a X-a*, Bucureşti, Editura Libri, 1967, pag. 277.

[6] *Idem*, pag. 277.

[7] *Idem*, pag. 227.

[8] S. Bărnuţiu, *Dreptul natural privat*, Iaşi, 1868, pag. 261 şi următoarele.

[9] S. Bărnuţiu, *Dreptul natural public*, Iaşi, 1870, pp. 11-13.

privat în drept public, susţine Bărnuţiu. Contractul social, consideră Bărnuţiu, defineşte esenţa statului, deoarece consensul tuturor creează statul. În stat, fiecare individ îşi păstrează drepturile sale naturale: de a trăi fără a vătăma pe alţii; de a-şi manifesta viaţa sensuală şi spirituală; de a comunica unii cu alţii; de a respinge orice fel de dominaţie şi altele. Scopul statului, scrie Bărnuţiu, este efectuarea ideii dreptului sau a ideii statului. Dreptul este tot ceea ce nu contrazice libertatea. Rolul dreptului este de a călăuzi realizarea libertăţii celei mai mari pe cât se poate între toţi oamenii, considerând că dreptul şi libertatea sunt identice.[10] Libertatea nu poate fi concepută fără egalitate şi nici egalitatea fără libertate şi amândouă nu pot fi concepute şi realizate fără Drept.

Dreptatea este numită ca fiind „purtarea cea conformă cu dreptul", purtare care apare fie din respectarea dreptului, fie din teama de pedeapsă sau din alte cauze. Dreptul este „regula după care are a se înfiinţa o armonie între libertatea cea eternă a tuturor oamenilor"[11]. Am spune noi că în această expresie a lui Bărnuţiu se cuprinde ideea potrivit căreia rolul dreptului (al regulii de drept) este acela de a reglementa relaţiile dintre indivizii etern liberi chiar dacă încheind contractul social au devenit membri ai societăţii civile. În societatea civilă indivizii, ca urmare a contractului social „s-au obligat toţi către toţi, adecă fiecare individ către toată universitatea naţionale, precum fiecare individ"[12]. În jumătatea a doua a veacului XIX şi la începutul secolului XX sporesc preocupările pentru cercetarea vieţii sociale româneşti, fapt favorizat în bună măsură de realizarea Unirii Principatelor.

Între cei care s-au ocupat îndeosebi de domeniul sociologic se înscriu C. Dumitrescu-Iaşi (1849-1923), Dumitru Drăghicescu (1875-1945), Spiru Haret (1851-1912), A.D. Xenopol (1847-1920), Titu Maiorescu, Dimitrie Gusti şi colaboratorii săi reuniţi în Şcoala sociologică de la Bucureşti, Petre Andrei, Romulus Vulcănescu şi mulţi alţii.

2.2 Constituirea sociologiei juridice româneşti

Sociologia juridică românească s-a constituit îndeosebi prin cercetările teoretice şi investigaţiile empirice realizate de Dumitru Drăghicescu, Mircea Djuvara, Eugeniu Speranţia, Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Henri H. Stahl, Mircea I. Manolescu, Petre Andrei.

---

[10] *Idem*, pag. 6.

[11] S. Bărnuţiu, *Dreptul natural privat*, Iaşi, 1868, pag. 7.

[12] S. Bărnuţiu, *Dreptul naturale public*, Iaşi, pag. 14.

Dumitru Drăghicescu (1875-1945) a fost, se pare, primul dintre sociologii români care s-au făcut cunoscuţi în afara hotarelor României, în Franţa, la Paris. Ideile şi abordările sale privind unele probleme ale sociologiei juridice şi le-a prezentat în două studii: *Despre rolul individului în determinismul social* – 1904 *(Du rôle de l'individu dans le déterminisme social)*, şi *Problema conştiinţei* – 1907 *(Le problème de la conscience)*, precum şi publicaţiile sale apărute la Paris, între care două articole: *Droit, morale et Religion* – 1932 şi *Philosophie du Droit et Droit naturel* – 1935, tipărite în revista *Archives de Philosophie du Droit et de sociologie juridique*. El considera că în condiţiile în care actele umane nu au o determinare naturală, ci doar una socială şi morală, ele sunt simultan şi libere şi determinate. Determinarea socială a actelor umane se realizează prin numeroşi factori, între care un rol aparte îl au normele juridice care au scopul de a reglementa conduitele, actele umane. Acţiunea legilor juridice este de tip determinat; indivizii umani nu au alternativă la caracterul lor constrângător. Legile juridice sunt emanaţia vieţii sociale. Ele sunt legi ştiinţifice în care se reflectă ceea ce are caracter de uniformitate, de regularitate socială. Datorită acestui fapt, prin caracterul lor ca legi ştiinţifice care guvernează societatea, avem posibilitatea de a cerceta viaţa socială a oamenilor în mod ştiinţific, obiectiv. Legile juridice oferă informaţii despre dinamica şi evoluţia vieţii sociale, ele însele având propria evoluţie, în care se reflectă evoluţia întregului ansamblu social.

Mircea Djuvara (1886-1945) a fost un mare intelectual al României şi al Europei. Profesor la Universitatea din Bucureşti (jurist şi filosof) şi membru corespondent al Academiei Române, s-a preocupat de problemele filosofiei juridice. Dar a abordat şi teme specifice sociologiei juridice, între care raportul dintre Ştiinţa Dreptului şi sociologie. El era de părere că sociologia juridică (sociologia dreptului) este o ştiinţă auxiliară şi preliminară în raport cu Dreptul, servind ca bază pentru lămurirea şi uşurarea înţelegerii Dreptului. Dreptul se întemeiază pe sociologie, dar şi alte ştiinţe sociale sunt necesare Dreptului.

În scrierile sale se regăseşte ideea relaţiei de interdependenţă dintre Drept şi realitatea socială concretă. Realitatea socială generează Dreptul; Dreptul se aplică acelei realităţi sociale care l-a produs. Cercetarea Dreptului nu este realizabilă ştiinţific dacă nu este însoţită de cercetarea realităţii sociale concrete în care se aplică normativitatea juridică. La rândul ei, sociologia trebuie să studieze realitatea socială a Dreptului, valorile

juridice generate de realitatea socială particulară. Relaţia dintre ştiinţa Dreptului şi sociologie este una obiectivă, determinată în primul rând de faptul că atât prima cât şi cea de-a doua au acelaşi obiect de cercetare, anume relaţiile interumane cauzate de necesitatea îndeplinirii unor anumite scopuri. Acest raport este accentuat de necesitatea folosirii unitare în ştiinţă atât a rezultatelor punctului de vedere al Dreptului asupra realităţilor interumane, cât şi a rezultatelor opticii sociologice asupra respectivelor relaţii, având în vedere specificul punctului de vedere juridic şi specificul punctului de vedere al sociologiei asupra aceluiaşi obiect de studiu. Sociologia, cercetând realitatea socială concretă, existentă constată cum este aceasta şi o descrie, iar rezultatele acestei constatări, cunoştinţele obţinute se exprimă la modul indicativ. Dreptul cercetează relaţiile interumane dintr-o perspectivă normativă având permanent în atenţie altă cerinţă ştiinţifică, anume cum trebuie să fie aceste relaţii, pentru că numai în acest mod îşi poate realiza rolul, numai astfel Dreptul se poate aplica realităţilor sociale concrete care l-au produs. Cunoştinţele juridice rezultate se exprimă întotdeauna la modul imperativ. Sociologia cercetează acţiunile reale ale oamenilor aşa cum sunt ele pentru a surprinde şi înţelege legăturile cauzale şi de altă natură dintre aceste acţiuni. Dreptul cercetează aceleaşi realităţi sociale ca şi sociologia, dar dintr-o perspectivă mai ales deontologică, urmărind de fapt normarea raporturilor dintre oameni, delimitarea drepturilor şi stabilirea obligaţiilor acestora. Mircea Djuvara a abordat şi problema raportului dintre normativitatea juridică şi normativitatea morală, dintre Drept şi morală. Era de părere că Dreptul şi morala sunt componente ale eticii şi, în consecinţă, Dreptul nu poate fi conceput decât în uniune cu moralitatea, în armonizare cu morala societăţii la care Dreptul se aplică. Progresul în domeniul Dreptului în general şi în fiecare ramură particulară de Drept este condiţionat de armonizarea continuă cu morala. Rolul Dreptului, considera Mircea Djuvara, este realizarea dreptăţii, dreptatea fiind concepută ca valoare centrală a întregii vieţi juridice. Din această situaţie rezultă o cerinţă majoră pe care trebuie să o respecte întreaga activitate de legiferare şi de adminstrare a justiţiei: să aibă ca finalitate realizarea Dreptului. Dreptul trebuie adaptat cerinţelor societăţii concrete proprii unui popor, distinctă de organizarea socială a altui popor. „Nu există dispoziţiuni de legi generale care să se aplice în mod necesar pretutindeni, fără observarea concretă a împrejurărilor fiecărei societăţi (...). Nu există legi universale, nu există instituţiuni

universale, există instituţiuni şi legi numai pentru un popor dat"[13]. Nu există un obiect general valabil al reglementării juridice, ci unul concret. Acesta este constituit din relaţiile sociale existente în fiecare societate. Rolul Dreptului este de a reglementa nu doar aspecte particulare ale acestora. Cum relaţiile sociale sunt deosebit de complexe şi se află într-un proces de continuă intercondiţionare, reglementarea juridică trebuie să le cuprindă în plenitudinea, complexitatea şi intercondiţionarea lor, dar nu izolate de ansamblul fenomenelor realităţii sociale, ci trebuie în interiorul acestui ansamblu. Dreptul este condiţionat social, este o funcţie a faptelor sociale concrete, se modelează neîncetat după acestea, se adaptează permanent şi întocmai faptelor sociale reale ale unui „popor dat". A concepe Dreptul „în afara faptelor sociale cărora trebuie să se potrivească este o absurditate"[14] scria Mircea Djuvara.

Afirmând caracterul mobil, schimbător al faptelor sociale şi necesitatea adaptarii pemanente a Dreptului la acestea, Mircea Djuvara recunoaşte şi surprinde, în fond, că Dreptul unui popor dat nu este constant acelaşi, ci are un caracter dinamic. El scrie în acest sens: „Dreptul nu poate fi exact acelaşi în două societăţi deosebite şi nici în două momente istorice deosebite ale unei societăţi. Fiecare societate îşi are faptele ei proprii, împrejurările ei speciale, mentalitatea ei şi, de aceea, fiecare societate îşi are dreptul ei"[15].

Din contribuţia juristului şi profesorului Mircea Djuvara în domeniul gândirii sociologico-juridice româneşti am prezentat doar cele care ni s-au părut mai relevante. Ideile şi abordările sale teoretice ale acestui domeniu le întâlnim în lucrări ca: *Fundamentele fenomenelor juridice* (1913), *Teoria generală a dreptului* (1930), *Dreptul raţional, izvoare şi drept pozitiv* (1934), *Dialectică şi experienţă juridică* (1937), *Fundamentul ordinii juridice pozitive în dreptul internaţional* (1939), *Precis de filosofie juridică* (Tezele fundamentale ale unei filosofii juridice) (1941) şi altele.

Mircea Djuvara, abordând problema relaţiilor dintre ştiinţele sociale şi cele juridice, a acordat, în acest context problematic şi ideatic, un rol esenţial sociologiei juridice, atât în cercetarea cât şi în explicarea

---

[13] Mircea Djuvara, *Drept şi sociologie*, pag. 11 (Extras din „Omagiu profesorului Dimitrie Gusti", 1936).

[14] Mircea Djuvara, *Teoria generală a dreptului*, vol. II, Bucureşti, 1930, pag. 59.

[15] *Idem*, pag. 59.

fundamentelor şi funcţiilor sociale ale Dreptului. El considera că, lipsit de ajutorul sociologiei, Dreptul rămâne un monolit normativ şi fără datele şi realităţile sociale dreptul este lipsit de înţeles. Dreptul şi instituţiile sale suportă inevitabil influenţa unei multitudini de fapte sociale şi factori sociali, economici, istorici, morali, lingvistici. Prin această manieră de a înţelege determinarea, existenţa şi funcţionarea Dreptului, Mircea Djuvara sublinia ideea caracterului relativ al normelor şi valorilor pe care le include Dreptul. Dreptul are ca ax central ideile de justiţie şi de dreptate.

Eugeniu Speranţia (1888-1972) a avut multiple preocupări ştiinţifice şi literar-artistice. A fost filosof, logician, sociolog, estetician şi poet. Ca profesor de filosofia Dreptului la Universitatea din Cluj s-a ocupat şi de numeroase probleme care ţin de domeniul sociologiei juridice. Este considerat unul dintre primii întemeietori ai sociologiei juridice româneşti. Preocupându-se cu seriozitate de cercetarea originilor evoluţiei, funcţionalităţii şi finalităţii Dreptului şi-a creat propriile repere de gândire şi de investigare şi în domeniul sociologiei juridice (dreptului). A reuşit o abordare personală, inedită a multor probleme şi aspecte esenţiale ale acestei ramuri autonome a sociologiei generale. A explicat în mod ştiinţific relaţia dintre sociologia generală, sociologia juridică şi Drept (Ştiinţa Dreptului). Considera că sociologia şi Dreptul sunt discipline ştiinţifice între care există relaţii de intersectare, dar fără ca vreuna să-şi piardă specificul său de disciplină ştiinţifică.

Acest mod de a înţelege relaţia sociologie-drept a constituit punctul de plecare al teoriei sale referitoare la necesitatea abordării realităţii sociale integrale a Dreptului dintr-o nouă perspectivă, cea sociologico-juridică şi la specificul noii discipline – sociologia dreptului. Eugeniu Speranţia a considerat că între sociologia generală şi ştiinţa Dreptului există un spaţiu comun de investigare ştiinţifică. Tocmai în aceasta se va constitui, afirma şi dezvolta o nouă ramură a ştiinţelor umane – sociologia juridică. Să menţionăm că el nu a folosit această sintagmă pentru denumirea noii ştiinţe „însă o gândea şi, într-o formă sau alta, o exprima la cursurile studenţilor de la drept"[16]. Sociologia generală are menirea de a „căuta explicarea cauzală a faptelor şi instituţiilor sociale, pe când punctul de vedere juridic căuta justificarea instituţiilor"[17]. Sociologia generală se întreabă care sunt

[16] Teodor Tanco, *Sociologul Eugeniu Speranţia*, Editura Virtus Roman Rediviva, Cluj-Napoca, 1993, pag. 103.

[17] Eugeniu Speranţia, *Curs de filosofia dreptului*, partea I, Oradea, 1932, pag. 3.

cauzele care au determinat apariţia instituţiilor sociale, iar dreptul răspunde la întrebarea: de ce a fost nevoie de aceste instituţii sociale şi căror scopuri servesc aceste instituţii?

Dintr-o asemenea înţelegere a relaţiilor sociologie-drept s-a născut, se pare, ideea că obiectul de cercetare al acestei noi discipline îşi are originea atât în gândirea sociologică, în domeniul sociologiei, cât şi în gândirea juridică, în domeniul Dreptului. Ca urmare, noua disciplină va fi una cu caracter intermediar. Apariţia acestei noi discipline, gândea Eugeniu Speranţia, reflectă, pe de o parte, cerinţele dezvoltării sociologiei generale şi pe cele ale dezvoltării Dreptului, iar pe de altă parte reprezintă expresia apropierii lor necesare pentru investigarea cât mai în profunzime a fenomenelor care se produc în societate şi a instituţiilor create de societate. „Între ştiinţa dreptului şi sociologie este, desigur, o strânsă legătură, căci ambele presupun viaţa socială. Însă nu tot ceea ce este juridic este sociologic. Ambele se referă la acelaşi câmp de realitate, dar punctul de vedere sociologic şi punctul de vedere al filosofiei juridice sunt adânc diferite"[18]. Sunt vizate prin aceste idei ale lui Eugeniu Speranţia, cum aprecia Teodor Tanco, originile comune şi tangente în plan ştiinţific ale sociologiei şi Dreptului. Pe măsura evoluţiei societăţii şi a creşterii exigenţelor cercetării şi cunoaşterii ştiinţifice a realităţii sociale au apărut noi abordări teoretice ale zonei din societatea studiată atât de sociologie, cât şi de Drept; s-a constituit sociologia juridică – nouă ramură a cunoaşterii ştiinţifice – prin armonizarea rezultatelor cercetării şi cunoaşterii datorate ştiinţei Dreptului.

Eugeniu Speranţia era convins că necesitatea apariţiei noii ştiinţe este determinată de evoluţia vieţii sociale şi de cerinţele progresului cunoaşterii vieţii sociale a oamenilor. Rolul noii discipline – sociologia juridică, n.n. – este de a „sluji intereselor teoretice şi practice ale omului"[19].

Sociologia juridică („noua ştiinţă") urma să aibă un statut de ştiinţe cu caracter particular, aprecia Speranţia.

Principalele idei sociologico-juridice ale lui Eugeniu Speranţia

Dreptul se adresează tuturor indivizilor participanţi la viaţa de stat organizată; Dreptul apare ca un mijloc de conservare a grupului social. Dovadă în acest sens aduce Speranţia faptul că primele dispoziţiuni juridice au fost de natură penală. Rolul normelor penale este acela de a

---

[18] *Idem*, pag. 3.

[19] Eugeniu Speranţia, *Tradiţia şi rolul ei social*, Oradea, 1929, pag. 110.

apăra grupul, în primul rând ca existenţă fizică. Dreptul să se organizeze şi să se constituie într-un „sistem deductiv de norme sociale destinate să asigure un maximum de sociabilitate într-un grup social determinat" – scria Eugeniu Speranţia în lucrarea *Introducere în Filosofia Dreptului*, (1946, pag. 347), exprimând într-o formulă lingvistică riguroasă însăşi raţiunea de a fi a Dreptului.

Dreptul se organizează, considera Eugeniu Speranţia, atât în „conştiinţa colectivă" a poporului, în „sufletul naţional", cât şi în efortul creator al minţii individului uman, zămislitor de norme, inclusiv norme juridice. „Dreptul este simultan un produs individual şi colectiv, ca însăşi conştiinţa omenească în genere. Colectivitatea şi individualitatea nu sunt opuse una alteia şi nu se exclud reciproc, ci sunt realităţi corelative; nici una nu poate fi afirmată fără cealaltă, ca şi partea faţă cu întregul, ca şi centrul unui cerc faţă de circumferinţa sa", sublinia sociologul clujean în „Lecţiuni de enciclopedie juridică" (*Antologie de filosofie românească*, vol. VI, 1988, pag. 277). În fiecare societate umană există un spirit justiţiar care sălăşluieşte în minţile şi judecăţile oamenilor şi care stăruie deasupra legilor influenţând elaborarea lor. În concepţia lui E. Speranţia, justiţia socială presupune atât conformitate cu legea în vigoare, cât şi corespondenţa conţinutului legilor cu realitatea socială concretă în care trăieşte un popor dat.

Rolul justiţiei este de a realiza armonia socială. Dreptul şi justiţia trebuie să asigure împreună ordinea juridică a societăţii. „Numai acolo găsim ordinea juridică, unde găsim organe specializate de sancţionare şi constrângere, pentru că ele implică un sistem de norme cu caracter raţional şi intenţional"[20]. Elaborarea normelor, respectarea lor şi aplicarea lor pentru realizarea armoniei sociale sunt rezultatul unei organizări juridice deliberate. Existenţa Dreptului, a instituţiilor abilitate pentru aplicarea Dreptului şi a activităţii în acest domeniu sunt determinate, motivate social. Împrospătarea şi înnoirea Dreptului au motivaţie socială: dinamica factorilor sociali impune noi măsuri legislative, adoptarea de norme noi, de legi noi cu scopul de a păstra (sau a restabili, n.n.) armonia socială. „Legile nouă se decretează în consideraţia că sunt mai utile"[21]. Este posibil ca între conţinutul obiectiv al legii şi aplicarea ei subiectivă să apară

[20] Eugeniu Speranţia, *Curs de filosofia dreptului*, partea I, Oradea, pag. 7.
[21] *Idem*, pag. 14.

discrepanţe cu posibile consecinţe dăunătoare, care pot fi dramatice pentru individul implicat în raporturi de Drept penal, cauzate de factori ca: receptivitatea şi sensibilitatea practicismului faţă de ineditul legii; schimbarea frecventă a normelor de Drept prin abrogarea frecventă a unor legi şi adoptarea unora noi; conştiinţa socială şi atitudinea psihologică (rutina şi plafonarea profesională) a celor care, ca practicieni, aplică legea. „Magistratul în deliberare şi militarul în campanie lucrează cu atât mai conform cu normele generale cu cât ei înşişi sunt mai puţin osificaţi psihologiceşte"[22]. Deşi acceptă ideea că normele de Drept au o dinamică proprie, că sunt supuse unei continue evoluţii, pledează pentru o relativă stabilitate legislativă şi a normelor de Drept.

Norma de orice natură ar fi, inclusiv cea juridică, „prin însăşi destinaţia ei, implică o anumită durabilitate şi deci implică un caracter de tradiţionalism"[23]. Normele de Drept îşi au izvorul într-o tradiţie (juridică sau nejuridică) şi sunt, la rândul lor, creatoare de tradiţii proprii.

Eugeniu Speranţia a sesizat şi teoretizat aspectele principale ale problematicii şi obiectului sociologiei juridice, înscriindu-se printre creatorii acestei discipline ştiinţifice în ţara noastră. Ideile sale le regăsim dispersate în lucrări ca: *Principii fundamentale de Filosofie Juridică* (1936); *Introducere în Filosofia Dreptului* (Cluj, 1940); *Introducere în sociologie* (Bucureşti, 1944); *Curs de sociologie generală* (Oradea, 1930-1931); *Tradiţia şi rolul ei social* (Oradea, 1929); *Fenomenul social ca proces spiritual de educaţie* (Oradea, 1930); *Curs de Filosofia Dreptului şi sociologiei* (vol. I-1936, vol. II-1938).

Şcoala sociologică de la Bucureşti (Şcoala monografică) are ca reprezentanţi pe Dimitrie Gusti, H.H. Stahl, Traian Herseni, Mircea I. Manolescu, Costa Foru ş.a. Constituirea Şcolii sociologice româneşti cunoscută mai ales sub numele de „Şcoala monografică" sau „Şcoala sociologică de la Bucureşti, sub conducerea lui Dimitrie Gusti a însemnat şi pasul ştiinţific hotărîtor în afirmarea sociologiei româneşti ca ştiinţă a realităţii sociale şi, totodată, în crearea sociologiei juridice naţionale. Profesorii N. Popa, I. Mihăilescu şi M. Eremia sunt de părere că „cel care marchează, în adevăratul sens al cuvântului, începutul investigaţiei sociologice româneşti este Ion Ionescu de la Brad, prin valoroasele monografii

[22] Eugeniu Speranţia, *Tradiţia şi rolul ei social*, Oradea, 1929, pag. 91.

[23] *Idem*, pag. 88.

închinate agriculturii româneşti (au fost analizate judeţele Dorohoi, Mehedinţi şi Putna)"[24].

Dimitrie Gusti (1880-1954) este fondatorul şcolii naţionale de sociologie şi al Muzeului Satului din Bucureşti. A fost sociolog, filosof şi etician, profesor universitar, ministru al învăţământului, membru şi, după un timp, preşedinte al Academiei Române. Datorită meritelor sale în domeniul cercetării şi cunoaşterii ştiinţifice a vieţii sociale a fost ales membru al unor academii, societăţi şi institute de sociologie din diverse ţări ale lumii.

Opera şi activitatea sa ştiinţifică reprezintă nu doar o contribuţie de mare valoare în domeniul sociologic, ci în însăşi istoria ştiinţei şi culturii noastre româneşti.

El considera că sociologia are ca obiect de studiu realitatea socială, care trebuie cercetată atât cu „puterea raţionamentului", cât şi prin „acumularea de date" colectate direct din această realitate. Metoda care corespunde acestor cerinţe, considera D. Gusti este *monografia sociologică* pe care a proclamat-o „principiul de realizare ştiinţifică a sociologiei"[25].

Monografia sociologică creează sociologiei posibilitatea de a se realiza şi dezvolta ca teorie prin cercetarea faptelor din realitatea socială. Monografia sociologică se realizează prin „observaţia directă a realităţii vii cu gânduri teoretice, explicative". El suţinea că din „fuziunea sociologiei cu monografia" va rezulta o *sociologie monografică* al cărei specific constă în faptul că ea „contrapune într-o nouă sinteză teoria şi faptele, dând celei dintâi un conţinut şi o bază, iar faptelor o formă raţională şi o structură ştiinţifică"[26].

Termenii paradigmei prin care Dimitrie Gusti a conceput realitatea socială ca obiect de cercetare pentru sociologia monografică au o sferă şi un conţinut bine determinate, fenomenele diferite se află într-o structură şi succesiune logică şi sunt în număr de cinci: *manifestări* (economice, spirituale, juridice, politice); *unităţi sociale* concrete (satul, oraşul, familia, Biserica, şcoala ş.a.); *cadre* (cosmologic, biologic, psihologic, istoric); *voinţa socială; legea paralelismului sociologic.*

---

[24] N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia, *Sociologie juridică*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1997, pag. 29.

[25] Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1968, pag. 222.

[26] *Idem*, pag. 241.

Sintetizând, vom spune că Dimitrie Gusti concepea realitatea socială ca o totalitate de „manifestări", la nivelul unor „unităţi sociale" condiţionate de acţiunea simultană a „cadrelor", supuse „voinţei generale" şi guvernate de principala lege a dezvoltării sociale „legea paralelismului sociologic".

În cercetările monografice asupra realităţii sociale proprii satului românesc, organizate şi conduse de Dimitrie Gusti, o atenţie deosebită s-a acordat vieţii juridice din acele comunităţi, investigaţiile concentrându-se mai ales asupra formelor de manifestare ale dreptului cutumiar şi ale criminalităţii. Ca obiective ale „observării directe" a realităţii juridice concrete, Gusti şi colaboratorii săi au avut în vedere: manifestările juridice referitoare la aplicarea legilor; abaterile de la lege; obiceiurile juridice încă în vigoare; adaptări locale ale dreptului pozitiv; manifestările moral-juridice sistematizate statistic pe categorii de fenomene cum ar fi: statistica penală; statistica proprietăţii; statistica personalităţii în materie civilă; statistica criminalităţii; statistica stării civile a persoanelor, a bunurilor etc.

Un exemplu edificator privind modul cum concepea D. Gusti investigarea fenomenelor juridice din comunităţile săteşti este modul cum a recomandat cercetarea juridică a familiei observatorul direct având de urmărit: căsătoria, drepturile tatălui, situaţia femeii şi a copiilor, înfierile, situaţia copiilor nelegitimi, problema bunurilor, dreptul de proprietate, de folosinţă, servituţile şi transmiterea prin contracte, donaţie, înzestrări şi moşteniri.

Din domeniul Dreptului penal urmează a se studia: toate infracţiunile, contravenţiile, delicte şi crime. O recomandare metodologică de mare importanţă se referă la cercetarea cauzelor de natură socială, economică, politică şi de altă natură ale manifestărilor juridice, ale diverselor fenomene care ţin de domeniul Dreptului. Dimitrie Gusti prezintă ca exemplu de cum se înţelege cercetarea în acest sens „obiceiul juridic atât de răspândit în ţara noastră, ca feciorul cel mai mic să moştenească gospodăria bătrânească şi deci «să se însoare în casă»" care „ne apare în ansamblu vieţii săteşti ca un sistem de asigurare a părinţilor în caz de bătrâneţe, moştenitorul casei fiind obligat în schimbul acestui avantaj să aibă grijă de ei"[27].

Rolul Dreptului în societate este tratat de către savantul sociolog în strânsă legătură cu cel al politicului, al politicii. În cunoscuta sa lucrare

---

[27] D. Gusti, *Monografia sociologică*, în *Opere* vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1968, pag. 434.

Ştiinţa naţiunii (1937) exprimă părerea că atât Dreptul, cât şi politica sunt manifestări formale, de natură reglementară, dar care există în strânsă legătură cu cele economice şi spirituale. Recunoscând rolul factorilor de natură politică şi juridică în viaţa socială, în conceperea şi iniţierea unor transformări în societate, sublinia, totodată, faptul că aceştia trebuie să aibă permanent în vedere realităţile naţionale concrete, capacităţile şi aspiraţiile naţiunii. Se desprinde deci ideea caracterului dominant naţional al Dreptului şi al politicii: Dreptul şi politica să exprime „realităţile naţionale"; nu trebuie să fie „o marfă de import"[28]. Dreptul să sintetizeze întreaga experienţă juridică a unei naţiuni în evoluţia sa istorică. A accentuat ideea existenţei din adânc de istorie a unui „drept viu" al fiecărui popor, care exprimă în obiceiurile, tradiţiile comunităţilor locale, care diferă de dreptul de stat, diferă de dreptul legilor şi al tribunaleleor. Pe acesta îl numea „dreptul naţiunii".

„Dreptul viu" sau „dreptul obişnuielnic" dăinuie „după necesitatea cerută de viaţă împotriva dreptului suprapus în chip arbitrar"[29]. El trebuie să fie unul din izvoarele dreptului, în caz contrar ne vom afla în faţa unui „spectacol curios al diferenţei unui drept al legilor scrise şi al tribunalelor oficiale de dreptul viu al obiceiurilor şi al comunităţilor locale"[30]. Rupt de „dreptul viu" dreptul de stat se transformă într-o construcţie juridică arbitrară. Elementele „dreptului viu" trebuie descoperite prin cercetări „în plină realitate socială". Ulterior, Gusti va defini „dreptul viu" ca „dreptul existent în cadrul unui grup social şi care cuprinde în măsuri diferite legea scrisă, legea pământului şi chiar creaţia populară"[31]. Rezultă din această definiţie că extinde sfera de cuprindere a „dreptului viu" prin adăugarea la „dreptul obişnuielnic" a unei noi componente, anume, „legea scrisă efectivă". În acest mod rezolvă opoziţia dintre „dreptul viu" şi dreptul statal. În consecinţă, în societate vor coabita categoria fenomenelor juridice efective generate de legea scrisă cu categoria fenomenelor generate, cum scrie Gusti, de „legea pământului".

Prin această nouă viziune asupra „dreptului viu" D. Gusti s-a depăşit pe sine şi totodată s-a ridicat deasupra concepţiei lui Hermann Kantorowicz care acceptă existenţa unui drept „independent de dreptul statal", cât şi

---

[28] D. Gusti, *Opere* vol. I, 1968, pag. 500.

[29] *Idem.*

[30] *Idem*, pag. 501.

[31] *Idem*, pag. 403.

deasupra concepţiei lui Eugen Ehrlich care separa „dreptul viu" al societăţii de dreptul statului şi de cel al deciziilor tribunalelor conforme cu ele exagerând importanţa celui dintâi.

Dimitrie Gusti a fost preocupat şi de cercetarea raporturilor dintre drept şi morală. El era de părere că în etapa primară a fiecărei societăţi umane nu există o distincţie între drept şi morală, ele conformându-se nu rareori atât între ele cât şi cu alte fenomene sociale de atunci. Mai mult, la origine, ambele fenomene (dreptul şi morala) erau parte componentă a religiei, tabuurile şi interdicţiile religioase fiind cele dintâi reguli de conduită pe care le-a cunoscut, le-a „instituit" societatea umană.

Dreptul şi morala se aseamănă, scria D. Gusti, dar se şi deosebesc. Obligaţia morală ţine de conştiinţă şi de credinţă, iar sancţionarea unei abateri de la normele morale vine de la opinia publică, pe când obligaţia juridică este prevăzută expres, iar încălcarea normativităţii juridice, a obligaţiilor exprese este sancţionată exterior cu ajutorul forţei publice în chip fizic (închisoare, amendă etc.). Obligaţia juridică uneori este cuprinsă în „obiceiul juridic", în „obiceiul pământului", la fel ca şi obligaţia morală care în mod obişnuit este prescrisă de obiceiuri. Dimitrie Gusti a constatat că adeseori şi sancţiunea morală se poate aplica sub forma sancţiunii fizice, cum ar fi, de plidă, bătaia administrată de public unor indivizi umani pentru încălcarea normelor morale.

Rezultă că obligaţiile şi sancţiunile juridice pe de o parte şi obligaţiile şi sancţiunile morale pe de altă parte, nu se află în situaţia de excludere reciprocă, ci într-un raport de intersectare. Între deosebiri sunt precizate cele referitoare la subiectul care pronunţă şi aplică sancţiunea, în sensul că sancţiunea juridică este rezultatul deciziei unor „organe anumite" şi are un caracter constrângător, iar îndeplinirea sancţiunii revine „forţei publice" (judecător, poliţie, jandarmi), pe când în cazul sancţiunii morale nu există un organ special care să pronunţe o sancţiune, aceasta este stabilită de „legea pământului", de obicei, iar pentru aplicarea sancţiunii nu există o forţă specializată, ci ea este îndeplinită, administrată de public, „adică de masa mare neorganizată în instituţii". (D. Gusti, T. Herseni, 1943, pag. 228). Pentru aplicarea sancţiunii juridice se apelează la forţă (arestare, anchetare, judecare, condamnare). „Forţa trebuie să fie publică, organizată şi recunoscută de societate. Totuşi, nici aceasta nu formează dreptul. Forţa este o ajutătoare a dreptului, îi asigură numai funcţionarea. Dreptul propriu-zis constă în lege, în regulile impuse de societate pentru normala ei funcţionare." (D. Gusti, T. Herseni, 1943, pag. 235). În principiu, aplicarea

sancţiunii morale presupune convingerea, persuasiunea, „convingerea" morală având un caracter difuz, pe când constrângerea juridică are un caracter organizat.

Asemănările şi deosebirile dintre Drept şi morală constituie pentru Dimitrie Gusti temeiuri suficiente pe care îşi întemeiază definirea Dreptului ca „totalitatea regulilor de conduită impuse de o societate şi sancţionate de forţa publică, iar a moralei, ca totalitatea regulilor de conduită impuse tot de societate, sancţionate însă numai de opinia publică" (D. Gusti, T. Herseni, 1943, pag. 228-229).

Dreptul, consideră D. Gusti este subordonat moralei, Dreptul înfăţişează „morala minimă", deoarece prin Drept sunt consacrate obligaţiile morale fundamentale a căror nerespectare ar pune în pericol atât funcţionarea normală a societăţii, cât şi existenţa ei.

Sfera de cuprindere a Dreptului este inclusă în sfera de cuprindere a moralei, morala cuprinzând toate regulile de conduită impuse de societate, inclusiv cele de natură juridică.

Regulile moralei care condamnă fapte deosebit de grave cum sunt omorul, tâlhăria, furtul şi altele sunt sancţionate şi de către forţa publică devenind norme de Drept. Concluzia la care ajunge savantul sociolog este cât se poate de categorică: „întreg domeniul dreptului, întrucât se clădeşte pe ideea de dreptate, aparţine de fapt moralei (...) pe de o parte dreptul cuprinde morala cea mai necesară, iar pe de altă parte este subordonat moralei, întrucât este condamnat dacă se abate de la regulile ei" (D. Gusti, T. Herseni, 1943, pag. 229). O lege nedreaptă poate fi condamnată şi respinsă în numele moralei.

Referindu-se la ideea de dreptate, D. Gusti constată că aceasta poate fi înţeleasă numai în corelaţie cu ideea de drept, dar ele nu se confundă. „Prin drept trebuie să înţelegem totalitatea regulilor de conduită colectivă, în vreme ce dreptatea trebuie luată în înţelesul de virtute, de posibilitate interioară de a ne conforma normelor morale"[32]. Normele juridice sunt impuse şi au putere constrângătoare asupra indivizilor, pe când dreptatea are un caracter mai liber, mai autonom. Dreptatea se referă la „un sentiment al dreptului şi la o voinţă interioară de a-l înfăptui (...); a fi drept este, de fapt, a voi respectarea şi promovarea regulilor de drept (...), este drept acela care înţelege, respectă şi aplică legile"[33].

---

[32] D. Gusti, *Opere*, vol. II, 1969, pag. 315.

[33] *Idem.*

Dimitrie Gusti consideră că ideea de dreptate cuprinde în sfera sa dreptatea legală şi dreptatea etică. Prima reprezintă „o condiţie indispensabilă pentru funcţionarea vieţii sociale. Dreptatea legală se realizează prin respectarea de către fiecare individ membru al societăţii, a ordinii şi instituţiilor create de respectiva societate. Totodată, presupune actul de conştientizare atât de către indivizi, cât şi de către grupurile sociale a faptului că ordinea socială şi instituţiile societăţii trebuie respectate. În lipsa acestui act de conştientizare „dreptatea realizată ar fi un fapt oarecare, fără nici o valoare morală. Ne-ar apărea ca o simplă organizare juridic-administrativă (...) dreptatea legală nu ar putea să dureze, dacă în sufletul oamenilor n-ar exista sentimentul unor aşteptări etice"[34]. Ca membri ai unei structuri sociale, ai unei societăţi „suntem conduşi de ideea dreptăţii legale (...) iar ca agenţi ai progresului, ideea dreptăţii etice ne luminează căi de acţiune superioară"[35].

Dimitrie Gusti a avut valoroase contribuţii privind problemele de sociologie legislativă, de sociologia dreptului internaţional public, sociologia dreptului constituţional şi a instituţiilor publice, sociologia dreptului civil etc. Prin contribuţiile aduse în patrimoniul sociologiei juridice, D. Gusti se situează, fără îndoială, printre cei mai de seamă fondatori ai noii ştiinţe în România[36].

Lectura nr. 11

Dimitrie Gusti
Despre obiceiuri

(...) În mod general, trei subiecte sunt producătoare de legislaţii: individul, statul şi societatea.
Individul îşi creează o legislaţie a lui proprie de conducere prin aşa-zisa obişnuinţă; statul prin sistemul cunoscut, iar societatea prin obiceiuri.
Obiceiul e legislaţia proprie pe care societatea şi-o dă ei înşişi pentru ca să trăiască şi să se dezvolte.
Prin faptul că societatea şi numai ea îşi creează acest sistem de conducere care e obiceiul, aceasta înseamnă că societatea, ea şi numai ea se conduce prin aceste norme pe care singură şi le creează. Nu sunt norme care i se impun din afară, ca de pildă, sistemul religios sau sistemul politic absolutist, ci sunt norme pe care ea

[34] *Idem*, pag. 316.
[35] *Idem*, pag. 317.
[36] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 90.

singură şi le dă şi, de aceea, societatea în acest fel îşi creează o situaţie de autonomie faţă de societăţile care trăiesc numai sub imperiul unor date străine ei, în afară de ea.

Societatea e condusă în cele mai neînsemnate acte, ca şi în cele mai solemne, ca şi individul, de obiceiuri; te întâlneşti pe stradă cu un cunoscut; te saluţi; e o întâmplare oarecare; conversezi. Sunt atâtea şi atâtea obiceiuri care reglementează orice atitudine a individului în societate. De la cele mai mici şi neînsemnate amănunte ale existenţei până la cele mai solemne momente ale sale, botez, căsătorie, înmormântare, toate aceste momente şi neînsemnate şi solemne sunt conduse de aceste norme, de aceste imperative sociale, care ori opresc ceva ori ordonă ceva să faci.

Atât individul cât şi societatea sunt legate de aceste imperative sociale pe care le numim cu un termen generic obiceiuri şi care sunt creaţia societăţii.

Dată fiind importanţa mare a acestei instituţii sociale a obiceiurilor sunt foarte mulţi autori care găsesc că adevărata cercetare a ştiinţei care se numeşte etică e cercetarea obiceiurilor şi atât.

Obiceiurile sunt un întreg sistem de reguli. Trebuie însă cercetate mai de aproape, pentru că prin obiceiuri se înţelege şi obişnuinţa, adică o regulă care priveşte individul în acţiunile lui curente, de toate zilele; prin obiceiuri se înţelege şi moda; prin obiceiuri se înţeleg şi datina şi uzanţa; şi prin obiceiuri se înţeleg şi obiceiurile propriu-zise (...)

(...) Şi ca să rezumăm: obişnuinţa e totdeauna repetarea unei voinţe individuale.

Moda e o repetare a unei voinţe sociale, însă de origine individuală.

Datina e o repetare regulată a unei voinţe sociale particulare, iar obiceiul e repetarea unei voinţe regulate sociale generale.

Aceste lucruri trebuie precizate, pentru că numai aşa putem să ne dăm seama de sistemul întreg al acestor norme pe care le numim, în general, obiceiuri.

Voinţa are o triplă însemnătate: 1) Voinţa produce ceva, produce acest act repetat, dar 2) acest produs al voinţei devine un fapt obiectiv şi 3) faptul obiectiv devine pe urmă o regulă normativă.

Deci voinţa legiferează ceva, creează ceva: îmi creează această existenţă, acest aspect al existenţei de a avea o obişnuinţă; societatea, la rândul ei, poate să-şi creeze un aspect al obiceiurilor.

Voinţa legiferează, apoi acest produs al legiferării se obiectivează şi devine obligatoriu, devine normă. (...)

(...) Obiceiurile înseamnă obligativitate. Ele sunt una din splendidele creaţii de conservare şi în acelaşi timp de progres al societăţii.

4. Întotdeauna obiceiul are un caracter obligatoriu. Întotdeauna obiceiul, indiferent dacă îl aprobi sau nu, îţi ordonă să faci ceva sau, dimpotrivă, îţi ordonă să nu faci ceva. Obligativitatea aceasta a obiceiului e de natură juridică şi de natură morală, etică; obligativitatea obiceiurilor depinde de amândouă. Să luăm unul din cele mai curente, banale: obiceiul de a purta cravată.

Dacă cineva îndrăzneşte să se ducă într-o societate fără cravată, e un fapt care atrage totdeauna o sancţiune. Întâi e boicotul social; vezi că toţi te ocolesc, se feresc de tine. Pe urmă începi să simţi o anumită jenă că nu te-ai conformat acestui obicei. Prin urmare, obiceiul are un caracter de obligativitate, de constrângere, dar această constrângere nu are nimic comun decât prin analogie cu obligativitatea, constrângerea etică şi juridică.

Instituţia obiceiului este o instituţie dintre cele mai importante pe care societatea şi le-a creat. Trebuie să te conformezi obiceiului chiar împotriva voinţei tale, căci, dacă nu te conformezi, eşti nevoit să înduri boicotul social, constrângerea externă.

5. Dar mai rămâne încă o chestiune dintre cele mai importante şi care face ca obiceiul, instituţia obiceiului să aibă o însemnătate covârşitoare pentru tot ce e progres social şi progres cultural general: e funcţiunea socială şi culturală pe care o îndeplineşte obiceiul. Şi anume, se întâmplă fenomenul de metamorfozare socială, prin care înţelegem o transformare a instituţiilor, prin elasticitatea unică a acestei instituţii sociale, care e obiceiul. E ceva în continuă curgere, în continuă devenire, primenire: acesta e cuprinsul obiceiului. Forma obiceiului rămâne însă totdeauna aceeaşi. Cuprinsul obiceiului e ceva foarte relativ; absolută e forma obiceiului. E minunată elasticitatea acestei instituţii, pe care societatea şi-a dat-o ca atunci când cuprinsul obiceiului nu mai corespunde cu progresul cultural şi social, când scopul lui e perimat sau în contrazicere sau prea primitiv faţă de progresul societăţii, atunci obiceiul se adaptează la propăşirea socială, adică îşi schimbă cuprinsul, îşi dă alt cuprins, se transformă, se metamorfozează. Metamorfozarea aceasta este o particularitate a obiceiului şi prin ea cuprinsul învechit şi perimat al obiceiului se transformă întotdeauna într-un cuprins care să fie la înălţimea cerinţelor sociale şi a timpului istoric în care se dezvoltă obiceiul.

Obiceiul devine astfel un instrument incomparabil şi unic care face ca societatea să progreseze şi în acelaşi timp să se menţină, să se conserve.

Instituţia obiceiului e cea mai elocventă dovadă de împerechere a celor două elemente indispensabile oricărui progres: elementul conservator şi elementul de progres. Obiceiul e o instituţie elastică, originală şi specific socială, care mijloceşte evoluţia de la starea heteronomă a societăţii la starea autonomă. Adică societatea prin ea însăşi, ea singură, autonomă îşi creează aceste obiceiuri, creează această obligativitate. Ea face ca această obligativitate să nu fie o mare cauză de decădere a societăţii şi caută prin schimbarea continuă a cuprisului obiceiului, cu toate că păstrează forma, ca obiceiul să se adapteze întotdeauna exigenţelor sociale. De aceea, obiceiul e un instrument conservator de progres, şi anume, pe lângă progresul social, de progres moral. Societatea prin ea însăşi îşi creează autonomia, adică lupta împotriva acelui autoritarism şi acelor sisteme autoritariste externe mecanice care i se impun din afară. (...)

Sursa: D. Gusti, *Curs de etică*, îngrijit de D. C. Amzăr şi Ernest Bernea, 1931-1932, în *Opere*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1969, pag. 241, 275-276, 277, 278-279.

Lectura nr. 12

Dimitrie Gusti

Despre obicei, obişnuinţe şi modă

(...) O analiză a obiceiurilor, ca instituţii sociale, se impune însă când se face sistematizarea tuturor raporturilor sociale.

Căci obiceiul, în deosebire de obişnuinţă (o simplă repetire regulată a unei voinţe individuale) este un produs şi un fapt social general, cuprinzând o regulă obligatorie care impune a fi urmată, fiind în acelaşi timp şi un act de voinţă, adică o tendinţă de a realiza imperativul social cuprins în obicei. De aceea obiceiul cuprinde sintetic obligaţii asemănătoare celor morale, adică de constrângere internă. (...)

Sursa: D. Gusti, *Modele etice. Profiluri şi medalioane etice. Personalitatea socială*, în *Opere*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1969, pag. 340.

Traian Herseni (1907-1980) şi **H.H. Stahl** (1901-1992). Fiecare din cei doi sociologi a avut meritorii contribuţii personale în domeniul sociologiei juridice, dar au desfăşurat şi activitate teoretică împreună în cadrul Şcolii sociologice de la Bucureşti. În anul 1940, când cercetările sociomonografice erau în plină desfăşurare, împreună cu cercetătorul Em. Constantinescu, au redactat un ghid metodologic orientativ, intitulat sugestiv *Îndrumări pentru monografiile sociologie* care sunt şi precizări interesante privind problemele sociologiei juridice româneşti.

Traian Herseni a abordat probleme privind obiectul de studiu al sociologiei juridice, domeniile de investigare din perspectivă sociologico-juridică, problematica de ansamblu a acestei discipline. Concepţia sa privind aceste componente ale cercetării sociologiei juridice şi-a prezentat-o în lucrarea *Ce este sociologia?* (1981). În concepţia lui Herseni obiectul de cercetare propriu sociologiei juridice este realitatea socială integrală a Dreptului. În sfera acestui concept se cuprinde ansamblul tuturor fenomenelor sociale care sub o formă sau alta, într-o măsură mai mare sau mai mică, poartă amprenta Dreptului, adică ansamblul tuturor fenomenelor juridice care se manifestă în societate.

Ca teoretician şi realizator în cadrul monografiilor sociologice Traian Herseni era de părere că în cadrul cercetărilor pe temeiul acestei metode din perspectiva cunoaşterii ştiinţifice a vieţii comunităţilor săteşti este necesară şi investigarea vieţii juridice a satului, având în vedere, în fiecare caz concret, obiceiuri, legi, instituţii, proceduri, superstiţii, credinţe, opinii, idei, atitudini şi altele. Cercetarea vieţii juridice a satelor româneşti urma să se desfăşoare conform unui plan general al cărui principal obiectiv

era centrat pe studiul „dreptului viu" şi pe studiul „dreptului penal" şi conform prevederilor cuprinse în trei planuri speciale structurate pe componentele: procesivitate, dreptul familiei, Drept penal sau „viaţa penală" a comunităţilor săteşti. Completând problematica abordată de Traian Herseni, sociologul H.H. Stahl considera că sunt necesare cercetări monografice de sociologie juridică asupra unui segment al obiceiului pământului privitor la structura satelor devălmaşe româneşti.

Mircea I. Manolescu (1907-1983) a fost jurist şi sociolog, calităţi profesionale care i-au deschis drumul unei contribuţii personale originale la structurarea şi dezvoltarea sociologiei juridice româneşti, dar şi în probleme ce ţin de metodologia cercetării sociologico-juridice, de logica juridică şi judiciară, „fiind printre primii care au aplicat la noi în ţară matematica şi logica matematică în ştiinţa dreptului şi în sociologie"[37].

În concepţia lui Manolescu sociologia juridică nu ar beneficia de un statut autonom, dar o el o caracteriza ca fiind o „disciplină de contact, de sudură şi de cooperare între două ramuri principale ale cercetării şi cunoaşterii ştiinţifice, anume sociologia generală şi Ştiinţa dreptului ca ramură particulară, ca ştiinţă particulară"[38]. El aprecia că sociologia juridică are o dublă natură deoarece este atât componentă a sociologiei generale, şi are ca obiect de cercetare manifestările juridice ca manifestări ale realităţii sociale, cât şi componentă a ştiinţelor juridice urmărind investigarea caracterului social al fenomenelor realităţii juridice. Considera că sociologia juridică are obiect propriu de cercetare precum şi metode specifice de investigare. „Sociologia juridică se constituie ca disciplină nouă, cu obiect şi metode proprii, şi anume: din perspectiva dreptului ca o sociologie a dreptului, iar din perspectiva sociologiei ca disciplină specială a acelor fenomene sociale care sunt de natură juridică"[39]. Era de părere că meritul cel mare al sociologiei juridice în teoretizarea fenomenelor juridice şi asupra Dreptului constă în afirmarea caracterului concret-istoric al Dreptului, în respingerea ideii privind existenţa unui drept etern şi universal valabil, contribuind prin aceasta la afirmarea concepţiei sociologice despre Drept, la afirmarea socialităţii Dreptului. Şi-a exprimat încrederea în viitorul sociologiei juridice care „(...) va putea (...) să devină ştiinţă

---

[37] Dan Banciu, *op. cit.*, 1995, pag. 69.

[38] Mircea I. Manolescu, *Teoria şi practica dreptului*, Bucureşti, 1946, pag. 293.

[39] *Idem*, pag. 294.

juridică propriu-zisă şi generală"[40]. Este mai mult decât evident că, cel puţin deocamdată, această apreciere nu este confirmată. Mircea I. Manolescu a făcut distincţie între categoria cercetătorilor jurişti care concep Dreptul fără a face apel la sociologie, juriştii nesociologi şi categoria juriştilor sociologi care concep Dreptul ca pe un domeniu deosebit al realităţii sociale, concepându-l în strânsă legătură cu celelalte fenomene sociale.

Petre Andrei (1891-1940) „este primul sociolog român important format la o universitate românească ce a şi dat o operă cu un profund caracter naţional, axată pe concepţia sociologică a dreptăţii, faţă de care sociologia trebuie să fie o sociologie a valorilor juridice,"[41] apreciază prof. Vasile Popa şi alţii în lucrarea *Psihosociologie juridică* idee pe care o regăsim, în parte, şi la Traian Herseni. „Petre Andrei rămâne personalitatea emblematică, momentul de apogeu al gândirii sociale din România acestui secol"[42].

Problemele abordate de Petre Andrei sunt rezultatul valorificării unor concepţii filosofice şi de natură sociologică asupra fenomenelor juridice cuprinzând o arie foarte largă[43]: de la definirea Dreptului până la explicaţia originilor sale; de la Dreptul natural la ramurile Dreptului dogmatic; de la imperativul social al Dreptului la nevoia individuală de moralitate. Este de subliniat faptul că sociologia juridică în opera lui Petre Andrei apare mai mult ca o sociologie a valorilor juridice. Dacă în concepţia vechilor popoare normele juridice erau considerate de origine divină, porunci divine, scria sociologul-filosof, în concepţiile actuale (ale vremilor) ele sunt emanate de voinţa comunităţilor sociale, reprezintă imperative ale acestei voinţe. El a conturat un sistem de valori juridice alcătuit din două grupe: (o valoare supremă „juridică" şi grupa „valori-mijloace juridice" în care include normele, legile juridice a căror valabilitate este în dependenţă de scopul cărora servesc)[44]. Valoarea juridică absolută este o valoare-scop, şi se prezintă sub diferite forme. „Una dintre

---

[40] *Idem*, pag. 295.

[41] Vasile Popa, Ion Drăgan şi Lucian Lăpădat, *Psihosociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1999, pag. 145.

[42] Valerius M. Ciucă, *op. cit.*, 1998, pag. 289.

[43] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 93.

[44] Petre Andrei, *Opere sociologice*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1973, pag. 271.

aceste forme este Constituţia unui stat. Constituţia garantează dezvoltarea personalităţii individuale, dar în acelaşi timp şi a personalităţii totale sociale – ori personalitatea este agentul culturii, de aceea constituţia este o formă determinată, concretizată a valorii absolute. Constituţia este baza dreptului pozitiv, întrucât valorile relative juridice pornesc de la principiile constituţiei"[45]. Există şi categoria valori juridice relative. Ele sunt, de fapt, valori-mijloace pentru valoarea absolută a Dreptului.

Valorile juridice au caracter social, sunt valori culturale. Ele dobândesc un sens numai în cadrul ansamblului social. Rolul lor este de a reglementa funcţionarea realităţii sociale[46]. Petre Andrei îşi susţine această poziţie referindu-se la ideile de „just" şi „injust". „Ideea de just, injust, trebuinţa de normă juridică s-a născut o dată cu societatea, de aceea valorile juridice sunt valori sociale al căror rol este de a reglementa funcţionarea realităţii sociale" scria el. Sociologul ieşean considera că valorile juridice au apărut în acelaşi timp cu apariţia societăţii, că ele au prin însuşi actul genezei lor un caracter social şi că au fost generate de societate tocmai din nevoia creării unui instrument cu rol reglator care să asigure funcţionarea normală a realităţii sociale concrete. Ştiinţa Dreptului va cerceta valorile juridice sub aspectul constituirii lor, Filosofia dreptului va urmări geneza, evoluţia şi justificarea lor, iar sociologiei juridice (Dreptului) îi revine sarcina de a se ocupa de aplicarea valorilor juridice la viaţa socială[47].

În concepţia lui Petre Andrei, Dreptul este de origine socială, determinat de nevoia oamenilor de a trăi în colectiv. „Dreptul, ca şi limbajul, este un produs al unei trebuinţe de colaborare a indivizilor. Dreptul face echilibrul social, ordinea dreptului este socială pentru că, pentru individul izolat nu există drepturi nici datorii. Ideea de drept este născută din convieţuirea laolaltă"[48]. Dreptul înseamnă normativitate, iar normativitatea îşi are cauza în autoritate, singura capabilă de a ierarhiza valorile juridice. În societăţile primitive autoritatea avea un caracter personal, iar în cele civilizate autoritatea este instituţionalizată, ea pierzându-şi caracterul personal.

Petre Andrei a abordat şi problema raportului dintre Drept şi morală, Dreptul fiind considerat ca un regulator extern al raporturilor interumane,

---

[45] *Idem*, pag. 274.

[46] *Idem*, pag. 276

[47] *Idem*, pag. 270.

[48] Petre Andrei, *Opere sociologice*, vol. IV, Editura Academiei, Bucureşti, 1983.

impus de legislator, iar morala – regulator intern, impus de conştiinţa morală individuală.

Dreptul are tendinţa de a stabili un principiu moral, de a fi un minimum etic, motiv pentru care valoarea juridică tinde către valoarea morală – scrie Petre Andrei. Aşa cum sublinia sociologul Ion Vlăduţ „Prin valoroasele sale contribuţii în domeniul ideilor de natură sociologico-juridică (...) se poate spune că Petre Andrei a impulsionat în mare măsură afirmarea sociologiei juridice româneşti ca ştiinţă autonomă, ca disciplină de sine stătătoare"[49].

3. Teoria şi cercetarea sociologico-juridică românească în cea de-a doua jumătate a secolului XX

Afirmarea sociologiei româneşti ca ştiinţă autentică s-a produs în primele decenii ale secolului XX şi este legată de numele savantului Dimitrie Gusti. Dezvoltarea şi maturizarea acestei ramuri a ştiinţei socio-umane au suportat din plin consecinţele mersului sinuos al istoriei României în veacul XX, dar drumul parcurs este încărcat de împliniri dintre cele mai valoroase atât în planul teoriei sociologice, cât şi în cel al cercetării concrete. Cercetarea sociologică pe teren a cunoscut cel mai mare avânt în perioada dintre cele două războaie mondiale, mai ales prin ampla mişcare de cercetare monografică iniţiată de Şcoala sociologică de la Bucureşti. „Orientarea teoretică şi metodologică a cercetărilor rurale a fost în principal realizată de Şcoala sociologică de la Bucureşti, organizată şi condusă de Dimitrie Gusti. Această şcoală (în sensul academic al termenului) a fost o puternică mişcare de cercetare şi acţiune socială. Ea a reunit specialişti valoroşi în toate domeniile ştiinţelor sociale; a fundat institute de cercetare, instituţii culturale şi muzee, a editat reviste şi enciclopedii. Prin vasta sa activitate, această mişcare ştiinţifică a devenit o veritabilă şcoală naturală de sociologie, care s-a bucurat de un mare prestigiu la nivel naţional şi internaţional"[50].

După încheierea celui de-al doilea război mondial a urmat un număr de ani în care sociologia a fost respinsă în ţara noastră de către structurile

---

[49] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 96.

[50] Ioan Mihăilescu, *Studiile de colectivităţi rurale din România* în *Satul românesc. Studii*, Bucureşti, Editura Academiei, 1985, pp. 13-14.

politico-administrative ale vremii. „În urma reformei comuniste asupra învăţământului românesc, din anul 1948 sociologia este înlăturată din învăţământ şi din cercetarea ştiinţifică, fiind considerată o ştiinţă «burgheză»[51]. Valoroşii specialişti formaţi, mai ales în perioada interbelică, s-au orientat către alte domenii. În anul 1966 este reluat în învăţământul universitar studiul sociologiei ca disciplină autonomă în cadrul facultăţii de filosofie. În perioada care a urmat a avut loc o diversificare a problematicii acestei discipline. S-a produs racordarea la tradiţiile sociologice româneşti şi începe să se creeze o reţea naţională de centre de cercetare. În investigaţiile de teren s-a trecut de la studiul unităţilor sociale la cel al proceselor sociale. S-a accentuat caracterul prospectiv al cercetărilor, s-a consolidat, în preocupările sociologilor, legătura dintre cercetarea ştiinţifică şi acţiunea umană prin manifestarea funcţiei critice a sociologiei"[52]. Acest fapt nu a fost tolerat de puterea totalitară cu care, treptat, sociologia a intrat în conflict, iar consecinţele nu au întârziat să apară. „După 1977 sociologia românească este redusă la limita minimă a supravieţuirii"[53].

Au existat însă preocupări constante care, deşi formal au suportat consecinţele orientărilor şi deciziilor regimului politic, în realitate au continuat flacăra ştiinţei sociologice aprinsă de înaintaşi în perioada clasică (interbelică).

O schimbare esenţială, în ceea ce priveşte rostul sociologiei şi al sociologului, s-a produs după anul 1989 ca urmare a înlăturării ultimului regim dictatorial din România. Teoria sociologică, precum şi cercetarea empirică au fost aşezate pe baze noi, iar sociologul şi-a dobândit libertatea deplină de a face ştiinţă în sensul deplin şi autentic al noţiunii. Ca urmare sociologul cercetător de teren are un rol nou în descifrarea şi înţelegerea „secretelor" vieţii sociale, precum şi în conceperea şi proiectarea mijloacelor transformării vieţii sociale. S-au diversificat temele de cercetare, obiectivele investigaţiei sociologice de teren, au sporit preocupările pentru perfecţionarea metodelor, tehnicilor, procedeelor şi instrumentelor utilizate în investigaţiile sociologice şi altele. Aceste schimbări esenţiale se reflectă în creşterea şi diversificarea posibilităţilor sociologului de a-şi manifesta rolul său activ în afirmarea unui nou mod de organizare

---

[51] Ioan Mihăilescu, *Sociologie generală. Concepte fundamentale şi studii de caz*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2000, pag. 20.

[52] Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, 2000, pag. 22.

[53] Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, 2000, pag. 21.

economică, socială, politică şi culturală a societăţii româneşti. Se realizează efectiv menirea sa de căutător al adevărului şi, în consecinţă, de posibil ofertant autorizat de soluţii realiste la marile probleme actuale şi viitoare ale României. În acelaşi timp se manifestă o creştere a contribuţiei sale la sporirea cunoştinţelor sociologice ale actorilor sociali care trebuie să se adapteze rapid vremurilor noi pe care le trăim. Necesitatea sporirii rolului şi calităţii culturii sociologice a indivizilor umani în noile condiţii, precum şi al rolului educativ al sociologului a fost admirabil sintetizată de profesorul Septimiu Chelcea, care consideră că „oamenii necultivaţi sociologic nu reuşesc să vadă legătura inseparabilă dintre viaţa individului şi istoria societăţii, nu înţeleg seismele sociale, evoluţia rapidă şi faptul că vechile norme şi valori nu îi mai pot orienta într-o lume a concurenţelor"[54].

M-am referit la această apreciere a profesorului Septimiu Chelcea deoarece cred că în nici o cercetare sociologică de teren nu trebuie ignorată relaţia dintre calitatea cunoştinţelor de sociologie ale actorilor sociali şi calitatea rezultatelor cercetării empirice. Sociologul întreabă, dar el îşi bazează întrebarea pe ceea ce ştie el personal despre fenomenul pe care îl cercetează. Analog, cel întrebat răspunde, dar răspunsul său este ancorat, nu doar, să zicem, în observaţii personale neprelucrate, ci şi în cunoştinţele de care dispune la acel moment. Subiectul uman care acceptă să răspundă la întrebarea sociologului evaluează şi apreciază în funcţie de „ce" şi „cât" înţelege despre fenomenul respectiv, iar înţelegerea sa este condiţionată de ceea ce ştie, adică de nivelul pregătirii sale teoretico-sociologice.

Consider că soarta sociologiei româneşti, implicit a sociologiei juridice, în cea de-a doua jumătate a secolului XX poate fi înţeleasă cu mai multă uşurinţă dacă avem în vedere specificul a trei etape pe care le-a parcurs însăşi istoria naţională a României. Începutul primei etape este marcat de instaurarea regimului totalitar imediat după încheierea celui de al doilea război mondial şi a durat până în 1966. Este etapa cea mai întunecată, în care sociologia a fost înlăturată din planurile de învăţământ mediu şi universitar, precum şi din institutele de cercetare. Sociologia „a fost scoasă în afara legii", etichetată negativ şi condamnată. Etapa a doua cuprinsă între 1966 şi 1989, a debutat promiţător ca urmare a timidului început de „liberalizare" a societăţii româneşti (liberalizare curmată însă

---

[54] Septimiu Chelcea, *Cunoaşterea Vieţii Sociale*, Editura Institutului Naţional de Informaţii, Bucureşti, 1995, pag. 14.

în anii 1971-1974), a climatului gândirii, cercetării şi creaţiei ştiinţifice româneşti. Sociologia a fost reintrodusă ca disciplină în învăţământul universitar, precum şi ca ramură de cercetare în instituţiile de specialitate. Cercetările teoretice şi investigaţiile empirice au demarat cu entuziasm. S-au reelaborat cursuri de sociologie juridică, iar în cadrul institutului de Ştiinţe juridice sau la Centrul de cercetări sociologice al Universităţii din Bucureşti s-au întreprins, s-au iniţiat şi desfăşurat studii de teren. Cadrele didactice ale secţiei „Sociologie" din cadrul facultăţilor de Filosofie s-au implicat cu adânc interes în reluarea tradiţiilor brusc întrerupte imediat după război. Studiile şi cercetările de sociologie juridică au fost reluate şi continuate prin activitatea unor intelectuali de mare valoare, ca de exemplu H.H. Stahl, Eugeniu Speranţia, Traian Herseni, Nicolae Popa, Romulus Vulcănescu şi alţii din vechea generaţie. Totuşi, sociologia şi ramurile ei autonome au fost subordonate în mare măsură comandamentelor politico-ideologice ale vremii, fapt ce a limitat libertatea de gândire şi de cercetare ştiinţifică.

Etapa a treia începe o dată cu victoria revoluţiei antitotalitare din decembrie 1989. Sociologia juridică românească a cunoscut o evoluţie rapidă fiind introdusă ca disciplină în învăţământul juridic universitar. S-au afirmat nume noi de teoreticieni şi cercetători angajaţi mai ales în elaborarea de lecţii, cursuri, manuale universitare: N. Popa, I. Mihăilescu, M. Eremia, – *Sociologie juridică*, 1997; Maria Voinea – *Sociologia Dreptului*, 1994; Maria Voinea, *Sociologia generală şi juridică*, 1997; Maria Voinea, *Sociologie juridică*, 2000; Dan Banciu, *Sociologie juridică*, 1995; Dan Banciu, *Control social şi sancţiuni sociale*, 1992 şi 1999; Ion Vlăduţ, *Introducere în sociologia juridică*, *Sociologie juridică*, mai multe ediţii 1994, 1996, 1998, 2000; Valerius M. Ciucă, *Lecţii de sociologia dreptului*, 1998; Sofia Popescu, *Sociologie juridică*, 1993 şi alţii.

Asistăm la un proces de căutări pentru investigaţii de teren prin care să se realizeze rolul şi funcţiile acestei ramuri autonome a sociologiei generale.

Bibliografie selectivă

1. Banciu, Dan, *Sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000
2. Ciucă, Valerius M., *Lecţii de sociologia dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998
3. Gusti, Dimitrie, *Opere*, Vol. I, II, III, IV, Editura Academiei RSR, Bucureşti, (1968-1970)
4. Gusti, Dimitrie, *Sociologie juridică. Culegere de texte*, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1997
5. Herseni, Traian, *Ce este sociologia*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981
6. Herseni, Traian, *Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982
7. Larionescu, Maria, *Sociologie românească: Dimitrie Gusti, Eugeniu Speranţia, C.D.Gherea*, Academia Română. Institutul de Sociologie, Bucureşti, 1995
8. Manolescu, Mircea I. *Teoria şi practica dreptului. Metodologie şi sociologie juridică*, Fundaţia Regele Mihai, Bucureşti, 1946
9. Popa, N., Mihăilescu, I., Eremia, M., *Sociologie juridică*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1997
10. Popa, Nicolae, *Prelegeri de sociologie juridică*, Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1983
11. Popescu, S., Gusti, Dimitrie, *Studii şi cercetări juridice*, nr. 1/1986
12. Speranţia, Eugeniu, *Curs de filosofia dreptului şi sociologie*, vol. I, *Lecţii de enciclopedie juridică cu o introducere retorică în filosofia dreptului*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1936
13. Speranţia, Eugeniu, *Une definition du Droit (Analyse philosophique)*, în *Analele Facultăţii de Drept din Cluj*, fascicola 11 (tomul I), 1939
14. Stahl, H.H., *Sociologia satului devălmaş românesc*, vol. I: *Organizarea economică şi juridică a trupurilor de moşie*, Fundaţia Regele Mihai, Bucureşti, 1946

15. Tanco, Teodor, *Sociologul Eugeniu Speranţia*, Editura Virtus Romana Rediviva, P.F.I., Cluj-Napoca, 1993
16. Vlăduţ, Ion, *Introducere în sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998
17. Vlăduţ, Ion, *Sociologie juridică*. Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000
18. Voinea, Maria şi Selagea, Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 2002
19. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL V
ORDINE SOCIALĂ ŞI ORDINE JURIDICĂ

Probleme (diviziuni)

1. Ordine socială şi norme sociale
2. Ordine juridică şi norme juridice
3. Norme şi sancţiuni
4. Dreptul şi controlul social

1. Ordine socială şi norme sociale

1.1 Normele şi valorile sociale

Existenţa şi funcţionarea oricărei societăţi umane presupune organizare proprie şi conducere proprie. În acest scop îşi creează structuri, forme şi instituţii specifice, îşi elaborează propriile norme (morale, juridice, politice, religioase etc.), stabileşte drepturi, obligaţii şi interdicţii pentru membrii săi, instituie anumite practici sociale prin care reglementează conduita membrilor săi. Societatea umană îşi creează propria ordine socială. Existenţa ordinii sociale implică şi existenţa dezordinii sau a dezorganizării sociale.

Ordinea socială funcţională presupune atât consensul indivizilor faţă de cerinţele sociale, cât şi restrângeri şi constrângeri ale drepturilor şi îndatoririlor membrilor unei societăţi pentru a preveni dezordinea sau dezorganizarea socială. Ea presupune, totodată, manifestarea unei conduite bazate pe reciprocitate şi predictibilitate, pe îndeplinirea corelativă a drepturilor şi obligaţiilor pe care şi le-au asumat indivizii. Existenţa şi funcţionarea ordinii sociale este condiţionată şi de existenţa unui sistem de valori proprii. Orice ordine socială are o dimensiune proprie.

Ordinea socială efectivă şi funcţională este asigurată prin activitatea de *conducere* şi *normare*. Conducerea este o activitate necesară care rezultă din diviziunea socială a muncii şi din creşterea complexităţii relaţiilor sociale. Activitatea de conducere orientează conduitele, acţiunile indivizilor pentru realizarea cerinţelor sale generale precum şi ale indivizilor. Conducerea se înfăptuieşte printr-o reţea de instituţii sociale (norme şi valori) care au rolul de a armoniza interesele şi acţiunilor actorilor sociali.

Ordinea socială reală cuprinde un ansamblu unitar de norme, reguli, uzanţe, cutume, obligaţii, interdicţii etc., pe baza cărora se reglează raporturile sociale dintre indivizi, grupuri şi organizaţii sociale. Numai în cadrul unei ordini sociale funcţionale pot fi asigurate drepturile şi libertăţile oamenilor, în primul rând cele fundamentale. Ordinea socială presupune echilibru social şi este condiţia afirmării normale, libere a omului în societate. De aceea fiecare societate umană este interesată să-şi apere ordinea şi echilibrul său, să-şi menţină propriile structuri şi instituţii şi să asigure buna funcţionare a acestora, precum şi armonizarea acţiunilor actorilor sociali.

În oricare societate umană există o multitudine de norme şi valori care se constituie în sisteme proprii sociale, juridice, politice, economice, morale, ştiinţifice, religioase etc. Această multitudine de norme şi valori îşi are izvorul în complexitatea şi varietatea relaţiilor sociale, dar depinde şi de modul în care voinţa exprimată în aceste reguli urmează a fi îndeplinită.

Unii teoreticieni consideră că factorul hotărîtor al ordinii sociale este cel coercitiv, deoarece ea nu există dacă cei ce deţin puterea nu o impun prin constrângere fizică sau prin constrângere simbolică şi morală. Alţii sunt de părere că temeiul ordinii sociale este dat de interesele participanţilor la viaţa socială; ca urmare ordinea socială este rezultatul unui contract încheiat în mod deliberat; ordinea socială este rezultatul consecinţelor neintenţionate ale acţiunilor actorilor sociali, bazate pe propriile interese. Există şi teoreticieni care susţin consensul ca temei al ordinii sociale. Indivizii acceptă anumite valori, norme prin consens şi aderă la ele în mod conştient şi îşi stabilesc scopuri comune. Altă explicaţie a ordinii sociale este dată de cei care consideră că aceasta este rezultatul inerţiei[1] şi îşi este suficientă sieşi.

Nu există ordine socială fără norme şi reguli sociale care să orienteze conduitele umane. Ordinea socială este asigurată în măsura în care activităţile atât de diverse pe care le desfăşoară membrii unei colectivităţi, ai unei comunităţi, sau ai societăţii, relaţiile dintre aceştia se înscriu în cerinţele, regulile, reglementările normative stabilite de societate şi acceptate şi recunoscute de către indivizi. Cu cât este mai diversificată sfera activităţilor umane şi a relaţiilor interumane, cu atât este mai mare varietatea şi complexitatea normelor şi regulilor sociale călăuzitoare.

---

[1] Dan Banciu, *Elemente de sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000, pag. 139-142.

Normele sociale conţin indicaţii cu caracter obligatoriu privitoare la conduita actorilor sociali (indivizi şi grupuri), fie că cer a se face sau interzic a se face un anumit lucru sau exercită presiuni într-un sens sau altul. Prin intermediul normelor sociale sunt reglementate relaţiile economice, politice, morale şi de altă natură dintre oameni în scopul asigurării desfăşurării normale a activităţilor umane. În sfera noţiunii de „normă socială" se cuprind categorii diferite de norme cum sunt cele politice, tehnice, obiceiuri, cutume, regulile morale, normele juridice. Atunci când sunt încălcate normele sociale este ameninţată ordinea socială şi echilibrul social, iar societatea, pentru a se proteja şi a-şi apăra ordinea socială dată, recurge la sancţionarea comportamentelor neconforme cerinţelor normativităţii acceptate.

Definind norma socială, în general, fără a face referire la specificul fiecărei varietăţi, categorii de norme, prof. Maria Voinea scrie: „Prin normă socială înţelegem modelul, regula, prescripţia care reglează comportamentul indivizilor, grupurilor, organizaţiilor, colectivităţilor sociale"[2]. Rezultă din această definiţie caracterul unitar dar specific al normelor sociale, precum şi faptul că realizarea echilibrului social cere existenţa unui minim corespunzător de norme comune acceptate şi însuşite de majoritatea indivizilor care trăiesc şi acţionează în societatea respectivă, în comunitatea respectivă.

Normele sociale ocrotesc valorile sociale şi prescriu moduri specifice prin care acele valori pot fi transformate în comandamente interioare ale conduitei individuale dezirabile.

1.2 Obiceiul şi cutuma

Există norme sociale care au apărut spontan şi altele care sunt elaborate de raţiunea umană, ca răspuns la înţelegerea cerinţelor vieţii sociale, diversităţii formelor de activitate umană şi diversităţii raporturilor sociale care se nasc între oameni în procesul activităţii şi al comunicării interumane.

Obiceiul este o normă socială care a apărut spontan şi s-a statornicit în timp ca urmare a unei îndelungate experienţe în reglementarea unor raporturi sociale interumane ca o consecinţă a stabilităţii şi responsabilităţii sociale (vezi Dimitrie Gusti, *Despre obicei*), în condiţiile stabilităţii sociale şi ale repetabilităţii sociale. Deşi a apărut spontan „obiceiul este expresia

[2] Maria Voinea, *op. cit.*, 2000, pag. 121.

unor relaţii sociale şi a unor situaţii de durată, contribuind la perpetuarea acestora, obstrucţionând modificarea lor şi crearea de reguli noi"[3].

Obiceiul poate constitui sursă de inspiraţie pentru jurişti, pentru legiuitor; poate fi izvor de drept deoarece este o regulă care normează conduita umană, regulă ce s-a stabilit şi statornicit în cadrul activităţii sociale comune a oamenilor printr-un uz îndelungat, cum observa prof. Nicolae Popa. Aceasta este latura sa pozitivă în raport cu apariţia Dreptului.

Obiceiul ca posibil izvor de Drept, are şi o latură negativă, legată de caracterul său conservator, determinat de faptul că s-a creat pe baza unor elemente sociale stabile, în condiţiile unei anumite stabilităţi şi repetabilităţi a societăţii umane şi în interiorul societăţii uamane.

Din punct de vedere sociologic, se face distincţie între obicei şi obişnuinţă. Obiceiul este o normă socială, o regulă care impune un model de conduită, iar obişnuinţa reprezintă o modalitate, nu o normă de conduită specifică unor situaţii concrete. Societatea acţionează asupra conduitelor umane prin obiceiuri, iar individul poate influenţa conduita umană prin obişnuinţa sa de a avea, a practica o modalitate de a fi, o modalitate de conduită concretă.

Între normele sociale apărute spontan este şi cutuma, care nu este un simplu obicei, ci un obicei juridic. Cutuma aparţine de „dreptul viu" al societăţii, de dreptul nescris, dar transmis posterităţii de la o generaţie la alta fără încetare.

1.3 Norme morale şi norme juridice

În categoria normelor sociale se înscriu şi normele morale. Acestea reprezintă „un ansamblu de norme de reglementare a comportamentului, fondate pe valorile: bine-rău; moral-imoral; cinste-necinste, corectitudine, sinceritate, responsabilitate, larg împărtăşite în cadrul unei colectivităţi, caracterizate printr-un grad ridicat de interiorizare şi impuse atât de propria conştiinţă, cât şi de presiunea atitudinilor celorlalţi"[4]. Unele norme morale se apropie prin specificul lor de caracterul coercitiv al normelor juridice sau se pot chiar suprapune cu acestea. Normele morale pot fi scrise sau nescrise, pe când normele juridice sunt consemnate în mod obligatoriu în înscrisuri şi documente oficiale. Normele morale nu pot fi

---

[3] *Idem*, pag. 122.

[4] *Dicţionar de sociologie*, 1993.

impuse cu forţa; pentru acceptarea lor se apelează de obicei la convingere. Normele juridice se impun prin forţa de constrângere socială.

Normele morale şi ordinea morală au un anumit rol în cadrul ordinii sociale, dar asigurarea stabilităţii şi funcţionalităţii ordinii sociale este în mod necesar condiţionată de norma juridică, de existenţa ordinii de drept în cadrul ordinii sociale care priveşte şi activităţi fără contingenţă cu ordinea de drept; ordinea socială nu se rezumă la guvernarea legii, dar o presupune.

2. Ordine juridică şi norme juridice

Existenţa ordinii sociale este o condiţie necesară pentru desfăşurarea normală a vieţii sociale a oamenilor. Ea constituie un cadru normat social în care se proiectează, realizează şi finalizează acţiunile actorilor sociali, pentru armonizarea acţiunilor umane în interiorul societăţii, pentru afirmarea şi creşterea gradului de cooperare interumană. Dar simpla existenţă a cadrului normativ al ordinii sociale (norme, reguli, îndatoriri, obligaţii, prescripţii, obiceiuri, cutume etc.) nu întruneşte şi condiţia suficientă pentru a asigura stabilitatea, funcţionalitatea, dezvoltarea societăţii, realizarea armoniei sociale, a echilibrului social din cel puţin următoarele două motive: a) oamenii sunt sau pot deveni suspicioşi privind respectarea propriilor drepturi şi acţiuni de către ceilalţi oameni membrii ai comunităţii sau în privinţa îndeplinirii obligaţiilor care revin celorlalţi indivizi, ori care şi le-au asumat în mod liber şi conştient; b) experienţa istorică a dovedit că în nici o societate umană nu există şi nu poate exista un consens absolut al membrilor săi privind exigenţele normale de conduită socialmente dezirabile, iar acest fapt generează intenţia de încălcare a normativităţii date, situaţie favorabilă manifestării unor comportamente deviant-delincvente, care vor afecta prin consecinţele lor însăşi ordinea socială, echilibrul social. Apare deci necesitatea creării unor mecanisme coercitive şi de constrângere care să impună respectarea normelor şi regulilor de conduită statuate social în formă scrisă, iar dacă se impune, să asigure şi respectarea normelor specifice „ordinii sociale spontane" a societăţii. Ordinea socială trebuie, în mod necesar, dublată de o ordine juridică proprie, numită şi ordine de drept sau ordine normativă.

În orice societate umană există mai multe specii de norme şi tipuri de ordine, dar care împreună alcătuiesc un sistem cu caracteristici specifice, determinat de specificul vieţii unui popor, a unei naţiuni. Există în fiecare societate modernă norme de comportament social şi o ordine socială;

norme economice şi o ordine economică; norme politice şi o ordine politică; norme morale şi o ordine morală; norme religioase şi o ordine religioasă; norme ştiinţifice şi o ordine ştiinţifică; norme juridice şi o ordine juridică etc. Aceste tipuri de norme şi ordini sociale funcţionează simultan, aflându-se într-un raport de complementaritate, nu de exclusivitate. Componenta care asigură funcţionalitatea unitară a acestui sistem de ordini sociale este tocmai *ordinea juridică* pe care şi-o creează şi o instituie orice societate umană.

Ordinea juridică a unei societăţi nu este doar una dintre componentele sistemului de ordini sociale, ci este axul acestui sistem şi, totodată, axul ordinii sociale deoarece normele juridice, deşi sunt norme sociale, au un specific aparte: normele juridice au caracter obligatoriu pentru fiecare componentă a sistemului de ordini sociale ca şi pentru întregul sistem de ordini sociale; prin intermediul lor societatea umană se organizează şi funcţionează ca întreg, ca sistem global unitar. Normele juridice au rolul de a călăuzi coercitiv, constrângător conduita umană, de a coordona, organiza şi raţionaliza unitar (dar nu de a uniformiza) acţiunile umane la scara sistemului social global.

„Norma juridică este celula de bază a dreptului, este sistemul juridic elementar, scrie prof. Nicolae Popa. Normele juridice conţin reguli de comportament, atribuie drepturi şi stabilesc obligaţii corelative, fixează praguri de comportament şi sancţiuni pentru cei care neglijează sau se comportă în dispreţul acestui comportament, dar nu numai atât. Normele juridice pot conţine principii generale de drept, definiţii (definiţia proprietăţii, a contractului, a contravenţiei, a infracţiunii etc.), explicarea unor termeni legali, descrierea capacităţii juridice etc. Normele juridice sunt legate, însă, de rolul regulilor de conduită. Sunt importanţi factori de organizare în forma specifică a ordinii sociale"[5]. În orice sistem social global există doar o singură ordine juridică şi numai una. Pe acelaşi teritoriu statal şi în acelaşi timp şi pentru aceleaşi persoane nu pot exista mai multe ordini juridice diferite.

Normele juridice sunt norme sociale. Ele nu se opun nici cetăţenilor nici societăţii care le-a generat. Ele nu afectează limitativ nici libertatea indivizilor, deoarece nu impun ceea ce trebuie să fie, ci se referă la ceea ce ar fi putut să fie, exprimând exigenţele societăţii faţă de comportarea

---

[5] Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului. Curs universitar*, Editura All Back, Bucureşti, 2000, pp. 138-139.

membrilor săi în anumite categorii de raporturi sociale, raporturi care pot fi simultan reglementate şi de alte categorii de norme (religioase, morale), dar care nu înlocuiesc şi nici nu pot suplini rolul normelor juridice. Normele juridice apără societatea şi pe membrii săi, împreună cu toate drepturile şi libertăţile lor fundamentale şi particulare.

Normele juridice şi realităţile sociale reglementate prin acest tip de norme sociale constituie elemente esenţiale pe care se clădeşte ordinea de drept, se apără ordinea socială, existenţa şi funcţionalitatea societăţii ca sistem social global.

3. Norme şi sancţiuni

3.1 Norme sociale şi norme juridice

În orice societate umană există un sistem al normelor şi ordinilor sociale corespunzătoare, aşa cum am prezentat anterior. Fiecare categorie de norme este în acelaşi timp normă socială, dar şi normă cu trăsături, rol şi finalităţi proprii, proiectate social şi realizabile în condiţii sociale concrete.

Fiecare categorie de norme reglementează categorii distincte de raporturi interumane, impun actorilor sociali comportamente, acţiuni, fapte dezirabile social.

Atunci când prin conduite indezirabile social are loc încălcarea normelor sociale este încălcată ordinea socială, este periclitat echilibrul social. Pentru a se proteja, pentru a-şi apăra ordinea socială şi a-şi asigura echilibrul social, comunitatea, societatea umană recurge la sancţiuni. Sunt sancţionate conduitele neconforme cerinţelor normativităţii sociale şi sunt recompensate conduitele constructive, dezirabile.

Normele sociale sunt cerinţe sociale exprimate în reguli referitoare la ceea ce este posibil şi datorat. Ele reglementează varietatea relaţiilor sociale, economice, politice, morale, asigurând desfăşurarea activităţilor în toate domeniile. Din perspectiva sociologiei juridice, normele pot fi grupate în două categorii: a) norme care nu au caracter juridic, numite norme non-juridice; b) norme şi legi juridice. În categoria normelor sociale non-juridice se cuprind obiceiul moral, moravurile, cutuma, tradiţia şi altele. Ansamblul normelor sociale non-juridice alcătuiesc ordinea socială concretă. Dar ordinea socială este ameninţată de posibile conduite neconforme exigenţelor conţinute în normele sociale. Nevoia apărării existenţei şi funcţionalităţii ordinii sociale a impus oamenilor crearea unui grup de norme deosebite – normele juridice, legale, ceea ce a dus la apariţia ordinii juridice.

În orice societate umană normele juridice au rolul de a proteja valorile şi relaţiile sociale, de a apăra structurile sociale, instituţiile existente, organizaţiile statale şi non-statale, drepturile sociale, civile, politice etc., ale membrilor acesteia. Normele juridice ca regulă generală şi obligatorie de conduită umană individuală sau de grup, sunt fixate prin lege sau prin uz. Normele juridice au o forţă de influenţare şi de constrângere mai puternică decât cea a normelor sociale non-juridice. Dacă este necesar, respectarea lor este impusă cu forţa prin intermediul instituţiilor special create în acest scop. Normele non-juridice, nu sunt impuse de o autoritate sau putere organizată, nu sunt însoţite de măsuri coercitive sau de constrângere forţată exercitată prin agenţi sociali specializaţi. În schimb, normele juridice sunt necesarmente obligatorii pentru toţi actorii sociali, indiferent de statusul şi rolul lor social. În mod obişnuit noţiunile de status şi rol social sunt asociate indivizilor. Cred însă că extinderea lor la cercetarea grupurilor sociale este şi necesară şi benefică. Încălcarea normelor juridice duce la întrebuinţarea forţei sau la ameninţarea cu forţa de către cei în măsură să o facă, pentru a restabili autoritatea normei juridice.

Normele sociale non-juridice sunt produsul creaţiei colective, anonime, spontane a societăţii, cel mai adesea sunt nescrise, se transmit pe cale orală şi prin practica socială din generaţie în generaţie. Normele social-juridice sunt întotdeauna cuprinse în legile scrise elaborate de către un forum, de către un organ specializat, organul legislativ, promulgate şi aplicate de către o autoritate publică legitimă. Normele juridice au caracter general şi impersonal, prescriu conduita generală şi particulară obligatorie pentru toţi actorii sociali care trăiesc şi acţionează pe teritoriul unui stat. Respectarea legilor României, de exemplu, este obligatorie pentru toate persoanele care nu au cetăţenia română, dar care activează în ţara noastră sau sunt doar turişti, atâta timp cât se află pe teritoriul în care se exercită autoritatea statului român. Acţiunea normelor juridice în timp şi spaţiu este stabilită precis de către legiuitor; acţiunea normelor sociale non-juridice în timp şi spaţiu nu este determinată cu precizie. Normele juridice acţionează la nivelul întregii societăţi şi sunt însoţite de sancţiuni organizate; normele sociale non-juridice nu au aceste atribute. Normele juridice au o structură logică unitară (ipoteza, dispoziţia, sancţiunea); normele sociale non-juridice, în mod obişnuit, nu au o asemenea structură. Norma juridică are un caracter tipic. „Ca model de conduită, norma de drept urmăreşte o reducere şi o egalizare a însuşirilor semnificative ale relaţiilor sociale şi izolarea, neconsiderarea diferenţelor individuale nesemnificative.

Formarea tipului (a modelelor) de conduită şi grija pentru acceptarea sau impunerea sa în practica relaţiilor sociale se realizează în vederea codificării acţiunii, a uniformizării sale, a modelării acesteia în raport cu un interes social legalmente protejat"[6], scrie prof. Nicolae Popa.

Orice normă juridică prescrie conduita generală şi tipică a indivizilor dintr-o societate dată, dar în acelaşi timp imaginează raporturi interindividuale, intersubiective.

Cercetate din punct de vedere sociologic, normele juridice apar ca elemente ale mediului social, reflectă un anume conţinut al mediului social, forţa lor de influenţă şi constrângere îşi are izvorul tot în mediul social care le-a impus. Ele nu au şi nu pot avea o existenţă pură, independentă de conduitele sociale pe care le prescriu, deoarece constituie prelungiri ale valorilor sociale dezirabile pe care le protejează prin prescrierea şi impunerea conduitei umane dezirabile faţă de aceste valori.

Normele juridice au valabilitate şi aplicabilitate în aproape toate sferele şi domeniile societăţii. Altfel nu şi-ar îndeplini rolul în apărarea ordinii de drept, în menţinerea echilibrului social.

Regulile sociale generale şi obligatorii de conduită umană sunt stabilite, concretizate prin legile juridice, care sunt expresia gândirii deliberate şi conştiente a specialiştilor, juriştilor, exprimate de organele speciale ale statului şi prin care se dă viaţă actului de voinţă al mojorităţii populaţiei care trăieşte pe teritoriul în care se exercită autoritatea statului, autoritatea legiuitorului. Legea juridică este expresia raţională a dreptului, pronunţarea solemnă a dreptului; ea exprimă ceea ce trebuie să fie valoarea unei legi. Legile juridice nu afectează libertatea de acţiune a omului, dar îi prescriu şi îl obligă coercitiv să adopte o conduită care să nu contravină cerinţelor normelor juridice în vigoare, o conduită dezirabilă social.

3.2 Sancţiuni sociale şi sancţiuni juridice

Sancţiunile sociale formează un sistem de modalităţi prin care comportamente diferite ale oamenilor sunt fie recompensate, răsplătite, fie pedepsite. Sunt recompensate, răsplătite conduitele pe care grupul social, comunitatea în care trăieşte şi acţionează un individ le consideră ca legitime şi dezirabile. Conduita dezirabilă este aceea care se conformează normativităţii sociale, indivizii acceptând, însuşindu-şi şi respectând normele şi valorile grupului. Conduitele contrare normelor sunt pedepsite.

---

[6] Nicolae Popa, *op. cit.*, 2002, pag. 142.

Răsplata sau pedeapsa, ca forme de manifestare ale sancţiunii, urmăresc realizarea conformităţii la normele grupului, ale comunităţii, ale societăţii statornicite în timp, apărute spontan sau elaborate raţional în scopul asigurării existenţei şi funcţionalităţii sale, al apărării valorilor fundamentale (limba, cultura, forma statală etc.) precum drepturile şi libertăţile persoanei. Conduita individului este supusă controlului a două instanţe: una interioară, autocontrolul şi una exterioară, societatea prin normele şi sancţiunile stabilite prin uz sau prin lege. În momentul în care controlul interiorizat – autocontrolul – nu mai funcţionează sau devine insuficient, individul nemaifăcând distincţia între ceea ce este permis şi ceea ce nu este permis, începe să acţioneze controlul exterior prin aplicarea sancţiunii. Sancţiunea reprezintă reacţia societăţii faţă de conduitele indezirabile. Sancţiunile sociale pot fi precise sau difuze, organizate sau neorganizate, dar ele totdeauna sunt expresia presiunii şi constrângerii sociale şi sunt întemeiate pe presiunea şi constrângerea exercitată de societate asupra indivizilor pentru a adopta conduitele dezirabile.

Sancţiunea difuză emană de la opinia socială spontană, neorganizată şi nu este aplicată de către un organ împuternicit anterior. Sancţiunea organizată emană totdeauna de la o opinie publică organizată şi se aplică celui sancţionat, de către un organ specializat, împuternicit în acest scop. Exemplul tipic de sancţiuni organizate sunt cele juridice.

Sancţiunile sociale pot fi pozitive sau negative. Sancţiunile pozitive exprimă aprobarea şi recompensarea din partea societăţii a conduitelor conforme normelor; sancţiunile negative exprimă dezaprobarea/respingerea din partea societăţii a conduitelor neconforme normativităţii. Sancţiunile pozitive pot fi formale (elogiul, mulţumirea din partea autorităţilor, distincţii şi premii, recompense materiale) sau neformale (aprobare din partea prietenilor, rudelor, vecinilor, a opiniei publice).

La rândul lor sancţiunile sociale negative se divid în *sancţiuni negative formale* (pedepsele din partea instituţiilor sau/şi organizaţiilor sociale autorizate social în acest scop) şi *sancţiuni negative neformale* (batjocura, satirizarea, dispreţul, marginalizarea conduitelor neconforme modelului social recunoscut de grupul, comunitatea respectivă).

Există în orice societate modernă diferite categorii de sancţiuni sociale în funcţie de valorile sociale care trebuie ocrotite prin norme împotriva deviant-delincvenţei cum sunt: sancţiunile juridice (punitive şi reparatorii); sancţiunile morale (mai ales reprobaţiuni, de exemplu dispreţul public); sancţiuni religioase (excomunicările, anatema, ispăşirea

greşelii prin rugăciuni, peniteţe, post etc.); sancţiuni satirice (sarcasmul, ironia); sancţiuni administrative, statutare etc.

Sancţiunile juridice au un specific aparte faţă de toate celelalte sancţiuni sociale: au un caracter obligatoriu, constrângător, coercitiv, sunt emanate de la organe specializate şi sunt puse în aplicare prin forţa coercitivă a statului, prin instituţii cu îndatoriri profesionale în acest domeniu. Sancţiunea juridică este o instituţie juridică complexă având o organizare sistemică, principii proprii care o guvernează şi finalităţi specifice. Cel mai adesea este considerată ca fiind consecinţa stabilirii unei răspunderi juridice a făptuitorului ca urmare a săvârşirii de către acesta a unei fapte ilicite determinate. „Sancţiunile coercitive, ca mijloace utilizate de drept pentru deplina infiltraţiune a dreptului în acţiunile noastre, sunt invenţii ale spiritului, selectate de spirit şi acomodate tot de spirit atât exigenţelor logice, cât şi exigenţelor realităţilor concrete“[7] – scria Eugeniu Speranţia.

Orice sancţiune juridică are caracter *punitiv (pedepsitor) aflictiv* (loveşte direct pe cel care o suferă), *legal, preventiv, educativ, şi reparatoriu* (refacere, recompense, satisfacţie, despăgubire acordată cuiva pentru o ofensă, pentru o pagubă, restabilirea valorilor încălcate, reîntregirea patrimoniilor afectate, compensări materiale şi morale).

Sancţiunea juridică îndeplineşte următoarele patru funcţii: de constrângere; de reeducare; de exemplaritate; de eliminare. Se consideră că în materie civilă şi administrativă sancţiunea juridică are doar trei funcţii: de sancţionare; reparatorie; educativ-preventivă. Scopul sancţiunii juridice este legat de prevenirea săvârşirii actelor ilicite, de protejarea ordinii sociale, apărarea ordinii de drept, a valorilor sociale fundamentale, a drepturilor şi libertăţilor omului.

Orice clasificare a sancţiunilor juridice presupune raportarea la criterii ştiinţifice. Astfel:

1. După natura lor sancţiunile juridice sunt: patrimoniale şi nepatrimoniale.
2. După gradul de determinare: sancţiuni determinate; sancţiuni relativ-determinate; sancţiuni alternative; sancţiuni cumulative.
3. După rolul îndeplinit: sancţiuni cu caracter reprimator; sancţiuni cu caracter reprobator.
4. După modul de reglementare: sancţiuni generale; sancţiuni speciale.

---

[7] Eugeniu Speranţia, *Principii fundamentale ale filosofiei juridice*, Cluj, 1936, pag. 214-215.

5. După efectele produse: sancţiuni cu efect precumpănitor moral; sancţiuni cu efect precumpănitor patrimonial.
6. După regimul juridic: sancţiuni netransmisibile; sancţiuni transmisibile.
7. După natura dreptului în care intervin: sancţiuni de drept penal; sancţiuni de drept civil; sancţiuni de drept administrativ; sancţiuni de drept financiar. Dintre sancţiunile de drept sancţiunile penale sunt cele mai constrângătoare, sunt cele mai coercitive şi sunt prevăzute expres în legea penală. Din această categorie fac parte pedepsele, măsurile educative şi sancţiunile penale. Măsurile educative şi de siguranţă nu sunt sancţiuni penale, ci sunt sancţiuni de drept penal.

Dreptul este un produs al societăţii. A apărut ca o necesitate obiectivă a societăţii, ca mijloc de protejare şi apărare de conduitele şi faptele periculoase ale unor indivizi care, prin încălcarea regulilor şi normelor sociale, pun în pericol funcţionalitatea societăţii şi chiar existenţa sa ca sistem organizat.

Protejând societatea, Dreptul protejează şi apără totodată pe toţi membrii săi. Rolul Dreptului se realizează prin funcţiile sale: funcţia de formalizare juridică a organizării social-politice; funcţia de conservare, apărare şi garantare a valorilor fundamentale ale societăţii; funcţia normativă.

4. Dreptul şi controlul social

În orice societate organizată statal Dreptul este şi instrument al controlului social. Desigur şi morala şi religia exercită o anumită influenţă asupra conduitelor individuale prin norme proprii. Aceste două mecanisme sunt purtătoare ale unui anumit grad de „neputinţă" în raport cu indivizii, deoarece atât prin normativitatea morală, cât şi prin cea religioasă doar se indică ce trebuie să facă individul, se prezintă o datorie sau un ansamblu de datorii, dar nu se impune o regulă ce trebuie respectată obligatoriu de către toţi membrii comunităţii, ai societăţii. Atunci când se impune o regulă socială este implicată şi ideea controlului privind respectarea acelei reguli, precum şi ideea asigurării respectării cerinţelor acesteia prin mijloace coercitive. Or, numai Dreptul are capacitatea de a *impune* reguli, de a controla şi a exercita constrângerea pentru respectarea lor.

Sociologul Ion Vlăduţ scria că „într-un sens general şi comun, controlul social desemnează procesul prin care o instanţă (persoană sau grup, instituţie, asociaţie, organizaţie sau societatea în întregul ei), cu ajutorul

unor mijloace materiale şi simbolice orientează, influenţează, modifică sau reglează comportamentul sau acţiunile indivizilor şi grupurilor sociale ce aparţin acelui sistem în vederea asigurării echilibrului dinamic al sistemului respectiv"[8].

Termenul de *control social* are o sferă mai largă decât cel de *control juridic*. Controlul social presupune mijloace şi mecanisme complexe social-culturale, nu numai juridice, prin intermediul cărora se impun individului atât interdicţii, cât şi constrângeri privitoare la necesitatea integrării conduitei în sistemul normelor şi valorilor sociale în vigoare. Prin aceleaşi mecanisme îi sunt permise individului acţiuni oricât de variate (respectându-se libertatea de iniţiativă şi acţiune a acestuia, libertatea în general a fiecărui membru al societăţii), dar prin care să nu se încalce normele sociale.

Controlul social este un factor principal de organizare şi ordonare a conduitelor umane individuale şi a raporturilor sociale (Dan Banciu, 1995, pag. 91). Prin controlul social se asigură stabilitatea, funcţionalitatea şi coeziunea organismului social ca sistem social global, reglarea şi orientarea comportamentului social, motivaţia asimilării normelor şi valorilor sociale de către indivizi precum şi respectarea acestora, armonizarea individului cu societatea prin integrarea sa în sistemul social-cultural-normativ dat. Totodată, controlul social are rolul de a descoperi conduitele individuale indezirabile şi de a le sancţiona, precum şi de a recompensa conduitele individuale conforme cerinţelor şi normelor.

Numeroşi autori consideră că între formele controlului social instituit de societăţile moderne se înscriu: *controlul social formal* sau *instituţionalizat; controlul realizat în cadrul grupului social, în cadrul relaţiilor reciproce dintre indivizi (control neinstituţionalizat); controlul pozitiv-stimulativ (recunoştinţă, elogii, laude, recompense etc.); controlul coercitiv bazat pe frica individului de sancţiune în cazul încălcării normativităţii sociale; controlul moral; controlul religios; controlul juridic; controlul compensator; controlul terapeutic (resocializare, tratament, terapie); controlul paternalist; controlul social propriu-zis.*

Există un sistem al agenţilor controlului social în fiecare societate şi care pot fi grupaţi în două categorii: a) categoria agenţilor instituţionalizaţi şi b) categoria agenţilor neinstituţionalizaţi.

---

[8] Ion Vlăduţ, *op. cit.*, 1998, pag. 153.

Din prima categorie fac parte: organisme şi organizaţii de stat (juridice, politice, administrative etc.); organisme şi organizaţii nonstatale (asociaţii, ligi); indivizi care deţin un statut oficial în grup, în societate (preşedinţi de ţări, şefi de guvern, liderii partidelor politice, primari, preoţi, medici etc.).

În categoria a doua (agenţi neinstituţionalizaţi) sunt incluse grupurile de presiune; grupurile de prietenie; grupurile de vecinătate; grupurile criminale etc.

Mijloacele controlului social pot fi la rândul lor, atât cele instituţionalizate cum sunt cele prevăzute în codurile juridice, în legi, în regulamente, acte şi documente cu caracter moral, religios, politic, ştiinţific, militar, sportiv şi neinstituţionalizate ca tradiţia, obiceiul, cutuma, uzanţa, convenţii, practici instituite la nivelul grupurilor, încurajări, laude, blamuri, etichetări negative, ironizări etc. (Ion Vlăduţ, 1998, pp. 159-161). *Această clasificare este în funcţie de calitatea oficială sau neoficială a subiectului emitent.*

Dacă ne raportăm la alt criteriu, *conţinutul mecanismelor de acţiune*, distingem mijloace psihosociale de control social (care fac apel la conformism din convingere) şi mijloace cu caracter constrângător (care îl obligă pe individ la conformism), numite şi mijloace material sociale.

Clasificate după natura lor, mijloacele controlului social pot fi: juridice, morale, politice, culturale, religioase, ştiinţifice, educaţionale, militare, economice etc.

Formele, agenţii şi mijloacele controlului social au particularităţi şi conţinuturi diferite de la o societate la alta, însă pot avea şi elemente comune. Dar în oricare societate umană modernă controlul social propriu-zis se realizează, în principiu, prin intermediul mijloacelor şi formelor juridice pe care comunitatea le-a pus la dispoziţia agenţilor specializaţi în acest scop, prin intermediul instituţiilor abilitate, pentru care aplicarea normelor juridice este o îndatorire profesională. Dreptul, ca totalitate a normelor juridice care reglementează relaţiile juridice dintr-un stat, reprezintă baza edificării ordinii sociale, a protejării şi asigurării funcţionalităţii acesteia, şi, în acelaşi timp, este instrumentul de control social cel mai avansat, mai structurat şi mai specializat folosit în orice societate pentru a orienta şi impune conduite individuale dezirabile şi a le sancţiona pe cele dovedite indezirabile în urma controlului specific.

Bibliografie selectivă

1. Banciu, Dan, *Control social şi sancţiuni sociale*, Editura Victor, Bucureşti, 1999
2. Banciu, Dan, *Elemente de sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000
3. Boudon, Raymond, (sub cond.) *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997
4. Craioveanu, Ion, *Finalităţile dreptului*, Editura Continent XXI, Bucureşti, 1995
5. Cristea, Rodica şi Cristea, Mircea, *Comentarii de texte filosofice*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995
6. Deleanu, I., *Drept constituţional şi instituţii politice*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 1996
7. Djuvara, Mircea, *Teoria generală a dreptului*, Editura All, Bucureşti, 1995
8. Drăganu, T. *Introducere în teoria şi practica statului de drept*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995/2
9. Muraru, I. *Drept constituţional şi instituţii politice*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 1996
10. Popa, Nicolae, *Teoria generală a dreptului*, Editura All Beck, Bucureşti, 2002
11. Rădulescu, Sorin M. *Homo sociologicus*, Casa de Editură Şansa-srl, Bucureşti, 1999
12. Speranţia, Eugeniu, *Lecţiuni de enciclopedie juridică* în *Antologie de filosofie românească*, vol. IV, Editura Minerva, Bucureşti, 1988
13. Voinea, Maria şi Selagea, Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii Titu Maiorescu, Bucureşti, 2002
14. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL VI
RESPONSABILITATEA SOCIALĂ ŞI RĂSPUNDEREA JURIDICĂ

Probleme (diviziuni)

1. Despre responsabilitatea socială
2. Despre răspunderea juridică
3. Responsabilitatea socială şi răspunderea juridică

1. Despre responsabilitatea socială

Omul este o fiinţă socială; trăieşte şi acţionează împreună cu semenii săi într-un mediu de relaţii, norme şi valori sociale, stabileşte legături multiple cu ceilalţi membri ai grupului, comunităţii căreia îi aparţine. Interferenţa acţiunilor iniţiate de persoane, grupuri sau colectivităţi poate fi accidentală, cauzată de o situaţie întâmplătoare, sau poate fi de durată şi intenţionată. Interacţiunea reciprocă dintre oameni dă naştere responsabilităţii sociale şi, în aceeaşi măsură, generează răspunderea fiecărui individ în raporturile pe care le stabileşte cu fiecare din ceilalţi indivizi şi răspunderea în faţa societăţii, pentru acţiunile şi faptele sale şi pentru consecinţele acestora.

Responsabilitatea, din punct de vedere sociologic, este o dimensiune a individului uman şi exprimă actul de angajare a acestuia în procesul interacţiunilor sociale din colectivitatea, comunitatea, grupul social în care trăieşte şi acţionează. Resorturile ei sunt de natură socială, dar şi individuală. Aceste resorturi trebuie căutate în existenţa individuală, în comportamentul individual. Responsabilitatea trebuie înţeleasă în legătură cu libertatea individului[1], cu un sistem normativ şi valoric în care individul acţionează, acţiunea socială fiind modalitatea nemijlocită de manifestare a responsabilităţii, iar libertatea este condiţia fundamentală a responsabilităţii. Responsabilitatea acţionează ca o povară, dar pe care omul trebuie să o ducă o viaţă întreagă cu sine deoarece ea apare intim corelată

---

[1] Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, Editura Actami, Bucureşti, 1998, pag. 123.

cu sistemul normativ dintr-o societate. Responsabilitatea unui subiect uman decurge din situaţia concretă în care este angajat. Există o formă de responsabilitate morală, una politică, alta juridică, religioasă, culturală etc. Responsabilitatea se manifestă ca o opţiune liberă pornită din interiorul fiinţei umane, din interiorul fiecărui individ, ca o asumare conştientă a faptelor, a consecinţelor acţiunilor sale concrete, concepute şi realizate, inclusiv pentru acele fapte ale sale care nu sunt reglementate prin norme ca obligaţii sau interdicţii.

Fapta săvârşită de individ într-un context normativ concret devine „fapt responsabil" exprimat printr-o judecată de responsabilitate.

Originile responsabilităţii trebuie căutate în sentimentul responsabilităţii, care s-a format în legătură cu instinctul de conservare al omului, cu scopul apărării vieţii şi bunurilor oamenilor. Formarea conştiinţei responsabilităţii a însoţit procesul cristalizării valorilor sociale într-un ansamblu de norme privind comportamentul oamenilor într-o comunitate, într-o societate. „Responsabilitatea are o delimitare precisă faţă de un sistem normativ şi valoric dat, fiind apreciată în funcţie de acţiuni umane concrete"[2] scrie prof. Maria Voinea.

Responsabilitatea reprezintă un fenomen social sau exprimă actul de angajare responsabilă a individului în procesul integrării sociale într-un sistem de norme şi de asumare a răspunderii faţă de rezultatele acţiunii sale. Responsabilitatea trebuie raportată atât la faptele şi acţiunile întreprinse din proprie iniţiativă şi în cunoştinţă de cauză, cât şi la acţiunile iniţiate de alţi membri ai colectivităţii sau de o colectivitate la care agentul întreprinzător aderă în mod conştient şi deliberat şi cu care se simte solidar şi acceptă necondiţionat şi deliberat efectele acestora.

Responsabilitatea se diferenţiază de răspundere şi de obligaţie. Răspunderea este un raport social impus individului şi presupune reacţia organizată, instituţionalizată pe care o determină, o declanşează săvârşirea unei fapte condamnabile social. Societatea, comunitatea în care trăiesc oamenii le impune statutul ei normativ. Prin săvârşirea unei fapte reprobabile, contravenţie, infracţiune, delict civil, individul încalcă normativitatea socială deoarece ca urmare a săvârşirii unei asemenea fapte un alt individ a suferit o vătămare fie în fiinţa sa fizică, fie în cea morală, fie în bunurile sale materiale sau spirituale.

---

[2] Maria Voinea, *op. cit.*, 2000, pag. 193.

Pot exista acte reprobabile care să afecteze ordinea de drept, interesele generale ale comunităţii sau ale societăţii ca întreg. Autorul unor astfel de fapte răspunde în faţa societăţii. Societatea le moderează normativ şi le sancţionează pe baza normelor proprii, inclusiv a normelor juridice.

Obligaţia este o atitudine angajată şi stabilită prin norme juridice, o datorie, o îndatorire, un angajament.

În cazul responsabilităţii, individul se simte responsabil şi pentru consecinţele faptelor care nu sunt impuse de norma juridică. Responsabilitatea presupune răspunderea, dar nu se reduce la răspundere. Răspunderea nu exclude responsabilitatea, dar nici nu o presupune cu necesitate.. „Responsabilitatea are o sferă mai largă de cuprindere decât noţiunea de răspundere, nereducându-se la aceasta din urmă, scrie prof. Maria Voinea. Responsabilitatea se manifestă ca o opţiune liberă, interioară a fiecărui individ, ca o asumare conştientă a unui scop, precum şi a acţiunii de obţinere a scopului"[3]. Câmpul de acţiune a responsabilităţii se situează dincolo de normele care prescriu un anume comportament. Ea se manifestă ca realizare a libertăţii interioare a individului, ca asumare conştientă şi liberă a scopurilor, ca interes şi preocupare pentru soarta comunităţii din care face parte individul. „Libertatea reprezintă fundamentul ontologic al responsabilităţii"[4].

Cu cât este mai mare gradul de libertate de acţiune şi iniţiativă într-o societate, cu atât mai profundă trebuie să fie responsabilitatea şi răspunderea individului deoarece libertatea, responsabilitatea şi răspunderea definesc şi asigură echilibrul comportamental al acestuia. Individul liber, având sentimentul responsabilităţii şi simţul răspunderii, se raportează la normele de drept, la normele şi valorile societăţii în mod activ şi conştient, înţelegându-le, acceptându-le şi integrându-le în fiinţa sa ca pe un model, ca pe un etalon normativ comportamental propriu, nu ca la ceva străin de sine şi care îl domină.

Concluzionând vom spune că responsabilitatea juridică reprezintă o formă majoră de integrare a individului în societatea în care trăieşte.

---

[3] *Idem.*

[4] Nicolae Popa, *op. cit.*, pag. 124.

Lectura nr. 13

Immanuel Kant

Conceptul de libertate este cheia pentru explicarea autonomiei voinţei

Voinţa este un fel de cauzalitate a unor fiinţe vii, întrucât sunt raţionale, şi libertatea ar fi acea proprietate a acestei cauzalităţi când ea poate acţiona independent de cauze străine care s-o determine; după cum necesitatea naturii este proprietatea cauzalităţii tuturor fiinţelor fără raţiune de a fi determinate prin influenţa unor cauze străine.

Explicarea pe care am dat-o libertăţii este negativă şi de aceea sterilă pentru a-i scruta esenţa; dar din ea derivă un concept pozitiv al libertăţii, care e cu atât mai bogat în conţinut şi mai fecund. Cum conceptul unei cauzalităţi include pe cel de legi, în virtutea cărora prin ceva pe care-l numim cauză trebuie să fie pus altceva, adică efectul, atunci libertatea, deşi nu este o libertate a voinţei, este supusă legilor naturale, totuşi din această cauză nu este lipsită de legi, ci trebuie să fie mai curând o cauzalitate după legi imuabile, dar de un gen diferit, căci astfel o voinţă liberă ar fi o absurditate. Necesitatea naturală era o eteronomie a cauzelor eficiente, căci orice efect era posibil numai potrivit legii că altceva ar determina cauza eficientă spre cauzalitate. Ce poate fi altceva libertatea voinţei decât autonomia, adică proprietatea voinţei de a-şi fi sie însăşi lege? Dar judecat: voinţa îşi este, în toate acţiunile noastre, sie însăşi lege, indică numai principiul de a nu acţiona conform altei maxime decât conform aceleia care se poate avea pe sine însăşi ca o lege universală. Dar aceasta este tocmai formula imperativului categoric şi principiul moralităţii: astfel o voinţă liberă şi o voinţă supusă legilor morale este unul şi acelaşi lucru.

Dacă deci libertatea voinţei este presupusă, dintr-o simplă analiză a conceptului va decurge moralitatea împreună cu principiul ei. Totuşi acest principiu este o judecată sintetică: o voinţă absolut bună este o voinţă a cărei maximă poate să se includă totdeauna pe sine însăşi considerată ca lege universală, căci prin analiza conceptului unei voinţe absolut bune nu poate fi găsită acea proprietate a maximei. Dar astfel de judecăţi sintetice nu sunt posibile decât dacă cele două concepte pe care le cuprind pot fi legate între ele cu ajutorul unui al treilea, în care se găsesc amândouă. Conceptul pozitiv al libertăţii produce pe un al treilea, care nu poate fi, ca la cauzele fizice, natura lumii sensibile (în al cărei concept se întâlnesc conceptele despre ceva ca o cauză în raport cu altceva ca efect).

Sursa: Immanuel Kant, *Critica raţiunii practice*, Editura IRI, Bucureşti, 1995, pag. 255.

Lectura nr. 14

Immanuel Kant

Libertatea trebuie să fie presupusă ca proprietate a voinţei tuturor fiinţelor raţionale

Nu este suficient să atribuim voinţei noastre, indiferent din ce cauză, libertate, dacă nu avem o raţiune suficientă s-o atribuim şi tuturor fiinţelor. Căci, cum moralitatea ne serveşte nouă ca lege numai întrucât suntem fiinţe raţionale, ea trebuie să fie valabilă şi pentru toate fiinţele raţionale, şi cum ea trebuie dedusă exclusiv din proprietatea libertăţii, atunci şi libertatea trebuie dovedită ca proprietate a voinţei tuturor fiinţelor raţionale, şi nu este suficient s-o demonstrăm cu ajutorul unor anumite pretinse experienţe făcute asupra naturii omeneşti (ceea ce e şi absolut imposibil şi poate fi demonstrat exclusiv apriori), ci noi trebuie s-o dovedim ca aparţinând în genere activităţii unor fiinţe raţionale şi înzestrate cu voinţă. Eu spun deci: orice fiinţă care nu poate acţiona altfel decât sub Ideea de libertate este, tocmai de aceea, din punct de vedere practic, într-adevăr liberă, adică pentru ea nu sunt valabile toate legile care sunt unite inseparabil cu libertatea, la fel ca şi când libertatea voinţei ei în sine ar fi explicată, în mod valabil, şi de către filosofia teoretică. Acum eu afirm că noi trebuie să acordăm oricărei fiinţe raţionale, înzestrate cu voinţă, în mod necesar şi Ideea de libertate, sub care numai să acţioneze. Căci într-o astfel de fiinţă gândim o raţiune care este practică, adică are cauzalitate cu privire la obiectele ei. Dar e imposibil să concepem o raţiune care, conştientă că este autoarea judecăţilor ei, ar primi o conducere din altă parte, căci atunci subiectul n-ar atribui determinarea judecăţii raţiunii lui, ci unui impuls. Ea trebuie să se considere pe sine însăşi ca autoare a principiilor ei, independent de influenţe străine, prin urmare ea însăşi, ca raţiune practică sau ca voinţă a unei fiinţe raţionale, trebuie să se considere liberă; adică voinţa ei nu poate fi o voinţă proprie decât sub Ideea de libertate şi trebuie deci atribuită, din punct de vedere practic, tuturor fiinţelor raţionale.

Sursa: Immanuel Kant, *Critica raţiunii practice*, Editura IRI, Bucureşti, 1995, pag. 256.

2. Despre răspunderea juridică

Rolul normativităţii juridice, al Dreptului este de a proteja şi apăra ordinea socială, ordinea de drept, funcţionalitatea şi autoreglarea întregului organism social, de reglare a raporturilor interumane la nivel macro şi microsocial. În acelaşi timp Dreptul este instrumentul cel mai eficient în asigurarea, protejarea şi promovarea valorilor fundamentale ale unei societăţi, a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi cetăţeanului. Normele juridice orientează şi determină comportamentul uman în sensul

conformării activităţii şi faptelor individului la cerinţele sociale. Normele juridice au caracter imperativ. Impunerea şi respectarea lor este asigurată, la nevoie, prin forţa coercitivă a statului.

Răspunderea juridică se naşte în legătură cu dispoziţia, caracterul imperativ al normei de drept. De aceea, din punct de vedere juridic sunt relevante doar acţiunile şi faptele umane care cad sub incidenţa normelor de drept. Răspunderea juridică apare în situaţia de incompatibilitate dintre acţiunile şi faptele umane împreună cu urmările acestora pe de o parte şi exigenţele cuprinse în normele juridice pe de altă parte; adică în cazul conduitelor care contravin cerinţelor normelor de drept, conduitele ilicite. *Numai conduitele ilicite atrag după ele răspunderea juridică.* Pentru înţelegerea valorii de principiu călăuzitor al acestei norme, care are în acelaşi timp atât caracter de normă morală cât şi juridică, se impune definirea şi explicarea termenului de *conduită ilicită.* Aceasta constă într-o acţiune sau inacţiune care contravine cerinţelor, prevederilor legale. Acţiunea sau inacţiunea respectivă trebuie să fie săvârşită de o persoană care are capacitatea de a răspunde de faptele sale şi de a-şi asuma consecinţele acestora.

Principial, orice încălcare a prevederilor legale atrage după sine răspunderea juridică. Există însă şi excepţii care au determinare în afara voinţei şi conştiinţei persoanei care a comis o faptă ilicită. Faptele ilicite, din punctul de vedere al normei juridice, comise de un alienat sau debil mintal nu pot fi condamnate, deoarece conduita respectivei persoane nu poate fi categorisită nici ilicită, nici licită, fiindcă ea nu este rezultatul unei deliberări conştiente a individului în cauză, debilul sau alienatul mintal nu au capacitatea de a-şi reprezenta consecinţele inacţiunii sau ale acţiunii sale contrare cerinţelor normelor juridice existente în societatea în care trăieşte.

Legiuitorul are întotdeauna în vedere: a) condiţiile în care norma trebuie şi poate să fie eficientă, să se realizeze; b) capacitatea normei de a modela conduitele umane; c) posibilitatea violării normei prin conduite neconforme exigenţelor acesteia.

Persoana care prin acţiunea sau inacţiunea sa, prin fapta sa încalcă prevederile legii trebuie să răspundă juridic, iar declanşarea răspunderii juridice precum şi stabilirea formei concrete de răspundere este totdeauna de competenţa unei instanţe cu această autoritate, abilitată în acest scop. „Răspunderea este totdeuna legală; nimeni nu-şi poate face dreptate singur, nimeni nu poate fi judecător în propria-i casă (...) răspunderea

juridică în această lumină este de ordin normativ"[5] precizează prof. Nicolae Popa. Răspunderea are drept scop apărarea, conservarea sistemului de relaţii sociale, a echilibrului social, protejarea indivizilor şi a societăţii. În acest sens trebuie înţeleasă precizarea juristului şi sociologului Mircea Djuvara: „Regula de drept există cu scopul de a ocroti voinţa fiecăruia din noi, în activitatea ei legitimă, în aşa fel încât fiecare din noi să putem să urmărim, prin concepţia pe care-o avem, idealurile morale care ne convin în cadrul idealului moral al societăţii respective"[6].

Răspunderea trebuie înţeleasă şi în legătură cu sancţiunea pe care o prevede legiuitorul în conţinutul normei juridice; răspunderea derivă din sancţiune, iar împreună apar ca fiind două faţete ale aceluiaşi mecanism social, deoarece sancţiunea presupune existenţa condiţiei-premisă de faptă antisocială pentru care autorul faptei este răspunzător în faţa legii. Răspunderea şi sancţiunea sunt modalităţi legale de reparare a ordinii încălcate, de apărare socială, de reîntregire a unui patrimoniu lezat, de restabilire a unor drepturi şi/sau libertăţi încălcate sau limitate abuziv. Sancţiunea juridică reprezintă punerea forţei organizate în stat în serviciul Dreptului, susţine Mircea Djuvara. Ea este justificată de însuşi faptul că dreptul prescrie, normează ceea ce trebuie să facem sau să nu facem. Răspunderea presupune asumarea obligaţiei de a suporta consecinţele propriei fapte ilicite, iar sancţiunea este expresia atitudinii societăţii, normată în plan juridic, de a se apăra, de a dezaproba asemenea acţiuni sau fapte, de a le incrimina. Temeiul obiectiv al răspunderii juridice este existenţa faptului ilicit prin care se încalcă ordinea de drept (orice fapt social ilicit este o încălcare a ordinii de drept), iar consecinţa existenţei faptului ilicit este aplicarea sancţiunii juridice cu scopul restabilirii ordinii de drept încălcate. Restabilirea ordinii de drept presupune manifestarea potenţială sau virtuală, a constrângerii de stat, deoarece răspunderea juridică pune totdeauna în relaţie pe autorul faptei cu statul ca instituţie prin care se asigură afirmarea Dreptului ca instrument al controlului social.

3. Responsabilitatea socială şi răspunderea juridică

Responsabilitatea socială şi răspunderea juridică sunt atât fenomene specific umane, cât şi, în acelaşi timp, atribute fundamentale ale naturii

---

[5] *Idem*, pag. 320.

[6] Mircea Djuvara, *Teoria generală a dreptului. Enciclopedie juridică. Drept raţional, izvoare şi drept pozitiv*, Editura All, Bucureşti, 1995, pag. 302-312.

umane. Ele au unele trăsături comune prin care se aseamănă, dar şi altele prin care se diferenţiază, datorită faptului că factorii lor determinanţi coincid doar parţial. Aceşti factori sunt atât obiectivi, cât şi de natură subiectivă. Dintre elementele (factorii) care condiţionează existenţa şi funcţionarea responsabilităţii şi răspunderii pe primul loc se situează *necesitatea convieţuirii indivizilor în aceeaşi societate*, ceea ce impune crearea de modalităţi comune de asigurare a existenţei oamenilor ca indivizi şi colectivitate. Acesta este de fapt, factorul generator al responsabilităţii şi răspunderii. Originea comună a responsabilităţii sociale şi a răspunderii, juridice trebuie căutată în necesităţile, trebuinţele, interesele, scopurile şi acţiunile individuale sau de grup corespunzătoare asigurării convieţuirii sociale. Interesele şi idealurile comune primesc atributul normativităţii, sunt transformate în *obligaţii* în funcţie de modul în care o societate le raportează la cerinţele sale concrete. Acţiunile individuale sau de grup pe care societatea le respinge sunt transformate în *interdicţii*. Există acţiuni care nefiind esenţiale pentru a asigura convieţuirea socială nu sunt normate juridic. Ele rămân la aprecierea liberă a indivizilor şi a grupurilor sociale ca posibilităţi de acţiune alternative conforme cu idealurile proprii. Acestea sunt *permisiunile* care în mod formal rămân în afara cadrului normativ al societăţii. Obligaţiile, interdicţiile şi permisiunile sunt generate de aceleaşi cerinţe obiective ale vieţii sociale, de dinamica specifică a acesteia, dar se diferenţiază între ele prin modul în care se raportează la subiectul acţiunii. Obligaţiile stabilesc ceea ce trebuie să facă individul, interdicţiile – ceea ce nu trebuie să facă, iar permisiunile lasă la libera opţiune a indivizilor şi grupurilor sociale de a face sau a nu face ceea ce este în conformitate cu propriile idealuri. Acţiunile libere sunt reglementate de către individul sau grupul respectiv pe baza propriilor interese, scopuri, valori, având totală libertate de manifestare. Pentru această categorie de acţiuni individul sau grupul nu poate fi făcut răspunzător, dar se poate considera responsabil. Modul diferit în care cerinţele sociale se raportează la subiectul acţiunii constituie temelia diferenţierii între responsabilitate şi răspundere. Aceasta din urmă (răspunderea) îşi are temeiul în cerinţele izvorâte din necesitatea conservării societăţii ca sistem funcţional. Aceste cerinţe sociale sunt transformate în norme sociale, în norme juridice a căror respectare este impusă, la nevoie prin constrângere.

Indivizii umani au opinii şi atitudini proprii şi faţă de normele şi reglementările instituite în mod oficial. Acestea pot fi de acceptare sau de respingere; pot fi de aderare la sistemul de norme sau doar la unele, ori

de neaderare. Individul este în acord cu normele atunci când interesele sale coincid cu cele ale societăţii şi se regăsesc în reglementările oficiale. Pe acest temei individul este în acelaşi timp şi răspunzător şi responsabil faţă de societate, răspunderea şi responsabilitatea fiind coincidente. Spunem că în această situaţie responsabilitatea reprezintă o autoangajare a acţiunii individului în acelaşi sens şi cu aceleaşi obiective la care îl angajează şi răspunderea. În situaţia în care individul consideră că normele (unele norme) sunt opuse intereselor sale şi deci nu aderă la ele, dar le respectă din obligaţie sau din teamă, el este răspunzător pentru faptele sale şi consecinţele acestora, dar nu este responsabil în raport cu idealurile şi obiectivele conţinute în normele respective, în schimb îşi asumă o altă responsabilitate. Individul este răspunzător faţă de stat, faţă de grupul socio-profesional căruia îi aparţine, faţă de partidul politic în care s-a înscris, ori faţă de organizaţiile nepolitice la care a aderat. Răspunderea este politică şi juridică. Responsabilitatea se exprimă prin atitudinea activă subordonată realizării scopurilor, intereselor şi obiectivelor colectivităţii în care trăieşte şi acţionează individul. Responsabilitatea este interpretată de individ ca o datorie pe care şi-a asumat-o singur, nu ca o obligaţie căreia i se supune în sensul normei juridice.

Răspunderea se raportează la orice individ, în timp ce responsabilitatea fiind legată de capacitatea internă de alegere nu este atribuită fiecărui individ. Răspunderea este o instituţie juridică, responsabilitatea este o instituţie socială. Răspunderea se raportează la un individ, în timp ce responsabilitatea este proprie indivizilor cu un anumit nivel cultural şi care au capacitatea de alegere conştientă şi liberă. Deşi sunt fenomene şi instituţii diferite responsabilitatea şi răspunderea se manifestă ca două dimensiuni simultane ale individului, care interacţionează în moduri diferite.

Neconcordanţa ca sens şi ca obiective dintre cele două concepte generează un conflict în subiectivitatea individului care se află în situaţia de a opta între două variante care se află în raport logic de excludere: sau alege acţiunile impuse pe calea normelor şi a răspunderii sau optează pentru acţiunile adoptate prin liberă alegere şi normate de propria-i responsabilitate. Concordanţa ca sens şi ca obiective dintre cele două noţiuni face ca răspunderea să devină un caz particular al responsabilităţii deoarece individul îşi autoreglementează comportamentul, reglementarea exterioară prin norme trecând pe plan secundar.

Responsabilitatea ca element reglator al comportamentului uman devine în acest caz şi un reazem pentru răspunderea juridică. Responsabilitatea dirijează permanent comportamentul uman. Răspunderea intervine

constrângător asupra comportamentului individului doar în următoarele situaţii: a) persoanei în cauză îi lipseşte responsabilitatea faţă de obiectivele stabilite de colectivitate; b) responsabilitatea, deşi există, este insuficientă pentru îndeplinirea obiectivelor societăţii; c) responsabilitatea este ineficientă fiind în divergenţă cu obiectivele normate de societate.

Atât responsabilitatea cât şi răspunderea sunt întemeiate pe necesitatea socială, dar se diferenţiază după modul cum se raportează la necesitate: *responsabilitatea este legată de necesitatea înţeleasă* şi în acest caz responsabilitatea nu are caracter constrângător asupra individului, ea acţionează ca o normă interioară pe care individul însuşi şi-a stabilit-o iar *răspunderea este legată de necesitatea neînţeleasă* de către actorul social, pe care acesta o resimte ca pe un fenomen exterior, impus şi acţionează constrângător asupra acestuia.

Constrângerea este un raport juridic. Conţinutul acestuia este structurat pe drepturile subiectului activ şi obligaţiile subiectului pasiv. Statul este un subiect activ. Lui îi revine *dreptul de a aplica sancţiunea* juridică, faţă de cel care a comis o faptă care trebuie sancţionată juridic, şi *dreptul de a pretinde executarea sancţiunii* date de o instanţă competentă şi *dreptul de a întrebuinţa forţa* dacă e cazul pentru a asigura executarea pedepsei. Corelativ cu aceste drepturi ale statului ca subiect activ, există obligaţiile care revin subiectului pasiv. Astfel, autorul faptei ilicite are obligaţia *de a accepta aplicarea sancţiunii* juridice definitive, obligaţia *de a executa* sancţiunea juridică definitivă şi obligaţia *de a accepta* supunerea faţă de forţa exercitată asupra lui de către subiectul activ al raportului juridic de constrângere. Subiectul activ al acestui raport juridic apelează la exercitarea forţei asupra persoanei sancţionate în două situaţii distincte: prima este situaţia în care individul sancţionat juridic refuză să execute de bună voie respectiva sancţiune, iar cea de-a doua situaţie în care statul apelează la forţă este legată de însuşi specificul acelei sancţiuni care presupune ca necesară exercitarea forţei pentru a asigura executarea acesteia. Rezultă că răspunderea nu este doar o simplă obligaţie ce revine individului pentru fapta sa, ci este un sistem complex de raporturi şi obligaţii conexe care în unitatea şi totalitatea lor formează conţinutul raportului juridic de constrângere. În acest mod se realizează acţiunea constrângătoare a necesităţii neînţelese asupra individului ca subiect al raportului juridic de constrângere. Fenomenul răspunderii se prezintă ca un raport impus, pe când responsabilitatea presupune alegerea liberă şi conştientă a acţiunilor, obiectivelor şi mijloacelor corespunzătoare pentru realizarea lor.

Prof. Maria Voinea[7] consideră că deosebirile dintre responsabilitate şi răspundere reies din aspectele: cele două fenomene se întemeiază pe factori externi diferiţi şi presupun din partea individului o serie de factori subiectivi diferiţi, răspunderea presupunând supunerea individului, iar responsabilitatea presupune cunoaştere, opţiune şi angajare liberă; se raportează la ritmuri sociale diferite; răspunderea este de natură preponderent normativă, iar responsabilitatea este de ordin valoric; răspunderea se manifestă mai ales ca prezenţă activă a societăţii, pe când responsabilitatea se manifestă mai ales ca prezenţă umană liberă, mijlocind voinţa şi opţiunea individului; răspunderea vizează îndeosebi conservarea sistemului social, iar responsabilitatea – optimizarea sitemului social; pentru realizarea răspunderii societatea apelează la un sistem de sancţiuni, la constrângere, în timp ce în cazul responsabilităţii societatea acţionează prin stimularea şi educarea individului.

Răspunderea este o instituţie juridică şi implică, în consecinţă, drepturi şi obligaţii corelative. Răspunderea este un complex de drepturi şi obligaţii conexe care, în conformitate cu legea, se nasc ca urmare a săvârşirii unei fapte ilicite şi care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat prin aplicarea sancţiunilor juridice[8]. Sensul frecvent al noţiunii de răspundere, indiferent de forma sub care se manifestă, este acela de obligaţie, de a suporta consecinţele nerespectării unor reguli de conduită, obligaţie ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli şi care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea fapte[9]. Răspunderea are însă o sferă mai largă decât sancţiunea ceea ce nu rezultă din această viziune, iar răspunderea trebuie văzută şi în legătură cu aspectele psihologice. „Sancţiunea nu vizează decât un aspect al răspunderii – reacţia societăţii. Asemenea reacţii în societăţile moderne nu pot fi doar negative, ci şi pozitive. În ambele sale ipostaze, dar mai ales în forma lor pozitivă, sancţiunile constituie un element puternic de control social"[10].

---

[7] Maria Voinea, *op. cit.*, 2000, pag. 194.

[8] Mircea N. Costin, *Răspunderea juridică în dreptul RSR*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, pag. 31-32.

[9] *Idem*, pag. 19.

[10] Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului. Curs universitar*, Editura All Beck, Bucureşti, 2002, pag. 282.

Trebuie să mai subliniem faptul că răspunderea juridică este un raport de constrângere conţinut în însăşi norma juridică, iar obiectul acestui raport este tocmai sancţiunea juridică.

Răspunderea juridică este una dintre formele răspunderii individului în faţa societăţii pentru faptele sale; răspunderea juridică apare ca o formă agravată de răspundere socială şi se concretizează în măsuri cu caracter punitiv a căror punere în executare revine instanţelor statale specializate. La rândul ei răspunderea juridică se manifestă ca răspundere juridică cu caracter politic, cum este răspunderea constituţională a parlamentului, răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea administrativă, răspunderea disciplinară, fiecăreia fiindu-i specifică propria condiţie de fond şi formă. Desigur, răspunderea juridică nu se poate declanşa decât dacă există următoarele condiţii cumulative: conduita ilicită; prejudiciul; legătura de cauzalitate dintre prejudiciu şi fapta ilicită; vinovăţia.

Prin termenul *condiţie ilicită* se înţelege o conduită umană, fie acţiunea, fie abţinerea de la acţiune prin care se nesocoteşte o prevedere legală, se încalcă o prescripţie cuprinsă într-o normă juridică. O conduită ilicită poate genera un raport juridic de constrângere şi poate declanşa, în funcţie de natura normei încălcate, răspunderea civilă, disciplinară, administrativă şi penală.

Prejudiciul este cea de-a doua condiţie necesară pentru atragerea răspunderii juridice. Prin termenul *prejudiciu* se desemnează consecinţa negativă, patrimonială sau morală suferită de o persoană ca urmare a conduitei ilicite a altei persoane; rezultatul produs în realitatea obiectivă prin săvârşirea faptei ilicite, rezultat prin care se vatămă sau se periclitează valorile sociale ocrotite prin norma juridică. Prejudiciul poate fi patrimonial sau nepatrimonial (daune morale). Legătura de cauzalitate dintre fapta ilicită şi prejudiciu trebuie înţeleasă în sensul legăturii dintre două evenimente, fapte, prin care *în anumite condiţii* apariţia uneia dintre ele atrage apariţia celeilalte. Este o relaţie de cauzalitate socială, influenţată de modul în care sunt definite prin lege fapte ca infracţiunea, contravenţiile sau sunt stabilite limitele raportului cauzal.

Vinovăţia este cea de-a patra şi ultima condiţie, dar acţionează cumulativ cu celelalte la declanşarea răspunderii juridice. Este de natură subiectivă şi reprezintă atitudinea psihică a autorului faptei ilicite atât faţă de fapta comisă, cât şi faţă de consecinţele ei. Vinovăţia este legată de... şi, în acelaşi timp, presupune recunoaşterea capacităţii oamenilor de a acţiona cu discernământ şi de a alege modalitatea de acţiune în raport cu

scopul urmărit în mod conştient. Vinovăţia presupune existenţa capacităţii de acţiune cu discernământ a persoanei care a comis fapta ilicită, existenţa unui scop urmărit în mod conştient şi alegerea conştientă, deliberată a modalităţilor de acţiune-inacţiune. Răspunderea juridică nu acţionează în cazul săvârşirii unui act ilicit, dar fără existenţa vinovăţiei. Între împrejurările care exclud răspunderea juridică se înscriu: alienaţia mintală; legitima apărare; starea de necesitate; cazul fortuit; constrângerea morală; minorul nu răspunde pe temeiul insuficientului discernământ (factor biologic-fiziologic) şi altele.

Pentru declanşarea răspunderii juridice este necesară existenţa şi acţiunea cumulativă a tuturor celor patru cauze precizate.

Bibliografie selectivă

1. Banciu, Dan, *Elemente de sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000
2. Barac, Livia, *Răspunderea şi sancţiunea juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1997
3. Bulai, Constantin, *Drept penal. Partea generală*, Editura All, Bucureşti, 1997
4. Clătici, Olivia, *Elemente de sociologie generală şi juridică*, Editura Societăţii Ateneul Român, Bucureşti, 2001
5. Costin, Mircea M., *Răspunderea juridică în dreptul RSR*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974
6. Djuvara, Mircea, *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia dreptului). Drept raţional, izvoare şi drept pozitiv*, Editura All, Bucureşti, 1995
7. Durkheim, Émile, *Regulile metodei sociologice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974
8. Florea, Mihai, *Responsabilitatea acţiunii sociale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1976
9. Iorgovan, Antonie, *Tratat de drept administrativ* vol. I, Editura Nemira, Bucureşti, 1996
10. Pătulea, V., Şerban, S., Marconescu, Gabriel I., *Răspundere şi responsabilitate socială şi juridică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988

11. Popa, Nicolae, *Responsabilitate socială şi răspundere juridică* în Revista Viitorul Social nr. 3/1979
12. Popa, Nicolae, *Teoria generală a dreptului. Curs universitar*, Editura All Back, Bucureşti, 2002
13. Vlăduţ, Ion, *Introducere în sociologia juridică*, ediţia a II-a, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998
14. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000
15. Voinea, Maria şi Selagea, Petru, *Sociologia generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 2002.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL VII
FENOMENELE JURIDICE

Probleme (diviziuni)

1. Specificul fenomenelor juridice
2. Clasificarea fenomenelor juridice

1. Specificul fenomenelor juridice

Societatea umană este un sistem dinamic şi deschis, în cadrul căreia se petrec în mod continuu o sumedenie de fapte şi fenomene sociale. Între majoritatea acestora există relaţii de natură cauzală de tip probabilistic, relaţii care se înlănţuie între ele şi generează o calitate nouă, ansambluri relativ stabile numite procese sociale.

În sfera faptelor şi fenomenelor sociale se cuprind ca o categorie aparte de manifestări, faptele şi fenomenele juridice.

Faptele şi fenomenele juridice sunt manifestări sociale relativ omogene şi se află în relaţie de interdependenţă cauzală şi structural-funcţională cu celelalte fapte şi fenomene sociale. Sunt determinate sau influenţate de o serie de factori sociali, care, la rândul lor, suportă influenţa, uneori determinantă, a fenomenelor juridice. De aceea, societatea în întregul său de sistem global poate fi considerată ca o structură relativ stabilă de fenomene sociale complexe, juridice şi nonjuridice, care se intercondiţionează în mod concret-istoric.

Fenomenele juridice fac parte din sfera problematicii de cercetare a sociologiei juridice.

Pentru înţelegerea corectă a noţiunii *fenomen juridic* se impune şi definirea, mai întâi, a noţiunilor de *act juridic* şi de *fapt juridic*, deoarece în ştiinţa pozitivă a dreptului noţiunea de *fapt juridic* are o semnificaţie foarte precisă şi total diferită de aceea a noţiunii *fenomenului juridic*.

Prin *fapt juridic* se înţelege un eveniment sau un fapt social sau natural a cărui acţiune directă sau indirectă, voluntară sau involuntară, întâmplătoare sau nu, are drept consecinţă naşterea, modificarea ori stingerea raporturilor juridice. Apariţia unei insule în mijlocul unui râu sau fluviu care este hotar natural între două ţări vecine dă naştere unor raporturi juridice între cele două state. Dispariţia acelei insule stinge raporturile juridice pe care le-a generat apariţia sa. Apariţia şi dispariţia insulei sunt

fenomene naturale, dar prin faptul că au dus la naşterea sau/şi la stingerea unor raporturi juridice, au devenit fapte juridice. Noţiunea *act juridic* are alt conţinut şi altă sferă de cuprindere în raport cu noţiunea *fapt juridic*. Conţinutul acestei noţiuni este dat de calitatea sa de a desemna manifestarea de voinţă într-un anume scop. Această manifestare de voinţă poate fi a unei persoane fizice sau juridice, ori a mai multor persoane fizice sau juridice.

Noţiunile *fapt juridic* şi *act juridic* fac parte din sfera noţiunii *fenomen juridic*, dar sunt utilizate în mod curent în ştiinţa pozitivă a dreptului. Pentru a nu crea neclarităţi, pentru a evita confuziile, în sociologia juridică se foloseşte termenul *fenomen juridic* care are un alt sens, o altă semnificaţie, un alt designat. Noţiunea *fenomen juridic* cuprinde în sfera sa pe lângă alte elemente componente şi noţiunile *fapt juridic* şi *act juridic* deoarece fiecare dintre cele două noţiuni se referă la forme concrete distincte în care se manifestă fenomenele juridice. Fenomenul juridic se prezintă ca o înlănţuire de cazuri suficient de numeroase pentru a declanşa un fenomen. Fenomenele juridice sunt, în acelaşi timp, şi de natură socială. Dacă le privim ca fenomene sociale avem deschisă calea gândirii pentru a stabili şi înţelege că ele sunt influenţate de o serie de factori sociali a căror acţiune corelată determină un anumit nivel şi o anumită tendinţă de evoluţie a acestora. „Toate fenomenele juridice pot fi privite ca fenomene sociale, pentru că, chiar un sentiment de drept pur solitar, implică latenţa societăţii, un drept robinsonian neputând fi conceput. Dimpotrivă, nu toate fenomenele sociale sunt fenomene juridice"[1], scria Jean Carbonier în lucrarea sa *Sociologie juridică*. Fenomenele juridice sunt fenomene sociale dar au caracter particular în raport cu toate celelalte fenomene sociale, nonjuridice (economice, politice, morale etc.). Ele se produc în împrejurări concrete produse de anumite persoane. „A vorbi de fenomene juridice, de relaţii juridice, fără a avea în vedere împrejurările şi actele concrete ale anumitor persoane este lipsit de sens"[2] sublinia juristul-sociolog Mircea Djuvara. Caracteristica principală prin care fenomenele juridice se deosebesc de toate celelalte fenomene sociale este juridicitatea. Noţiunea de *juridicitate* ne permite să apreciem că unele acte şi fapte umane, unele conduite vor fi categorisite de societate fie ca făcând parte

[1] Jean Carbonier, *op. cit.* 1978, pp. 174-175.

[2] Mircea Djuvara, *Drept şi sociologie* în *Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială*, 1936, pag. 790.

din sfera juridicului, fie din sfera nonjuridicului, deoarece, juridicitatea nu este legată dinainte de un domeniu particular al relaţiilor sociale; ea este o calitate extrinsecă ce se poate grefa pe o anumită relaţie socială (Jean Carbonier, 1978, pag. 187). Prin urmare, juridicitatea nu este legată de conţinutul fenomenului social. Ea este o calitate pe care societatea o atribuie fenomenului concret, conduitei particulare. Acelaşi fenomen produs în societăţi diferite sau în contexte istorice diferite ale aceleiaşi societăţi, poate uneori purta sau nu nota de juridicitate, poate fi inclus în diferite zone ale normativităţii sociale, cum sunt cea a moralei, a religiei, a dreptului, poate rămâne pentru reglementarea normativă doar în sfera uneia; poate fi scos din sfera normativităţii sociale sau inclus în aceasta dacă anterior nu constituia obiect al orientărilor şi prescripţiilor sociale constrângătoare, normate. În categoria fenomenelor juridice se includ toate fenomenele în care dreptul este sau poate fi cauză, efect ori ocazie, precum şi dreptul însuşi, regulile şi instituţiile (Jean Carbonier, 1978, pag. 15), toate fenomenele sociale care într-un context social-istoric concret au ca notă comună definitorie juridicitatea. Din această caracteristică nu rezultă că fenomenele juridice se „izolează" de ansamblul fenomenelor sociale; dimpotrivă ele se întrepătrund şi se autodetermină cu fenomenele sociale de natură politică, economică, morală, religioasă etc.

Lectura nr. 15

Valerius M. Ciucă

Dreptul ca fenomen juridic

Deosebit, vom aborda problema fenomenului juridic sub imperiul ideii că toate valorile şi adevărurile se află în mişcare, aşa încât orice sistem, oricât de stabil, chiar imuabil ar părea, conţine în sine şi sâmburele dialecticii interne.

Privind dreptul ca pe un fenomen juridic, trebuie să-l dezavuăm de eticheta simplistă pusă pe normativitate. Dreptul modern este mai amplu decât vectorul său – norma juridică. El cuprinde judecăţile particulare, comandamentele individuale, interese de scurtă perspectivă şi uneori, chiar contrainterese. Noi am mai afirmat-o şi reiterăm această concepţie. Dreptul este cel mai semnificativ monument cultural (noesic) al societăţii, concentrând propoziţiile filosofice esenţiale ce leagă, strâng (*lego, legere, legi, lex vitae, obligo, obligatio, juris vinculum etc.*) colectivitatea umană.

Deosebit, dreptul ca fenomen juridic se exprimă în infinite modalităţi. Nu există fenomene juridice similare (deşi, multe dintre ele asemănătoare sub raportul clasei, al condiţiilor sau al efectelor produse). Noi am asociat fenomenele juridice paradigmei pe care o denominăm „paradigma pantofilor scâlciaţi". Nu există doi

pantofi, din chiar aceeaşi marcă, scâlciaţi identic, chiar dacă sunt „guvernaţi" unitar, se găsesc sub aceeaşi *proprietas (dominium)*, parcurg aceleaşi căi *(methodos)*. Din această perspectivă, judecătorul trebuie să se dedice fiecărui caz judecat precum unei unicităţi irepetabile şi suficientă sieşi. Judecăţile sale, în fapt veritabile sacerdoţii, trebuie să fie unice în raport cu unicitatea cazurilor soluţionate (chiar dacă acestea din urmă sunt „simple", benigne şi clasificabile după multe criterii dogmatice sau sociologice). La fel legiuitorul în raport cu creaţiile normative. Dreptul nu este nici o ştiinţă şi nici o pură ideologie. Este o filosofie socială aplicată. Ca atare, norma de drept nu devine (precum propoziţiile ştiinţelor pozitive) „transistorică" sau „transsocială".

Sursa: Valerius M. Ciucă, *Lecţii de sociologia dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pag. 43.

Lectura nr. 16

Dan Banciu

Dreptul ca fenomen social

Societăţile contemporane se confruntă cu multiple probleme care vizează atât realizarea conformităţii, ordinii sociale normative, legalităţii şi legitimităţii organizaţiilor şi instituţiilor sociale şi statale, cât şi diversificarea mijloacelor de presiune şi control social, capabile să facă dezirabile şi predictibile acţiunile şi conduitele indivizilor în raport cu anumite valori şi norme. Aceste probleme au readus în discuţie rolul şi funcţiile sociale ale dreptului în societate, ca şi importanţa factorului normativ în viaţa socială, prin redefinirea şi reevaluarea raporturilor dintre reglarea socială şi cea normativă a comportamentelor indivizilor, precum şi a interferenţelor şi conexiunilor dintre structurile juridice şi contextul social în care ele apar, se dezvoltă şi acţionează.

Caracterizat ca o formă de presiune şi constrângere prin care sunt reglementate şi controlate acţiunile şi conduitele indivizilor, dreptul include un ansamblu de reguli sociale cu încărcătură *normativă* în conformitate cu anumite valori sociale (economice, politice, etice, religioase, culturale). Definind, evaluând tipurile de acţiune şi comportament dintr-o societate, dreptul şi normativitatea juridică au un caracter *imperativ*, stabilind *ceea ce trebuie* să facă indivizii angajaţi în anumite acţiuni sociale, prin recompensarea conduitelor dezirabile şi reprimarea celor indezirabile sau deviante.

Dreptul nu poate exista în afara societăţii *(ubi societas, ibi jus)*, după cum nici o societate nu poate funcţiona normal în absenţa dreptului *(ubi jus, ibi societas)*. În consecinţă, în orice societate există un *corpus*, mai mult sau mai puţin formalizat, articulat şi ierarhizat de norme, reguli, obligaţii şi practici sociale, care reglementează normativ acţiunile, relaţiile şi comportamentele individuale în societate. Pentru acest motiv, unii autori au fost tentaţi să considere că „ceea ce caracterizează

un grup de indivizi nu este nici religia, nici tehnicile sale, nimic altceva decât dreptul său". În timp ce J.Carbonier îl defineşte ca reprezentând acele „reguli de conduită şi comportament pe care societatea ne poate constrânge să le observăm printr-o presiune externă mai mult sau mai puţin intensă"[3]. Elementul comun al acestor definiţii constă în referirea, în egală măsură, atât la societatea în ansamblul său (reprezentată prin autoritatea publică legală şi legitimă care elaborează şi aplică normele), cât şi la grupurile sociale care „inspiră dreptul şi îl instituţionalizează" dar şi „reacţionează la drept în diferite forme"[4].

Conceperea dreptului ca fenomen social şi normativ conduce la concluzia că, în realitate, dreptul este mai cuprinzător decât sursele şi regulile sale, incluzând două tipuri de fenomene.

a) *fenomene de putere sau de autoritate*, aflate în sfera autorităţii publice legale şi legitime dintr-o societate, care include o gamă diversă de reguli şi norme, începând cu expresii, gesturi, îndemnuri (tacite sau manifeste) şi terminând cu ordine, decrete, hotărâri şi legi, decizii administrative şi jurisdicţionale emise de cei care guvernează;

b) *fenomene sub putere* sau *sub autoritate*, aflate în sfera celor care sunt guvernaţi, alcătuite din comportamentele, conduitele şi reacţiile indivizilor şi grupurilor sociale, incluzând atât acte, fapte şi comportamente de supunere, ascultare şi conformism faţă de lege, cât şi de nesupunere, transgresare, evaziune şi respingere (revoltă sau rebeliune) a normelor emise de către autoritatea publică[5].

Dreptul reprezintă cadrul normativ al vieţii sociale, care transpune într-un limbaj tehnic şi formalizat structurile şi formele vieţii sociale, fiind însă inspirat şi determinat de modelul etic, politic, religios şi cultural al societăţii. Acest model include un ansamblu de valori, norme, tradiţii, obiceiuri şi practici sociale care, experimentate şi îndătinate de grupurile sociale, dobândesc caracteristici obligatorii şi coercitive, fiind ulterior incluse (prin sistematizare şi codificare) în sistemul normativ al societăţii.

Sursa: Dan Banciu, *Elemente de sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000, pp. 17-19.

2. Clasificarea fenomenelor juridice

Înainte de o prezentare sistematizată a diferitelor categorii de fenomene juridice se impune o exemplificare cu rolul de a orienta gândirea

---

[3] Jean Carbonier, *Efectivitée et inefectivitée de la règle de droit* în *L'Année Sociologique*, 1957/1958, pag. 317.

[4] Madeleine Grawitz, *De l'utilisation en droit de notions sociologiques*, în *L'Année Sociologique*, 1966, pag. 435.

[5] Jean Carbonier, *Sociologie juridique*, Paris, Armand Colin, 1972, pp. 114-115.

cititorului student către marea diversitate a componentelor ce intră în sfera noţiunii de *fenomen juridic* şi către specificul acestora: normele juridice în ansamblul lor; o normă juridică; o sentinţă judecătorească; o şedinţă a Curţii Constituţionale; o şedinţă a CSAT; o ordonanţă a guvernului; încheierea unui contract; încheierea unei căsătorii; o şedinţă de guvern; o semnătură a unei persoane autorizate pusă pe un act oficial; un exemplar din Monitorul Oficial; trecerea unui pieton pe culoarea roşie a semaforului; acostarea unei persoane cu scopul de a fi atacată, jefuită, violată; furtul, indiferent de obiectul lui sau de locul săvârşirii; opiniile oamenilor privind înfierea unui minor etc.

Majoritatea cercetătorilor care se ocupă de clasificarea fenomenelor juridice au în vedere modelul prezentat de juristul şi profesorul de sociologie juridică de la Universitatea din Paris, Jean Carbonier. Acesta considera că există opt categorii de asemenea fenomene, care pot fi grupate în perechi:

1. fenomene juridice principale (primare) şi fenomene juridice secundare;
2. fenomene juridice de putere şi fenomene juridice de subputere;
3. fenomene juridice-instituţii şi fenomene juridice-caz;
4. fenomene juridice contencioase şi fenomene juridice necontencioase.

2.1 Fenomenele juridice primare şi secundare

2.1.1 Fenomenele juridice primare au cel puţin atributele:

a) maximă generalitate în raport cu toate celelalte fenomene juridice;
b) capacitatea de a da naştere altor fenomene juridice;
c) reprezintă cauza celorlalte fenomene juridice;
d) sunt fenomene de autoritate, de putere.

Fenomenele juridice primare sau principale reprezintă totalitatea actelor normative existente într-o societate la un moment dat: hotărârile judecătoreşti; activitatea de conducere a unor instituţii de stat; activitatea de conducere a unei forme particulare sau de stat; activitatea de control din diverse domenii şi sectoare ale activităţii sociale.

2.1.2 Despre fenomenele juridice secundare se poate spune că:

a) au un caracter particular, un grad de generalitate mai redus;
b) sunt fenomene derivate din fenomenele juridice primare;

c) se prezintă ca un efect al fenomenelor juridice primare;
d) au o sferă foarte largă de cuprindere.

Exemple de fenomene juridice secundare: aplicarea dispoziţiilor normative; obligarea la plata despăgubirilor, a daunelor interese, a cheltuielilor de judecată, a daunelor morale etc. printr-o sentinţă judecătorească de drept civil (fie cauze delictuale, fie cele contractuale); pronunţarea divorţului într-o hotărâre de divorţ; pronunţarea condamnării sau a achitării inculpatului; sancţionarea întemeiată a unui angajat al firmei; concedierea unui angajat al firmei; oprirea din trafic şi sancţionarea unui şofer culpabil în raport cu o normă de circulaţie auto etc.

2.2 Fenomenele juridice de putere şi subputere sunt astfel clasificate în funcţie de prezenţa sau absenţa componentei putere în fenomenele juridice.

2.2.1 Fenomenele juridice de putere se identifică mecanismului impersonal de la care emană (guvern, stat); de la ele iradiază fenomene juridice primare (dreptul subiectiv de proprietate, dreptul subiectiv de creanţă etc.). Exemple de fenomene juridice de putere (dominante): toate drepturile subiective (dreptul personal, dreptul de creanţă, dreptul de reabilitare).

2.2.2 Fenomenele juridice de subputere derivă din fenomenele juridice de putere. Ele sunt produsul unei educaţii juridice, produsul socializării. O altă caracteristică a lor este subiectivitatea exprimată prin comportamente, reacţii, stări de spirit specifice manifestate la nivelul guvernaţilor, a celor conduşi, guvernaţi. Exemplu: instaurarea stării excepţionale ca fenomen juridic de putere generează opinii şi reacţii comportamentale de pro, contra sau indiferenţă din partea guvernaţilor, ca fenomene de subputere. Exemple de fenomene juridice de subputere (dominate): reacţiile publice, stările de spirit induse *actorilor* sociali; conduitele individuale şi colective generate de fenomenele de putere ca: reacţii de aprobare, de respect, de obedienţă; manifestări de insubordonare, de refuz, de revoltă; reacţii psihico-sociale sau individuale de rezistenţă pasivă, mai puţin evidente de exemplu: conştiinţa juridică, imaginea dreptului, o anumită cunoaştere a dreptului, dreptul subiectiv.

2.3 Fenomene juridice-instituţii şi fenomene juridice-caz

2.3.1 Fenomenele juridice-instituţii sau fenomenele instituţionalizate „subsumează fenomenele juridice de acelaşi tip şi prezintă particularităţile relativ stabile pe baza cărora s-au format o serie de reguli generale. Prin

contrast, cazurile individuale ce se regăsesc în fenomenele juridice instituţionalizate se numesc speţe sau fenomene-caz" (M. Voinea, 1994). Exemple de fenomene juridice-instituţii sunt constituite de toate fenomenele juridice primare sau secundare repetabile aleatoriu fără a suferi modificări importante.

2.3.2 Fenomenele juridice-caz se manifestă fie ca fenomene individuale, fie sub forma grupului de fenomene juridice-caz care apar prin reunirea fenomenelor juridice-caz în grupuri care au caracteristici comune. Exemple de fenomene juridice-caz: fiecare căsătorie în parte; fiecare adopţie în parte etc., iar ca fenomene juridice-caz sub forma grupului de fenomene juridice-caz: căsătoriile încheiate într-un an de zile în România; căsătoriile încheiate într-un an de zile în mediul urban etc.

Distincţia dintre fenomenele juridice-instituţii şi fenomenele-juridice-caz are în vedere tipul realităţii juridice pe care o desemnează, care se poate prezenta fie sub forma unei mulţimi de fenomene juridice de acelaşi tip (fenomene-instituţie), fie sub forma unei situaţii individuale (fenomenele-caz) (I. Vlăduţ, 1998). Exemple de fenomene juridice-caz: manifestarea unică şi irepetabilă în micro-social a unei „situaţii de plin drept" fie că reprezintă un individual, fie unul colectiv: o adopţie particulară; represiunea penală specială realizabilă în fiecare speţă.

2.4 Fenomene juridice contencioase şi necontencioase

2.4.1 Fenomenele juridice contencioase implică un litigiu şi reclamă prezenţa unui judecător care să medieze între părţi. Se mai numesc şi fenomene „pe picior de război". Soluţionarea litigiilor se realizează prin procese civile sau penale, iar deciziile sunt exprimate printr-o hotărâre judecătorească în care este cuprinsă soluţia, sentinţa (M. Voinea, 1994).

2.4.2 Fenomenele juridice necontencioase mai sunt numite şi fenomene juridice „în stare de pace". Ele se derulează conform convenţiei părţilor, conform înţelegerii între părţi. Se mai cuprind în această categorie fenomenele litigioase soluţionate pe cale amiabilă între părţi sau prin negocieri între victime şi societăţile de asigurare. Fenomenul juridic necontencios poate deveni unul contencios în situaţia nerespectării clauzelor convenite de către părţi.

Lectura nr. 17

Dimitrie Gusti

Despre faptul juridic

Faptul juridic. Caracterul social al dreptului este şi mai evident, pentru că el nici nu poate fi definit fără *o sancţiune organizată* şi ajutată de *forţa publică*. Morala superioară, pornită, datorită educaţiei, chiar dinlăuntrul individului, ne-ar putea face să credem că este de natură individuală. Dreptul are însă întotdeauna un caracter *exterior* şi *constrângător*. E destul să călcăm o lege, ca să fim luaţi cu forţa, anchetaţi, judecaţi şi condamnaţi fără multă discuţie. Ceea ce morala încearcă să câştige prin *convingere*, dreptul impune cu *forţa*. Dar nu orice forţă dă unui fapt caracterul juridic, pentru că, dacă cineva mai puternic duce cu forţa pe unul mai slab şi-l închide într-o cameră, nu săvârşeşte un act juridic. Forţa trebuie să fie *publică*, organizată şi recunoscută de *societate*. Totuşi, nici aceasta nu formează dreptul. Forţa este ajutătoare a dreptului, îi asigură numai funcţionarea. Dreptul propriu-zis constă în *lege*, în regulile impuse de societate pentru normala ei funcţionare, ca şi morala. Încât definiţia completă a faptului juridic trebuie să cuprindă, după cum am arătat, toate aceste elemente. Adică, *dreptul cuprinde totalitatea regulilor de conduită impuse de societate şi sancţionate cu ajutorul forţei publice*. Deci, ca şi morala, dreptul este *social prin definiţie*. Social ca *origine*, pentru că nu poate izvorî decât din societate. O poruncă dată de individ, nu de societate prin lege, de pildă, de stăpân slugii, nu este un fenomen juridic. Chiar dacă porunca porneşte de la un funcţionar superior la subalternii săi, actul este de natură *administrativă*, nu juridică. Dreptul este apoi social ca gen de *funcţionare*, pentru că recurge la forţa publică, adică tot la societate. Este social, în sfârşit, ca *scop*, pentru că reglementează conduita membrilor dintr-o societate pentru buna funcţionare a ei. Caracterul social al dreptului reiese din evoluţia lui istorică. El s-a schimbat deodată cu societatea întreagă, nu are o evoluţie neatârnată. (...)

Sursa: Dimitrie Gusti, Sociologie juridică. Culegere de texte, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997.

Bibliografie selectivă

1. Banciu, Dan, *Sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2000, pp. 17-26
2. Carbonier, Jean, *Sociologie juridique*, Paris, P.U.F., 1978, pp. 158-177
3. Ciucă, M. Valerius, *Lecţii de sociologie a dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pp. 42-54

4. Gusti, Dimitrie, *Sociologie juridică. Culegere de texte*, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1997, pp. 31-36
5. Popa, Nicolae, *Teoria generală a dreptului*, Editura All Beck, Bucureşti, 2002
6. Popa, Vasile, Drăgan, Ion, Lăpădat, Lucian, *Psiho-sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1999, pp. 149-160
7. Vlăduţ, Ion, *Introducere în sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998, pp. 101-106
8. Voinea, Maria şi Selagea, Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii Titu Maiorescu, Bucureşti, 2002, pp. 49-54
9. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000, pp. 101-115

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL VIII
FENOMENE DE NONDREPT

Probleme (diviziuni)

1. Nondreptul sau absenţa Dreptului; definirea fenomenului
2. Nondreptul ca dat social
3. Nondreptul ca alegere individuală
4. Fenomene de nondrept în societatea românească de (în) tranziţie

1. Nondreptul sau absenţa dreptului; definirea fenomenului

Nondreptul ca fenomen social poate fi definit şi înţeles numai în raport cu Dreptul.

Dreptul este un produs al societăţii umane şi are rolul de a apăra existenţa şi funcţionarea societăţii, ordinea socială, de a proteja indivizii şi structurile sociale în care aceştia sunt integraţi, drepturile şi libertăţile membrilor societăţii, de a asigura îndeplinirea obligaţiilor sociale de către fiecare cetăţean.

Dreptul s-a modelat în timp, s-a adaptat specificului social care l-a generat, dar a fost şi este, în acelaşi timp, un instrument de modelare şi modernizare a însesi societăţii. Nu există un Drept universal. Fiecare stat, fiecare societate îşi are Dreptul său. În fiecare societate particulară există un Drept de stat şi un „Drept viu al societăţii", un Drept extrastatal. Asupra fiecăreia dintre acestea şi-a pus amprenta fenomenul numit aculturaţie juridică, prin care se înţelege procesul de interacţiune culturală în plan juridic.

Dreptul este un indicator al ansamblului realităţii sociale şi al procesului de evoluţie istorică a acesteia. Pe parcursul existenţei sale istorice fiecare societate umană şi-a creat şi îşi creează norme juridice corespunzătoare, originale, îşi instituie un mod propriu de a le folosi pentru a-şi asigura existenţa şi funcţionalitatea, pentru a-şi proteja propriile valori, proprii cetăţeni. Aplicarea corectă, eficientă şi la timp a Dreptului este de natură să preîntâmpine producerea unor disfuncţionalităţi, a unor perturbări sau discordanţe sociale, el poate preveni apariţia unor stări tensionale sau conflicte între indivizi, între indivizi şi grupurile sociale, între diferitele grupuri sociale etc. Aceasta deoarece fiecare faptă sau acţiune umană, la fel ca şi oricare fenomen social sau acţiune socială, comportă

aprecieri juridice specifice care, cunoscute şi respectate, orientează comportamentele şi acţiunile umane pe linia normalităţii.

Faptelor şi acţiunilor social-umane deosebite între ele li se aplică norme juridice diferite. Acestea sunt evaluate, apreciate, răsplătite sau sancţionate, pedepsite, cum este şi firesc, în raport de rezonanţa lor socială. Fiind supuse normării este necesară derularea lor conform normelor sociale, conform regulilor proprii unei colectivităţi şi, în primul rând, conform normelor, regulilor juridice.

În principiu, se poate aprecia că nu există activităţi umane care să nu poarte amprenta normativităţii juridice. Deşi juridicul este considerat ca fiind un domeniu distinct al societăţii globale, normativitatea juridică se regăseşte în aproape toate componentele şi sferele vieţii sociale. Ordinea socială este dublată de ordinea juridică proprie.

Prezenţa Dreptului în societate este o necesitate istorică. În oricare societate umană în decursul existenţei sale s-au manifestat însă şi se regăsesc şi situaţii de absenţă a Dreptului sau de retragere a Dreptului. Cazuri, situaţii, precum şi raporturi sociale fie au rămas nereglementate juridic, fie din motive tot sociale, acestora nu le poate fi aplicată normativitatea juridică. În raport cu acestea şi în legătură cu acestea vorbim de manifestarea fenomenelor de NONDREPT.

Atât Dreptul, cât şi nondreptul au existenţă istorică. Sociologul francez Jean Carbonier susţine teza conform căreia Dreptul a existat şi în societăţile primitive, dar cu anumite goluri. În aceste goluri lăsate de Drept au apărut şi s-au dezvoltat fenomenele de nondrept. Sociologul francez a emis ipoteza nondreptului.

Referindu-se la conţinutul fenomenului, prof. Maria Voinea apreciază că „nondreptul este un fenomen marcat de inexistenţa dreptului în domenii în care s-ar fi impus prezenţa sa. Deci nondreptul nu se confundă cu Dreptul îngust sau cu subdreptul, acesta din urmă înţeles ca produs al unor categorii sociale, sau al unor subculturi"[1].

În societăţile contemporane are loc un proces de juridicizare a unor domenii sau fenomene sociale ori acţiuni ale indivizilor umani care cu un timp în urmă nu erau reglementate juridic. Cu toate acestea există fenomene specifice contemporaneităţii care, în mod cert, sunt fenomene de nondrept.

---

[1] Maria Voinea, *op. cit.*, 2000, pag. 202.

Conform părerii lui Jean Carbonier, Dreptul şi nondreptul au coexistat şi coexistă. Se consideră, totuşi, că evoluţia raportului dintre cele două fenomene a avut loc de la fenomenele de nondrept la fenomenul de Drept, de la obiceiuri nejuridice formulate şi statornicite în fapt prin repetarea unor comportamente la obiceiuri juridice şi, în final, la norme şi reguli juridice, la legi. Acest fapt a fost determinat de însăşi evoluţia generală, istorică a fiecărei societăţi, de particularităţile specifice fiecărui stadiu de dezvoltare a acesteia. Dreptul este determinat social şi legat de dezvoltarea socială. El se identifică drept mijloc necesar evoluţiei şi dezvoltării sociale, precum şi cu rezultatul evoluţiei şi dezvoltării sociale. Subdezvoltarea pare a fi legată de nondrept sau cel puţin de o insuficientă dezvoltare a Dreptului.

În cercetarea ştiinţifică privind afirmarea şi evoluţia Dreptului şi pentru înţelegerea modului de a fi al acestuia în timpurile trecute, investigatorul realităţii sociale a Dreptului poate apela la documente şi scrieri cu caracter juridic, dar şi la foarte valoroase documente nonjuridice, de exemplu, documentele literare, istorice, politice, economice, religioase, documente iconografice, scrisori, jurnale, înscrisuri, biografii sociale etc. care, studiate cu atenţie, ne oferă date şi informaţii preţioase cu caracter juridic, inclusiv asupra fenomenelor de nondrept.

Fenomenul de nondrept nu trebuie confundat nici cu starea de anomie (de la cuvântul grecesc *a nomos* = fără lege). Termenul *anomie* a fost folosit de sociologul francez Émile Durkheim în legătură cu explicarea fenomenului criminalităţii şi îl înţelege în sensul de slăbire, într-o anumită perioadă, a rolului normelor în reglementarea conduitelor umane.

După cum aprecia Durkheim anomia apare ca urmare a tendinţelor crescânde ale omului spre satisfacerea unor idealuri de confort material şi de prestigiu social. Piedicile întâmpinate de indivizii umani în realizarea prin mijloace legale a acestor idealuri pot duce la încălcarea normelor juridice existente. Émile Durkheim era de părere că în anumite momente, perioade ale unei societăţi, vechile norme îşi pierd capacitatea de a reglementa conduitele indivizilor, iar normele noi care să fie adecvate noii situaţii încă nu au fost elaborate şi recunoscute. Ca urmare, apar unele acţiuni individuale sau de grup contrare legilor care, formal, sunt încă în vigoare. Prof. Maria Voinea consideră că „Anomia reprezintă o stare de dereglare socială şi normativă a unei colectivităţi aflate în criză. Suspendarea unor norme juridice şi morale, lipsa acţiunii şi eficienţei unor

legi duce la dezorientarea indivizilor, la lipsa oricărei orientări comportamentale, ceea ce poate determina o creştere a devianţei şi delincvenţei"[2].

Profesorul Ilie Bădescu în lucrarea sa intitulată *Istoria sociologiei* prezintă un număr de opt definiţii ale anomiei extrase din opera celui care a introdus termenul în sociologie, Émile Durkheim, definiţii pe care le prezint în continuare[3].

1. Anomia desemnează perturbarea ordinii colective provocată de mari oscilaţii bruşte, pozitive sau negative, ale manifestărilor unor grupuri sau societăţi întregi.
2. Anomia desemnează perturbarea ordinii colective exprimată prin diminuarea puterii morale ca putere moderatoare şi reglatoare a nevoilor, dorinţelor, pasiunilor şi sentimentelor prin dezorganizarea scării salariilor, a prestigiului şi respectului, prin dereglări ale cotei medii de bunăstare ori prin diminuarea fericirii medii, a sănătăţii publice şi a unei autorităţi capabile să impună o limită de care ascultă toţi, pe care toţi o consideră dreaptă şi la care toţi se supun spontan.
3. Anomia desemnează orice încetare temporară a acţiunii societăţii asupra indivizilor datorită fie unei crize dureroase (dezastre economice, deplasări sociale, cataclisme), fie unei transformări fericite dar prea bruşte (creşterea bruscă a puterii şi averii).
4. Anomia se manifestă ori de câte ori are loc o discontinuitate funcţională sau o dizarmonie de funcţii.
5. Anomia este intervalul în care regulile tradiţionale îşi pierd autoritatea şi nu au apărut încă reguli noi pentru disciplinarea aspectelor interioare şi exterioare ale omului şi grupurilor sociale.
6. Anomia desemnează acele scăderi de activităţi colective sub parametrii muncii medii, producând perturbări ale ordinii colective şi discontinuităţi funcţionale exprimate prin corupţie, emigrare, blocaje funcţionale, abandonul instituţiilor.
7. Anomia desemnează diminuarea sau prăbuşirea regulii de conduită care ordonă să realizăm în noi trăsăturile tipului colectiv, tip pe care îl modelează fiecare popor şi orice comunitate profesională.
8. Orice discontinuitate a ripostei la ofense produce anomie (pe intervalul în care riposta este suspendată.)

---

[2] *Idem*, pag. 207.

[3] Ilie Bădescu, *Istoria sociologiei*, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1994, pag. 291-292.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Anomia ridică numeroase probleme sociale. Rezolvarea acestora presupune accent pe constrângere şi pe consens.

Pentru sociologia juridică şi pentru profesioniştii în Drept este important de reţinut că anomia generează şi susţine tendinţe accentuate de devianţă şi de delincvenţă. Cel mai adesea normativitatea socială este încălcată de către acele grupuri de indivizi care nu-şi pot realiza scopurile, mai ales cele imediate, decât prin utilizarea unor mijloace ilicite. Formele grave ale devianţei, numite delincvenţă (crimele, prostituţia, consumul de droguri, alcoolismul, bolile psihice), inclusiv delincvenţa juvenilă, se manifestă mai ales prin conduitele persoanelor care aparţin săracilor şi grupurilor sociale neprivilegiate. Acestea sunt caracterizate de un nivel de şcolaritate şi educaţie scăzut, precum şi de posibilităţi financiare şi de altă natură reduse de a dobândi bunuri materiale şi/sau statusuri sociale înalte.

Nondreptul se deosebeşte, deci, de starea de anomie prin faptul că se referă nu la slăbirea rolului normelor, nu la încălcarea lor, ci la absenţa normelor juridice care să reglementeze conduitele individuale şi sociale ale oamenilor, la absenţa Dreptului într-un anumit sector sau într-un anumit număr de raporturi umane unde ar fi trebuit să fie prezent pentru a reglementa relaţiile sociale şi conduitele umane.

Sociologia juridică atenţionează că fenomenele de nondrept nu trebuie confundate nici cu Dreptul injust, nici cu antidreptul, nici cu fenomenele de subdrept care sunt, de fapt, produse ale subculturii unor anumite categorii sociale sau socio-profesionale. Nu tot ceea ce este de natură socială este şi de natură juridică. Există raporturi, şi nu puţine, care încă nu au fost supuse reglementării juridice sau situaţii în care Dreptul nu se poate aplica ori situaţii de împiedicare a aplicării lui. În toate societăţile umane există şi vidul de Drept, iar în acest vid se poate aşeza nondreptul, cum s-a văzut, care să coexiste, deci, cu Dreptul.

În privinţa atitudinii faţă de fenomenul de nondrept, în rândul cercetătorilor se afirmă două poziţii aflate la extreme. Una supralicitează, maximizează existenţa şi rolul fenomenului de nondrept, iar cealaltă care sublicitează, minimizează existenţa şi rolul nondreptului. Conform primei poziţii omul are posibilitatea să-şi organizeze relaţiile sociale fără să aibă nevoie de Drept, deoarece aproape toate raporturile indivizilor şi grupurilor sociale umane care sunt considerate de natură juridică se nasc, se derulează, evoluează şi se sfârşesc în şi prin bună înţelegere între oameni. În cadrul celeilalte poziţii se exprimă rezerva şi teama că prin acceptarea nondreptului ar fi posibil să se înţeleagă nu golul lăsat de Drept

şi ocupat de nondrept, deci nu absenţa Dreptului, ci o scădere păguboasă a presiunii juridice asupra comportamentelor umane individuale şi colective, o scădere a rolului juridicului în reglementarea relaţiilor sociale în ansamblul lor.

Dreptul coexistă cu alte sisteme de norme cum sunt cele morale, religioase, estetice, de cercetare ştiinţifică, de comportare civilizată în societate, manierele de a trăi etc. Dreptul coexistă cu reguli de conduită care nu aparţin Dreptului, cum este, de exemplu, regula morală care îl obligă pe seducător să se căsătorească cu victima. Este o regulă de nondrept? Obligativitatea ţinutei vestimentare elegante la anumite manifestări, reuniuni, spectacole nu este o regulă de nondrept?

Juristul şi sociologul francez Jean Carbonier consideră că nondreptul apare şi trebuie tratat atât ca un dat social, cât şi ca o alegere individuală.

2. Nondreptul ca dat social

Ca dat social nondreptul există fie ca spaţiu propriu nondreptului, spaţiu vid de Drept, fie ca intervale şi în intervale de discontinuitate a Dreptului.

Ca orice fenomen social şi nondreptul are anumite surse din care apare, anumite izvoare din care se naşte. Sociologul francez menţionat anterior consideră că acestea sunt:

2.1 autolimitarea Dreptului;

2.2 autoneutralizarea Dreptului;

2.3 rezistenţa faptului la Drept.

2.1 Autolimitarea Dreptului

În oricare societate umană se poate întâmpla ca Dreptul însuşi să se autolimiteze organizând ceea ce s-ar putea aprecia ca fiind instituţii de nondrept. Fenomenul de autolimitare a Dreptului poate îmbrăca trei forme în raport de situaţiile la care se referă sau în care se manifestă, şi anume: a) spaţii sau locuri în care Dreptul fie că nu există, fie este limitat în acţiunea sa; b) perioade de timp, uneori îndelungate, în care Dreptul fie nu există, fie este limitat în acţiunea sa; c) forma lacunară a regulii de Drept.

2.1.1 Spaţii sau locuri în care Dreptul fie nu există, fie este limitat în acţiunea sa

Asemenea spaţii sau locuri de nondrept pot fi ambasadele, bisericile, mănăstirile şi alte locuri de cult. Ambasadele, de exemplu, pot fi considerate spaţii, locuri de nondrept în situaţiile privitoare la Dreptul de azil

politic. Ele constituie locuri de refugiu inviolabil. Loc de nondrept poate fi considerat şi ţara în care statul respectiv a acordat drept de intrare şi stabilire pe teritoriul său unei persoane străine persecutate în ţara sa din motive politice. În acea ţară nu acţionează, nu au valoare practică normele juridice existente în ţara de unde se refugiază persoana în cauză. Instituţiile religioase pot fi considerate la rândul lor, locuri de nondrept deoarece în acestea este interzisă arestarea sau uciderea unei persoane fie că aceasta face parte din colectivitatea respectivă, fie că s-a refugiat într-o instituţie de cult. Casele, vilele etc. în care locuim, proprietate personală sau nu, pot fi spaţii, locuri de nondrept deoarece în interiorul acestora exercitarea presiunii juridice este mult mai scăzută în comparaţie cu exercitarea presiunii juridice în locurile publice. Desigur, în anumite situaţii justiţia, organele îndrituite de lege pot pătrunde în casele în care locuim fie prin efectuarea de vizite la domiciliu, fie prin acţiuni legale de percheziţie, dar cu respectarea principiului inviolabilităţii domiciliului.

În trecutul istoric al unei societăţi constituiau locuri de nondrept şi ascunzătorile din parcuri, din crânguri, din anumite zone geografice în care se adăposteau, se retrăgeau răufăcătorii sau alte categorii de persoane care încălcau normele juridice ale vremii (Iancu Jianu şi haiducii lui, Robin Hood, ascunzătorile piraţilor, ascunzătorile hoţilor etc.) În zilele noastre puţine păduri ori crânguri din lume mai pot fi considerate locuri de nondrept deoarece numărul precum şi densitatea, desimea acestora au scăzut în mod alarmant, iar organele judiciare pot pătrunde pentru a-i căuta, descoperi şi aresta legal pe răufăcători.

În schimb, în contemporaneitate au apărut noi spaţii în care se manifestă nondreptul. În anumite zone sau în unele cartiere legea nu mai poate intra sau are efect minim. În Franţa, de pildă, constituie un adevărat act de curaj a locui fie în anumite oraşe, fie în anumite cartiere din unele oraşe. Se consideră că este tot un act de curaj să acţionezi în asemenea locuri ca poliţist, poştaş, comerciant, învăţător, profesor, judecător, pompier, şofer de autobuz, vatman de tramvai sau mecanic de metrou. Există, de asemenea, numeroase zone în care acţionează nondreptul: cartiere sensibile în care nu rareori nu pot intra nici pompierii, nici ambulanţele, nici poliţiştii. Se poate afirma că în aceste spaţii, zone, locuri statul de drept a încetat să mai existe. În cadrul acestora acţionează numeroase bande răufăcătoare, alcătuite din huligani tineri şi foarte tineri, care reunesc cel mai adesea persoanele-rebuturi ale unui sistem de învăţământ care privilegiază tot ce nu este efort, disciplină, valoare culturală, morală, precum şi ale unui mod de

normativitate socială care refuză să-i pedepsească pe minori. Aceste bande au devenit stăpânii locurilor sau zonelor respective. În aceste locuri necontrolabile se manifestă în voie acte de delincvenţă inclusiv juvenilă, din cele mai dăunătoare pentru indivizi şi pentru societate, cum sunt: jocurile de noroc cu toate consecinţele negative ale acestora asupra comportamentului indivizilor şi grupurilor sociale; prostituţia; traficul de droguri şi consumul de droguri; furturile; brutalităţi de tot felul; spargerile; devastarea unităţilor comerciale care mai au curajul să reziste; cursele tot mai periculoase de stock-car cu maşini furate; atacarea salvărilor, poştaşilor, pompierilor, poliţiştilor care mai au curajul să intre în zona respectivă; omuciderea şi violul individual sau în grup, săvârşite nu rareori în chiar mijloacele de transport în comun; vandalismul; incendierea maşinilor particulare şi publice; răfuieli între bandele rivale soldate deseori cu morţi nevinovaţi; ciocniri între bande şi forţele de ordine; şcoli şi comisariate de poliţie vandalizate ori incendiate etc.

În aceste zone, locuri de nondrept societatea nu asigură, nici nu poate garanta drepturile şi libertăţile cetăţenilor, siguranţa acestora.

2.1.2 Perioade de timp, uneori îndelungate, în care Dreptul fie nu există, fie este limitat în acţiunea sa

Au existat în istoria fiecărei societăţi perioade de timp în care intensitatea afirmării Dreptului, spus altfel, presiunea juridică, a fost sub valoarea celei normale. Profesorii Emil Molcuţ şi Dan Oancea consideră ca un exemplu tipic pentru a ilustra această situaţie calendarul judiciar al Romei antice[4]. În acest calendar există zile în care se acceptă efectuarea actului de judecată, numite zile faste (*dies fasti*) şi zile în care actul de judecată era oprit, numite zile nefaste (*dies nefasti*). Zilele nefaste pentru judecată ar fi apărut ca o necesitate de pauză a Dreptului, susţine Jean Carbonier, deoarece oamenii nu se pot afla permanent în exerciţiul Dreptului. După aprecierile proferorilor Ion Aluaş, Ion Drăgan, Vladimir Hanga cu referire la ceea ce susţine P. F. Girard, aceste zile nefaste pentru exerciţiul Dreptului ar fi legate de faptul că regele care avea şi obligaţii de natură judiciară nu avea timp disponibil de a se ocupa de *legis actiones* şi de a fi prezent la judecată în oricare zi a săptămânii. În fapt, s-a verificat şi confirmat că vacanţele Dreptului sunt o necesitate a igienei sociale deoarece oamenii nu sunt în măsură să facă dreptatea, să aplice Dreptul fără întreruperi. Chiar şi în contemporaneitate se manifestă o scădere a

[4] Emil Molcuţ, Dan Oancea, *Drept Roman*, Bucureşti, 1997, pag. 47.

presiunii juridice în anumite intervale de timp. Zilele nefaste pentru aplicarea Dreptului sunt atât duminicile, cât şi zilele de sărbători legale, nopţile etc., perioade în care nu este autorizată nici aplicarea sentinţelor definitive privind executarea unor răufăcători notorii. Acestea sunt apreciate ca fiind intervale de nondrept. Asemenea zile sunt, în numeroase ţări ale Europei, inclusiv în România, şi ale altor continente, zilele de sâmbătă şi duminică, în care nu au loc procese judiciare. Tot în sfera noţiunii de nondrept, în sensul criteriului temporal, trebuie incluse şi nopţile deoarece în acest interval, în mod obişnuit (excepţie cazurile grave sau de flagrant), sunt interzise atât arestările cât şi percheziţiile la domiciliu.

Nu este lipsit de importanţă să menţionăm faptul că în Antichitate (la greci, romani şi alte popoare) au existat perioade de timp în care obiceiurile curente (strict reglementate altfel) erau inversate, răsturnate prin suspendarea regulilor de drept privind drepturile stăpânilor şi obligaţiile sclavilor în semn că înşişi stăpânii îşi serveau la masă propriii sclavi. Acest fapt, petrecut într-un anume interval de timp, fiind echivalent cu inserarea periodică a unui fenomen de nondrept în viaţa grupului sau comunităţii respective.

Se apreciază de către numeroşi cercetători că fenomenul numit „somnul justiţiei" este cea mai pură formă de nondrept. În perioada „somnului justiţiei" Dreptul îşi ia vacanţă[5] pentru un anumit număr de zile, tribunalele sunt închise, delictele, cu excepţia omorurilor, nu sunt urmărite.

Toate aceste situaţii pot fi apreciate ca fiind generatoare de şi, totodată, situaţii de nondrept.

2.1.3 Forma lacunară a regulii de Drept sau nondreptul intelectual

Pentru această situaţie sunt caracteristice acele manifestări ale nondreptului care nu sunt cuprinse în reglementările legale din cauza lacunelor pe care le conţin unele reguli de Drept sau o autolimitare a Dreptului în câmpul nondreptului „intelectual". Spus în viziune carbonieristă „acel regim juridic în care regula de drept prezentând lacune şi extinderea prin analogie fiind interzisă, anumite situaţii nu sunt, în mod conceptual, cuprinse de către drept"[6]. Continuând cu prezentarea concepţiei lui Jean Carbonier, Valerius M. Ciucă arată cum juristul şi sociologul francez sublinia că maxima *Tot ce nu este interzis este permis* poate

[5] U. R. Caillois, *L'homme et le sacré*, Paris, 1939, pag. 134.

[6] Valerius M. Ciucă, *Lecţii de sociologia dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pag. 229.

fi tradusă prin *Tot ce nu este în mod expres judiciat este non-drept* şi dreptul apare ca o excepţie iar non-dreptul ca principiu..."[7].

2.2 Autoneutralizarea Dreptului

Această sursă a nondreptului trebuie înţeleasă în legătură cu contradicţiile interne ale reglementărilor juridice, care duc la pierderea unei mari părţi din ceea ce este forţa de aplicare a Dreptului. Situaţia este determinată de propriile exigenţe ale Dreptului. Concludente pentru asemenea cazuri sunt situaţiile procesuale care includ proceduri îndelungate, greoaie şi rigide de probaţiune. Conform lui Jean Carbonier asemenea situaţii sunt legate, între altele, de: a) exigenţa dovezii care determină eliminarea din sfera Dreptului şi includerea în sfera nondreptului a faptelor sau acţiunilor umane, cu caracter juridic, dar care nu pot fi probate, precum şi b) de existenţa unei intervenţii umane în înfăptuirea Dreptului, care (intervenţie) exclude din sfera Dreptului şi lasă pe seama nondreptului tot ceea ce nu are valoarea juridică a intervenţiei respective („tot ceea ce ar valora mai puţin decât această intervenţie" – J. Carbonier). Dreptul se înfăptuieşte numai prin intervenţia omului care este subordonată legii interesului.

2.3 Rezistenţa faptului la Drept

Pentru o corectă înţelegere a ideii că rezistenţa faptului la Drept o constituie o situaţie ce ilustrează nondreptul să apelăm la un exemplu din domeniul criminalităţii.

Criminalitatea (fr. *criminalité*), ca totalitatea faptelor penale săvârşite într-o anumită perioadă de timp şi pe un anumit teritoriu, poate fi divizată şi prezentată teoretic în următorele categorii:

– criminalitatea reală;
– cifra neagră a criminalităţii;
– criminalitatea aparentă;
– criminalitatea legală sau judecată.

Pentru exemplificarea fenomenelor de nondrept este tipică situaţia exprimată de cifra neagră a criminalităţii (criminalitatea neagră). În sfera noţiunii acestui termen se cuprind totalitatea faptelor penale care au fost comise efectiv dar/şi care nu au ajuns la cunoştinţa organelor de justiţie penală. Aceste fapte violează Dreptul, dar devin fenomene de nondrept numai dacă se îndeplineşte şi condiţia ca organele de cercetare penală să

[7] *Idem.*

fi renunţat la a le mai căuta şi descoperi. Cu alte cuvinte pentru a ne afla în prezenţa fenomenului de nondrept nu este suficientă doar încălcarea cerinţelor unei (unor) norme juridice, ci trebuie ca Dreptul însuşi să fi renunţat la sesizarea şi urmărirea faptelor respective, iar renunţarea să aibă un caracter de generalitate.

Acest tip de fenomene de nondrept are numeroşi factori determinanţi dar cei mai importanţi pot fi acceptaţi ca fiind următorii: abilitatea infractorilor; teama de infractor sau de consecinţe de altă natură; pasivitatea victimelor în anumite situaţii în care de sesizarea făcută de victimă este condiţionată începerea urmăririi penale.

De asemenea, în sfera noţiunii *criminalitatea neagră* se considera cândva că trebuie inclusă şi infracţiunea săvârşită de către o persoană care după comiterea actului antisocial a părăsit statul şi, ca urmare, nu mai era posibilă urmărirea penală a acesteia în alt stat, neexistând înţelegeri sau acorduri internaţionale în acest sens.

Creşterea alarmantă a criminalităţii internaţionale în perioada care a urmat primului război mondial, a criminalităţii internaţionale prin proliferarea unor forme ale criminalităţii organizate pe teritoriul altor state (traficul internaţional de droguri, traficul de femei şi de copii, falsificarea de monedă, furturi şi tâlhării în mijloacele de transport internaţional etc.), terorismul internaţional au dus la realizarea unei solidarităţi din partea statelor în vederea limitării, prevenirii şi combaterii acestor fenomene. S-a înţeles că era absolut necesară instituirea unor mijloace juridice de cooperare internaţională în acest domeniu deoarece acţiunea separată a fiecărui stat nu era şi nici nu avea şanse de a fi eficientă. Bazele cooperării internaţionale în domeniul descoperirii, urmăririi şi pedepsirii celor vinovaţi de comiterea infracţiunilor cu caracter internaţional au fost puse la Viena, în anul 1923. Atunci, cu ocazia Primului Congres Internaţional al Organelor de Poliţie Criminală, a fost constituită Comisia Internaţională de Poliţie Criminală cu atribuţii concrete în acest domeniu.

Decelarea fenomenelor care aparţin nondreptului dintre actele de violare a Dreptului presupune înţelegerea şi acceptarea faptului că Dreptul însuşi a renunţat la sesizarea faptelor, fenomenelor respective, cu toate că prin producerea lor se încalcă normele imperative ale Dreptului.

3. Nondreptul ca alegere individuală

Fenomenele care aparţin nondreptului ca alegere individuală se diferenţiază de cele care aparţin Dreptului ca dat social prin rolul pe care îl are

voinţa individului uman „în câmpul germinativ al factorilor de non-drept. În acest câmp, colectivitatea, ca măsură a voinţei umane, este am putea spune, în deplină libertate"[8].

Individul uman prin voinţa sa are posibilitatea de a alege între Drept şi nondrept. Alegerile se pot manifesta fie ca opţiuni organice, fie ca opţiuni difuze. Opţiunea organică poate fi înţeleasă în sensul că individul uman aflat în faţa a două căi ce se deschid înaintea lui, prin proprie voinţă optează pentru una dintre cele două căi. Opţiunea difuză se exprimă ca fiind o preferinţă a individului prin voinţa sa pentru o soluţie de nondrept în interiorul unei situaţii de drept.

Un individ aflat în faţa unei situaţii de drept nu este obligat şi nici nu poate fi obligat să opteze numai pentru soluţii de drept. El este liber să aleagă o soluţie nonjuridică la respectiva situaţie fără ca aceasta să însemne că încalcă legea. Alegând prin propria sa voinţă o soluţie nonjuridică individul face ca Dreptul să se retragă în raport cu acea situaţie; el creează o situaţie de nondrept, creează nondrept.

Se impune sublinierea faptului că situaţiile de nondrept nu sunt situaţii de haos sau de neant, deoarece ele pot da naştere la obişnuinţe, obiceiuri, moravuri etc. şi prin intermediul lor fiind capabili să reglementeze conduitele umane.

3.1 Alegerile organice

Alegerile organice ale nondreptului apar atunci când oamenii refuză să se angajeze în situaţia de Drept şi aleg calea corelativă, cea a nondreptului, refuzul fiind considerat ca un act de voinţă individuală. Există două forme de concretizare ale alegerilor organice: situaţii de fapt şi situaţii de amiciţie, deosebindu-se între ele prin intensitatea voinţei manifestată de indivizi.

3.1.1 Situaţiile de fapt, după părerea lui Carbonier, sunt reflexe ale Dreptului, sau umbre ale Dreptului, când în faţa instituţiei juridice se ridică un fel de *shadow-institution*[9], căreia îi lipsesc efectele juridice, acţiunea în justiţie etc. Se pare că situaţiile de fapt au crescut numericeşte în ultimul timp, manifestarea unora fiind însoţită de acte de dezordine, cum ar fi: concubinajul, separaţia de fapt, filiaţia de fapt (naturală sau adulterină) etc. Unele fenomene de nondrept considerate ca alegeri organice concretizate în situaţii de fapt sunt cele în care situaţia de fapt a fost

[8] *Idem,* pag. 230.

[9] *Idem.*

iniţial o situaţie de drept, dar care a devenit situaţie de fapt din cauza unui obstacol juridic, apărând ca degenerescenţe ale Dreptului. Este cazul posesiunii de bună credinţă care a decăzut la calitatea de fapt ca urmare a lipsei titlului de proprietate. Altele sunt cele în care, prin voinţă proprie, indivizii s-au situat de la început în situaţia de fapt, ca în cazul concubinajului, al aducerii în familie a unui copil fără a încheia formele legale de adopţie, al separaţiei de fapt a soţilor etc.

Concubinajul este un mod de convieţuire care angajează dorinţele oamenilor, căutarea fericirii, sexualitatea etc. Mulţi înţeleg concubinajul ca pe o relaţie comodă deoarece fiecare dintre cei doi parteneri rămâne liber, neavând împreună cu celălalt decât comunitatea de viaţă. În principiu, conform legilor în vigoare la noi, concubinajul nu produce nici un efect juridic. Trebuie menţionat totuşi faptul că a trăi, a convieţui împreună este o realitate de fapt, iar faptul creează dreptul şi stabilitatea convieţuirii între cei doi parteneri, deşi sunt liberi fiecare, nu este totuşi de natură să nu producă unele consecinţe juridice. Aducerea în casă a unui copil fără a încheia formalităţile de adopţie este un fapt legat de necesitatea asigurării descendenţei şi este o consecinţă firească a relaţiilor sexuale dintre cei doi soţi. Cuplurile care nu pot avea copii recurg la adopţia de drept. În unele cazuri adopţia este numai de fapt. Se creează o situaţie de nondrept. Separaţia de fapt reprezintă o situaţie de nondrept creată în raport cu instituţia familiei prin faptul că unii soţi, care consideră că nu mai pot continua să convieţuiască împreună, nu optează pentru o acţiune legală, pentru divorţ spre a se separa, ci optează pentru separaţia de fapt, creează o situaţie de nondrept, când soluţia normală ar fi fost una conformă cu normalitatea juridică, cu Dreptul.

3.1.2 Situaţiile de amiciţie

Juristul şi sociologul francez Jean Carbonier era de părere că această formă de manifestare a nondreptului ar fi în măsură să exprime şi să reprezinte o alternativă la Drept. Ideea se regăseşte în antichitatea greacă, la Aristoteles care considera că principalii factori de armonie între oameni ar fi justiţia şi afecţiunea care pot funcţiona atât împreună cât şi separat. Viaţa în societatea umană este posibil să se organizeze, să se ordoneze perfect fără Drept datorită prieteniei reciproce dintre indivizi. Să observăm că în societatea contemporană Dreptul este principalul factor de organizare şi armonizare a vieţii sociale a indivizilor.

Între fenomenele de nondrept specifice situaţiilor de amiciţie sunt cuprinse: sfatul pe care un individ îl dă unui prieten; recomandările sau

dorinţele testamentare în raport cu dispoziţiile obligatorii. Prof. Maria Voinea este de părere că „în fiecare din exemplele sugerate (sfatul, recomandările...n.n.) se interferează acţiuni şi efecte ale acestora care eludează, într-un fel, norma juridică sau generează un nou tip de reguli, non-juridice"[10].

De la bun început sfatul dat unui individ se situează în sfera nondreptului. Sfatul nu atrage după sine nici o responsabilitate contractuală a celui care îl dă cuiva pentru că autorul sfatului nu doreşte nici să-şi ia un angajament juridic în raport cu obiectul sfatului şi nici să se supună Dreptului în situaţia respectivă, de natură penală sau de natură civilă.

Ca fenomen de nondrept propriu situaţiilor de amiciţie se disting în testamente dispoziţiile care au doar valoare de recomandare, de dorinţă sau de rugăminte pentru moştenitori. Acestea pot fi interpretate în sensul că autorul testamentului şi-a manifestat mai multă încredere în afecţiunea urmaşilor-moştenitori decât în Drept pentru îndeplinirea voinţei sale testamentare.

3.2 Alegerile difuze

Există sau pot apărea în viaţa indivizilor umani situaţii juridice care îşi pot pierde caracterul de obligativitate şi care să se transforme în situaţii facultative, prin faptul că fiecare persoană, prin proprie voinţă, va opta sau nu pentru o atitudine impusă dinainte printr-o normă juridică. Relevant în acest sens este un exemplu din dreptul familiei. O familie armonioasă în care îşi găseşte fericirea fiecare dintre cei doi parteneri se bazează, în primul rând, pe relaţia de afecţiune şi respect reciproc, nu pe normele juridice. Dar existenţa şi funcţionarea oricărei instituţii familiale nu exclude posibilitatea apariţiei conflictelor între soţi, însă maniera în care cei doi soţi rezolvă aceste conflicte are un rol esenţial. Capacitatea partenerilor de viaţă de a-şi rezolva ei înşişi eventualele conflicte în interesul şi spre satisfacţia amândurora este, cel mai adesea, elementul care asigură stabilitatea relaţiei conjugale şi păstrarea intimităţii familiei. În această exemplificare – scrie prof. Maria Voinea, referindu-se la Jean Carbonie — se acordă un rol „nondreptului în cadrul Dreptului", ori în familie Dreptul se practică în intermitenţă iar „indivizii nu practică continuu un drept îmbibat de nondrept, de moravuri şi de morală." Acestea nu pot înlocui rolul afecţiunii reciproce în asigurarea stabilităţii, funcţionării şi progresului instituţiilor dreptului familiei.

---

[10] Maria Voinea, *op. cit.*, 2000, pag. 204.

★ ★
★

Existenţa fenomenelor de nondrept, oricât de important ar fi rolul lor în reglementarea relaţiilor sociale, nu poate înlocui existenţa şi rolul Dreptului ca principal instrument de reglare socială, de control social. Există însă, sau pot exista, situaţii şi relaţii care, prin reciprocitate, prin voinţa părţilor pot decide menţinerea lor în sfera nondreptului. Autonomia de voinţă poate crea Drept, dar poate genera şi nondrept.

4. Fenomene de nondrept în societatea românească de (în) tranziţie

Înlăturarea regimului totalitar printr-o revoltă a mulţimilor unică în felul ei a creat vidul de putere, a lăsat goluri în normativitatea socială, unele fiind goluri de Drept[11], după expresia lui Sorin M. Rădulescu. Unele dintre aceste goluri legislative pot fi puse în legătură cauzală cu faptul că, în mare măsură, corpul de legi destinat reformei generale a societăţii româneşti era lipsit de coerenţă şi de unitate internă. Această situaţie se datora şi faptului că însăşi concepţia despre reformă era contradictorie, reflectând confruntarea dintre diversele forţe partidiste create sau reactivate în România după 22 Decembrie 1989. A avut loc o scădere alarmantă a autorităţii Dreptului în toate planurile vieţii sociale, o retragere a Dreptului în raport cu unele situaţii, fenomene sau chiar sectoare ale vieţii economice, administrative etc. Dacă în perioada totalitară asupra populaţiei s-au manifestat presiuni normative excesive, în primii ani ai tranziţiei, presiunile normative fireşti în oricare societate democratică, atât cât au existat, au fost slabe, contradictorii şi deseori fără eficienţă. Nu exista un cadru legislativ corespunzător aşteptărilor populaţiei, ceea ce a contribuit la afirmarea unei opoziţii îndelungate între stat şi societatea civilă, la sporirea neîncrederii în normativitatea de atunci, la nerespectarea acesteia. Se afirmase o situaţie favorabilă accentuării fenomenelor de nondrept, manifestarea unei stări de anomie în societatea românească.

În acest context a crescut alarmant criminalitatea, s-au format zone de nondrept sau cartiere de nondrept în care autoritatea statului nu se exercita. Aceste zone erau controlate de bande de huligani, de traficanţi de droguri, de traficanţi de carne vie etc. S-au înteţit, în acea perioadă, traficul cu materii prime vândute în străinătate (ex.: material lemnos brut dar şi

---

[11] Sorin M. Rădulescu, *Tranziţie în modernitate*, Bucureşti, 1997, pag. 339-340.

prelucrat), comerţul ilicit cu maşini, arme, droguri, punerea în circulaţie a monedei naţionale contrafăcute sau a valutei falsificate, afacerile cu ţigări, cu alcool, cu produse petroliere furate din conducte, afacerile cu nave închiriate ori vândute străinătăţii; înlocuirea respectării normelor de circulaţie cu încălcarea acestora de către toţi participanţii la traficul rutier; traficul ilicit de valută şi de stupefiante în locurile din apropierea caselor de schimb valutar, în discoteci, în licee, în complexe studenţeşti etc.; tipărirea şi difuzarea de materiale pornografice; amploarea concubinajului; sporirea numărului de despărţiri în fapt; vinderea copiilor de către familiile sărace; accentuarea fenomenelor de corupţie etc.

★ ★
★

În primii 2-3 ani de după 22 Decembrie 1989 am asistat la apariţia unei stări generale care poate fi caracterizată prin dezordine şi dezorganizare normativă, în interiorul căreia aproape totul era posibil. Nondreptul era la el acasă şi poate fi acceptat ca fiind preţul naţional pentru a scăpa de totalitarism şi de consecinţele acestuia în toate planurile vieţii sociale.

Desigur, în societatea românească aflată în tranziţie s-au realizat transformări esenţiale de exemplu: s-a instituit un spaţiu larg de manifestare plenară a drepturilor şi libertăţilor civice; s-a cucerit libertatea presei, libertatea de exprimare şi manifestare pe toate planurile; libertatea de organizare politică şi de opţiune sindicală; libertatea credinţei şi de opţiune religioasă etc. S-a întreprins un efort uriaş de schimbare a unor mentalităţi colective, a normelor conduitelor umane individuale şi colective.

O relizare deosebită după 1989 a fost organizarea unei structuri noi, democratice a vieţii politice şi administrative a ţării, a Parlamentului României, o nouă Constituţie bazată pe separaţia puterilor în stat, pe pluripartidism, pe respectarea rolului opoziţiei, pe asigurarea existenţei unor forme democratice de supraveghere de către societatea civilă a exercitării puterii etc.

Toate acestea reprezintă dovezi incontestabile ale instaurării regimului politic democratic în România, ale afirmării tot mai viguroase a Dreptului ca instrument de asigurare a stabilităţii şi progresului societăţii româneşti; ca instrument de reglare în raporturile interumane şi, în acelaşi timp, ca dovezi incontestabile ale reducerii fireşti a sferei de cuprindere şi de acţiune a nondreptului.

Bibliografie selectivă

1. Aluaş, Ion şi Drăgan, Ion, *Sociologia franceză contemporană. Teorie-Metodologie – Tehnici – Ramuri*, Editura Politică, Bucureşti, 1971
2. Bădescu, Ilie, *Istoria sociologiei*, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1999
3. Banciu, Dan, *Sociologie juridică*, Editura Hyperion, Bucureşti, 1995
4. Carbonier, Jean, *Sociologie juridique*, P.U.F. Paris, 1968, în Ion Aluaş şi Ion Drăgan, *Sociologia franceză contemporană*, Editura Politică, Bucureşti, 1971
5. Ciucă, Valerius M., *Lecţii de sociologia dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998
6. Molcuţ, Emil şi Oancea, Dan, *Drept Roman*, Bucureşti, 1997
7. Popa, N., *Teoria generală a dreptului*, Editura All Beck, Bucureşti, 2002
8. Rădulescu, Sorin M., *Procesul legislativ ca factor de anomie în perioada de tranziţie* în *Sociologie românească*, serie nouă, nr. 1/1993
9. Rădulescu, Sorin M., *Tradiţie şi modernitate*, Bucureşti, 1997
10. Voinea, Maria şi Selagea Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 2002
11. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IX
DEVIANŢA ŞI DELINCVENŢA*

Probleme (diviziuni)

1. Despre natura devianţei. Comportamentul deviant
2. Definirea devianţei. Explicarea devianţei
3. Delincvenţa. Comportamentul delincvent
4. Delincvenţa juvenilă

1. Despre natura devianţei. Comportamentul deviant

Problematica devianţei reprezintă o formă de convergenţă a intereselor mai multor categorii de specialişti: biologi, psihologi, psihiatri, sociologi, jurişti, pedagogi etc.Toţi sunt interesaţi atât în diagnosticarea, cercetarea şi explicarea fenomenului, cât şi în prevenirea comportamentului deviant.

Prof. Maria Voinea arată că „aria de cuprindere a devianţei este extrem de largă, incluzând acte sau conduite dintre cele mai diverse, de la o ţinută vestimentară excentrică, până la acte infracţionale"[1].

Devianţa se caracterizează printr-o cauzalitate complexă, însumând factori sociali, psihologici, sociologici, exprimând măsura în care procesele de socializare şi integrare funcţionează deficitar. Pe parcursul socializării şi al integrării intervin momente critice, deficienţe şi dereglări. Cu cât aceste disfuncţionalităţi se amplifică, cu atât creşte şi se amplifică devianţa, formele delincvente, infracţionale „de abatere sau încălcare a normelor şi regulilor sociale"[2].

Sociologul francez Maurice Cusson afirmă că „sociologii folosesc termenul pentru a desemna un ansamblu disparat de transgresări, de conduite dezaprobate şi de indivizi marginali"[3].

---

* Pentru cazuistică se studiază Maria Voinea, (...) 1997, pag. 140-176.

[1] Maria Voinea, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Holding Reporter, Bucureşti, 1997, pag. 134.

[2] *Idem*, pag. 134.

[3] Maurice Cusson, *Devianţa*, în *Trata de sociologie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, pag. 439.

În aria de cuprindere a devianţei, se cuprind, după părerea sociologului Maurice Cusson, şapte categorii de manifestări specifice:

1. infracţiunile şi delictele (omucidere, furt, infracţiuni ale gulerelor albe, hoţi profesionişti, bande de tineri delincvenţi);
2. sinuciderea;
3. consumul de droguri (marihuana, haşiş, opiacee, cocaină, alcool etc.);
4. transgresiunile sexuale (prostituţia, homosexualitatea, pornografia, adulterul, alte forme de sexualitate extraconjugală);
5. devianţele religioase (vrăjitorii, erezii, sectarism religios);
6. bolile mintale;
7. handicapurile fizice (surzenie, orbire, obezitate etc.).

Analizată de pe poziţia teoretică a sociologului „devianţa nu se confundă cu anormalitatea şi conduita psihopatologică.... Devianţa este foarte răspândită, practic orice individ, într-o perioadă a vieţii sale, încalcă anumite reguli, devenind deviant"[4].

Fenomenele, comportamentele, abaterile care intră în sfera noţiunii devianţă se manifestă gradual începând cu caracterul perfect voluntar până la manifestarea involuntară a comportamentului deviant. Dacă avem în vedere caracterul gradual (de la cel mai mult voluntar la cel mai puţin voluntar) al comportamentului indivizilor devianţi, aceştia (indivizii devianţi) pot fi grupaţi în patru categorii (Maurice Crusson – 1997):

1. Devianţii subculturali, numiţi nonconformişti de către Moreno sau minorităţi active de către Moscovici. Fac parte din această categorie indivizii care pun în discuţie legitimitatea normelor pe care le violează, promovează norme în acest sens: teroriştii, dizidenţii, membrii sectelor religioase. Aceşti indivizi îşi asumă devianţa şi îşi revendică legitimitatea. Acţiunile lor au un caracter perfect voluntar.
2. Transgresorii. Indivizii devianţi care fac parte din această categorie nu neagă cu adevărat legitimitatea normelor pe care le violează; nu acţionează contrar normelor şi regulilor din principiu, ci din interes, din oportunism sau din pasiune pentru acţiune „contra". Majoritatea acestor indivizi sunt simpli *transgresori*. Acţiunile lor au un caracter voluntar.
3. În cea de-a treia categorie intră indivizii cu tulburări de comportament. Fiind o zonă intermediară gradele „cel mai mult voluntar"

[4] Maria Voinea, *Sociologie juridică*, Editura Holding Reporter, Bucureşti, 1997.

şi „cel mai puţin voluntar", caracterul voluntar al acţiunii deviante nu este nici clar acceptat, dar nici exclus. Între indivizii cu tulburări de comportament „alcoolicii şi toxicomanii acţionează, cel puţin în primele faze ale evoluţiei lor, în mod voluntar, dar dacă se instalează dependenţa, ei încetează de a mai fi complet liberi" (Maurice Cusson – 1997). În cazul unor delincvenţe cu tulburări mintale ca nevroza, sociopatia, tulburările de caracter este dificil de separat cele două moduri de a acţiona.

4. Handicapaţii (surzi, orbi, cocoşaţi, paraplegici, debili, bolnavi mintali) constituie categoria care cuprinde devianţii ale căror tulburări rezultă dintr-o leziune organică. Acţiunile acestora intră în zona involuntarului.

O imagine scalată a acestor patru categorii este de natură să fixeze cu şi mai multă claritate înţelegerea caracterului gradual al manifestării fenomenului la diferiţi indivizi cu comportamente deviante.

3	Perfect voluntar	(devianţii subculturali): teroriştii, dizidenţii, membrii sectelor religioase etc.
2	Voluntar	transgresorii sexuali şi alte categorii de transgresori
1	Nici clar voluntar Nici exclus voluntar	(indivizii cu tulburări de comportament): acoolici, toxicomani, nevrotici etc.
0	Involuntar	(handicapaţii): surzi, orbi, cocoşaţi, paraplegici, debili şi bolnavi mintali etc.

În sfera de cercetare a sociologiei juridice intră cu precădere formele criminale ale devianţei cuprinse în sfera noţiunii delincvenţei, sinuciderile, toxicomaniile etc.

2. Definirea devianţei. Explicarea devianţei

Termenul devianţă are înţelesuri diferite, în funcţie de domeniul în care este utilizat. În sensul cel mai larg, devianţa înseamnă abaterea de la normal, abatere de la normele şi regulile care reglementează relaţiile sociale, viaţa în colectivităţile umane, deviere de la valorile pe care le cultivă şi le apără societatea în ansamblul său ori grupurile umane particulare.

Din punct de vedere sociologic, prin devianţă se înţelege orice act, conduită sau manifestare care violează normele scrise sau nescrise ale societăţii sau ale unui grup social particular. (*Dicţionar de sociologie*, Bucureşti, 1993). În *Dicţionarul de psihologie socială* – 1980, devianţa este definită ca fiind o „formă de comportament caracterizat printr-o distanţare semnificativă de la normele sociale stabilite pentru statutul social respectiv" „tip de conduită care se abate de la regulile admise de societate" (*Dicţionar de neologisme*, 1978).

Sociologul francez Maurice Cusson defineşte fenomenul devianţei astfel: „Devianţa este ansamblul conduitelor şi stărilor pe care membrii unui grup le judecă neconforme cu aşteptările, normele sau valorile lor şi care, în consecinţă, riscă să trezească din partea lor reprobare şi sancţiuni"[5]. Din această definiţie, precum şi din celelalte pe care le-am menţionat rezultă că în categoria fenomenelor deviante, privite din punctul de vedere al sociologului, se cuprind acţiunile şi felurile de a fi ale unor indivizi care sunt rău văzute şi, totodată, sancţionate de majoritatea membrilor unui grup. Altfel spus, devianţa apare din capul locului ca fiind o activitate care contravine aşteptărilor majorităţii, violează normele sociale şi neagă valorile cultivate de către respectiva majoritate (societate, grup particular).

Este imposibil să înţelegem noţiunea de devianţă dacă nu ne raportăm la ceva anume, la un univers normativ. De exemplu, nu putem da un înţeles clar termenilor de criminal, eretic nebun, pervers etc., dacă nu avem în prealabil idei clare despre ceea ce este drept şi nedrept, adevărat sau fals, normal şi patologic, bine şi rău, spune Maurice Cusson. Dar pentru a le înţelege ele trebuie normate atât în plan moral cât şi, mai ales, în plan juridic. Din definiţia dată de Maurice Cusson rezultă că un act deviant este un act blamabil. Dar dacă nu am avea o idee clară despre ceea ce este blamabil sau ceea ce nu este blamabil, un act deviant nu ar avea cum să fie un act blamabil. *Pentru jurist, normativitatea, universul normativ despre care este vorba, constituie suportul pe care clădeşte aprecierea unui act deviant ca fiind infracţiune (delincvenţă), judecă şi pedepseşte indivizii delincvenţi pentru a apăra valorile sociale sau îi apără pentru a nu se înfăptui o nedreptate, o încălcare a normei de către cel îndrituit s-o aplice cu profesionalism.*

În grupul de apartenenţă ararеori există o unitate de vederi privind normativitatea; unele norme vor fi acceptate de către toţi membrii grupului,

[5] *Idem*, pag. 440.

iar alte norme vor fi acceptate de către unii şi respinse de alţii. Acest fapt determină ca distincţia dintre devianţă şi non-devianţă să devină problematică şi variabilă.

O contribuţie semnificativă la explicarea devianţei o aduce teoria anomiei elaborată de Émile Durkheim[6]. El a pus în discuţie raportul dintre normal şi patologic, concluzionând că delincvenţa este un fenomen normal (sensul de normal nefiind, în acest caz, opus patologicului) în sensul că în orice societate există maladii sociale, iar delincvenţa este o maladie socială. De la É. Durkheim încoace criminalitatea este explicată ca nefiind întâmplătoare, nefiind un fenomen accidental, ci un fenomen social având o cauzalitate complexă şi determinată social: legăturile sociale dintre indivizi se subţiază, mecanismul controlului social funcţionează defectuos făcând ca starea de „sănătate" a societăţii să fie în pericol, ajungându-se la starea de anomie, la disoluţia normelor şi valorilor. Anomia, după Durkheim, este o stare de criză a colectivităţii în care nu mai există norma şi în care valorile nu mai au stabilitate.

Sociologul american Robert Merton consideră că starea de anomie este mai complexă decât o vede Durkheim. Este o stare de deprimare socială datorată unor aspecte paradoxale şi contradictorii din societatea americană pe care o cercetează. În consecinţă el elaborează propriul model explicativ al anomiei, precizând că structura societăţii are două elemente constitutive:

1. scopurile legitime propuse de societate membrilor ei, scopuri încadrate într-o ierarhie de valori;
2. mijloacele pentru atingerea acestor scopuri care pot fi legitime, prescrise şi preferate sau mai puţin legitime, dar adesea mai eficace decât altele din punct de vedere individual.

Când în societate se exaltă foarte mult scopurile (banii ca valoare în sine, succesul financiar în societatea americană) dar nu se oferă destule mijloace pentru atingerea lor sau, ceea ce este şi mai rău, se consideră că toate mijloacele (atât cele legale, cât şi cele ilegale) sunt bune, atunci societatea este perturbată, devenind instabilă şi prezentând fenomene anomice. Scopurile şi mijloacele generează o a doua structură socială reprezentată de reacţia indivizilor la structura iniţială (Robert Merton – 1967).

Devianţa nu este o proprietate inerentă unui comportament, ci este o calitate atribuită de majoritatea indivizilor dintr-o societate, dintr-un grup social.

---

[6] É. Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1979, pag. 97-121.

Criteriul devianţei, scrie Maurice Cusson, este reacţia pe care o provoacă: mustrare, sarcasm, condamnare, denunţare, izolare, contrazicere, tratament obligatoriu, privare de libertate, execuţie. În consecinţă, „noţiunea de devianţă nu poate fi înţeleasă în afara interacţiunii deviantului cu cei care îl judecă" (Maurice Cusson – 1997).

Devianţa este un fenomen caracterizat prin relativitate şi universalitate. Prin relativitatea devianţei se pot înţelege trei lucruri foarte diferite.

1. Un act va fi condamnat dacă va fi pus într-o anumită situaţie şi nu va fi condamnat în altă situaţie: relaţia de dragoste dintre un bărbat şi o femeie desfăşurată în condiţii intime (în locuinţa personală) va fi un fapt perfect normal; desfăşurat într-un loc public, în plină zi va fi apreciat ca indecent, iar dacă femeia este silită să accepte – devine un act delincvent, o infracţiune.
2. Un act va fi considerat deviant sau nu în funcţie de statutul sau rolul autorului său. Căpitanul de navă care acceptă să moară o dată cu scufundarea navei sale nu va mai fi condamnat de către cei care dezabrobă sinuciderea. Sau: omorul este o crimă extrem de gravă, dar pentru soldatul aflat în război, în luptă pe viaţă şi pe moarte cu inamicul, nu va mai fi considerat o crimă.
3. Devianţa va depinde de contextul normativ în care va apărea: ceea ce este condamnat într-o anumită epocă sau în cadrul unei anumite culturi nu va mai fi condamnat în alte epoci sau în alte culturi; consumul de haşiş tolerat de arabi secole de-a rândul este interzis azi; fumatul a fost condamnat în numeroase ţări acum două secole, azi tolerat (se pare că revine intoleranţa la fumat). Prin universalitatea devianţei se înţelege faptul că „în toate grupurile umane cunoscute au existat conduite blamate şi sancţionate... fenomenul devianţei este prezent pretutindeni, oamenii nefiind identici este inevitabil ca unii să încalce anumite reguli". (Maurice Cusson – 1997). Conduitele universal reprimate sunt în număr de patru:

– incestul dintre mamă şi fiu, tată şi fiică, frate şi soră;
– răpirea şi violul unei femei căsătorite;
– omorul, mai precis actul de a omorî voluntar un membru al propriului grup;
– furtul.

Reacţia socială la devianţă este în funcţie de calitatea şi gravitatea actului deviant. Faţă de actele de delincvenţă (infracţiuni) reacţia este de natură penală. Reacţiile nepenale sunt: pasivitatea, toleranţa, stigmatizarea etc.

Devianţa este o construcţie socială, susţine sociologul francez. „Grupurile sociale creează devianţă prin stabilirea de reguli a căror încălcare constituie o devianţă şi prin aplicarea acestor reguli unor indivizi etichetaţi ca «outsider-i»". Rezultă clar din această constatare că nu se poate vorbi de devianţă dacă nu există reguli şi norme care trebuie respectate, precum şi judecăţi pe care le aplică majoritatea membrilor, celor care încalcă normele şi regulile respective.

Se consideră că nici un comportament nu este intrinsec deviant, dar primeşte denumirea ca atare numai după ce membrii grupurilor respective se hotărăsc să-i aplice această etichetă. Individul, indivizii respectivi ajung în situaţia de devianţi doar dacă manifestarea comportamentală respectivă a primit o asemenea interpretare însoţită de o judecată de valoare. „Devianţa este o creaţie artificială.- scrie Maurice Cusson – pentru că este produsul unui proces de definire arbitrar."

Reacţia socială la devianţă poate fi penală (în cazul infracţiunilor) şi nepenală. În ceea ce priveşte reacţia penală sociologul francez are o părere interesantă, susţinând că deciziile penale privind devianţa au în vedere trei factori de care se ţine seama.

1. Cu cât delictul este mai grav, cu atât este mai mare probabilitatea ca victima să reclame la poliţie, ca poliţistul să-l aresteze pe suspect şi ca judecătorul să pronunţe o pedeapsă severă.
2. Cu cât antecedentele judiciare ale unui delincvent sunt mai importante, cu atât probabilitatea arestării şi urmăririi va fi mai ridicată.
3. Există o mai mare toleranţă şi clemenţă când delincventul este rudă sau prieten cu victima, decât atunci când este un străin.

Pornind de la aceşti factori Maurice Cusson concluzionează: importanţa prejudiciilor cauzate prin acte delictuale este elementul care determină reacţiile cele mai vii din partea cetăţenilor, poliţiştilor şi a magistraţilor; delincvenţii care nu se află la prima abatere au cele mai mari şanse de a fi etichetaţi ca atare şi pedepsiţi; reacţia şi decizia penală exprimă dorinţa şi preocuparea societăţii de a face faţă unor acţiuni condamnabile ale indivizilor care încalcă în mod repetat normele şi legile în condiţiile în care presiunile persoanelor apropiate nu se pot exercita.

Societatea apelează şi la alte mijloace pentru asigurarea respectării normelor, regulilor şi valorilor pe care şi le fixează, le cultivă. Unul dintre acestea este controlul social definit de către Maurice Cusson ca fiind

„ansamblul proceselor prin care membrii unui grup se încurajează unii pe alţii, pentru a ţine seama de aşteptările lor reciproce şi pentru a respecta normele pe care şi le fixează". Prin controlul social membrii societăţii (grupurile) urmăresc să influenţeze pozitiv conduitele tuturor indivizilor componenţi. Consecinţele măsurilor luate faţă de indivizii delincvenţi pot avea, logic vorbind, următoarele urmări în atitudinea indivizilor vizaţi: a) orientarea comportamentului către respectarea normelor, regulilor respective; b) îndepărtarea tot mai accentuată de normalitatea socială; c) indiferenţă şi acceptarea pasivă a consecinţelor.

Între reacţiile nepenale la delincvenţă se numără: pasivitatea părinţilor de delincvenţi cronici; toleranţa, stigmatizarea. Pasivitatea este păguboasă aproape totdeauna. Toleranţa este firească în anumite limite, dar ea, în principiu, nu duce la dispariţia fenomenului, putând avea consecinţe diferite în funcţie de gravitatea actelor deviante ale indivizilor: a tolera acte deviante care nu ridică probleme serioase, nu afectează funcţionarea grupului social este o modalitate de a stimula resorbţia unei forme de devianţă; a tolera practici insuportabile care produc grave prejudicii societăţii, grupului înseamnă a contribui la sporirea tensiunii, la degradarea relaţiilor; stigmatizarea este o măsură care se aplică cu scopul de a scoate individul din zona de influenţă a grupului de apartenenţă. Dar există riscul exacerbării devianţei, în loc să o reprime, având în vedere disponibilitatea devianţilor de a găsi soluţii pentru supravieţuire faţă de respingere, fiind împinşi spre alte forme de devianţă pentru a-şi satisface cerinţele; furt, tâlhărie, omucideri etc., ori se vor orienta către alţi devianţi de teapa lor. Riscul cel mai mare este ca individul să se înrădăcineze comportamental în zona delincventă deoarece:

- va fi expus influenţei semenilor săi antisociali;
- dacă tot este sortit să fie ceea ce se spune despre el că este, îşi va oferi, probabil, o imagine despre sine care îl va lăsa fără putere în faţa noilor tentaţii;
- fiind marginalizat nu va mai fi supus influenţei majorităţii conformiste, nu va mai lua în seamă reproşurile lor. Individul va fi ca o navă pornită în derivă, nu va mai avea ce pierde şi delincvenţa sa (comportamentul său deviant) va deveni posibilă.

Prof. Maria Voinea, preluând ideea de la Sorin Rădulescu, precizează că „sociologii fac distincţie între *devianţă pozitivă*, prin care individul se abate de la standardele medii şi de la stereotipurile conformismului social

şi *devianţa negativă* prin care individul încalcă, refuză sau eludează indicaţiile normei de bază"[7].

3. Delincvenţa. Comportamentul delincvent

Prof. Maria Voinea consideră delincvenţa ca fiind „o formă particulară a devianţei sociale ce include o serie de comportamente şi conduite cu un grad ridicat de periculozitate socială, deoarece încalcă, violează regulile şi normele juridice penale care apără cele mai importante valori şi relaţii sociale"[8]. În *Dicţionarul de psihologie* (1981) se subliniază faptul că „în cazul în care comportamentul deviant manifest pune în pericol valorile fundamentale ale societăţii (viaţa oamenilor, proprietatea, ideile etc.) devianţa devine infracţiune, delincvenţă sau crimă şi este sancţionată ca atare de societate, ori ia forma extremă a comportamentului aberant (anormal) care atrage după sine nu sancţiuni, ci mai mult, demersuri terapeutice medicale". Termenul *infracţiune*, în sens juridic, exprimă faptul de a viola legile penale. Codul penal din 1992, art. 17 precizează că „infracţiunea este fapta care prezintă pericol social, săvârşită cu vinovăţie şi prevăzută de legea penală". Maurice Cusson consideră că dacă limita toleranţei faţă de devianţă este depăşită, societatea va considera respectivul act comportamental deviant ca fiind infracţiune, delincvenţă sau crimă şi este pedepsit de către societate conform legilor penale.

Comportamentul delincvent sau criminal este forma cea mai gravă de manifestare a devianţei. El este rezultatul faptului că un comportament deviant îl împinge pe autorul său spre marginile grupului, acolo unde presiunile grupului pentru conformare nu se mai exercită, iar căderea într-un comportament criminal este foarte probabilă.

Încercând o anumită tipologizare a comportamentului deviant de la normele existente în societate, acesta se împarte în: *comportament aberant* şi *comportament delincvent* sau *infracţional*. *Comportamentul aberant* se referă în special la aspectele medico-legale şi psihopatologie, iar *comportamentul criminal*, delictual, antisocial vizează îndeosebi aspectele juridice (V. Dragomirescu, 1976).

Comportamentul criminal se relevă a fi de două categorii; în funcţie de personalitatea individului: a) există delincvenţi (criminali) care comit

---

[7] Maria Voinea, *op.cit.*, pag. 134.

[8] *Idem.*

delicte în scopuri bine determinate, delictul (crima) fiind o trăsătură a personalităţii lor; b) există comportamente deviante (criminale) care exprimă reacţii emoţionale explozive, fiind un accident în viaţa individului şi nu linia de conduită a personalităţii sale. În primul caz actul criminal este considerat de către individul în cauză drept ceva obişnuit şi deci de neregretat, pe când în al doilea caz regretul este, de regulă, prezent. Comportamentul deviant trebuie raportat totdeauna la circumstanţele producerii sale, el fiind rezultatul unei duble influenţe: a dispoziţiilor personale şi a factorilor din mediul ambiant, a interrelaţiei dintre cele două; c) comportamentul criminal este privit şi prin prisma interacţiei dintre criminal, delincvent şi viitoarea sa victimă, urmând să se stabilească dacă victima a jucat sau nu rolul de stimul în pregătirea şi mai ales în declanşarea comportamentului. Comportamentul criminal reprezintă o organizare de atitudini formate în manieră antisocială, în conflict cu normele vieţii sociale, şi care se caracterizează adesea prin agresivitate. Agresivitatea, indiferent de sursele care o generează, trebuie educată, socializată, canalizată spre acţiuni constructive. Violenţa ca formă deschisă a agresivităţii la om se învaţă, controlul ei este în întregime social.

Comportamentul autodistructiv

Coordonatele deviante autodistructive prezintă şi ele forme diverse, între care automutilarea se manifestă prin autolezări la unii bolnavi mintali, întâlnindu-se în unele comportamente ce vizează perversiunile sexuale. Automutilarea mai poate apărea în comportamentul unor indivizi care, încercând să braveze, să impresioneze îşi produc leziuni, precum şi în conduita unor persoane care încearcă să evite îndeplinirea unor obligaţii sau pedepse sociale (dezertori, deţinuţi etc.).

Forma extremă a comportamentelor autodistructive este suicidul. Sub aspect operaţional, prin prisma confruntării juriştilor cu acest tip de comportament deviant sunt relevante atât etapele parcurse de conduita suicidală, cât şi factorii care o generează. Se derulează trei etape ale comportamentului suicidal:

1. Suicidatea, faza mintală care pregăteşte pe plan mintal actul sinuciderii;
2. Suicidaţia, faza trecerii de la schema mintală abstractă la căutarea mijloacelor concrete de realizare a actului, individul adoptând decizia înfăptuirii concrete a suicidului;
3. Traumatizaţia, faza finală, actul în sine care poate fi urmat sau nu de moarte.

Pentru a distinge comportamentul delincvent (infracţional) delincvenţa (infracţionalitatea) de alte forme ale comportamentului deviant, prof. Maria Voinea are în vedere următoarele patru trăsături specifice delincvenţei (infracţionalităţii):

1. este un fenomen social, obiectiv, material dar, în acelaşi timp, antisocial şi foarte periculos;
2. violează legile şi prescripţiile juridice care interzic comiterea unor acţiuni;
3. reprezintă manifestarea unui comportament contrar regulilor morale şi de convieţuire socială;
4. reprezintă desfăşurarea unor acţiuni antisociale ce periclitează siguranţa instituţiilor şi grupurilor sociale.

Din punct de vedere juridic, în legătură cu infracţiunea (infracţiunile) se disting la analiză câteva elemente bine delimitate: obiectul infracţiunii; subiectul infracţiunii; latura obiectivă; latura subiectivă; sancţiunile penale (pedepse, măsuri educative, măsuri de siguranţă).

Sociologii şi juriştii acceptă că fenomenul delincvenţei, al criminalităţii trebuie cercetat şi analizat avându-se în vedere aspectele: delincvenţa (criminalitatea) reală, delincvenţa (criminalitatea) descoperită, şi delincvenţa (criminalitatea) judecată.

4. Delincvenţa juvenilă

Un aspect aparte în cadrul delincvenţei este delincvenţa juvenilă, care „reprezintă totalitatea minorilor (cu capacitate penală) care au săvârşit infracţiuni; ansamblul infracţiunilor săvârşite de aceştia într-o etapă dată" (Maria Voinea, 1997).

Cauzele devianţei juvenile trebuie căutate în slăbirea legăturilor care ar trebui să apropie şi să sudeze individul de societate. Această legătură socială a individului cu societatea se exprimă şi poate fi înţeleasă, după Maurice Cusson, prin următoarele manifestări:

- ataşamentul de o persoană care îl motivează pe individ să ţină seama de aşteptările sale;
- angajarea adolescentului într-un proiect academic care îl motivează pentru a evita ceea ce ar putea să compromită realizarea acestuia;
- implicarea adolescentului în activităţi care îi lasă puţin timp la dispoziţie;

– credinţa, care este pur şi simplu convingerea că pentru a duce o viaţă normală în sânul unei comunităţi legile sociale ale comunităţii în care trăieşte trebuie respectate.

Tinerii delincvenţi nu sunt în relaţii bune cu părinţii lor, părinţii lor nu sunt buni educatori fiind pasivi, inconstanţi şi foarte puţin interesaţi să ştie ce fac copiii lor în afara căminului, a familiei lor. „În aceste familii domneşte o stare de neglijenţă generalizată, părinţii nestabilind o disciplină clară şi arătându-se mai mult sau mai puţin interesaţi de acel du-te vino şi de evoluţia copiilor lor; în plus legăturile dintre membrii familiei sunt slabe şi fiecare este puţin preocupat de soarta celorlalţi" (Maurice Cusson – 1997). Atitudinea faţă de şcoală a acestor tineri se caracterizează prin dezgust faţă de învăţătură, rezultate la învăţătură din cele mai slabe, interes scăzut pentru studiu, indisciplină, chiul etc.

Cele mai multe teorii privitoare la geneza fenomenului delincvenţei juvenile aduc în prim-plan „modificările în structura familiei, pierderea sau diminuarea controlului parental, disfuncţionalităţile socializării, accentuarea fenomenului de sărăcie, a şomajului şi insecurităţii sociale şi economice a populaţiei aflate în perioada de criză" – scrie prof. Maria Voinea evidenţiind cauzalitatea fenomenului printr-o bogată şi adecvată cazuistică.

Minorul delincvent are un „profil psihologic" caracterizat prin instabilitate emoţională, înclinaţie către agresivitate, inadaptare socială, conduită duplicitară, dezechilibru existenţial, (Maria Voinea – 1997). Discernământul juridic al legiuitorului faţă de minorul delincvent este exprimat în articolul 99 din Codul Penal care arată că minorul sub 14 ani nu răspunde penal, minorul între 14 şi 16 ani răspunde penal numai dacă se dovedeşte că a săvârşit fapta cu discernământ, iar minorul care a împlinit vârsta de 16 ani răspunde penal pentru infracţiunile săvârşite.

Psihologul Neculai Mitrofan, profesor la Universitatea din Bucureşti, consideră că există două mari categorii de factori care determină delincvenţa juvenilă, şi anume: a) categoria factorilor interni, individuali, cum sunt particularităţile şi structura neuropsihică, particularităţi ale personalităţii în formare, particularităţi care s-au format sub influenţa unor factori externi, mai ales a celor familiali; frustraţia; b) categoria factorilor externi individului, sociali: socioculturali, socioafectivi şi educaţionali, din cadrul microgrupurilor şi macrogrupurilor umane în care urmează a se încadra copilul (M. Voinea, 2000, 162).

Înţelegerea raportului dintre cele două categorii de factori în determinarea delincvenţei juvenile constituie, încă, obiect de cercetare ştiinţifică.

5. Studii de caz

5.1 Omor calificat

Delictul: omor calificat nou-născut (relatat de V.R.)

1. Date personale:
   Nume şi prenume: M.M. zis „Marina"
   Vârsta: 34 de ani
   Locul naşterii: co. O. Jud. V.
   Domiciliul: Mun. G, str.(...), bl. C.3, et. I, ap. 149
   Studii: medii
   Starea civilă: necăsătorită
   Un copil minor
2. Familia:
   Tatăl: C.G.
   Ocupaţia: pensionar
   Mama: M.G., decedată

În noaptea de 2/3.02.1998 inculpata, gravidă în luna a IX-a, la domiciliul său a născut la termen un copil de sex feminin pe care l-a ucis prin introducerea într-o găleată şi acoperirea acesteia cu o pernă.

A doua zi a abandonat cadavrul nou-născutului într-un W.C. părăsit din curtea locuinţei lui M. P.

În luna iulie 1998, organele de poliţie au fost sesizate (printr-un denunţ depus de M.I-M. că inculpata, în luna februarie 1998, la domiciliul său a născut un copil viu pe care apoi l-a ucis, iar cadavrul nou-născutului l-a abandonat în W.C.

În anul 1997 inculpata, conform afirmaţiilor sale, în urma unor relaţii de concubinaj întreţinute cu martorul D.V. a rămas însărcinată. Nu şi-a întrerupt cursul sarcinii întrucât intenţiona ca prin naşterea copilului să-l determine pe D.V. să o ceară în căsătorie. Martorul care a negat că el ar fi întreţinut relaţii intime cu inculpata a refuzat acest lucru, aspect adus şi la cunoştinţa inculpatei în luna decembrie 1997, când vârsta sarcinii era destul de înaintată: inculpata a apreciat în luna decembrie 1997 că era gravidă în luna a VI-a, a VII-a. Cu toate acestea a făcut diverse manopere abortive empirice pentru întreruperea cursului sarcinii. În luna ianuarie 1998 inculpata, tot în intenţia ei de a întrerupe cursul sarcinii, se prezintă la numita P.T. (moaşă empirică) însă aceasta refuză să-i întrerupă cursul sarcinii datorită faptului că sarcina era într-o lună mare, copilul era „lăsat cu capul în jos", şi o anunţă pe inculpată că va naşte în curând.

Inculpata, motivând că nu are bani, nu se prezintă pentru ajutor medical de specialitate.

În noaptea de 2/3.02.1998, orele 23:00 inculpata, la domiciliu, a dat naştere unui copil de sex feminin, viu, care plângea, îşi mişca mâinile şi picioarele.

Cu toate că nou-născutul dădea semne evidente de viaţă (respira, plângea, îşi mişca mâinile şi picioarele) aceasta l-a luat şi l-a introdus într-o găleată cu circa 1/3 l apă. De teamă că nou-născutul să nu producă zgomote ce ar fi putut fi auzite de vecini, inculpata a acoperit găleata cu o pernă. În toată această perioadă inculpata a fost pe deplin conştientă şi lucidă. A doua zi dimineaţa a introdus găleata cu nou-născutul, care între timp decedase, într-un frigider nefolosit şi s-a deplasat la serviciu. În noaptea următoare intenţiona să-l îngroape. Din cauza terenului îngheţat şi solului acoperit de zăpadă, inculpata nu a putut face o groapă pentru a îngropa cadavrul nou-născutului ce era înfăşurat într-un capot şi introdus într-o pungă de plastic. Ca urmare aruncă punga cu copilul într-un W.C. dintr-o locuinţă părăsită de lângă imobilul lui M.P.

După declanşarea cercetărilor, deşi iniţial inculpata a precizat că ar fi abandonat cadavrul nou-născutului în fluviul Dunărea, a revenit apoi indicând locul abandonării copilului nou-născut. Totodată, inculpata a susţinut că în cauză nu era vorba de un nou-născut, ci de un avorton întrucât era gravidă doar în luna a VI-a.

În W.C.-ul descris mai sus s-au descoperit fragmente din capotul în care a fost înfăşurat copilul, punga din plastic în care fusese introdus (rămăsese agăţată de capacul W.C.-ului), precum şi mai multe fragmente de oase, lucruri ce au făcut obiectul a trei expertize tehnico-ştiinţifice (două expertize biologice şi o expertiză medico-biocriminalistică).

Coroborând afirmaţiile inculpatei, ale martorilor M.G.-M. şi M. I.-M. cu concluziile rapoartelor de expertiză medico-biocriminalistică şi biologică, rezultă că inculpata a născut la termen un copil de sex feminin viu, pe care apoi l-a ucis.

Pentru ilustrarea de mai sus consider necesar să reproducem unele pasaje din declaraţia olografă a inculpatei datată la 21.07.1998, „...la un moment dat am născut o fetiţă cu faţa albă şi părul negru, pe care aş fi dorit în acel moment, fiind lucidă, să o opresc, am observat că copilul respira greu, adică avea un gâjâit", iar după aceea că „avea capul umflat, moment în care mi-am dat seama că dacă-l opresc va fi handicapat. La puţin timp am luat copilul din patul în care-l născusem şi l-am pus într-o

găleată de metal de culoare verde, apoi am acoprerit-o cu o pernă pentru a nu auzi plâsetele de copil", pentru ca în final inculpata să precizeze „copilul a trăit circa 10 minute, timp în care am văzut şi am auzit că făcea zgomot, adică, se auzeau scâncete şi se mişca perna de desupra găleţii în care îl pusesem".

Martorul M.G.-M. a declarat: „Era o fetiţă, mişca din mâini şi din picioare, scâncea, avea câteva fire de păr în cap", însă mamei sale i s-a părut că „are capul cam mare şi a bănuit că este un copil malformat." Inculpata a mai precizat că „eram pe deplin conştientă, ştiam că acest copil nu are cum să trăiască şi l-am pus într-o găleată în care era puţină apă şi încă mai mişca şi gâjâia copilul", iar apoi că „fiind noapte şi ştiind că se aud zgomotele foarte bine, pentru a nu auzi şi ceilalţi vecini, am acoperit găleata cu o pernă".

În declaraţia din 29.10.1998 inculpata a mai precizat că „ nu am vrut să cresc copilul pentru că eram necăsătorită, nu aveam nici locuinţă, iar D.V. cu care rămăsesem gravidă nu a vrut să mă ia de soţie."

Din probele administrate în cauză rezultă că inculpata gravidă în luna a IX-a, a născut la termen un copil (chiar dacă anterior, prin mijloace empirice a încercat să provoace o naştere prematură) viu (cu manifestări exterioare şi independente de viaţă) pe care în mod conştient şi voit, atât printr-o acţiune pasivă, cât şi una activă (introducerea copilului într-o găleată şi acoperirea acesteia cu o pernă) l-a ucis, ceea ce denotă că inculpata a acţionat cu intenţia directă de a ucide.

Iniţial, ţinând cont de data declanşării cercetărilor, faţă de data comiterii faptei, de afirmaţiile inculpatei că era gravidă în luna a VI-a, că a efectuat manopere abortive, ceea ce ar fi declanşat procesul naşterii, fiind vorba de o naştere prematură, de datele oferite de literatura de specialitate, acţiunea penală a fost pusă în mişcare faţă de inculpată pentru săvârşirea infracţiunii de provocare ilegală a avortului, prevăzut şi pedepsit de art. 185 C.P. La 22.07.1998 pentru această faptă inculpata a fost arestată (a fost reţinută din 21.07.1998) măsură prelungită până la 16.09.1998 când (în lipsa raportului de expertiză medico-biocriminalistică) s-a înlocuit măsura arestării preventive cu măsura obligatorie de a nu părăsi localitatea.

Ulterior (29.10.1998) conform art. 238 C. pr. pen. ţinând cont de noile probe administrate în cauză, a fost schimbată încadrarea juridică dată faptei în infracţiunea prevăzută şi pedepsită de art.174-175 lit. c. C. pen.

În context cu cercetările efectuate în cauză precizăm că inculpata a mai fost cercetată pentru săvârşirea infracţiunii de pruncucidere, cauză în

care s-a dispus neînceperea urmăririi penale faţă de aceasta pentru lipsa unui element constitutiv al infracţiunii. Inculpata, în luna februarie 1996, fiind gravidă în luna a VI-a, prin aceleaşi mijloace empirice şi-a întrerupt ilegal cursul normal al sarcinii, săvârşind infracţiunea de provocare ilegală a avortului, faptă care la data de mai sus era dezincriminată şi care a fost reincriminată prin Legea 140/1996. La acea dată a fost descoperit (îngropat) produsul de concepţie ce a fost expertizat medico-legal, stabilindu-se că este vorba de un avorton în luna a VI-a cu talia de 42 cm şi greutate de 1,700 gr avortat mort (pulmon nerespirat cu ectazii vasculare).

Aceste fapte se stabilesc prin: procesele-verbale de cercetare la faţa locului şi planşele foto: fragmente de oase umane (obiecte corp delict), rapoartele de expertiză criminalistică şi precizările medico-legale, depoziţiile martorilor coroborate cu declaraţiile inculpatei şi întrunesc elementele constitutive ale infracţiunii de omor calificat prevăzut şi pedepsit de art. 174, 175 lit. c C. pen.

Audiată în instanţă, inculpata recunoaşte săvârşirea faptei şi regretă, arătând că motivul pentru care a săvârşit fapta a fost acela de a se împăca cu cel de-al doilea concubin.

Instanţa, analizând actele şi lucrările dosarului, a constatat că fapta pe care a săvârşit-o inculpata este aceea de omor calificat şi a condamnat-o pe inculpată la 15 ani închisoare şi interzicerea drepturilor prev. de art. 64 C. pen. pe o durată de 10 ani pentru săvârşirea infracţiunii de omor calificat. Face aplic. Art. 71, 64 Cod penal. Inculpata execută pedeapsa în regim de detenţie.

5.2 Delincvenţa juvenilă

Delictul: furt-delincvenţă juvenilă (relatat de I.P.)

Studiu de caz privind pe inculpatul minor S.E.O. trimis în judecată pentru săvârşirea infracţiunilor prev. de art. 192 al. 2 Cod penal cu aplic. art. 41 al. 2 C.P. şi art. 99 al. 3 C.P. şi art. 208 al. 1-209 lit.g şi i C.P. cu aplic. art. 41 C.P. şi art. 99 al. 3 C.P. cu aplic. art. 33 lit. a C.P.

Minorul S.E.O. născut la 25.10.1985 în comuna A., judeţul A., este trimis în judecată la data de 14.12.2001 pentru săvârşirea infracţiunilor menţionate anterior, reţinându-se prin rechizitoriu că în perioada august-octombrie 2001, pe timp de zi şi de noapte, inculpatul a sustras bunuri şi bani din casele unor proprietari din comuna A. judeţul A., cauzându-le un prejudiciu de 12.363.300 lei.

În ceea ce priveşte modalitatea de săvârşire a faptelor se reţine că inculpatul acţiona singur, intra în curţile oamenilor numai dacă poarta era descuiată, pătrundea în casă pe fereastră sau pe uşă numai dacă acestea nu erau încuiate sau se întâmpla să găsească cheia, fără a forţa intrarea şi fără a se folosi de instrumente care să-l ajute să pătrundă în locuinţele oamenilor.

Inculpatul şi-a motivat faptele prin lipsa de resurse financiare, justificând că fura în momentul în care familia sa nu mai avea de mâncare şi, deşi a săvârşit infracţiuni cu un grad ridicat de pericol social, nu realizează gravitatea faptelor sale şi nici nu înţelege consecinţele unor astfel de fapte, atât asupra lui cât şi a persoanelor prejudiciate.

De subliniat este faptul că minorul are antecedente penale fiind condamnat prin sentinţa penală nr. ( ) a Judecătoriei ( ) pentru săvârşirea aceloraşi infracţiuni de violare de domiciliu şi furt calificat în formă continuată, la pedeapsa închisorii pe timp de 1 an şi 6 luni cu suspendarea condiţionată a executării pedepsei în condiţiile art. 81 C.P., iar prin sentinţa penală nr. 451 din 2.11.2001 a aceleiaşi instanţe a fost condamnat la 1 an şi 6 luni închisoare cu executare în regim de detenţie pentru săvârşirea aceloraşi fapte, dispunându-se revocarea suspendării condiţionate a executării pedepsei aplicate prin sentinţa anterioară. Hotărârea nu a rămas definitivă, exercitându-se calea de atac a apelului, astfel încât inculpatul nu a fost arestat.

Având în vedere gravitatea infracţiunilor comise, lipsa de supraveghere din partea familiei, precum şi împrejurarea că minorul persistă sistematic în săvârşirea aceluiaşi gen de infracţiuni, fără a înţelege în vreun fel clemenţa legii (fiind condamnat la o pedeapsă cu suspendare la prima încălcare a legii penale), se poate aprecia că riscul de a recidiva a celui în cauză este relativ crescut.

Analizând mediul din care provine infractorul minor se constată că acesta este membru al unei familii numeroase, locuieşte împreună cu mama sa, cu cei şapte fraţi şi cu copilul surorii mai mari într-o casă cu trei camere, din care doar una este locuibilă pe timp de iarnă, fără curent electric. Mama este aceea care trebuie să îngrijească copiii deoarece tatăl lucrează la G., vine rar acasă şi, când se întâmplă acest lucru, provoacă scandal pe fondul consumului excesiv de alcool. Veniturile familiei sunt foarte mici, provin din alocaţiile copiilor şi din salariul tatălui, sunt insuficiente pentru a asigura un trai decent.

În perioada 1994-1998, minorul a fost internat într-o unitate de ocrotire specială de unde a fugit motivând că tatăl său i-a interzis să mai

frecventeze cursurile acelei şcoli, obligându-l să aibă grijă de fraţii săi mai mici. Inculpatul minor are şase clase, repetând de trei ori clasa a V-a.

În privinţa factorilor care-l pot influenţa în mod negativ şi care-i accentuează comportamentul infracţional pot fi menţionaţi: climatul tensionat din familie, lipsa de supraveghere din partea familiei, lipsa de susţinere din partea părinţilor în încercarea de a-i schimba comportamentul infracţional, lipsurile materiale, inexistenţa supravegherii din partea unei instituţii specializate care să-l orienteze spre un mod de viaţă decent, acceptat de societate.

În prezent, minorul este trimis în judecată încă de la data de 14.12.2001 şi, deşi s-au acordat două termene de judecată, fiind legal citat, a refuzat să se prezinte în instanţă, ceea ce a determinat amânarea cauzei. Nici părinţii săi, citaţi în calitate de părţi responsabile civilmente, nu s-au prezentat, ceea ce denotă lipsă de interes şi preocupare faţă de situaţia propriului copil.

Analizând posibilitatea ca minorul să fie recuperat pentru societate, se poate desprinde concluzia că şansele acestuia de reintegrare în societate ar căpăta contur în situaţia în care ar fi internat într-o instituţie de ocrotire specială, cu posibilitatea continuării studiilor şi urmarea unui curs de calificare.

În condiţiile în care minorul ar fi condamnat la o sancţiune privativă de libertate (deşi şansele aplicării unei astfel de sancţiuni sunt considerabil crescute ca urmare a antecedentelor sale penale) se poate aprecia că mediul criminogen i-ar putea influenţa negativ comportamentul şi şi-ar pune amprenta asupra dezvoltării ulterioare a acestuia, perspectivele de reintegrare în societate fiind mult mai reduse după executarea pedepsei.

5.3 Furt calificat

Delictul: furt calificat (relatat de V.D.)

În societatea industrială modernă mediul cel mai frecvent întâlnit de creştere a copiilor îl prezintă famila nucleară, compusă numai din părinţi şi copii. Dar ce se întâmplă în casă rămâne în foarte mare măsură neobservat şi nematerializat de către restul societăţii. Aceasta plasează o mare responsabilitate şi sarcini grele de autocontrol pe seama părinţilor şi lasă copii vulnerabili la limitările psihologice şi sociale ale familiilor lor imediate. Copilul are nevoie imperativă de a evoca sentimente pozitive din partea părinţilor săi.

În cazuri extreme, chiar atunci când au fost introduşi în medii de dragoste şi atenţie, unii copii delincvenţi nu au fost în stare să

răspundă sentimentelor pozitive exprimate faţă de ei cu nimic altceva decât cu ostilitate.

Dintr-o perspectivă democratică, socializarea este deficientă când perpetuează poziţia dezavantajată a unui grup, comparativ cu altul. Uneori părinţii acceptă deschis un status inferior.

În societăţile tradiţionale, copii sunt învăţaţi să nu aspire mai sus de starea lor socială, nu numai pentru că este nerealist să facă aceasta, ci şi pentru că părinţii cred în sistemul tradiţional al ordinii sociale.

Acest studiu de caz este inspirat dintr-o speţă al cărui obiect este furtul calificat.

Autorul furtului din speţa în cauză se afla în târgul AUTOVIT, acolo unde urmează să săvârşească infracţiunea.

Inculpatul, având pe umăr o haină, a introdus mâna în buzunarul părţii vătămate, sustrăgându-i o bancnotă de 500.000 de lei. Partea vătămată a simţit şi a strigat „hoţul!", împreună cu soţul său şi alte persoane reuşind să-l imobilizeze pe inculpat.

Bancnota de 500.000 lei sustrasă a fost găsită asupra inculpatului şi a fost ridicată de organele de poliţie în vederea cercetărilor, după care a fost restituită părţii vătămate.

Fiind audiată, partea vătămată declară că întrucât şi-a recuperat prejudiciul nu se constituie parte civilă în proces.

Inculpatul, după ce a fost audiat, nu a recunoscut învinuirea care i se aduce.

În sarcina inculpatului urmează a se reţine săvârşirea infracţiunii de furt calificat, faptă prevăzută şi pedepsită de art. 208 alin. 1-209 lit. e Cod Penal.

Situaţia de fapt descrisă anterior este dovedită cu următoarele mijloace de probă:

Conform procesului-verbal întocmit de organele de poliţie, aceştia s-au sesizat din oficiu că este un incident şi s-au deplasat la faţa locului, unde au găsit două doamne şi un bărbat care imobilizaseră un tânăr de aproximativ 20 de ani, despre care au declarat că a sustras de la una dintre cele două doamne o bancnotă de 500.000 lei din buzunar.

Organele de poliţie au stabilit, în urma cercetărilor, cum se numeşte persoana indicată care a comis furtul.

În prezenţa martorilor s-a efectuat percheziţia corporală a inculpatului, asupra căruia s-a găsit o singură bancnotă de 500.000 lei.

Suma găsită asupra inculpatului a fost ridicată şi predată pe bază de dovadă părţii vătămate. Din momentul depistării sale inculpatul a negat săvârşirea faptei, negaţie care a menţinut-o pe parcursul urmăririi penale.

Inculpatul descrie astfel desfăşurarea faptelor:

„mă aflam la o tarabă, iar o doamnă care se afla la aproximativ 2 m de mine a strigat că i-am furat banii din buzunar... am susţinut că banii pe care îi aveam în mână, respectiv o bancnotă de 500.000 lei sunt ai mei. I-am explicat că sunt ai mei şi că intenţionam să-mi cumpăr o husă de telefon.... eu nu am telefon."

Fapta inculpatului întruneşte elementele constitutive ale infracţiunii de furt calificat.

Prin Ordonanţă s-a dispus reţinerea inculpatului pe o perioadă de 24 de ore, după care s-a dispus punerea în mişcare a acţiunii penale şi arestarea preventivă a inculpatului pe o perioadă de 30 de zile.

Instanţa de judecată urmează ca în temeiul art. 88 Cod Penal să comute din durata pedepsei ce o va aplica inculpatului durata reţinerii şi arestării în cauză.

Pe parcursul urmăririi penale inculpatului i-a fost asigurat dreptul la apărare.

Inculpatul a avut o atitudine de negare a săvârşirii faptei, atitudine menţinută pe parcursul efectuării urmăririi penale.

Conform menţiunilor din fişa de cazier inculpatul mai săvârşise în minoritate şi alte fapte de aceeaşi natură cu cea dedusă în prezent judecăţii, ceea ce denotă perseverenţa infracţională a acestuia.

Prin rechizitoriu se dispune trimiterea în judecată, în stare de arest preventiv a inculpatului.

Înainte de întocmirea rechizitoriului s-au luat declaraţii inculpatului, părţii vătămate şi martorilor.

La termenul de judecată stabilit, după ce s-a făcut referatul cauzei de către grefierul de şedinţă, instanţa din oficiu pune în discuţie verificarea stării de arest preventiv a inculpatului.

Apărătorul inculpatului arată că nu subzistă temeiurile pentru menţinerea stării de arest a inculpatului, arătând că prejudiciul cauzat părţii vătămate este mic şi a fost acoperit integral, iar pericolul social al faptei este redus.

Apărătorul inculpatului mai arată că menţinerea acestuia în stare de arest preventiv ar avea un efect traumatizant şi consideră că perioada în care inculpatul a fost deţinut este suficientă pentru ca acesta să concretizeze gravitatea săvârşirii unor fapte prevăzute de legea penală.

Faţă de probatoriul administrat în cursul urmăririi penale, instanţa consideră că se impune menţinerea stării de arest preventiv a inculpatului, având în vedere faptul că infracţiunea este flagrantă şi prezintă un pericol

social sporit în raport de împrejurările în care a fost săvârşită, respectiv într-un loc public şi aglomerat.

De asemenea, instanţa constată că pedeapsa prevăzută de lege pentru fapta săvârşită este mai mare de 2 ani închisoare, iar lăsarea în libertate a inculpatului prezintă pericol pentru ordinea publică.

Pentru aceste considerente, instanţa va menţine starea de arest preventiv a inculpatului, motiv pentru care dispune în acest sens.

Nici în declaraţia dată instanţei inculpatul nu recunoaşte săvârşirea faptei pentru care este cercetat. În plus, inculpatul recunoaşte că se afla la locul faptei intenţionând să cumpere o husă pentru telefonul mobil, deşi nu avea în acel moment telefonul asupra lui. Inculpatul precizează că a împrumutat de la un prieten suma de 520.000 lei, prieten pe care susţine că îl cheamă Adi.

El arată că s-a oprit la o tarabă, iar alături se afla partea vătămată care a început să strige „hoţii!" şi că nu este adevărat că l-a găsit cu mâna în buzunar.

La cel de-al doilea termen de judecată, după ce s-a făcut referatul cauzei de către grefier, instanţa dă citire actului de sesizare şi înmânează inculpatului un exemplar al rechizitoriului întocmit în cauză.

Apărătorul inculpatului solicită suspendarea condiţionată a executării pedepsei ce se va aplica inculpatului.

La individualizarea pedepsei instanţa urmează să aibă în vedere gradul de pericol social al faptei rezultând din frecvenţa mare a acestui gen de infracţiuni, care produc o rezonanţă negativă deosebită în securitatea cetăţenilor, circumstanţele reale în care a fost săvârşită fapta, în timpul zilei, în public, cât şi circumstanţele personale ale inculpatului, care este în vârstă de 20 de ani, nu este căsătorit, nu a satisfăcut stagiul militar şi nu este cunoscut cu antecedente penale, însă din fişa de cazier rezultă că anterior inculpatul a mai fost condamnat la 10 luni închisoare pentru săvârşirea infracţiunii de furt calificat în dauna avutului particular.

Instanţa apreciază neîntemeiată cererea apărătorului inculpatului de aplicare a circumstanţelor atenuante având în vedere că înainte inculapatul a mai fost condamnat, acesta nu a depus stăruinţă pentru înlăturarea rezultatului infracţiunii şi repararea pagubei pricinuite, iar atitudinea infractorului după săvârşirea faptei a fost total nesinceră, negând pe tot parcursul procesului săvârşirea infracţiunii.

Faţă de aceste considerente, instanţa apreciază că scopul educativ şi sancţionator al pedepsei ce se va aplica poate fi atins numai prin executarea acesteia într-un loc de detenţie.

Pentru aceste motive instanţa hotărăşte să îl condamne pe inculpat la 3 ani închisoare pentru săvârşirea infracţiunii de furt calificat.

Împotriva sentinţei penale inculpatul a declarat recurs, solicitând admiterea recursului, casarea hotărârilor criticate şi în fond redozarea pedepsei aplicate de 3 ani închisoare pentru săvârşirea infracţiunii de furt calificat, pe care o consideră prea severă în raport de circumstanţele reale şi personale ale acestuia, care a avut o atitudine sinceră, prejudiciul fiind recuperat integral.

Reprezentantul parchetului arată că hotărârea pronunţată în cauză este legală şi temeinică, pedeapsa aplicată inculpatului fiind corect individualizată şi a solicitat respingerea recursului ca fiind nefondat.

Curtea de Apel, verificând hotărîrea pronunţată în cauză şi în raport de motivul de recurs invocat de inculpat, apreciază că instanţa a procedat la o corectă individualizare a pedepsei aplicate acestuia.

Inculpatul a fost condamnat la o pedeapsă de 3 ani de închisoare, ceea ce reprezintă minimum prevăzut de textul incriminator.

Faţă de pericolul social al faptei comise, de antecedentele penale ale inculpatului (condamnat în minorat pentru acelaşi gen de infracţiuni), Curtea apreciază că nu se impune nici reducerea şi nici schimbarea modalităţii de executare a pedepsei aplicate.

Pentru aceste motive, Curtea de Apel respinge ca nefondat recursul inculpatului şi obligă recurentul la cheltuieli judiciare către stat.

Împotriva deciziei, inculpatul declară apel şi în declaraţia de inculpat pe care o face în faţa Tribunalului recunoaşte săvârşirea faptei reţinute.

Inculpatul regretă fapta comisă, argumentând că „eram prea speriat să recunosc săvârşirea faptei la momentul audierii mele".

Analizând hotărîrea apelată, atât în ceea ce priveşte motivele invocate, dar şi din oficiu cu privire la legalitatea acesteia, tribunalul respinge apelul pentru următoarele considerente:

În faţa instanţei de Apel inculpatul a recunoscut săvârşirea faptei, arătând că la instanţa de fond era prea speriat pentru a recunoaşte comiterea acesteia.

Modalitatea de executare a pedepsei, privarea de libertate asigură funcţia educativă şi de exemplaritate a pedepsei.

Personalitatea infractorului înglobează noţiunea psihosocială de personalitate şi noţiunea juridico-penală de infractor.

Conceptul de personalitate a infractorului nu surprinde imaginea unei personalităţi predestinate pentru crimă, între delincvenţi şi nondelincvenţi

neexistând o diferenţă de natură, ci o diferenţă de grad cu determinare multicauzală.

Un individ cu trăsături negative de caracter este deosebit de sensibil la informaţiile apte să-i stimuleze aceste trăsături care în timp devin dominante, determinând orientarea antisocială a personalităţii.

În consecinţă, impactul informaţiilor perturbante va fi cu atât mai semnificativ atunci când subiectul este tânăr. Ele vor modifica structura de personalitate, mai ales la nivelul caracterului, fapt exteriorizat iniţial în acte minore de conduită negativă care cu timpul se generalizează, degenerând în acte de conduită antisocială, infracţională.

După eliberarea inculpatului, integrarea lui în societate se va face mai greu, deoarece el este cunoscut cu antecedente penale, cu toate că prin acte normative se interzice categoric practicarea discriminării inclusiv faţă de persoanele care au suferit condamnări penale.

Bibliografie selectivă

1. Boudon, Raymond (sub cond.) *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997
2. Durkheim, Émile, *Despre sinucidere*, Editura Polirom, Iaşi, 1993
3. Rădulescu, Sorin M. *Sociologia devianţei. Teorii, paradigme, arii de cercetare*, Editura Victor, Bucureşti, 1998
4. Rădulescu, Sorin M., Banciu, Dan, *Sociologia crimei şi criminalităţii*, Casa de editură şi presă *Şansa*, srl, Bucureşti, 1996
5. Voinea, Maria, Selagea, Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 2002
6. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Holding Reporter, Bucureşti, 1997
7. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000

SOCIOLOGIE JURIDICĂ

PARTEA a II-a

CAPITOLUL I
METODOLOGIA CERCETĂRII SOCIOLOGICO-JURIDICE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Puţină sociologie te îndepărtează de Drept
Iar multă sociologie te readuce la el
Maurice Haurton

Puţin Drept te îndepărtează de sociologie
Iar mult Drept te readuce la ea
Georges Gurvitch

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL I
METODOLOGIA CERCETĂRII SOCIOLOGICO-JURIDICE

Probleme (diviziuni)

1. Definirea termenilor
2. Investigaţia sociologico-juridică
3. Principii metodologice în cercetările sociologico-juridice
4. Etapele investigaţiei sociologico-juridice
5. Tipuri de cercetări sociologico-juridice
6. Metode, tehnici, procedee şi instrumente de cercetare sociologico-juridică empirică
7. Observaţia în cercetările sociologico-juridice
8. Ancheta sociologico-juridică
9. Întrevederea sociologico-juridică
10. Sondajul de opinie
11. Analiza documentelor social-juridice
12. Tehnica analizei conţinutului documentelor social-juridice

1. Definirea termenilor

În conceperea, proiectarea, realizarea şi finalizarea unei cercetări sociologico-juridice se folosesc instrumente teoretice şi practice. Din prima categorie fac parte termeni (noţiuni, concepte de bază) cum sunt: metodă, tehnică, procedeu, instrument de cercetare concretă, reguli de cercetare.

Termenul *metodă* are accepţiuni variate şi este purtător de ambiguitate. Provine din grecescul *methodos* cu semnificaţia de cale, mijloc, mod de expunere. Îl vom utiliza cu sensul de mod de cercetare, de sistem de reguli şi principii de cunoaştere şi de transformare a realităţii obiective. Ansamblul de procedee raţionale cu ajutorul cărora, din fapte particulare, sunt extrase legi generale, metoda ipotetico-deductivă sau experimentală, vezi Gilles Ferréol, *Dicţionar de sociologie*, Bucureşti, 1998. Metoda este „demersul raţional al spiritului pentru descoperirea adevărului sau rezolvarea unei probleme." (Gaude, 1964)

Termenul *tehnică* desemnează „ansamblul de prescripţii metodologice (reguli, procedee) pentru o acţiune eficientă, atât în sfera producţiei materiale, cât şi în sfera producţiei spirituale (tehnici de cunoaştere, de calcul, de creaţie), precum şi în cadrul altor acţiuni umane – tehnici de luptă, sportive". (*Dicţionar de filosofie*, 1978, pag. 672). Provine, de asemenea, din limba greacă *tekne*, cu sensul de procedeu, vicleşug. Este şi acest termen purtător de ambiguitate, deseori fiind folosit fără o distincţie categorică între metodă şi tehnică, sau între tehnică şi procedeu. Îl vom utiliza cu sensul de vicleşug, (...) în aplicare la teren a rigorilor unei metode de cercetare empirică. Tehnica de cercetare este subordonată metodei de cercetare.

Procedeu este alt termen utilizat în cercetările sociologice, sociologico-juridice, cu semnificaţia de „manieră de acţiune", mod de utilizare a instrumentelor de cercetare, de aplicare a unei tehnici de cercetare concretă. Provine din cuvântul franţuzesc *procédé* (fel de a proceda; modalitate, manieră; mod sistematic de executare a unei operaţii sau a unui proces prin folosirea unei anumite metode (*Dicţionar de neologisme*, 1978, pag. 870).

Instrument de investigare este un termen care se referă la mijloacele, uneltele materiale folosite în cercetările empirice pentru colectarea de date şi informaţii cu caracter ştiinţific despre realitatea socială (social-juridică) cercetată: fişa de observaţie, protocol de observaţie, fişa de înregistrare, chestionar, ghid de interviu, ghid pentru desfăşurarea interviului sociologic, aparatură tehnică (foto, audio, video) etc. În cercetările sociologico-juridice se utilizează şi cu sensul de „procedură", lucru de care se serveşte cineva pentru a îndeplini „o acţiune, a atinge un scop"; „documente" referitoare la cazul (fenomenul) cercetat; *instrument de ratificare* este un document special prin care statele comunică ratificarea unui tratat internaţional.

Reguli de cercetare – sintagmă (expresie) prin care, pe de o parte, este orientată, normată conduita subiectului investigator în situaţia concretă de cercetare, iar pe de altă parte direcţionează însuşi procesul de investigare concretă printr-o metodă sau alta de cercetare empirică. Normă pe baza căreia are loc un proces, se desfăşoară o activitate sau se produce un fenomen; precept; principiu, linie de conduită, lege, obicei; rânduială, ordine regularitate (*Dicţionar de neologisme*, 1978, pag. 925). Fiecare metodă, tehnică, procedeu utilizează atât instrumente specifice, cât şi instrumente comune mai multora dintre ele. Aparatele audio-video, de exemplu, pot fi folosite atât în cazul observaţiei directe, cât şi în cazul realizării unui interviu sociologico-juridic sau în cazul unui sondaj de opinie cu conţinut sociologico-juridic.

Între metodă, tehnică, procedeu şi instrument de investigare există un raport de supraordonare şi de subordonare, raporturi generate de gradul de abstractizare, de nivelul la care operează (abstract, concret), ca şi de raportul în care se află cu nivelul teoretic[1]. Schematic, relaţia de supraordonare/subordonare dintre metodă, tehnică şi instrument de investigare, pe de o parte şi nivelurile teoretice şi cel empiric, pe de altă parte, sunt sugestiv reprezentate în figura nr. 1, în care:

N.T. = nivelul teoretic;
N.E. = nivelul empiric;
M = metodă;
T(1-n) = tehnicile (1-n);
I (1-n) = instrumente de investigare (1-n);
⟶ = subordonează;
⟹ = subsumează;

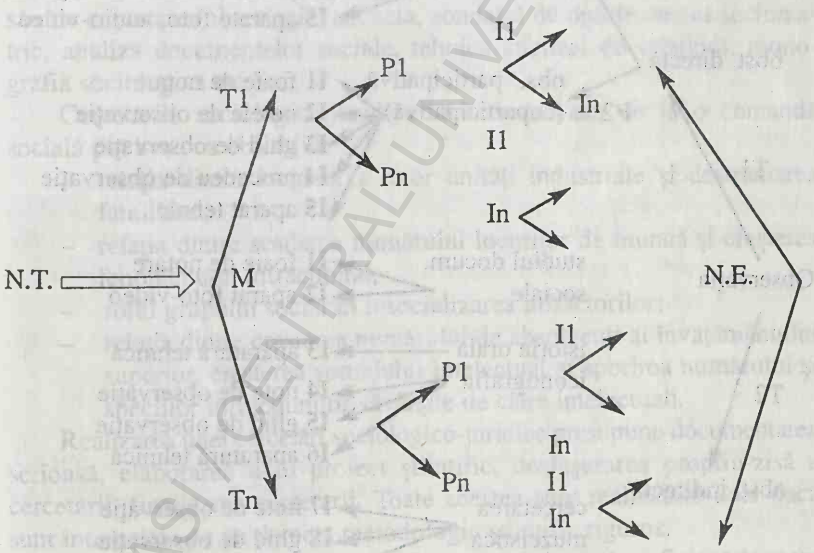

Figura nr. 1. Relaţiile de subordonare între nivelul teoretic şi nivelul empiric.

Relaţiile oglindite în schema (figura) nr. 1 pot fi redate, exprimate şi prin următoarea formulă:

[1] Septimiu Chelcea, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative şi calitative*, Editura Economică, Bucureşti, 2001, pag. 50.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

N.T.M. ⟹ M1- n ⟶ {T1- n ⟶ [P1- n ⟶ (I1- n)]}

În care: N.T.M. = nivelul teoretico-metodologic;
M1- n = metodele utilizate;
T1- n = tehnicile specifice;
P1- n = procedeele corespunzătoare tehnicii de cercetare folosite;
I1- n = instrumentele proprii unui procedeu sau mai multor procedee;
⟹ = subsumează; ⟶ = subordonează;

O concretizare a schemei nr. 1 folosind ca exemple metoda numită observaţia (observarea) sociologică este redată în figura următoare

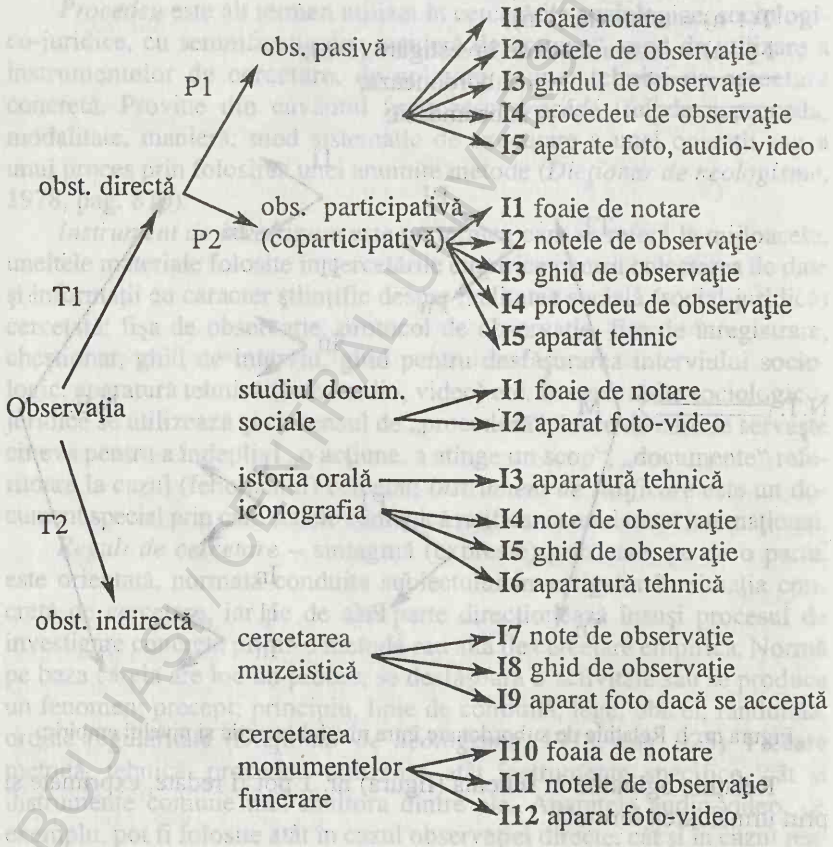

Figura nr. 2 Relaţiile de supraordonare şi subordonare între metoda observaţiei sociologice şi tehnici, procedee şi instrumente de cercetare empirică specifice acesteia.

Termenul (conceptul) de metodologie este format din cuvintele greceşti *methodos* (metodă) şi *logos* (studiu) şi desemnează ceea ce numim *ştiinţa metodelor*, ştiinţa integrală a metodelor. Metodologia sociologică (sociologico-juridică) se ocupă cu descrierea şi analiza metodelor folosite în cercetările sociologice de teren.

2. Investigaţia sociologico-juridică

Cercetarea sociologico-juridică poate avea ca obiect de investigare oricare din componentele realităţii sociale a Dreptului, toate fenomenele social-juridice şi instituţiile corespunzătoare lor. Are ca punct de pornire ipotezele cercetătorului sau comanda socială. Foloseşte metode specifice ştiinţelor sociale (metoda logică, metoda comparativă), metode comune ramurilor de Drept (interpretarea logică, istorică, literară etc.), dar şi metodele şi tehnicile sociologice generale adaptate la specificul obiectului său de cercetare (observaţia, ancheta, sondajul de opinie, testul sociometric, analiza documentelor sociale, tehnica analizei de conţinut, monografia sociologică etc.).

Cercetările sociologico-juridice care demarează de la o comandă socială pot avea ca obiective:

- relaţia dintre închiderea unor unităţi industriale şi destrămarea familiilor;
- relaţia dintre scăderea numărului locurilor de muncă şi creşterea fenomenului infracţional;
- rolul grupului social în resocializarea infractorilor;
- relaţia dintre creşterea numărului de absolvenţi ai învăţământului superior, creşterea şomajului intelectual şi sporirea numărului şi speciilor infracţiunilor săvârşite de către intelectuali.

Realizarea unei cercetări sociologico-juridice presupune documentarea serioasă, elaborarea unui proiect ştiinţific, desfăşurarea propriu-zisă a cercetării, finalizarea cercetării. Toate acestea sunt realizabile doar dacă sunt întemeiate pe un demers metodologic ştiinţific riguros.

Scopul oricărei cercetări este colectarea unui număr suficient de mare de date şi informaţii pentru verificarea (acceptarea sau respingerea) ipotezelor sau pentru căutarea şi formularea unor soluţii corespunzătoare la probleme socio-juridice.

Particularizând la domeniul cercetărilor sociologico-juridice consideraţiile lui Lazarsfeld (1959) privind temele principale ale metodologiei, vom spune că acestea sunt:

1. delimitarea obiectului de cercetare sociologico-juridică;
2. analiza conceptelor utilizate în cercetarea din domeniile juridice ale societăţii;
3. analiza metodelor şi tehnicilor de cercetare;
4. analiza raportului dintre metodele şi tehnicile utilizate în investigaţiile sociologico-juridice;
5. ordonarea, sistematizarea, prelucrarea şi interpretarea datelor colectate;
6. întocmirea raportului de cercetare şi finalizarea rezultatelor cercetării.

Delimitarea obiectului de studiu presupune selectarea acelor teme de cercetare care sunt necesare pentru explicarea fenomenului juridic supus investigaţiei. Analiza conceptelor înseamnă, în fond, clarificarea înţelesului acestora, definirea lor corectă, analiza limbajului utilizat în fiecare cercetare sociologico-juridică.

Sociologia juridică studiază, cum am mai precizat, realitatea socială integrală a dreptului prin investigaţii concrete empirice, de teren. Orice cercetare empirică porneşte fie de la comenzi sociale pe care le lansează guvernul, instituţii neguvernamentale, asociaţii patronale, sindicate, firme particulare etc. O ipoteză este un enunţ conjectural (întemeiat pe presupuneri, pe aparenţe, pe posibilităţi neîntemeiate) despre relaţia probabilă dintre două sau mai multe variabile. Este o explicaţie plauzibilă a unui fenomen juridic, dar care urmează a fi verificată prin cercetări empirice.

Exemplul nr. 1

Cu cât mai profundă este nemulţumirea unei populaţii faţă de o lege, cu atât este mai probabil ca acea lege să fie nedemocratică.

Exemplul nr. 2

Dacă se va aspri pedeapsa celor care abuzează sexual de minori, atunci va scădea numărul infracţiunilor de acest gen şi numărul celor care le comit.

Exemplul nr. 3

Cu cât conflictul dintre două grupuri sociale aparţinând aceleiaşi etnii (rromi, de pildă) este mai mare, cu atât coeziunea internă a fiecărui grup este mai mare.

Exemplul nr. 4

Cu cât sunt mai bine cunoscute legile penale, cu atât mai mult scade infracţionalitatea.

Ipotezele de cercetare sociologică (sociologico-juridică) se exprimă cu ajutorul formelor „cu cât..., cu atât..." şi „dacă..., atunci..."

Pentru ca un enunţ privind relaţia dintre variabile să fie acceptat drept ipoteză de cercetare, acesta trebuie să fie direct sau indirect testabil, verificabil empiric, să fie coerent, specific, comunicabil.

Condiţiile metodologice pe care trebuie să le îndeplinească un enunţ pentru a fi acceptat ca ipoteză vizează: generalitatea, complexitatea, specificitatea, determinarea, falsificabilitatea, testabilitatea, predictibilitatea, comunicabilitatea, reproductibilitatea şi utilitatea ipotezei.

Metodologia cercetării sociologico-juridice în cazul ţării noastre nu este, din câte ştim, foarte elaborată. În general, se apelează la metodologia sociologică generală, cu tendinţă de particularizare, adaptare la specificul obiectului sociologiei juridice. Ca urmare, suntem îndreptăţiţi să afirmăm că în cazul sociologiei juridice metodologia primeşte atât înţelesul de teorie ştiinţifică ce studiază modul de adaptare a metodelor, tehnicilor, procedeelor şi instrumentelor de investigare ale sociologiei generale, ale altor ramuri şi domenii ale ştiinţei la cercetarea fenomenelor juridice, cât şi înţelesul de ansamblu al acestor metode utilizate, aplicate în cercetările de natură sociologico-juridică. Teoria metodologică orientează atât investigaţiile faptice prin cercetările calitative şi cantitative de teren, cât şi pe cele asupra documentelor juridice sau cu caracter juridic. Pot fi cercetate documente ca:

a) legile juridice având ca repere: originea legilor, necesitatea legilor, implicaţii sociale şi de altă natură ale legilor, valabilitatea în timp şi spaţiu a legilor etc.,

b) documentele de jurisprudenţă; ideile, mesajele, conceptele conţinute în actele şi deciziile tribunalelor şi ale judecătorului şi altele; cercetarea sociologico-juridică, de exemplu, a unei sentinţe date de un tribunal într-o anumită cauză poate fi determinată de necesitatea cunoaşterii motivaţiilor în fapt şi în drept conţinute în documente; de cunoaşterea şi analiza formelor de manifestare ale unui fenomen juridic; cunoaşterea acelor principii în conformitate cu care se desfăşoară practica judiciară şi se evidenţiază rolul judecătorului în definitivarea acestei sentinţe cu legislaţia în vigoare; gradul de elasticitate a legilor; gradul de libertate a judecătorului în interpretarea şi aplicarea legii sau în crearea precedentului judiciar etc.,

c) documentele non-juridice, dar cu caracter juridic între care:
- statisticile judiciare pentru realizarea de analize cantitative;
- textele literare (*Mizerabilii* lui Victor Hugo, *Răscoala* şi *Ion* de Liviu Rebreanu, scrisorile foştilor deţinuţi politici şi memoriile acestora etc.);
- presa scrisă şi cea vorbită;
- monumente epigrafice;
- documentele iconografice;
- memoriile juriştilor şi foştilor jurişti, etc.;

Cercetările faptice presupun colectare de date, informaţii, fapte şi fenomene juridice sau tangent juridice care se obiectivează atât în comportamentele indivizilor umani, cât şi în comportamentele grupurilor sociale, de exemplu:
- cauzele fenomenelor de încălcare a legilor juridice;
- amploarea fenomenelor de nerespectare a legilor juridice într-o comunitate locală, zonală sau la nivelul ţării, ori interesul unor grupuri sociale;
- manifestarea în timp şi spaţiu a consecinţelor nebănuite şi nedorite ale unui act normativ, ale unei legi;
- cuantumul şi eficienţa cheltuielilor sociale pentru introducerea unei reglementări juridice noi;
- altele.

În baza cercetărilor faptice şi a documentelor se poate conchide că investigaţiile sociologico-juridice pot avea ca obiective majore:
- geneza Dreptului;
- manifestarea obiectivă a Dreptului;
- evoluţia Dreptului;
- aplicabilitatea Dreptului;
- finalitatea Dreptului;
- fenomene de aculturaţie juridică;
- factorii şi fenomenele sociale care detrmină şi/sau influenţează apariţia legilor juridice;
- determinanţii politicii legislative;
- opinii şi atitudini privind fenomenul juridic într-o anumită etapă istorică;
- gradul de cunoaştere şi de reflectare a normativităţii juridice în conştiinţa indivizilor şi grupurilor sociale.

Investigaţia sociologico-juridică este atât în slujba dezvoltării teoriei şi metodologiei, cât şi în folosul perfecţionării mecanismului legislativ şi a formelor de adaptare a Dreptului şi a deciziilor bazate pe lege la cerinţele vieţii democratice.

3. Principii metodologice în cercetările sociologico-juridice

Ca urmare autonomă a sociologiei generale, sociologia juridică nu este tratată independent în raport cu sociologia generală. Această relaţie este pusă în evidenţă mai ales de faptul că aceleaşi principii metodologice întemeiază cercetarea ştiinţifică a obiectului ambelor discipline teoretico-empirice, şi anume:

a) principiul unităţii dintre teoretic şi empiric;
b) principiul unităţii dintre înţelegere şi explicaţie;
c) principiul unităţii dintre cantitativ şi calitativ;
d) principiul unităţii dintre judecăţile constatative şi judecăţile explicative;
e) principiul cognoscibilităţii;
f) principiul determinismului;
g) principiul realismului;
h) principiul respectării drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului, ale onoarei, ale demnităţii şi integrităţii omului;
i) principiul preeminenţei abordării comparativ-istorice a fenomenelor juridice (implică creşterea, lărgirea alternativă fie a aspectului comparativ al metodei, fie a aspectului istoric al acesteia).

a) Principiul unităţii dintre teoretic şi empiric se referă la unitatea dintre teoria ştiinţifică pe care se întemeiază cercetarea de teren, studierea faptelor, a fenomenelor şi componentelor de natură socio-juridică. Cercetătorul poate porni în munca sa de la teorie către elaborarea unei noi teorii.
b) Principiul unităţii dintre înţelegere şi explicaţie impune alte rigori, el priveşte relaţia care se stabileşte între subiectul cunoscător şi obiectul supus cunoaşterii ştiinţifice. Subiectul cunoscător însuşi a trecut prin experienţe de genul faptului observat, cum ar fi asistarea la pedepsirea unui copil de către părinţii lui. Cercetătorul intuieşte cauza pedepsei. În privinţa cunoaşterii socialului, intuiţia însă poate duce la erori de înţelegere şi explicare.

c) Principiul unităţii dintre cantitativ şi calitativ presupune realizarea cercetării sociologico-juridice concrete prin apelul atât la metode cantitative, cât şi la metode calitative.

d) Principiul dintre judecăţile constatative şi judecăţile evaluative este expresia exigenţelor de natură morală ridicate în faţa cercetătorului privind sprijinul valorilor înalt umaniste şi a idealurilor naţionale.

e) Principiul cognoscibilităţii pleacă de la ideea că lumea este cognoscibilă, că lumea poate fi cunoscută prin metode ştiinţifice adecvate fiecărui domeniu, fie natural, fie social.

f) Principiul determinismului stipulează faptul că nimic nu este, nu se produce fără o anumită cauză sau fără un nex de cauze. O cauză poate produce mai multe efecte sau un efect poate avea mai multe cauze.

g) Principiul realismului conform căruia lumea există independent de existenţa subiectului cunoscător.

h) Respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului stipulate în Declaraţia universală a drepturilor omului, adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 1 Decembrie 1948, este o condiţie fundamentală pentru realizarea oricărei investigaţii sociologico-juridice: *drepturi civile şi politice* (dreptul la viaţă, securitatea persoanei, libertatea individului, dreptul de a nu fi ţinut în sclavie sau servitute; dreptul la recunoaşterea personalităţii politice; dreptul la căsătorie; dreptul la proprietate particulară; dreptul de a circula liber şi de a-şi alege reşedinţa şi altele) şi *drepturi economice şi sociale*: dreptul la muncă, dreptul la condiţii de muncă juste şi prielnice, dreptul la remunerare echitabilă, dreptul la asociere sindicală şi altele. *Alte drepturi şi libertăţi fundamentale*: dreptul la învăţătură, cultură şi credinţă religioasă etc., drepturile femeii, drepturile persoanelor handicapate, drepturile copilului şi ale tineretului etc. Cercetătorul este dator să le cunoască şi să le respecte în întreaga activitate de cercetare, organizare, desfăşurare şi finalizare a investigaţiilor ştiinţifice.

4. Etapele investigaţiei sociologico-juridice

Orice investigaţie sociologico-juridică este ancorată atât într-o teorie sociologică ştiinţifică, cât şi în rigorile metodologice specifice.

Orice investigaţie sociologico-juridică este ea însăşi un tip de acţiune umană a cărei organizare, desfăşurare şi finalizare presupune un program

riguros în cadrul căruia diverşi autori disting mai multe etape. Prezintă interes îndeosebi cele stabilite de Roger Mucchielli:

1. Stabilirea temei de cercetare;
2. Delimitarea obiectivelor cercetării şi formularea ipotezelor;
3. Determinarea universului cercetării (populaţia cercetării);
4. Constituirea eşantionului de cercetare;
5. Alegerea metodelor, tehnicilor şi procedeelor de cercetare;
6. Definirea termenilor;
7. Elaborarea instrumentelor de cercetare;
8. Pretestarea instrumentelor de cercetare;
9. Definitivarea instrumentelor de cercetare;
10. Aplicarea în teren a instrumentelor de cercetare;
11. Ordonarea, sistematizarea, prelucrarea şi interpretarea datelor colectate;
12. Elaborarea raportului de cercetare.

Fiecare etapă presupune un ansamblu de demersuri metodologice. Tema de cercetare poate fi o problemă social-juridică sau una sociologico-juridică. Exemple de probleme social-juridice:

- relaţia dintre sărăcie şi infracţionalitate;
- relaţia dintre asprimea pedepsei penale şi infracţionalitate;
- opiniile şi atitudinile oamenilor privind normativitatea juridică într-un anumit domeniu al vieţii economico-sociale;
- motivaţiile oamenilor referitoare la respectarea/nerespectarea legii (a unor legi);
- caracterul desuet al unor norme juridice;
- „dreptul viu" într-o anumită comunitate;
- altele.

Stabilirea ca temei de cercetare a unei probleme sociologico-juridice are ca finalitate sporirea contribuţiei la rezolvarea unei probleme teoretice, cum ar fi, rolul controlului social-juridic în asigurarea funcţionalităţii normale a societăţii, rolul culturii juridice în socializarea individului, normativitatea juridică şi democraţia ş.a.

Universul cercetării este constituit din oameni, creatorii faptelor. Obiectivele cercetării pot fi de natură metodologică, practică sau teoretică. În raport de comanda socială (particulară) şi evident, de precizarea cercetării, se pot stabili ca obiective ale investigaţiei sociologico-juridice:

- documentări şi evaluări solicitate de organele de decizie politico-juridice;

- investigaţii privind reglementări în probleme de urbanism sau în utilizarea fondului funciar;
- investigaţii având caracter de expertiză legală;
- investigaţii privind asistenţa socială şi a normativităţii juridice în cadrul asistenţei sociale;
- investigaţii privind modul de administrare a justiţiei, autoritatea justiţiei în raport cu alte forme ale activităţii statului;
- investigaţii privind cunoaşterea şi interpretarea legii de către oameni;
- investigaţii privind reintegrarea socială a persoanelor care au comis fapte antisociale;
- investigaţii privind respectarea legalităţii în instituţiile de reeducare;
- investigaţii privind cheltuielile necesare introducerii unei noi reglementări juridice pentru ocrotirea valorilor sociale şi individuale, a posibilelor consecinţe nedorite.

Cercetările sociologico-juridice contribuie la perfecţionarea procesului de luare a deciziilor în cunoştinţă de cauză de către legislator.

Se pot iniţia cercetări sociologico-juridice privind cunoaşterea legii, având în vedere:

- legislaţia recentă (recent intrată în vigoare);
- legile fundamentale şi principiile de bază;
- acte normative cu mare aplicabilitate într-o anumită zonă sau domeniu de activitate, cum ar fi:
- cunoaşterea Codului silvic într-o zonă de păduri;
- cunoaşterea regimului juridic al frontierei de către populaţia din zona de frontieră;
- cunoaşterea regimului juridic al terenurilor agricole în zonele rurale;
- cunoaşterea regimului juridic al locuinţelor în zonele urbane.

În ceea ce priveşte puterea (autoritatea) părintească se pot iniţia cercetări sociologico-juridice privind:

- coincidenţele sau necoincidenţele între reglementarea autorităţii părinteşti şi sentimentele juridice ale societăţii; unitatea sau diversitatea acelor sentimente;
- rolul factorilor de stratificare a opiniilor populaţiei în materie de autorite părintească;
- măsura în care cercetările sociologico-juridice influenţează sau condiţionează (favorizează) oportunitatea unor decizii juridice,

- social-juridice empirice, purtătorii celor mai diverse relaţii socio-juridice sau de natură juridică; mediul social-juridic în care trăiesc oamenii; structurile social-juridice şi climatul social-juridic în care acţiunea umană poate fi eficientă.

a) Determinarea universului cercetării presupune:
- determinarea spaţială a populaţiei cercetării, având în vedere unităţi industrial-sociale, oraşe, comune, sate, judeţe, zone geografice etc.

b) Stabilirea colectivităţii statistice generale presupune:
- includerea în populaţia cercetată a tuturor persoanelor sau grupurilor umane organizate, implicate cel puţin printr-un tip de activitate practică în procesele, fenomenele cercetate;
- includerea tuturor persoanelor care prin statutul lor social-profesional sunt răspunzătoare de organizarea, conducerea şi efectuarea controlului social asupra aceloraşi procese;
- includerea persoanelor care deţin informaţii privind obiectivele cercetării deşi nu sunt implicate direct în obiectivele cercetate;

d) Gruparea populaţiei cercetate în raport cu:
- caracteristicile socio-demografice;
- caracteristicile socio-profesionale;
- caracteristicile economice.

Această structurare a populaţiei constituie baza eşantionării. Prin eşantionare se înţelege acţiunea organizată, de selectare din populaţia cercetată a unui lot (eşantion) care să întrunească toate caracteristicile populaţiei cercetate. Eşantionul trebuie să fie reprezentativ în raport cu acea populaţie. „A construi un eşantion înseamnă a căuta în structura unei populaţii de referinţă, printr-un anumit procedeu (eşantionare) un anumit număr de indivizi a căror grupare trebuie să îndeplinească anumite însuşiri, în primul rând însuşirea reprezentativităţii"[2].

Concluziile desprinse din cercetarea eşantionului vor fi extrapolate, generalizate la întreaga populaţie din care a fost selectat.

Eşantionul poate fi format prin *procedeul probabilist* sau al alegerii prin hazard sau prin *procedeul cotelor*. Primul procedeu asigură şanse egale fiecărei unităţi sociale din populaţia cercetată de a figura în eşantion.

---

[2] Vasile Miftode, *Metodologia sociologică. Metode şi tehnici de cercetare sociologică*, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1995, pp. 250-251.

Populaţia este înscrisă în liste numerotate şi se extrag la întâmplare numere prin „tragere la sorţi". Se poate folosi şi „pasul statistic". Dacă populaţia cercetată cuprinde 10.000 de persoane, de exemplu, şi am stabilit ca eşantionul să cuprindă 500 de persoane, pasul statistic va fi de 20 (din 20 în 20). Din prima grupă de 20 de persoane se va extrage la întâmplare un număr. Dacă acesta este 7, de exemplu, atunci următorii subiecţi selectaţi din lot vor fi 27, 47, 67... Procedeul pe cote presupune asigurarea reprezentativităţii procentuale a tuturor caracteristicilor populaţiei studiate. Dacă, de exemplu procentul femeilor într-o populaţie este de 51%, iar al bărbaţilor de 49%, atunci din totalul persoanelor selectate în eşantion 51% vor fi femei, iar 49% vor fi bărbaţi.

Eşantionul trebuie să fie suficient de mare pentru a asigura reprezentativitatea. Mărimea eşantionului depinde de gradul de precizie dorit şi de gradul de omogenitate. Se precizează că eşantionul trebuie să cuprindă 20%-30% din populaţia cercetată. Se consideră că posibilitatea de eroare ia valorile: la 100 de persoane 15%; la 900 de persoane 5%; la 10.000 de persoane 1%. În ceea ce priveşte eşantionarea localităţilor: oraşe se vor selecta 2 din 45; comune 12 din 30.

Alegerea metodelor, tehnicilor, procedeelor şi instrumentelor de cercetare este în funcţie de obiectivele, tema şi ipotezele cercetării sociologico-juridice. Pentru cercetarea opiniilor şi motivaţiilor se va folosi ancheta sociologico-juridică, pentru studierea comportamentelor – cea mai potrivită este observaţia sociologico-juridică, iar pentru studiul relaţiilor socio-afective – testele sociometrice şi sociogramele.

De obicei, în orice investigaţie ştiinţifică se folosesc mai multe metode, tehnici, procedee şi instrumentee de colectare a datelor. Pretestarea şi definitivarea instrumentelor de cercetare are ca scop evaluarea fiecăruia, verificarea calităţilor acestora înaintea aplicării în cercetarea propriu-zisă, stabilirea şi măsurarea gradului de accesibilitate a fiecărui instrument, a gradului şi nivelului de înţelegere şi interpretare a itemilor din chestionar, ghid de interviu etc. Pretestarea se realizează prin administrarea chestionarului pe un eşantion de 30-50 de persoane selectate din populaţia ce va fi cercetată, prin discuţii detaliate cu aceştia asupra chestionarului şi interpretarea pe loc a răspunsurilor, a părerilor fiecărui subiect din acel eşantion. În acest mod se verifică claritatea, concizia şi forma întrebărilor, ordinea lor în chestionar, validitatea şi fidelitatea chestionarului, caracterul corespunzător sau nu al testelor auxiliare din chestionar. După pretestare are loc analiza răspunsurilor şi părerilor obţinute, confruntarea

lor cu altele în vederea modificărilor ce se impun în designul chestionarului. Aplicarea instrumentelor (chestionarelor) de cercetare se face prin operatorii de teren, prin autoadministrare, prin poştă, prin telefon sau prin procedeul tip extemporal (administrare colectivă). Fiecare procedeu se desfăşoară după reguli specifice.

Raportul de cercetare va fi scurt şi complet, formulat clar şi precis fără expresii jargon, fără formule pedante sau savante, fără raţionamente alambicate. În argumentarea concluziilor să nu se apeleze la exagerat de mult material grafic, să nu se abuzeze de tabele statistice.

Respectarea etapelor şi a cerinţelor metodologice proprii fiecăreia este punctul de plecare în proiectarea, organizarea şi finalizarea oricărei cercetări sociologico-juridice concrete. Aceste etape trebuie să se regăsească în orice proiect de investigare a realităţii sociale integrale a Dreptului.

5. Tipuri de cercetări sociologico-juridice

Cercetările sociologico-juridice pot fi de tip descriptiv, explicativ, cercetări intermediare, cercetări fundamentale şi cercetări aplicative.

Cercetările descriptive au ca scop prezentarea obiectivă a stărilor şi fenomenelor socio-juridice existente în diferite medii sociale sau în cadrul diferitelor categorii de populaţie. Raportul de cercetare trebuie să cuprindă date privind:

- justificarea teoretică a cercetării;
- prezentarea ipotezelor cercetării;
- justificarea metodologică a metodelor, tehnicilor şi procedeelor utilizate;
- demonstrarea relevanţei materialului utilizat pentru cercetare;
- reprezentativitatea eşantionului;
- fidelitatea şi validitatea conţinutului;
- prezentarea tuturor datelor şi a formulelor de calcul;
- relevarea limitelor procedeelor utilizate;
- interpretarea datelor;
- formularea concluziilor;
- destinatarul raportului de cercetare şi efectul previzibil al raportului de cercetare sau cuantificarea unor fenomene într-o populaţie cum ar fi repartiţia atitudinilor „pro" sau „contra" într-o situaţie de decizie.

Această situaţie de decizie poate fi creată, de exemplu, de intenţia de a se introduce noi reglementări juridice asupra unui fenomen social, de intenţia de a se înăspri sancţiunile şi pedepsele penale, de testarea opiniilor populaţiei privind renunţarea la pedeapsa cu moartea sau reintroducerea ei.

Cercetările sociologico-juridice descriptive răspund la întrebarea: cum este fenomenul X? fără să se intereseze şi de ce este fenomenul aşa cum este. Schema cercetării explicative este cea de mai jos:

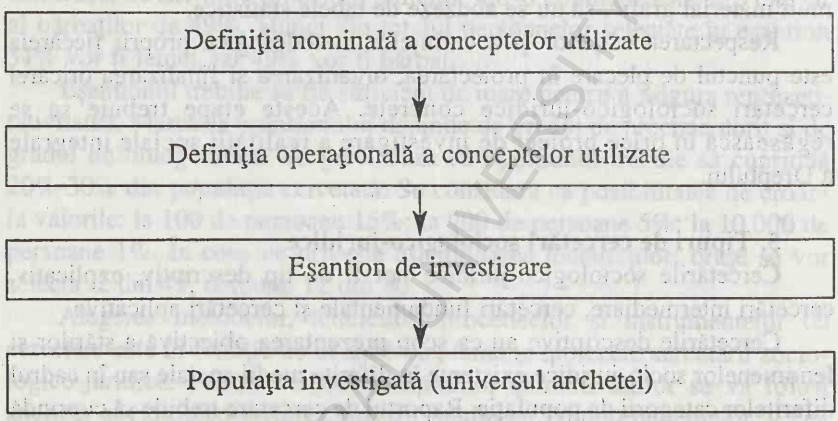

Figura nr. 3 Schema cercetărilor sociologico-juridică descriptive.

Indicatorii folosiţi în operaţionalizarea conceptelor devin întrebări incluse în chestionarul de cercetare empirică sau în ghidul de interviu, ori de sondaj de opinie. Eşantionul trebuie să reproducă structura întregului, adică a populaţiei din care a fost selectat; să fie de volum relativ mare; în funcţie de gradul de omogenitate a populaţiei cercetate va fi mic la grupurile omogene şi va fi mare la grupurile neomogene; să dea şanse egale fiecărei unităţi din structura populaţiei de a apărea în eşantion; să permită extrapolarea concluziilor la întreg cu un grad sporit de probabilitate.

Cercetările sociologico-juridice explicative au drept scop verificarea relaţiilor dintre fenomene, îndeosebi a celor cauzale. Cercetările explicative pornesc în mod necesar de la o ipoteză, pe care o supun verificării. Totodată cercetările explicative oferă material pentru formularea ipotezelor. Principalele întrebări la care încearcă să răspundă cercetările explicative sunt: „de ce?"; „cum va evolua fenomenul?"

Acest tip de cercetări se desfăşoară după altă schemă decât cea specifică cercetărilor explicative.

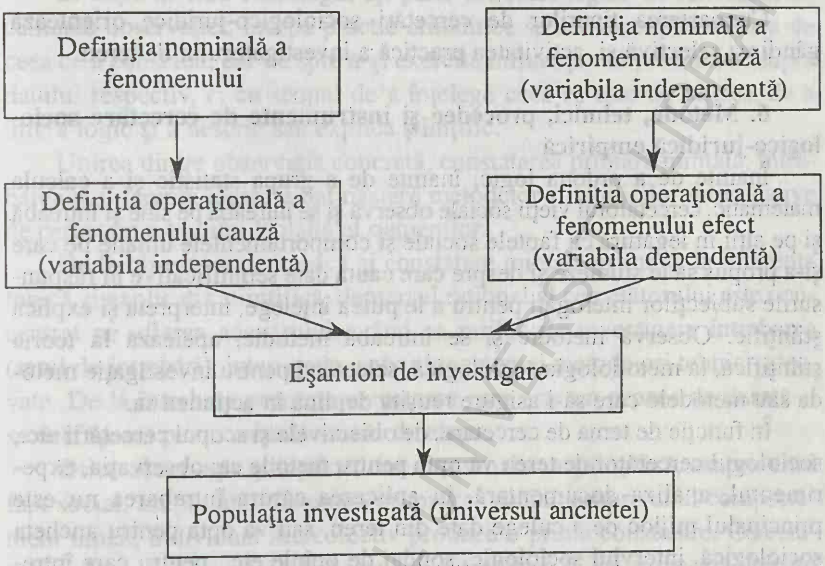

Figura nr. 4 Schema cercetărilor sociologico-juridice explicative.

Nu există cercetări pur explicative sau pur descriptive. O cercetare explicativă conţine totdeauna şi o descriere a situaţiei; o cercetare descriptivă făcând şi clasificări, constituie, totodată, şi începutul unei cercetări explicative.

Cercetările sociologico-juridice intermediare pot fi exploratorii sau urmăresc testarea instrumentelor de investigare la teren, dorindu-se perfecţionarea teoriei.

În cazul cercetărilor sociologico-juridice fundamentale, investigatorul realităţii sociale integrale a Dreptului are în vedere obiective ştiinţifice cum sunt:

- determinarea faptului socio-juridic semnificativ dintr-un nex de factori;
- potrivirea faptelor cu teoria;
- perfecţionarea teoriei;
- rezolvarea unor probleme socio-juridice reale.

Cercetările aplicative au ca scop găsirea soluţiilor pentru rezolvarea unei probleme concrete care ţine de domeniul fenomenelor juridice ale societăţii.

Cunoaşterea tipurilor de cercetări sociologico-juridice orientează gândirea selectivă şi activitatea practică a investigatorului de teren.

6. Metode, tehnici, procedee şi instrumente de cercetare sociologico-juridică empirică

Înainte de a ordona logic, înainte de a grupa statistic şi a calcula matematic, cercetătorul vieţii sociale observă şi se întreabă pe sine şi întreabă şi pe alţii în legătură cu faptele sociale şi comportamentele umane pe care şi-a propus să le studieze şi despre care caută date semnificative în răspunsurile subiecţilor interogaţi pentru a le putea înţelege, interpreta şi explica ştiinţific. Observă metodic şi se întreabă metodic, apelează la teoria ştiinţifică, la metodologia sociologică, selectând pentru investigaţie metoda sau metodele care să-i asigure reuşita deplină în acţiunea sa.

În funcţie de tema de cercetare, de obiectivele şi scopul cercetării etc., sociologul cercetător de teren va opta pentru metode ca: observaţia, experimentul, analiza documentară, în aplicarea cărora întrebarea nu este principalul mijloc de a culege date din teren, sau va opta pentru ancheta sociologică, interviul sociologic, sondaj de opinie etc., pentru care întrebarea reprezintă modul esenţial, dar nu singurul, de comunicare cu subiectul interogat. În procesul ordonării, sistematizării, prelucrării, interpretării datelor colectate pe teren va apela, desigur, la metodele moderne, actuale, cum sunt cele statistico-matematice.

Metodele şi tehnicile tradiţionale de cercetare sociologică empirică sunt întemeiate, în fapt, pe observaţie, pe constatare, pe întrebare şi pe inferenţe logice. Constatarea urmează observaţiei şi este rezultatul acesteia. Când observă un fapt social, un fenomen social, un comportament uman, cercetătorul nu are, nu trebuie să aibă idei preconcepute asupra obiectului cercetării, deoarece acestea l-ar putea influenţa afectându-i neutralitatea atât de necesară în timpul observaţiei. Încheierea actului de observare îi generează idei privitoare la „ceva" ce este, cum este şi de ce este aşa şi nu altfel. Constată deci, existenţa unei calităţi a obiectului supus observaţiei. Dar simpla constatare nu este certitudinea; certitudinea trebuie căutată, descoperită prin mijloacele ştiinţifice de care dispune cercetătorul la teren. Certitudinea este rezultatul cunoaşterii obiectului investigat, drumul până la ea este lung şi pavat cu numeroase şi chinuitoare întrebări, al căror rost

este tocmai acela de a iscodi, de a scormoni eficient în adâncul fenomenului pentru a-i afla cauzele şi a-l explica ştiinţific.

În clipa în care sociologul îşi pune întrebări legate de fenomen, de calitatea observaţiei, începe practic atitudinea sa activă, raţională faţă de ceea ce a constatat, dar nu spre a-şi exercita influenţa sau presiunea asupra datului respectiv, ci cu scopul de a înţelege ceea ce este de înţeles, de a infera logic şi a descrie sau explica ştiinţific.

Unirea dintre observaţia concretă, constatarea primară mintală, întrebarea şi inferenţa logică a dat naştere metodelor şi tehnicilor interogative de cercetare a traiului laolaltă al oamenilor.

De la observarea empirică şi constatare mintală primară, la inferenţa logică şi explicaţia ştiinţifică, demersul raţional al cercetătorului este concentrat pe aflarea adevărului având ca mijloc de investigare întrebarea (setul de întrebări), interogaţia, subordonate unei metode ori tehnici adecvate. De la întrebare porneşte cercetarea care este un proces de durată şi se desfăşoară pe un anumit număr de etape.

Orice observaţie ştiinţifică, dar nu numai cea ştiinţifică, asupra unui fapt social, asupra unui fenomen ori proces social, asupra unui comportament uman, individual sau colectiv produce o primă constatare. Cercetătorul observă că individul A sau colectivitatea B se comportă într-un anume mod la o manifestare politică, de exemplu, şi constată mintal, fie o aprobare, o adeziune la valorile despre care se vorbeşte, fie o negare, o respingere a acestora. În mod firesc mintea sa va fi presată de întrebări al căror număr este în funcţie de zestrea sa intelectuală, de interesul, de scopul călăuzitor în cercetare, referitor la motivaţia aprobării sau respingerii, dorind să caute explicaţia, să afle cauza (cauzele) care determină un asemenea comportament. Răspunsul nu şi-l poate da, nu-l poate găsi decât întreprinzând o cercetare sociologică de tip explicativ prin apelul la una dintre metodele interogative. Numai în urma unei astfel de cercetări îşi va putea permite să infereze logic privind cauzele fenomenului respectiv.

Observând direct mediul social care ne este apropiat, uneori familiar am constatat şi constat în continuare, apariţia după 1989 a unor fenomene sociale noi sau recrudescenţa altora pe care le credeam dispărute; se constată apariţia unor comportamente umane individuale sau colective care nu-şi află explicaţia ştiinţifică pe baza cercetărilor sociologice anterioare. Câteva exemple vor fi, cred, tot atâtea argumente pentru cele de mai sus:

- enorma cantitate de vulgarisme care domină mass-media;
- devalorizarea gravă a democraţiei şi libertăţii;
- gestionarea proastă a libertăţii;
- ameninţarea gravă a sărăciei (peste 3.000.000 de oameni trăiesc în mizerie cruntă şi în lipsuri de tot felul);
- tendinţa nefirească de a normaliza anormalul; ne-am învăţat cu răul, îi suntem complici, îl acceptăm ca pe cava normal, firesc;
- degradarea spiritului de solidaritate umană;
- nostalgia unei părţi însemnate a electoratului după partide politice pe care le-a respins la urnă la alegerile anterioare.

Privitor la acestea şi dacă le avem în vedere doar pe acestea, oricare sociolog angajat sau nu într-o cercetare ştiinţifică a lor, va apela la întrebări necesare, de exemplu: care sunt cauzele apariţiei acestui nou fenomen social?; care-i sunt formele de manifestare?; în ce clasă de fenomene sociale se înscrie?; care sunt factorii favorizanţi ai rezistenţei acestuia în respectivul mediu social?; ce perspective de evoluţie are fenomenul respectiv şi ce consecinţe probabile va avea în viaţa individuală şi în cea socială?; în ce corelaţii posibile sau actuale se află cu alte fenomene sociale din aceeaşi clasă sau din alte clase de fenomene sociale?; care este domeniul teoretic de referinţă pentru cercetarea care se va iniţia?; care este sfera domeniului metodologic în care se va ancora cercetarea? etc.

Din perspectiva cercetării sociologico-juridice corolarul tuturor acestor întrebări va fi: poate servi normativitatea juridică ameliorării, diminuării, înlăturării acestor fenomene negative? Răspunsul nu poate fi dat decât în urma unor cercetări concrete pe bază de observaţie, anchetă, studiu etc. Întrebări noi se vor impune dacă fenomenul respectiv, supus cercetării a luat o altă direcţie de evoluţie decât cea prevăzută, ori proiectată sau dorită. De asemenea, se vor impune alte întrebări dacă soluţiile preconizate în urma finalizării cercetării ştiinţifice s-au dovedit a fi incorecte, ori dacă, deşi corecte, soluţiile au fost greşit aplicate etc.

7. Observaţia în cercetările sociologico-juridice

7.1 Rolul şi specificul observaţiei în cercetările sociologico- juridice

Observaţia ca metodă de cercetare empirică este proprie oricărui proces de cunoaştere. Prin observaţie „privim" lumea cu intenţia de a o cunoaşte, cu scopul conştient de a obţine informaţii despre ea pentru a da un înţeles fenomenelor observate, pentru a le descrie şi explica.

În situaţia în care „vedem" fenomenele socio-juridice dincolo de limitele simţurilor facem observaţii sociologico-juridice. Observaţia în

cercetarea sociologico-juridică are ca obiect general realitatea socială integrală a Dreptului, în multitudinea formelor sale de manifestare. Observaţia poate fi spontană sau ştiinţifică; chiar şi persoanele cu un nivel intelectual modest au capacitatea de a face observaţii despre fenomenele juridice, despre reglementarea relaţiilor interumane prin norma juridică. Ei realizează însă o observaţie spontană care este neriguroasă, nesistematizată, are caracter pasional, subiectiv, limitat şi contradictoriu. Spre deosebire de observaţia spontană, cea ştiinţifică este călăuzită de mai multe exigenţe teoretico-metodologice: este precisă, riguroasă şi obiectivă. Este realizată de persoane calificate, în condiţii controlabile care consemnează sau înregistrează datele de observaţie. Observaţia sociologico-juridică ştiinţifică este o metodă complexă de studiere a fenomenelor juridice. Constă în examinarea sistematică şi complexă pe baze teoretice temeinice a fenomenelor juridice, foloseşte un aparat conceptual propriu, precum şi tehnici, procedee şi instrumente valide şi se realizează de către specialişti în sociologie ori în Drept. Observaţia sociologico-juridică are un foarte pronunţat caracter personal având în vedere că fiecare observator-cercetător are propria capacitate de a vedea esenţialul într-un fapt juridic.

Observaţia sociologico-juridică are virtuţile dar şi limitele proprii observaţiei ca metodă de cercetare în ştiinţele socio-umane. Între virtuţi se înscriu cel puţin următoarele: oferă informaţii nefiltrate prin conştiinţa altora despre fenomenul juridic cercetat; surprinde caracteristici ale fenomenului juridic inaccesibile altor metode; permite investigatorului realizarea unui contact direct cu fenomenul juridic sau a fenomenelor cu conotaţii juridice; îndeplineşte un rol hotărîtor în studiul Dreptului nestatal, al „dreptului viu" al societăţii la nivelul grupurilor mici; are un rol sporit în cercetarea fenomenelor mai puţin cunoscute, în studiul vieţii juridice a microcolectivelor umane. Ca limite pot fi asociate acestei metode: timpul mai îndelungat pe care îl solicită pentru aplicare; baza pentru generalizarea datelor este restrânsă deoarece, de obicei, se face pe un număr restrâns de subiecţi; e dificil sau aproape imposibil de apelat la eşantionare; datele colectate se prelucrează greu fiind puţin cuantificabile, greu de ordonat şi clasificat; materialul cules de diferiţi cercetători trebuie uniformizat înainte de a se trece la interpretarea fenomenului etc.

7.2 Obiectul observaţiei în cercetările sociologico-juridice

Cercetările sociologico-juridice au ca obiect de investigare realitatea socială integrală a Dreptului, mediul social-juridic în care trăiesc oamenii. Sunt supuse studiului sociologico-juridic prin observaţie acţiunile şi

conduitele oamenilor, opiniile oamenilor, instituţiile şi fenomenele juridice. Observarea acţiunilor şi opiniilor individuale sau colective ne dă informaţii despre:

- relaţiile dintre oameni;
- modul de reglementare juridică a vieţii materiale a oamenilor;
- apărarea valorilor spirituale ale colectivităţii;
- cerinţele şi trebuinţele oamenilor privind ordinea socială şi modul de realizare a ordinii sociale;
- cerinţele şi trebuinţele oamenilor privind ordinea juridică a societăţii;
- respectarea sau nerespectarea normativităţii juridice etc.

Cercetând prin observaţie opiniile oamenilor vom obţine informaţii sau mărturii despre:

- faptele juridice;
- gradul de informare a oamenilor în domeniul Dreptului;
- convingerile oamenilor privitoare la ceea ce este drept şi ceea ce este nedrept;
- motivarea nerespectării unor legi.

Dacă sunt cercetate fenomenele juridice se vor avea în vedere toate categoriile acestora:

- fenomene juridice de putere şi subputere;
- fenomene juridice principale şi fenomene juridice secundare;
- fenomene juridice contencioase şi fenomene juridice necontencioase.

Pot fi supuse cercetării sociologico-juridice prin observaţie:

- cazuri individuale;
- membrii unei colectivităţi;
- laturi ale unui fenomen;
- individul în anumite manifestări ale sale;
- individul în totalitatea manifestărilor sale;
- tradiţii juridice;
- renunţarea la tradiţii juridice;
- adaptarea la nou etc.

Observaţia se face cu scopul de a cunoaşte şi înţelege, de a colecta date şi informaţii cu valoare ştiinţifică despre viaţa social-juridică a oamenilor, despre faptele de natură juridică, despre fenomenele juridice specifice unei comunităţi, despre reglementarea relaţiilor dintre oameni pe baza

normelor tradiţionale, pe baza legii pământului, sau pe baza normelor Dreptului statal.

7.3 Tipologia observaţiei sociologico-juridice

Din raţiuni didactice voi folosi în continuare termenul de *observaţie sociologico-juridică* în loc de „observaţie în cercetarea sociologico-juridică".

Cerinţele majore de ordin practic impun o clarificare teoretică privind clasificarea observaţiei sociologico-juridice.

Observaţia sociologico-juridică este, de fapt, observaţia sociologică adaptată la cercetarea domeniului juridic al societăţii. Se înţelege că tipologia acesteia urmează întocmai clasificarea observaţiei sociologice, a observaţiei din ştiinţele socioumane, având în vedere aceleaşi criterii. Se face distincţie între observaţia calitativă şi observaţia cantitativă. Observaţia calitativă se deosebeşte de cea cantitativă prin faptul că este fundamental naturalistică, se desfăşoară în contextul natural, vizează actorii sociali care în mod natural participă în interacţiuni şi urmează cursul vieţii de zi cu zi. (S. Chelcea, 2001, pag. 360-361). Observaţia cantitativă permite generalizarea statistică. Observaţia poate fi empirică ori ştiinţifică, clasificare în raport cu nivelul şi capacitatea profesională a persoanelor care cercetează prin observaţie. Observaţia empirică este la îndemâna oricui, se bazează pe experienţa de viaţă trăită, pe cunoştinţele răzleţe, nesistematizate. Observaţia ştiinţifică este realizată de profesionişti. Ea este întemeiată pe o teorie ştiinţifică, porneşte de la o ipoteză de cercetare şi este călăuzită de norme şi reguli metodologice. Se realizează pe baza unui plan dinainte stabilit, cu ajutorul unor instrumente adecvate. După numărul cercetătorilor antrenaţi în observaţie se vorbeşte despre *observaţie individuală* şi *observaţie colectivă*, iar după modalitatea de realizare, despre *observaţie directă*, cea care se desfăşoară la locul şi în timpul desfăşurării fenomenului, comportamentului cercetat şi *observaţia indirectă* sau deducţia pe care o putem face interpretând o observaţie directă. În raport de intensitatea şi profunzimea surprinderii fenomenului studiat există *observaţia primară*, rezultat al primei impresii, bazată mai ales pe datele exterioare faptelor studiate, perceptibile senzorial şi *observaţia repetată*, care este profundă, sistematică şi surprinde obiectul de studiu în multitudinea ipostazelor şi însuşirilor lui.

Există tipul de *observaţie mărturisită*, în care membrii grupului observat cunosc statutul şi rolul, scopul observatorului, şi *observaţia*

nemărturisită, situaţie în care cei observaţi nu cunosc scopul real al cercetătorului-observator. După modul de implicare a cercetătorului în colectivitatea studiată se face *observaţia externă* sau *observaţia internă*. În raport de timpul de investigare a datelor observaţia va fi *curentă* sau *periodică*, iar după numărul unităţilor sociale supuse investigaţiei observaţia poate fi *totală* sau *parţială*. Din implicarea sau neimplicarea cercetătorului în activitatea grupului social studiat rezultă tipul de *observaţie participativă* sau *observaţie non-participativă*. Cercetarea se mai poate realiza şi prin studierea documentelor sociale, situaţie în care se realizează *observaţie indirectă*. Alte tipuri de observaţie: *controlată* şi *necontrolată*; *observaţie de teren* şi *observaţie de laborator*; *observaţie structurală şi observaţie nestructurală*; *observaţie eşantionată* (se eşantionează timpul, nu populaţia cercetată); *observaţie intensivă*, realizată pe grupuri sociale mici, şi *observaţie extensivă*, realizată asupra unor grupuri sociale mari cu scopul de a observa unele trăsături ale acestora.

Dacă cercetătorul sociolog sau jurist îşi propune să aprofundeze cunoaşterea şi înţelegerea „dreptului viu" existent într-un grup social, într-o comunitate, cel mai indicat este tipul de observaţie participativă. Acesta presupune implicarea totală sau parţială a cercetătorului în interiorul sistemului observat cu scopul de a identifica, înregistra, sistematiza şi interpreta datele şi informaţiile despre situaţia social-juridică respectivă. Cercetătorul este şi observator şi participant nemijlocit la activitatea comunităţii sau grupului social studiat.

Cercetând prin observaţie participativă obiceiurile şi tradiţiile juridice ale unei comunităţi, legea pământului, „dreptul viu" al societăţii în complexitatea formelor sale de manifestare şi aplicare, observatorul are posibilitatea de a surprinde autentic şi nuanţat obiectul cercetării într-o multitudine de ipostaze, caracteristici, particularităţi. Observaţia participativă poate fi mărturisită sau nemărturisită.

Observaţia sociologico-juridică participativă se foloseşte în cercetările intensive de lungă durată. Asupra grupurilor mai mici observaţia este mai riguroasă, gradul de participare a cercetătorului la activitatea grupului este mai mare.

7.4 Condiţii şi reguli de aplicare a observaţiei ştiinţifice în cercetările sociologico-juridice empirice

Observaţia ştiinţifică în cercetările sociologico-juridice se diferenţiază de observaţia la nivelul „bunului simţ", al „simţului comun" şi prin faptul că se desfăşoară după reguli şi norme riguroase, între care:

a) observaţia să fie întemeiată pe o teorie ştiinţifică;
b) datele de observaţie să fie consemnate în scris cât mai complet şi mai repede cu putinţă, dar în nici un caz mai târziu de o oră de la încheierea observaţiei;
c) în prezenţa subiecţilor cercetaţi se notează cu discreţie;
d) dacă este posibilă notarea la faţa locului, se va face imediat;
e) se notează mai întâi faptele de observaţie care contravin ipotezelor de cercetare, deoarece ele se reţin mai greu;
f) datele neconsemnate şi amânate pentru a doua zi trebuie considerate pierdute datorită distorsiunilor cauzate de memoria cercetătorului;
g) cercetătorul, sociolog sau jurist, trebuie să respecte normele şi valorile grupului studiat, ale comunităţii investigate, să aibă o comportare firească, naturală;
h) cercetătorul să nu se izoleze de grup, dar nici să nu se integreze până la identificare cu grupul;
i) nici un cercetător să nu manifeste atitudini preferenţiale în grup;
j) cercetătorul să nu creeze suspiciuni în grup;
k) cercetătorul să asculte şi să observe mai mult decât să vorbească;
l) opiniile, comentariile, aprecierile cercetătorului se notează separat de datele obiective observate, pentru a nu se suprapune şi a nu influenţa rezultatele investigaţiei;
m) notarea include şi elemente ca: data, locul, condiţiile mediului fizic şi social în care se desfăşoară observaţia, persoanele observate şi stresul fiecăreia.

7.5 Instrumente utilizate în cercetările sociologico-juridice empirice bazate pe metoda observaţiei

Cu ajutorul instrumentelor de investigare empirică se colectează date şi informaţii despre obiectul (domeniul juridic al societăţii) cercetării, despre caracteristicile fenomenelor şi comportamentelor juridice ale persoanelor, grupurilor sau comunităţilor umane supuse investigaţiei sociologico-juridice. În mod obişnuit se folosesc drept instrumente: a) protocolul de observaţie; b) fişa de observaţie; c) scala de ordonare şi apreciere; d) aparatură foto şi audio-video.

7.5.1 Protocolul de observaţie este un instrument sau unealtă de lucru a cărui structură trebuie să reflecte şi să răspundă la chestiuni cum sunt următoarele:

- cine realizează observaţia;
- data începerii, durata, etapele, observaţiei etc.:
- condiţii de observare (laborator sau teren);
- persoanele, grupurile sociale, comunităţile supuse observării şi rolurile lor în acţiunile sau structurile observate;
- mijloacele tehnice folosite şi modalităţile de investigare a datelor (scriere, stenografie, audio, video etc.);
- precizări metodologice privind modul cum se va desfăşura observaţia;
- categoriile, clasele, rubricile în care vor fi ordonate sistematic şi informaţiile observaţiei, cum ar fi (după Bales):
  - reacţii emoţionale pozitive (manifestarea solidarităţii, a destinderii, aprobare pasivă);
  - reacţii emoţionale negative (manifestarea tensiunii, manifestarea antagonismului, aprobare pasivă);
  - întrebări (solicitarea unei informaţii, solicitarea unei opinii, solicitarea sugestiilor);
  - răspunsuri (aducerea sugestiilor, exprimarea unei opinii, aducerea unei informaţii).

7.5.2 Fişa de observaţie la teren a fenomenelor şi comportamentelor social-juridice cuprinde indicatori privind:

- menţionarea categoriilor de observaţie;
- date generale privind observaţia;
- precizări privind desfăşurarea conţinutului observaţiei;
- precizări privind finalitatea observaţiei;
- comportamente juridice în comunităţile rurale;
- normativitatea juridică şi comportamentele de muncă;
- -indicaţii metodologice referitoare la desfăşurarea cercetării sociologico-juridice.

7.5.3 Scala de ordonare şi apreciere a datelor şi informaţiilor colectate prin observaţie

Scala este un instrument de măsurare, o formă de măsurare şi apreciere unidimensională, dar şi o modalitate de colectare de date şi informaţii, de analiză a datelor. Se aseamănă chestionarului standardizat. Scala indică grafic sau numeric poziţia relativă a unei unităţi sociale sau a intensităţii cu care se manifestă un fenomen ori calităţile acestuia de la un maxim pozitiv la un zero sau la un minim negativ (5 la 1; 4 la 0; +1 la -1 etc.).

Datele şi informaţiile în cadrul cercetării sociologico-juridice prin observaţie ştiinţifică vor fi structurate în categoriile stabilite, ordonate şi apreciate folosind scalele simple, unidimensionale de-a lungul cărora este plasată informaţia în raport de caracteristicile cantitative şi calitative. Categoriile cercetării prin observaţie pot fi scalate având în vedere: importanţa (maximă, minimă); urgenţa (de la foarte mare la nici o urgenţă); riscuri în aplicarea unei soluţii (riscuri foarte mari... nici un risc); posibilităţi de exprimare în elaborarea unei soluţii (toate posibilităţile... nici o posibilitate).

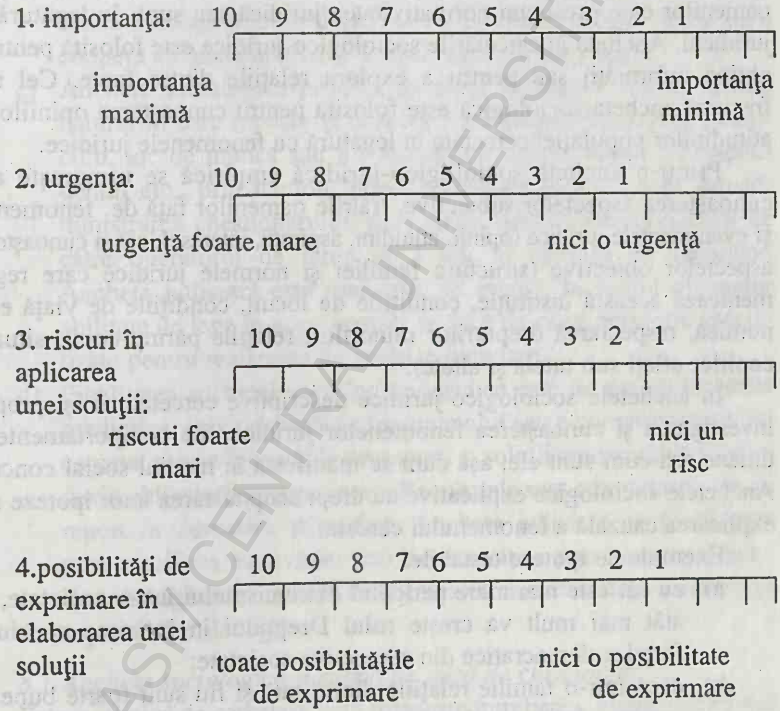

Folosirea scalelor oferă cercetătorului posibilitatea de a constata şi a orienta mai precis gradul în care fenomenele social-juridice studiate posedă caracteristica sau calitatea atribuită sau presupusă. Un exemplu concludent ar fi scalarea opiniilor populaţiei dintr-o comunitate privind importanţa unei anume norme juridice, a unei legi în reglementarea raporturilor interindividuale privind retrocedarea pădurilor.

8. Ancheta sociologico-juridică

Există cercetători care consideră ancheta sociologică metoda perfectă de investigare empirică încât uneori este identificată nepermis cu cercetarea sociologică însăşi (Ion Cane, 1998, pag. 161). Este cea mai utilizată metodă de cercetare concretă în domeniul fenomenelor sociale, inclusiv colectarea de date şi informaţii cu caracter ştiinţific prin intermediul întrebării: oamenii sunt rugaţi să răspundă la întrebări privitoare la caracteristicile, atitudinile, valorile, comportamentul sau prescripţiile unei situaţii, ale unui fapt sau fenomen social-juridic sau ale unor evenimente din viaţa oamenilor care presupun normativitatea juridică sau sunt în legătură cu juridicul. Ancheta în cercetările sociologico-juridice este folosită pentru a obţine informaţii sau pentru a explora relaţiile dintre fapte. Cel mai frecvent ancheta sociologică este folosită pentru cunoaşterea opiniilor şi atitudinilor populaţiei cercetate în legătură cu fenomenele juridice.

Printr-o anchetă sociologico-juridică empirică se urmăreşte atât cunoaşterea aspectelor subiective, trăirile oamenilor faţă de fenomenele şi evenimentele juridice (opinii, atitudini, aspiraţii, interese), cât şi cunoaşterea aspectelor obiective (structura familiei şi normele juridice care reglementează această instituţie, condiţiile de locuit, condiţiile de viaţă economică, respectarea drepturilor minorilor, relaţiile părinţi-copii; situaţia copiilor aflaţi sub tutelă şi altele).

În anchetele sociologico-juridice descriptive cercetătorii îşi propun investigarea şi cunoaşterea fenomenelor juridice, ale comportamentelor umane aşa cum sunt ele, aşa cum se manifestă în mediul social concret. Anchetele sociologice explicative au drept scop testarea unor ipoteze sau explicarea cauzală a fenomenului cercetat.

Exemple de ipoteze testabile:

a) cu cât este mai mare pericolul extremismului într-o societate, cu atât mai mult va creşte rolul Dreptului în întărirea coeziunii forţelor democratice din respectiva societate;
b) dacă într-o familie relaţiile dintre tată şi fiu sunt foarte bune ca urmare a întemeierii acestora pe normativitatea morală şi juridică, atunci este foarte probabil ca între nepoţii tatălui să nu existe conflicte care să necesite intervenţia juridicului pentru rezolvarea lor.

Anchetele sociologico-juridice pe bază de chestionar şi interviu sunt principalele tehnici de cercetare a realităţii juridice prin anchetă sociologică.

Anchetele sociologico-juridice se deosebesc în mod esenţial faţă de anchetele judiciare prin cel puţin următoarele caracteristici:

a) Într-o anchetă sociologico-juridică se cercetează faptele şi comportamentele umane aşa cum sunt ele în mod obiectiv sau cum se reflectă în subiectivitatea oamenilor. Nu se pune problema stabilirii vreunei vinovăţii sau nevinovăţii a cuiva – aceasta este sarcina anchetei judiciare.

b) Într-o anchetă sociologico-juridică subiectul interogat nu este obligat să coopereze cu cercetătorul, are totala libertate de a răspunde sau a nu răspunde la întrebările din chestionar sau la întrebările realizatorului de interviu. Într-o anchetă judiciară persoana interogată are obligaţia de a răspunde la întrebări şi de a coopera cu anchetatorul în scopul stabilirii adevărului.

c) Ancheta sociologico-juridică se poate desfăşura atât în mediul natural în care trăieşte şi munceşte subiectul respondent (domiciliu, loc de muncă sau loc stabilit de comun acord cu respondentul etc., prin telefon, prin chestionare poştale, prin autoadministrarea chestionarului, prin administrarea chestionarului de către operatorul de teren etc.) sau în condiţii de laborator. Ancheta judiciară este realizată, de regulă, la sediul organelor abilitate de lege în acest scop şi se face de către persoane specializate pentru realizarea de anchete judiciare.

d) Finalitatea anchetei sociologico-juridice este de natură teoretică predictivă, privind evoluţia fenomenului sau a comportamentului cercetat şi este însoţită de propuneri şi soluţii constructive care nu devin obligatorii pentru cineva. Rezultatele sunt consemnate într-un raport de cercetare ştiinţifică. Ancheta judiciară se finalizează prin stabilirea vinovăţiei sau nevinovăţiei persoanei cercetate. Persoana găsită vinovată de încălcarea normativităţii juridice va suporta rigorile legii.

8.1 Ancheta sociologico-juridică pe bază de chestionar

Este o tehnică de cercetare care foloseşte întrebarea, elementul verbal ca mijloc de comunicare cu subiectul investigat pentru colectarea de material cu caracter ştiinţific despre viaţa juridică a societăţii.

Se pare că în ţara noastră utilizarea chestionarelor a început în anul 1878, când B.P. Hasdeu a elaborat şi a făcut public un chestionar de cercetare care a cuprins 400 de întrebări referitoare la obiceiurile juridice ale populaţiei, viaţa socială din trecut, casă, familie, sănătate etc.

Se impune să facem distincţie între termenii *tehnica chestionarului sociologic* şi *chestionarul ca instrument de cercetare sociologică.*

Termenul *tehnica chestionarului sociologic* se referă la o anume modalitate de a cerceta realitatea socio-umană prin întrebare şi răspuns. Cuprinde un ansamblu teoretic de idei, noţiuni, reguli, norme, prescripţii şi principii care orientează gândirea şi activitatea practică a cercetătorului în proiectarea, desfăşurarea şi finalizarea investigaţiei sociologice (sociologico-juridice) în care instrumentul prin care se colectează datele este tocmai chestionarul. Tehnica chestionarului sociologic încearcă să răspundă la întrebări cum sunt următoarele: este necesar şi suficient chestionarul ca instrument principal de colectare a datelor într-o situaţie sau alta de investigare sociologică?; ce este un chestionar de cercetare sociologică şi cum se elaborează?; care trebuie să fie succesiunea logică şi psihologică a întrebărilor într-un chestionar?; ce tipuri de întrebări sunt necesare pentru a obţine răspunsuri corecte şi complete?; care sunt regulile aplicării corecte a chestionarului?; sunt necesare imagini şi grafice pentru a însoţi întrebările?; care este numărul optim de întrebări ce trebuie incluse într-un chestionar? etc. Teoria metodologică are caracter general valabil în cadrul oricărei anchete sociologice indiferent de obiectivele, ipotezele şi tema cercetării concrete.

Termenul *chestionarul ca instrument de cercetare* este obiectul material, foaia de hârtie pe care sunt tipărite întrebările. Pentru fiecare cercetare se elaborează un nou chestionar corespunzător obiectivelor, ipotezelor şi noii teme de cercetare.

8.1.1 Chestionarul sociologic, instrument de cercetare concretă

Specificul chestionarului ca instrument de cercetare sociologică (sociologico-juridică) este dat de faptul că el cuprinde un număr de întrebări (scrise), desene, grafice, caricaturi, fotografii, diagrame etc. combinate în mod ingenios, ordonate logic şi psihologic, tipărite pe un suport material (hârtia) şi este utilizat pentru colectarea de date şi informaţii cu caracter ştiinţific despre realitatea socială în care trăiesc oamenii, despre modul în care această realitate este reflectată în conştiinţa lor. Întrebările din chestionar determină din partea persoanelor anchetate sociologic răspunsuri consemnate în scris.

Aranjarea răspunsurilor din chestionar trebuie să respecte o ordine logică şi una psihologică. Trebuie să urmeze logica acţiunii (trecut-prezent-viitor), să urmeze logica cercetării, fie de la general la particular, fie de la particular la general şi să reflecte obiectivele cercetării. Asupra

personalităţii respondentului influenţează numeroşi factori care sunt: starea de spirit a respondentului în acel moment; tema cercetării; structura chestionarului; personalitatea cercetătorului (realizatorului anchetei); locul desfăşurării anchetei; timpul desfăşurării anchetei; starea de sănătate a respondentului; recompensarea respondentului.

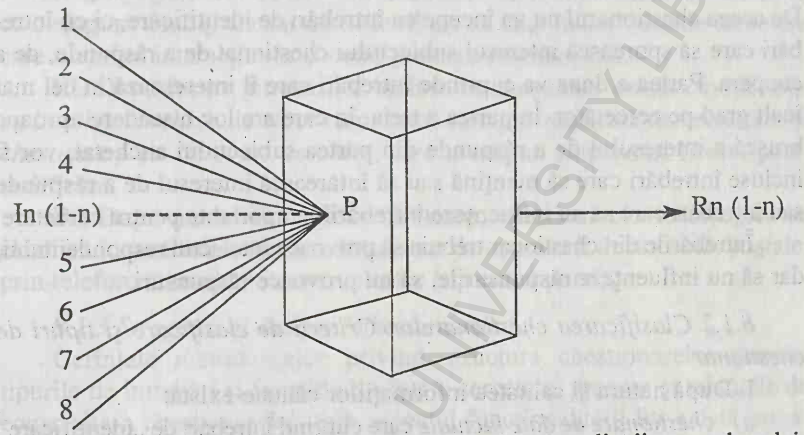

Figura nr. 5 Factorii care acţionează asupra personalităţii respondentului şi asupra răspunsurilor acestuia:

P = personalitatea respondentului,
In (1-n) = întrebările din chestionar,
Rn (1-n) = răspunsurile la întrebări, iar liniile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 sunt factorii care influenţează personalitatea individului:
1 = starea de spirit a respondentului;
2 = tema cercetării;
3 = structura chestionarului;
4 = personalitatea anchetatorului;
5 = locul desfăşurării anchetei;
6 = timpul desfăşurării anchetei;
7 = starea de sănătate a respondentului;
8 = recompensarea respondentului.

Factorii care influenţează asupra subiectului respondent nu au acelaşi rol, pe primul plan ca importanţă situându-se întrebările din chestionar. În cazul aplicării prin operatorul de anchetă, întrebările se dezvăluie una pe alta. În cazul autoadministrării, subiectul chestionat va cunoaşte toate

întrebările înainte de a răspunde. Aşa apare situaţia psihologică. Succesiunea lor trebuie ordonată în funcţie de anumite reguli psihologice. Astfel, primele întrebări trebuie să fie de „spart gheaţa", de acomodare, întrebări introductive, „întrebări locomotivă". Respectând o anumită regulă psihologică se înlătură caracterul artificial al comunicării dintre cercetător şi respondent, comunicarea primind aspectul unui dialog natural. De aceea chestionarul nu va începe cu întrebări de identificare, ci cu întrebări care să sporească interesul subiectului chestionat de a răspunde, de a coopera. Partea a doua va cuprinde întrebări care îl interesează în cel mai înalt grad pe cercetător. În partea a treia, în care are loc o scădere aproape bruscă a interesului de a răspunde din partea subiectului anchetat, vor fi incluse întrebări care să menţină sau să întărească interesul de a răspunde sau întrebări care să nu influenţeze întrebările importante pentru cercetare.

Întrebările din chestionar trebuie să provoace intelectul respondentului, dar să nu influenţeze răspunsurile, să nu provoace răspunsuri.

8.1.2 Clasificarea chestionarelor. Criterii de clasificare şi tipuri de chestionar

I. După natura şi calitatea informaţiilor căutate există:

a) *chestionare de date factuale* care cuprind întrebări de „identificare" urmărind cunoaşterea mediilor şi condiţiilor economico-sociale din care provin subiecţii interogaţi pentru gruparea lor statistică, prelucrarea şi generalizarea rezultatelor (vârstă, sex, locul naşterii, starea civilă, domiciliul, profesiunea, studiile, naţionalitatea, religia, numărul copiilor în familie, numărul camerelor din locuinţă, numărul persoanelor care locuiesc în aceeaşi locuinţă, vârsta acestora etc.) şi/sau întrebări de cunoştinţe din domeniul Dreptului.

b) *chestionare de opinie* care servesc aflării opiniilor populaţiei cu privire la fenomenele socio-juridice, dar se cercetează şi atitudinile, motivaţiile, interesele, înclinaţiile indivizilor, toate trăirile subiective referitoare la un fenomen juridic. De aceea se impune includerea în chestionar a mai multor întrebări de verificare pentru a deduce din opiniile respondenţilor poziţia reală faţă de fenomenul cercetat.

Prin întrebările de cunoştinţe se află „ce ştie populaţia", iar prin întrebările de opinie rezultă informaţii despre „ce crede populaţia" despre fenomenul cercetat. În cazul întrebărilor de cunoştinţe există un singur

răspuns adecvat pentru fiecare întrebare indiferent de subiectul respondent. În cazul întrebărilor de opinie orice răspuns trebuie considerat, în principiu, ca adevărat, corespunzător. În cazul includerii în acelaşi chestionar atât a unor întrebări de cunoştinţe, cât şi a unora de opinie, primele vor fi „mascate" printre cel de-al doilea gen de întrebări.

II. După numărul temelor de cercetare există chestionare specializate cu o singură temă şi chestionare omnibuz, cu mai multe teme de cercetare care surprind interacţiunea şi condiţionarea fenomenelor.

III. După forma întrebărilor incluse în chestionar există *chestionare cu întrebări închise* ale căror răspunsuri sunt precodificate de cercetător şi *chestionare cu întrebări deschise*, care presupun răspunsuri libere, postcodificate.

IV. După modul de aplicare în teren, chestionarele sociologice se clasifică în: autoadministrat; administrat de operatorii de anchetă; poştale; prin telefon; autoadministrate colectiv (tip extemporal).

8.1.3 Structura şi designul chestionarului

Cerinţele metodologice privind structura chestionarelor privesc tipurile de întrebări şi funcţiile lor într-o cercetare, precum şi tehnicile de construire a chestionarelor. Sub aspectul funcţionalităţii lor există următoarele şapte tipuri de întrebări: întrebări introductive, întrebări de trecere, întrebări filtru, întrebări de tipul „de ce?", întrebări de control, întrebări bifurcate, întrebări de identificare.

Întrebările introductive se mai numesc întrebări de contact, ce vor să „spargă gheaţa". Funcţia lor este de a se da încredere subiectului în operatorul de teren, în investigator şi în el însuşi. Aceste întrebări nu trebuie să vizeze probleme complicate, nu trebuie să cuprindă date personale, trebuie să trezească interesul subiecţilor. Au rolul de a desemna în succesiunea întrebărilor apariţia unui nou grupaj de întrebări referitoare la alte probleme.

Întrebările de trecere au rolul de a face trecerea de la întrebări introductive la cele de filtru.

Întrebările filtru au un rol invers decât cele de trecere, ele filtrează, stopează trecerea unor subiecţi la întrebările următoare (exemplu: vizionaţi emisiunile de actualităţi, da sau nu?).

Întrebările bifurcate, comparativ ce cele filtru se adresează tuturor celor chestionaţi separând opiniile „pro" şi „contra" ale celor chestionaţi, ele nu stopează subiectul în a urma succesiunea întrebărilor.

Întrebările „de ce?" – au rolul de a provoca, de a genera explicaţii în raport cu diferite opinii exprimate.

Valoarea unui chestionar este invers proporţională cu numărul de întrebări „de ce?" pe care le conţine. Ele trebuie să fie precedate de întrebări filtru.

Întrebările de control; rolul lor fiind de a verifica constanţa punctului de vedere exprimat, au funcţia de a măsura cât de fidel este subiectul în exprimarea opiniilor sale. Ele nu aduc informaţii noi, ci verifică alte informaţii. Acestea mai arată dacă subiecţii au înţeles corect sensul întrebărilor, dacă atenţia subiectului nu a fost distrasă, alterată.

Întrebările de identificare au rolul de a particulariza diferite categorii de subiecţi. Cel mai bine este să fie puse la finalul chestionarului şi unele dintre ele nu este necesar să le formulăm.

Există 4 tehnici de construire a chestionarului:

- tehnica pâlniei;
- tehnica pâlniei răsturnate;
- tehnica efectului „halo";
- tehnica efectului de poziţie.

Tehnica pâlniei constă în trecerea de la general la particular.

Tehnica pâlniei răsturnate – se pleacă de la particualar şi se ajunge la general. Subiectul e dirijat spre întrebări generale (ex.: Ce părere aveţi despre preţul curentului electric?; Ce părere aveţi despre liberalizarea preţurilor?).

Se folosesc asemenea întrebări pentru subiecţii cu un nivel de instrucţie mai scăzut, fapt ce implică sarcini suplimentare pentru realizatorul anchetei de teren.

Tehnica efectului „halo" desemnează contagiunea răspunsurilor prin iradierea sentimentelor. Se poate realiza prin aşa-numita „organizare logică".

Tehnica efectului de poziţie, apare la chestionarele foarte lungi. Produce o curbă de tensiune la subiectul respondent. Efectul de poziţie poate apărea şi la chestionarele cu mai multe teme de cercetare (omnibuz).

Întrebările din chestionar trebuie să fie corecte gramatical, clare, precise, inteligibile pentru orice respondent, să nu producă teamă, să nu provoace reacţie de apărare sau de respingere, de distanţare faţă de temă şi de realizatorul anchetei sociologice. Numărul maxim de cuvinte folosite pentru o întrebare să nu depăşească 20-22. O întrebare să nu vizeze decât o singură problemă. Pentru formularea întrebării se folosesc cuvintele uzuale pentru populaţia cercetată, ceea ce presupune eliminarea cuvintelor ambigue,

afectogene, a neologismelor şi a arhaismelor, dar şi a termenilor tehnici greoi şi a jargonului.

Designul chestionarului este dat de cercetare şi culoarea hârtiei pe care sunt tipărite întrebările, de aranjatul în pagină, de stimulii grafici, de lungimea chestionarului, calitatea tiparului etc.

8.2 Ancheta sociologică pe bază de interviu

Interviul de cercetare este atât o tehnică de investigare concretă, cât şi un tip de interacţiune umană. Este definit ca o tehnică de obţinere, prin întrebări şi răspunsuri, a informaţiilor verbale de la indivizi şi grupuri umane în vederea verificării ipotezelor sau pentru descrierea ştiinţifică a fenomenelor socio-umane (social-juridice).

Interviul nu este o simplă întrevedere, deşi presupune întrevederea. Prin interviu se realizează un schimb de informaţii între realizatorul de interviu şi subiectul uman cu care se realizează interviul. Cele două persoane se află faţă în faţă *(face to face)*, iar circulaţia informaţiei se realizează într-un singur sens – de la intervievat către intervievator.

În interviul gazetăresc se caută un punct de vedere foarte personal, pe intervievator îl interesează originalitatea de gândire a unui subiect asupra unei soluţii. Respondentului îi sunt prezentate din timp întrebările din ghidul de interviu, fapt ce dă posibilitatea formulării unor răspunsuri îndelung gândite. În cazul interviului gazetăresc nu se pune problema anonimatului, respondentul însuşi fiind interesat să fie cunoscut, apreciat. Informaţiile se obţin de la un singur individ.

Realizarea unui interviu de cercetare ştiinţifică este consacrată căutării unui punct de vedere comun. Nu interesează originalitatea, ci spontaneitatea răspunsului. Întrebările din ghidul de interviu nu sunt cunoscute dinainte de respondent, iar asigurarea anonimatului respondentului este „regula de aur" a cercetării anchetei sociologice (sociologico-juridice) pe bază de interviu. Se obţin informaţii de la un grup de indivizi, nu de la unul singur ca în cazul interviului gazetăresc. Se apelează la ancheta pe bază de interviu de cercetare ştiinţifică în situaţiile când se cercetează probleme, teme, comportamente dificil de observat, cum ar fi situaţiile din domeniul vieţii private, precum şi atunci când se cercetează credinţe etc. şi despre care nu există documente scrise. În cercetările ştiinţifice nu se utilizează doar o singură metodă sau tehnică, ci mai multe, deoarece fiecare are limite intrinseci. Dacă ne-am baza doar pe ceea ce declară individul (interviu, chestionar) s-ar putea să desprindem alte concluzii decât cele logice, deductibile, reale.

În raport de conţinutul comunicării deosebim *interviul de opinie, de atitudini, de justificare* şi *interviul documentar*. După calitatea datelor obţinute avem în vedere *interviul intensiv* (număr mare de întrebări, aflarea structurii de profunzime) şi *interviul extensiv*. Gradul de libertate al cercetătorului în alegerea temei de investigat, în formularea întrebărilor, în stabilirea succesiunii întrebărilor dă naştere *interviului nondirectiv* (totala libertate a cercetătorului) şi *interviul directivă* (libertatea cercetătorului este limitată drastic). Interviul clinic este o formă extremă a interviului nondirectiv şi se utilizează în psihoterapie, în cunoaşterea personalităţii individului pentru integrarea individului în viaţa socială (temă pentru interviurile sociologico-juridice). După statusul persoanelor există interviuri cu adulţi şi interviuri cu copii. După modul de comunicare cu intervievatul: interviu direct şi interviu prin telefon. Şi, în sfârşit, un ultim criteriu, locul interviului în cercetare (frecvenţa interviului) în conformitate cu care există interviul de explorare, interviul de verificare a informaţiilor obţinute prin alte metode şi tehnici şi interviul de culegere de date şi informaţii.

Instrumentul după care se desfăşoară cercetarea prin această tehnică este ghidul de interviu, în care sunt formulate întrebările în ordinea punerii lor. Întrebările pot fi închise (cu răspunsuri precodificate), deschise (cu răspunsuri libere) sau mixte.

Conducerea dialogului aparţine operatorului de interviu. Avantajele utilizării interviului de cercetare ştiinţifică sunt numeroase: flexibilitate în realizare; rata ridicată a răspunsurilor; observarea comportamentelor nonverbale ale intervievatului; asigurarea standardizării condiţiilor de răspuns; colectarea unor răspunsuri spontane; asigurarea unor răspunsuri personale; asigurarea răspunsurilor la toate întrebările; studierea unor probleme mai complexe; proiectarea cu acordul intervievatului a datei şi locului cercetării.

Interviul ca tehnică de cercetare ştiinţifică subordonată anchetei sociologice pe lângă avantaje prezintă anumite dezavantaje şi limite: costul ridicat; timp îndelungat pentru identificarea persoanelor incluse în eşantion; pot apărea erori datorate modului de punere a întrebărilor şi înregistrare a răspunsurilor; unele instrumente sunt legate de faptul că se cere subiecţilor din eşantion să răspundă la întrebări indiferent de starea lor psihică; lipsa standardizării în formularea întrebărilor influenţează în sens limitativ comparabilitatea datelor şi informaţiilor colectate; prezenţa operatorilor de interviu rămâne o potenţială sursă de eroare etc.

În ceea ce priveşte desfăşurarea interviului „faţă în faţă" sunt de menţionat principalele cerinţe privitoare la conduita operatorului de interviu şi la punerea întrebărilor.

Operatorul de interviu se prezintă, explică scopul şi obiectivele cercetării, descrie metoda prin care respectiva persoană a fost selectată în eşantionul de cercetare ştiinţifică; prezintă instituţia sub girul căreia se face cercetarea. În ceea ce priveşte punerea întrebărilor subliniem că realizatorul interviului trebuie să respecte strict ordinea din ghidul de interviu. El va citi cuvânt cu cuvânt fiecare întrebare, în timp ce persoana intervievată va urmări pe un alt exemplar al aceluiaşi ghid formularea întrebărilor şi, dacă există, variantele de răspuns. Realizatorul interviului poate interveni numai cu formulări de tipul: „Am înţeles ce mi-aţi spus, vă rog însă să-mi daţi mai multe amănunte despre....."; „Să vedem dacă am înţeles bine. Dvs. aţi spus că...."; „Aş vrea să citim împreună răspunsurile, să vedem dacă am înţeles corect ceea ce aţi spus" şi altele de acest tip. În nici un caz operatorul de interviu nu trebuie să sugereze răspunsuri prin intervenţiile sale. Operatorul de interviu să fie apropiat prin atitudinea şi ţinuta sa de persoana intervievată, să schimbe când este nevoie ritmul discuţiei şi să manifeste interes pentru tot ceea ce i se spune.

Amorsarea dialogului se face, de obicei, prin formularea unei întrebări foarte generale legate de viaţa cotidiană, de subiecte „la moda zilei".

Încheierea dialogului trebuie să fie politicoasă, elegantă. Intervievatul trebuie asigurat că răspunsurile sale sunt de un real folos pentru înţelegerea fenomenului cercetat, că ar fi o plăcere pentru operator să-l reîntâlnească în viitor.

9. Întrevederea sociologico-juridică

Particularităţi

Întrevederea sociologico-juridică este o tehnică de cercetare care prezintă atât asemănări cu tehnica interviului, cât şi deosebiri esenţiale faţă de aceasta. Întrevederea se apropie mai mult de metoda observaţiei, oferindu-ne, în esenţă, informaţii cu valoare de fapte, în timp ce interviul se apropie mai mult, prin natura lui, de tehnica chestionarului, oferindu-ne, ca şi acesta, opinii despre fenomenele şi comportamentele de natură juridică sau cu conotaţii juridice.

Abordarea câtorva chestiuni referitoare la tehnica întrevederii sociologico-juridice se justifică în măsura în care cercetătorul care o utilizează, jurist, sociolog etc., face apel la interogaţie pentru a obţine date şi informaţii despre fenomenul cercetat.

Specificul întrevederii sociologico-juridice este clar pus în evidenţă de importante caracteristici ale acesteia.

În primul rând trebuie precizat faptul că este o tehnică sociologică principală, utilizată de către activiştii sociali care fac cercetări subordonate înfăptuirii programelor de investigaţie socială, elaborate de către serviciile sociale, dar şi de către organele de tutelă.

În al doilea rând este de reţinut că întrevederea sociologico-juridică este un procedeu de investigaţie verbală, pentru a culege informaţii vizând obiectivul stabilit.

În al treilea rând această tehnică de cercetare se particularizează faţă de alte metode, tehnici sau procedee de cercetare, prin aceea că este o conversaţie care posedă caracteristici ale schimburilor informale şi o natură asimetrică, întrucât cercetătorul pune întrebări, iar subiectul oferă răspunsuri.

Întrevederea sociologico-juridică nu reprezintă o simplă conversaţie deşi presupune conversaţia. Într-o conversaţie obişnuită informaţia circulă de la fiecare partener către fiecare partener. În cazul întrevederii sociologice se face o cercetare ştiinţifică, informaţia circulă, în principiu, de la subiectul cercetat către subiectul care cercetează. Întrevederea sociologică presupune *cercetarea* unui fenomen, nu schimbul reciproc de idei între persoane. Persoana cercetător culege date şi informaţii cu caracter ştiinţific despre un fapt, un fenomen sau un comportament juridic sau cu conotaţii juridice. Aceasta poate solicita, inclusiv prin apelul la interogaţie, precizări suplimentare, clasificări, completări la răspunsuri anterioare etc. Informaţiile cu valoare de fapte culese prin întrevederea sociologică sunt supuse procesului de sistematizare şi prelucrare ştiinţifică. Concluziile desprinse vor fi utilizate pentru înfăptuirea unor programe sociale de intervenţie în diverse domenii ale vieţii sociale. Întrevederea se desfăşoară sub forma unei convorbiri în care cercetătorul orientează dialogul spre realizarea scopului său – culegerea de informaţii şi date empirice. Rolurile celor doi parteneri sunt specializate, deoarece actorul social cercetat deţine, potenţial, informaţii de care are strictă nevoie sociologul sau juristul cercetător. Cercetătorul caută informaţii privind obiectivul cercetării sale, iar subiectul investigat transmite informaţiile pe care le deţine privitor la acel obiect. Prin aceasta se aseamănă cu interviul de tip „faţă în faţă".

Pe lângă informaţiile transmise verbal, cercetătorul va reţine aspecte privind conduita persoanei investigate, încercând să descopere, eventual,

anumite structuri latente care i-ar putea fi de mare folos, mai ales în depistarea unor noi obiective ale cercetării prin întrevedere sociologico-juridică sau alte metode ori tehnici utilizate în investigarea Dreptului.

Fiind o conversaţie de la egal la egal, dar fiecare din cele două persoane aflate „face to face" jucându-şi rolul său, întrevederea sociologică a apărut iniţial ca un raport social verbal, purtând asupra sa o puternică notă de politeţe şi discreţie, ceea ce a determinat pe unii cercetători s-o asimileze unei relaţii interumane de tip diplomatic. În anii din urmă se apelează tot mai frecvent la această tehnică de cercetare, îndeosebi în aşa-numitele anchete-acţiuni organizate de către serviciile sociale şi organele de tutelă. Cu aceste prilejuri s-a făcut o constatare deosebită, şi anume, că într-o cercetare sociologică de tip interogativ nu rareori este mai eficient să se renunţe la întrebările directivă şi la tehnicile standardizate de cercetare, acestea fiind înlocuite cu aflarea întrebărilor de la însişi subiecţii chestionaţi. Această manieră este remarcabilă cu deosebire în cercetările despre al căror obiectiv cercetătorul ştie mai puţin.

9.1 Tipuri de întrevederi sociologico-juridice

Întrevederea-intervenţie: rolul ei este de a preciza un „diagnostic" social-comportamental, de a contribui la modificarea mediului social, de a selecta o soluţie practică de sprijin sau de rezolvare a unei probleme care ţine de domeniul Dreptului.

Întrevederea de tip panel: este asimilabilă tipului de cercetare sociologică. Presupune, mai întâi, cunoaşterea prin întrevedere a situaţiei iniţiale supuse cercetării. Cum domeniul evoluează treptat, prin aplicarea întrevederii la acelaşi eşantion şi deci prin adresarea aceloraşi întrebări personelor din lotul cercetat la intervale egale de timp, vor fi realizate analize sociologico-juridice ale fenomenului, care vor ilustra schimbarea socială ce trebuie cunoscută şi diagnosticată şi supusă normării juridice. Întrevederea de tip panel favorizează descoperirea cauzelor schimbării sociale, precum şi consecinţele respectivelor schimbări a căror cunoaştere este absolut necesară pentru elaborarea măsurilor adecvate de intervenţie din partea juridicului.

Există şi alte tipuri de întrevedere sociologică. Organizarea şi desfăşurarea unei întrevederi sociologico-juridice ştiinţifice presupune o serie de etape: a) elaborarea cadrului teoretico-conceptual; b) pregătirea primei întâlniri cu subiectul; c) alegerea mijloacelor; d) desfăşurarea întrevederii;

e) încheierea întrevederii; f) elaborarea raportului de cercetare, evaluare şi analiză; g) desprinderea concluziilor ştiinţifice cu caracter teoretico-metodologic pentru perfecţionarea tehnicii întrevederii.

Întrevederea este realizabilă cu subiecţi aparţinând oricărei categorii socio-profesionale, indiferent de nivelul cultural al acestora. Fiind bazată pe comunicarea orală dintre partenerii de dialog poate fi realizată şi cu persoane care nu ştiu nici să scrie nici să citească. Acest tip de comunicare este preferată de indivizii care dezagreează răspunsurile sub formă scrisă. Ca urmare nu se întâlnesc situaţii de respingere a dialogului cu cercetătorul-sociolog, jurist sau asistent social, iar răspunsurile pot fi mai complete şi mai argumentate. Întrucât prin relaţia de comunicare directă se pot corecta imediat eventualele erori sau contraziceri, procesul de sistematizare şi prelucrare a informaţiilor şi datelor culese este avantajat.

10. Sondajul de opinie

10.1 Specificul sondajului de opinie

Tehnicile obişnuite prin care se poate realiza ancheta sociologică la teren sunt ancheta pe bază de chestionar, ancheta prin interviu şi ancheta prin sondaj de opinie.

Termenul de sondaj este definit astfel de către Gilles Ferréol şi colaboratorii săi: „...tehnică de investigare ce constă în analizarea unui eşantion (zis reprezentativ) pentru a afla tendinţele caracteristice ale populaţiei din care este extras. Aplicată la originea fenomenelor de opinie, această procedură este folosită în prezent în mod curent şi se aplică în domenii foarte variate"[3]. A face un sondaj de opinie în sensul de căutare a unor date şi informaţii înseamnă a căuta opinii ale populaţiei cercetate în legătură cu aceste probleme care pot fi economice, politice, administrative, social-culturale. „Cuvântul sondaj a fost adoptat pentru a desemna anchetele reprezentative ale opiniei publice"[4]. Cum un sondaj de opinie se realizează pe baza unui chestionar sau ghid, standardizate, informaţiile colectate vor fi şi ele standardizate, ceea ce crează posibilitatea comparării lor.

---

[3] Gilles Ferréol şi colab., *Dicţionar de sociologie*, Polirom, Editura Ştiinţifică şi Tehnică, Iaşi, 1998, pag. 207.

[4] I. Stoetzel, A. Girard, *Sondajele de opinie publică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975, pag. 58.

Sondajul de opinie ca formă specifică de anchetă este axat pe aspectul subiectiv, opţional al subiectului, al populaţiei din care a fost selectat eşantionul. Opiniile exprimate, aspiraţiile, motivaţiile etc. nu sunt confruntate cu aspectele care le determină. Se acceptă un anumit procent de eroare legat de recoltarea şi prelucrarea datelor colectate. În mod obişnuit prin anchete bazate pe sondajul de opinie se verifică gradul de satisfacţie al populaţiei privind activitatea unor persoane care ocupă funcţii de răspundere în cadrul statului, a unor instituţii şi organisme guvernamentale, raportarea la anumite sisteme de valori, opţiunile electorale etc. „Cât de satisfăcut sunteţi de activitatea primarului din sectorul în care locuiţi?"; „Dacă mâine ar fi alegeri prezidenţiale, pe care din următorii candidaţi l-aţi vota ca preşedinte al României?"; „Credeţi că dacă domnul X va fi ales preşedinte al României, va reuşi să redreseze economia ţării?"; „Credeţi că naţiunea, ca formă de comunitate umană, şi-a încheiat rolul în istorie?"; „Sunteţi pentru sau împotriva reintroducerii pedepsei cu moartea?"... sunt numai câteva exemple de întrebări posibile, utilizabile în cazul sondajelor de opinie pentru a obţine informaţii referitoare la problemele menţionate.

Problema care face obiectul unui sondaj sociologic de opinie trebuie să fie una de larg interes public. Ca formă specifică a anchetei sociologice, sondajul de opinie descrie, nu explică. Operatorul, realizator al sondajului de opinie nu caută cauze, nici efecte ale opiniilor exprimate. Pe el nu-l interesează de ce un cetăţean are o anumită părere despre candidatul Y la alegerile prezidenţiale, iar părerii respective nu i se dă alt înţeles decât cel de simplă părere. Comparând opiniile exprimate, rezultate într-un sondaj cercetătorul îşi formulează concluziile şi apreciază atitudinea de vot a populaţiei cercetate. Opinia nu este cauza acceptării sau respingerii la urne a unui candidat sau a altuia. Opiniile se pot schimba rapid şi în scurt timp. Termenul de sondaj a fost adoptat de către cercetători pentru a desemna anchetele reprezentative de opinie publică. Sondajul de opinie publică s-a impus în cercetările sociologice datorită utilizării lor în cercetarea opiniilor spontane ale alegătorilor în perioadele preelectorale, în campaniile electorale, dar din punct de vedere ştiinţific nu această specie a sondajului de opinie este cea mai importantă. J. Stoetzel şi A. Girard apreciază că sondajele de opinie publică nu reprezintă doar un procedeu oarecare folosit de sociologi pentru devansarea rezultatelor scrutinelor electorale. Sondajele reprezintă un remarcabil instrument de analiză şi cercetare ştiinţifică în

cele mai variate domenii. „Rezultatele sondajelor, oricare ar fi ele, nu pot, prin definiţie, să satisfacă în acelaşi timp pe toţi protagoniştii."[5] Importanţa majoră a utilizării lor în cercetarea ştiinţifică este legată de studiul comportamentelor economice, sociale, culturale ale indivizilor umani ca actori sociali.

Autorii lucrării mai sus citate, referindu-se expres la specia sondajelor electorale, consideră că funcţia acestora este de a face cunoscută opinia publică în afara scrutinelor şi de a da liderilor politici o ocazie de a ţine seama de ea. Conform aprecierii aceloraşi autori sondajele de opinie nu oferă politicianului o delegaţie de putere şi nici nu creează obligaţii pentru cei investiţi cu putere. Rostul acestor sondaje fiind de cunoaştere şi de observaţie, ele au fost concepute pentru a aduce informaţii tuturor celor interesaţi de a simţi pulsul publicului alegător înaintea desfăşurării scrutinului propriu-zis.

În rezumat, se poate spune că principala funcţie a sondajelor de opinie publică se referă la cunoaşterea opiniei publice, urmărirea ei zilnică pe toată întinderea câmpului său, difuzarea informaţiilor obţinute, dezvoltarea unei reflecţii teoretice asupra fenomenelor observate. „Un sondaj nu rezolvă problemele. În cel mai bun caz el contribuie ca ele să fie mai bine formulate, ceea ce nu este puţin lucru"[6].

La rândul său, C.A. Moser arată că problema cunoaşterii opiniilor publice se găseşte în toate tipurile de anchetă care s-au desfăşurat în Anglia, de la ancheta socială guvernamentală la cercetarea pieţei, a audienţei etc. Acesta va scrie: „Cu toate că dintre activităţile de sondaj pronosticurile electorale au avut cea mai mare publicitate, ele sunt probabil de cea mai mică valoare; există, la urma urmei, puţin interes pentru a cunoaşte astăzi aproximativ, ceea ce mâine se va şti cu certitudine, cu excepţia faptului că pronosticurile de orice fel afectează instinctele noastre suportive şi că partidele politice le permit, întrucâtva, să cunoască tendinţele opiniei"[7].

Referindu-se la anchetele zilnice de opinie efectuate prin sondaje de opinie publică în Marea Britanie, C.A. Moser apreciază că scopul acestora este modest şi neatacabil. Acţiunile politice ale guvernanţilor afectează,

---

[5] A. Girard, J. Stoetzel, *op. cit.*, 1975, pag. 177.

[6] *Idem*, pag. 269.

[7] C.A. Moser, *Metodele de anchetă în investigarea fenomenelor sociale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, pag. 52.

într-o formă sau alta, publicul, iar acesta are opinii proprii despre respectivele acţiuni. *Cunoaşterea acestor opinii de către legiuitor se bazează tocmai pe datele realizate prin sondaje de opinie.*

Istoria sondajelor de opinie a început în SUA încă din prima jumătate a veacului XIX, când ziariştii făceau sondaje preelectorale întrebând pe cine întâlneau în cale cu cine vor vota. În secolul XX sondajele de opinie publică au fost transformate dintr-o „modă", într-o metodă de cercetare ştiinţifică datorită mai ales lui George Gallup. Acesta a obţinut aprobarea şi a înfiinţat „Institutul American de opinie publică", al cărei prim director a şi fost. Sondajele de opinie publică efectuate de acest institut în preajma alegerilor americane din 1936 s-au apropiat foarte mult de datele reale ce au fost exprimate la scrutinul respectiv (eroarea a fost de numai 6,5%). În Franţa a fost creat „Institutul Francez de opinie publică" în anul 1938, iar în ţara noastră, în anul 1969 a luat fiinţă „Institutul de Studii şi Sondaje al Radioteleviziunii Române", care făcea cercetări apelând la metode foarte riguroase. După revoluţia din Decembrie 1989 a sporit simţitor preocuparea pentru a realiza cercetări ale opiniei publice prin apelul la sondajele de opinie publică.

Au existat şi există obiecţii la adresa sondajelor de opinie publică sau a abuzului de sondaje. Ştiind că opinia publică se schimbă foarte uşor şi rapid, se întreabă unii ce rost are să cunoaştem opinia publică la un moment dat, când în alt moment va fi alta.

Alte obiecţii: sondajele de opinie publică presupun că toţi oamenii au o opinie, ceea ce nu este adevărat; nu cumva tocmai sondajele de opinie publică creează opinia publică?; prin sondajele de opinie publică se produce o anumită egalizare a subiecţilor întrebaţi; nu toate cuvintele au exact acelaşi sens pentru toţi cei chestionaţi şi de aici se naşte altă întrebare: în ce măsură opinia exprimată corespunde temei, intenţiei, scopurilor concrete pe care le are cercetătorul în acel moment?; sondajele de opinie publică sunt o amăgire, ele sunt o pseudocunoaştere; ele sunt, de fapt, o desacralizare a votului, o banalizare a lui; sondajele de opinie publică echivalează cu poluarea democraţiei etc. Fiecare dintre obiecţiile aduse conţin un sâmbure de adevăr, dar prin aceasta nu se anulează sondajul de opinie ca metodă ştiinţifică de cercetare sociologică concretă.

Sondajul de opinie poate fi deosebit de folositor pentru informarea rapidă asupra faptelor şi fenomenelor juridice sau cu conotaţia juridică,

asupra valorii practice a unor proiecte de legi etc., prin opinii colectate direct de la populaţie.

10.2 Sondajul de opinie şi comportamentul de vot

Rolul sondajelor de opinie este de a informa publicul despre propriile atitudini privind probleme de interes general ale diverselor domenii, cum ar fi cel politic, cel economic, social etc. Sondajele indică dimensiunile şi structura opiniei publice în ansamblul său, fiind instrumente la care apelează foarte des agenţii de decizie din sferele de preocupări menţionate. Folosite frecvent în campaniile electorale, cu ajutorul acestor instrumente se colectează informaţiile privind modul de distribuire a opiniilor populaţiei cercetate, privind partidele politice angajate în lupta pentru cucerirea puterii, precum şi informaţii privindu-i pe candidaţii acestor partide în alegerile locale, parlamentare şi prezidenţiale. De fapt, opţiunea pentru un anume partid exprimă atitudinea favorabilă programului cu care se prezintă la alegeri partidul respectiv, program prezentat în campania electorală, încrederea în capacitatea candidaţilor propuşi de către partidul în cauză, de a îndeplini prin activitate politică, organizatorică şi administrativă obiectivele programului propus de însuşi acest partid.

În ceea ce priveşte comportamentul de vot, prin sondaje se măsoară o stare de spirit existentă la un moment dat în populaţia cercetată şi exprimă nivelul opţiunilor alegătorilor în raport cu intenţiile de a vota pentru un partid sau altul, pentru un candidat sau altul la alegerile prezidenţiale.

Pregătirea, realizarea şi finalizarea sondajelor de opinie presupune o activitate ştiinţifică de specialitate foarte complexă, în care sunt implicaţi profesionişti din domeniul sociologiei, al statisticii şi psihologiei sociale. În România există instituţii specializate, create după 1990, care au realizat performanţe remarcabile în sfera predicţiei şi estimărilor comparabile cu realitatea (sondaje de opinie preelectorale, sondaje de opinie la cerere, studii de marketing asupra vârfurilor, a cotelor de piaţă, audienţei etc.). În rândul acestor instituţii se numără: CURS, IRSOP, CSOP, IMAS, INSOMAR, MMT şi altele.

10.3 Despre evaluarea sondajelor de opinie

Opinia publică trebuie considerată ca un fapt social care este exterior indivizilor umani şi exercită asupra acestora o constrângere socială[8].

[8] Septimiu Chelcea, *Sociologia opiniei publice*, Facultatea de Comunicare şi Relaţii Publice, Bucureşti, Editura SNSPA, 2000, pag. 38.

Considerarea opiniei publice ca un fapt social este în deplin acord cu definirea de către Émile Durkheim a faptelor sociale care constau „în moduri de a lucra, de a gândi şi de a simţi, exterioare individului şi care sunt înzestrate cu o putere de convingere în virtutea căreia se impune"[9]. Urmând gândirea lui Durkheim vom spune că opinia publică în calitatea sa de fapt social trebuie tratată ca lucru care poate fi cercetat şi cunoscut.

Una dintre căile prin care opinia publică este supusă investigaţiei ştiinţifice este sondajul de opinie. Sondajele de opinie şi rezultatele lor trebuie evaluate. În acest scop trebuie avut în vedere că opinia publică este un fapt social complex, sugestiv care, în condiţii concrete, este deseori schimbătoare. Ca urmare, sondaje de opinie efectuate la date diferite chiar de către acelaşi institut pot colecta informaţii diferite cantitativ sau calitativ. În acest context, pentru a evalua şi aprecia corectitudinea unui sondaj de opinie privind opţiunile politice ale alegătorului vor fi avute în vedere câteva elemente foarte importante: marja de eroare; sondajul ales pentru comparare şi tendinţele evidenţiate de sondaje; predicţia pe baza sondajelor; criteriile şi indicatorii utilizaţi pentru compararea rezultatelor sondajelor cu cele ale alegerilor.

Pentru evaluarea sondajelor de opinie realizate de către un institut sau altul se ţine seama de câteva condiţii între care cele principale se referă la competenţa profesională şi logistica necesară realizării investigaţiei respective, precum şi la validitatea rezultatelor obţinute. La nivelul partidelor politice, al mass-media şi chiar la nivelul simţului comun, valoarea sondajelor de opinie este evaluată, apreciată în funcţie de gradul de seriozitate al institutului realizator de sondaje de opinie. Seriozitatea unui institut care realizează sondaje de opinie are la bază o serie de factori foarte importanţi prin prisma cărora această calitate devine credibilă. Este vorba, în primul rând, de echidistanţa faţă de partidele politice, dar şi de independenţa în raport cu agenţiile de publicitate, cu trusturile de presă ori în raport cu diferitele grupuri de interese, de transparenţă în ceea ce priveşte proprietarii şi capitalul firmei, de valoarea specialiştilor care-l conduc, de menţionarea parametrilor de bază ai sondajelor, de nivelul de reprezentativitate al eşantioanelor, de calitatea echipei de cercetători şi celei de operatori de teren, de modul de prelucrare şi prezentare a datelor,

---

[9] E. Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, Editura Ştiinţifică, 1974, Bucureşti, pag. 59.

de consistenţa internă a datelor prezentate publicului, de experienţa de cercetare etc. Validitatea datelor produse printr-un sondaj de opinie rezultă din confruntarea acestora cu situaţia reală din teren, prin raportatea acestora la rezultatele reale ale alegerilor locale sau generale. Un institut de sondare a opiniei publice care „nu a prevăzut niciodată corect rezultatele alegerilor prin sondaje preelectorale nu a trecut proba de foc şi nu se poate impune pe piaţa sondajelor de opinie publică"- afirmă Dorel Abraham, director CURS. Desigur pot exista erori de estimare, dar aceste erori să nu fie sistematice. În caz contrar, respectivul institut se discreditează singur, se descalifică singur.

Pentru a evalua ştiinţific un sondaj de opinie privind comportamentul de vot al alegătorilor, altfel spus, pentru a ne încredinţa că un sondaj de opinie privind alegerile a produs date corecte, valide, credibile trebuie avut în vedere de către specialişti marja de eroare cu care s-a lucrat, sondajul ales pentru comparare şi tendinţele evidenţiate de sondaje, predicţiile pe baza sondajelor şi criteriile sau indicatorii utilizaţi pentru compararea rezultatelor sondajelor cu cele ale alegerilor în legătură cu care s-au realizat respectivele sondaje. Specialiştii acceptă că la un nivel de încredere de 50% marja de eroare maximă este de +3% sau -3%. Cu alte cuvinte se acceptă ideea că dintr-un număr de 100 de sondaje efectuate la 95 dintre ele rezultatele obţinute la întrebări prin sondaj s-ar încadra la data efectuării cercetării în abateri faţă de răspunsurile întregii populaţii la aceleaşi întrebări şi în acelaşi moment, care s-ar situa între -3% şi +3%.

10.4 Ancheta sociologică şi sondajul de opinie

O comparaţie între ancheta sociologică şi sondajul de opinie este de natură să evidenţieze mai pregnant specificul sondajului de opinie şi rolul său în cercetarea sociologică empirică.

Atât în cazul anchetei sociologice, cât şi în cel al sondajului de opinie problema principală care se pune este cea a culegerii de date şi informaţii cu caracter ştiinţific de interes pentru sociolog. Modul de culegere a acestora este comunicarea verbală sau scrisă. Evident, domeniul la care se referă comunicarea în cadrul sondajului este opinia publică. Dacă ancheta sociologică se utilizează pentru cercetarea anumitor domenii sau aspecte ale vieţii politice, economice, sociale, demografice etc., o cercetare prin sondaj se referă strict la opinia publică cu privire la aceste domenii sau aspecte economice, politice, sociale, demografice etc. Ancheta sociologică, în principiu, poate cuprinde întreaga populaţie supusă cercetării:

sondajul de opinie se realizează pe un număr redus de persoane, concluziile desprinse din datele culese urmând a fi extinse la întreaga populaţie.

Sondajul de opinie abordează o problemă limitată, iar eşantioanele de cercetare sunt realizate după modelul electoratului. Chestionarele cuprind un număr restrâns de întrebări simple, standardizate, dar pot cuprinde chiar o singură întrebare. Pertinenţa sondajului de opinie devine îndoielnică atunci când se încearcă aplicarea lui în studierea unor problematici mai complexe şi mai ales atunci când se urmăreşte examinarea şi identificarea unor relaţii cauzale.

Ca formă specifică a anchetei sociologice la teren, sondajul de opinie „este un fel de anchetă pură şi rapidă; în cadrul său se aplică doar instrumente de anchetă (chestionare, ghiduri de interviu) fapt care permite colectarea rapidă de informaţii dintre cele mai variate"[10]. Prin sondajul organizat pe baze ştiinţifice cercetătorul colectează date de natură subiectivă exprimate în opinii, motivaţii, aspiraţii etc. pe care cercetătorul le ia ca atare. Opiniile nu sunt considerate nici adevărate nici false. Ele există pur şi simplu. Cercetând opiniile exprimate de persoanele selectate într-un eşantion reprezentativ pentru populaţia din care acesta a fost selectat, se pot desprinde concluzii cu caracter generalizator asupra întregii populaţii supuse investigaţiei sociologice prin sondajul de opinie. Sondajele de opinie, într-o societate democrată, ajută oamenii să comunice ceva celorlalţi sau să afle ceva despre alţii.

11. Analiza documentelor social-juridice

Un document este o urmă lăsată de un fapt. Prin cercetarea urmelor se ajunge la înţelegerea şi cunoaşterea faptelor. Urmele lăsate de un fapt sunt fie directe (obiecte etc.), fie indirecte (texte, acte oficiale, acte personale, jurnale etc.).

Documentele juridice sunt urma lăsată de un fapt social-juridic. În sfera acestui termen se includ:

- sentinţele judecătoreşti;
- actele de practică notarială;
- actele sub semnătură privată;
- lucrările ştiinţifice de natură juridică;
- pledoariile în instanţă;

---

[10] Ion Cauc, *Ancheta sociologică şi sondajul de opinie*, în Septimiu Chelcea, Ion Mărginean, Ion Cauc, *Cercetarea sociologică. Metode şi tehnici*, Editura Destin, Deva, 1998, pag. 169.

- documente nonjuridice dar cu conotaţii juridice;
- altele.

Documentele trebuie analizate din perspectiva sociologiei juridice nu din punctul de vedere al juristului, adică un document juridic va fi considerat ca act social în care se tratează despre un fenomen social cu caracter specific, de natură juridică. Documentul tinde să exprime o realitate social-juridică şi trebuie considerat ca o dovadă a unei realităţi social-juridice exterioare indivizilor umani sau una interioară fiinţei umane, o realitate psihologică.

Cauze şi motivaţii de natură psihologică sau psihosociologică (realitatea interioară fiinţei umane) pot fi cercetate, descoperite, înţelese şi interpretate, studiind documente ca:

- testamente;
- acte de donaţie;
- procese-verbale cu caracter constatativ;
- acte juridice constatative de drepturi;
- inventare notariale sau judecătoreşti;
- altele.

Cercetarea acestui gen de documente din perspectivă sociologico-juridică dă posibilitatea de a desprinde noi concluzii pentru adâncirea înţelegerii fenomenelor juridice obiective dintr-o comunitate umană, dintr-o anumită zonă geografică încărcată de particularităţi istorico-sociale etc.

Cercetarea documentelor de jurisprudenţă oferă investigatorului realităţii social-juridice posibilitatea de a surprinde imagini fidele ale faptelor sociale de natură juridică sau cu conotaţii juridice, surprinse în ansamblul soluţiilor judecătoreşti pronunţate de instanţele de judecată. Pentru sociolog este mai important izvorul cunoaşterii fenomenelor juridice faţă de calitatea juridică (legalitatea, temeinicia) a acestui izvor.

Documentele nonjuridice constituie o sursă cu valoare cognitivă deosebită pentru cercetările sociologic-juridice. În această categorie de documente sunt incluse:

- statisticile judiciare;
- studiile istorice;
- literatura beletristică (romane, nuvele, schiţe etc.);
- discursurile politice;
- textele elaborate de mass-media;
- documentele iconografice;
- monumentele funerare;
- altele.

Documentele nonjuridice constituie o sursă de investigaţii pentru sociologia juridică comparabilă cu documentele juridice. „Sociologia juridică poate să-şi abstragă baza informaţională la fel de bine din multitudinea documentelor non-juridice, ca dintr-o lege sau dintr-o expunere de motive făcută în parlament de un ministru"[11].

În cazul documentelor neoficiale apare de fiecare dată problema gradului de încredere pe care îl reprezintă documentul respectiv. Ne întrebăm dacă textul este original sau dacă aparţine autorului; dacă este scris de o persoană care a trăit evenimentul sau de altcineva care povesteşte ceea ce a auzit de la alţii etc.

În cercetarea sociologică asupra documentelor juridice sau nonjuridice cu sau fără conotaţii juridice trebuie să avem în vedere că fiecare document influenţează într-un anume mod actul cunoaşterii fenomenului juridic cercetat. Se impune cercetarea mai multor surse pentru a realiza o sinteză, pentru a da o nouă interpretare fenomenului respectiv.

Documentele oficiale – cele emise de stat sau documentele de jurisprudenţă – pot fi supuse atât cercetării şi analizei cantitative cât şi cercetării şi analizei calitative. Analiza sociologico-juridică a documentelor jurisprudenţei indică cercetătorului faptele de viaţă socială şi circumstanţele producerii lor. Investigând motivarea în drept şi în fapt a sentinţelor de divorţ se poate deduce o anumită stare a moravurilor unei categorii de populaţie (cea căsătorită) dintr-o zonă administrativă sau dintr-o comunitate umană; se pot desprinde corelaţii privind o anumită ordine de convieţuire în comun a soţilor (a foştilor soţi), a soţiilor şi copiilor acestora. Declaraţiile şi motivaţiile părţilor pot constitui temeiuri pentru concluzii interesante privind rolul nondreptului în orientarea conduitelor, în reglementarea relaţiilor interumane într-un microgrup, într-o comunitate socială. Prin studierea sociologică a acestor documente se pot face observaţii indirecte asupra opiniilor privind fenomenele juridice sau asupra mărturisirilor, asupra declaraţiilor etc., se pot face interpretări urmate de concluzii privind valoarea de adevăr a declaraţiilor.

Fondul documentelor juridice sau cu conotaţii juridice poate fi cercetat mai riguros prin folosirea analizei de conţinut a comunicării care cuprinde: analiza frecvenţei, analiza tendinţei, analiza evaluativă, analiza contingenţei.

---

[11] Valerius M. Ciucă, *op. cit.*, pag. 143.

12. Tehnica analizei documentelor social-juridice

12.1 Particularităţi

Analiza conţinutului, tehnică de cercetare apărută la sfârşitul veacului XIX, ca o reacţie la modul intuitiv, speculativ şi subiectiv al criticii literare de a analiza creaţiile literar-artistice ale vremii este utilizată în prezent în studiul oricărui document social al oricărui tip de comunicare. Utilizarea acestei tehnici în cercetarea sociologică oferă noi posibilităţi de a valorifica documentele sociale, noi procedee utilizabile în acest scop: analiza frecvenţelor; analiza tendinţei; analiza evaluativă; analiza contingenţei.

Pentru analiza documentelor juridice, analiza de conţinut s-a dovedit a fi cea mai potrivită metodă de cercetare, este de părere Ioan Vlăduţ[12]. Apelând la această tehnică de investigare cercetătorul sociolog are posibilitatea de a cunoaşte şi înţelege mai bine fenomenele juridice cum sunt: schimbările politicii legislative şi cauzele sociale ale acestora; periodicitatea reglementării în planul Dreptului a diferitelor tipuri de raporturi sociale; variaţiile în timp ale activităţii de legiferare, precum şi legăturile care au existat între această variaţie şi transformările din societate: economice, militare, administrative etc.; ponderea reglementărilor juridice ale anumitor tipuri de relaţii sociale în ansamblul legislaţiei ţării; fenomenele de inflaţie şi/sau vid legislativ; valorile sociale apărate de lege.

Există un număr mare de documente sociale, juridice şi nonjuridice, dar al căror conţinut este în legătură directă sau indirectă cu fenomenul juridic în general sau în cazuri particulare „care pot fi supuse cercetării prin analiza de conţinut asupra fenomenului juridic dintr-o societate dată la un moment dat sau în etape diferite de existenţă a societăţii respective"[13]. Cercetătorul sociolog va avea în vedere faptul că elementele care dau conţinutul documentelor nonjuridice referitor la fenomenul juridic sunt prezentate în mod neunitar. Ca urmare, un număr de unităţi de înregistrare pe care le va stabili vor fi intercalate, cu sau fără voia autorului, între expresii lingvistice care nu au nici o legătură cu obiectul cercetării sale. Numeroase informaţii privind fenomenul juridic pot fi deformate sau chiar denaturate, ceea ce îngreunează efortul său de cercetare, cunoaştere şi interpretare.

---

[12] Ioan Vlăduţ, *Sociologie juridică*, Bucureşti, Editura Lumina Lex, 2000 pag. 221.

[13] Jean Carbonier, *Sociologie juridique*, Paris, P.U.F., 1978, pag. 263-264.

Cele mai valoroase informaţii asupra Dreptului ca mijloc de apărare a ordinii sociale şi juridice în societate, a valorilor societăţii le găsim în documentele juridice, deoarece acestea se află în raport direct cu Dreptul[14]. Cercetările sociologice din acest domeniu se pot realiza asupra mai multor tipuri de documente: legile şi celelalte acte normative; hotărârile judecătoreşti; hotărârile instanţelor de arbitraj; actele notariale; statisticile judiciare; rapoartele anuale ale procurorilor generali; lucrările de doctrină şi de jurisprudenţă; articole pe teme juridice în presă sau reviste de specialitate etc. Este de menţionat faptul că cele mai relevante documente juridice pentru a fi supuse analizei de conţinut sunt „cele cu caracter tehnic", de genul textelor legislative sau de reglementare care ne dau posibilitatea de a cunoaşte regula de drept, sau hotărârile judecătoreşti cuprinse în colecţiile de jurisprudenţă, prin intermediul cărora putem cunoaşte modul în care acestea se aplică[15].

Documentele cuprinse în dosarele privind cauzele penale deschid sociologului largi perspective de cercetare prin folosirea tehnicii de analiză a conţinutului. În mod deosebit prezintă interes declaraţia de martor care conţine date şi informaţii privitoare la o faptă socială negativă săvârşită de cineva, de un individ care a încălcat anumite norme sociale şi juridice şi care, după o cercetare de natură juridică serioasă, este descoperit şi, considerat ca posibil autor, este pus sub acuzare.

Cercetarea şi analiza conţinutului declaraţiei de martor de către sociolog are particularităţi prin care se deosebeşte de cercetarea şi analiza făcute de jurist.

Sociologul va considera declaraţia de martor ca pe o urmă scrisă determinată, lăsată de un fapt social şi se va detaşa afectiv de conţinutul său. Juristul va vedea în acel document un act oficial având un anume regim şi o destinaţie specială: un document care conţine dovezi ce pot şi trebuie să fie folosite pentru a proba vinovăţia sau nevinovăţia inculpatului. Juristul cercetează şi analizează conţinutul declaraţiei de martor cu scopul de a găsi argumente legale pe baza cărora să-şi motiveze decizia şi să finalizeze acţiunea printr-o sentinţă corespunzătoare, făcând lumină şi dreptate în cazul concret. Juristul caută în declaraţia de martor dovezi. Sociologia urmăreşte să descifreze atitudini şi să stabilească intensitatea acestora.

---

[14] Ioan Vlăduţ, 2000, *op. cit.*, pag. 264.

[15] Ioan Vlăduţ, *idem*, pag. 220.

Concluziile sociologului vor fi, nu doar altele, ci, şi altfel de concluzii faţă de acelea ale juristului, considerând comunicarea dată ca pe un fapt de interacţiune socială. Un element comun cercetării şi analizei juridice a conţinutului declaraţiei de martor şi celei sociologice este următorul: nici concluziile juristului, nici ale sociologului nu au caracter de generalitate, nu sunt generalizabile.

Sociologul are ca obiectiv descifrarea conţinutului manifest dar şi a celui latent pentru a dezvălui, a scoate la suprafaţă caracteristicile mesajului şi a înţelege efectele comunicării prin declaraţia de martor.

Rezultatele cercetării sociologice concrete asupra acestei categorii de documente pot servi juristului în intuirea şi descoperirea eventualelor intenţii ascunse ale martorului, a unor paralelisme care, aparent, nu ar avea nici o legătură. Pe baza lor, în special a indicilor de atitudine şi a rezultatelor analizei de contingenţă îşi va întemeia decizia privind relaţia dintre actul de dreptate şi calitatea mărturiilor scrise. Se va putea folosi pentru respingerea unor martori, pentru solicitarea unor noi declaraţii de la alţii ori pentru citarea, la solicitarea părţilor, a altor martori.

12.2 Procedee de analiză a conţinutului declaraţiei de martor

Cercetarea sociologică a conţinutului declaraţiei de martor s-a realizat prin folosirea procedeelor specifice, subordonate tehnicii de analiza conţinutului, procedee amplu prezentate în lucrări de metodologia cercetării sociologice scrise de profesorul Septimiu Chelcea[16]: analiza frecvenţelor, analiza tendinţei, analiza evaluativă şi analiza de contingenţă. Am folosit, de asemenea, aceleaşi unităţi de analiză: unitatea de înregistrare, unitatea de context, unitatea de numărare, schema de categorii. Am apreciat, studiind declaraţiile de martor, că propoziţia şi fraza sunt unităţi de înregistrare şi de context corespunzătoare pentru analiza conţinutului acestora. Cea mai indicată în cazul concret de cercetare este propoziţia deoarece subiecţii-martor nu scriu foarte mult, folosesc expresii propoziţionale simple al căror sens este uşor de descifrat în chiar propoziţia cercetată. Am întâlnit şi situaţii în care ca unitate de context a trebuit să aleg fraza, întrucât părţi ale câtorva declaraţii de martor erau formulate într-un limbaj uşor derutant, idei valoroase pentru cercetarea penală, dar şi pentru analiza conţinutului fiind mai puţin clar precizate în propoziţie ca unitate de înregistrare. Am întâlnit şi situaţii în care martorii

[16] Septimiu Chelcea, 1998, *op. cit.*, pag. 393-400 şi alte lucrări.

au folosit în declaraţiile lor expresii locale având o circulaţie mai redusă în actul comunicării generale interumane. Pentru înţelegerea corectă a sensului unităţii de înregistrare, propoziţia, am fost constrâns, de asemenea, să apelez la frază ca unitate de context. Doar în unitatea de context-frază am descoperit sensul corect al ideii conţinute în unitatea de înregistrare: pozitivă, negativă sau neutră faţă de acuzat şi fapta sa. În următoarele trei fraze-unităţi de context, propoziţia „X a furat" stabilită ca unitate de înregistrare exprimă sensuri diferite ale atitudinii martorului faţă de presupusul autor şi faţă de fapta săvârşită de el:

1. „Numitul *A* este apreciat de noi ca om cinstit şi nu ştiu să mai fi furat până acum. Dacă a furat, a făcut-o ca să-şi hrănească copiii."
2. „Numitul *A* este cunoscut la noi ca mare scandalagiu, bătăuş, mincinos, iar acum a şi furat."
3. „Am auzit vorbindu-se că numitul *A* a furat, dar se spun atâtea la noi despre oameni că nici nu şti ce să mai crezi."

În cazul primei fraze ca unitate de context propoziţia „X a furat" luată ca unitate de înregistrare exprimă o atitudine parcă favorabilă acuzatului; cuprinde un grad atitudinal de acuzare mai mic, chiar minim. Incriminatul, conform contextului din frază, are calităţile „a", „b", „c", iar minusul „-n" este numai întâmplător, accidental determinat de o situaţie dificilă în familie. Individul acuzat este „a" şi „b" şi „c" şi numai întâmplător „-n". Exprimă o atitudine care, se pare, solicită clemenţa din partea judecătorului cuprinzând o structură de gândire latentă, martorul neizbutind să spună tot ceea ce ar fi vrut, dar lasă să se înţeleagă de către judecător intenţia sa. Cel de-al doilea exemplu privind fraza ca unitate de context conţine o altfel de atitudine a martorului faţă de inculpat şi fapta acestuia. Individul, bănuit a fi autorul faptei, are numai minusuri, numai „calităţi" negative: „-a", „-b", „-c", dar şi „-n". În această unitate de context sensul unităţii de înregistrare exprimat în propoziţia „a furat" este de apăsare pe „-n", de apăsare şi accentuare a gravităţii faptei antisociale comisă de învinuit, cerând parcă, din partea judecătorului, o pedeapsă exemplară care să meargă spre maxime prevăzut de norma juridică încălcată. În exemplul numărul trei nu se atribuie persoanei bănuite a fi autorul furtului calitatea „-n", deşi este folosită expresia „a furat". Dacă această propoziţie – unitate de înregistrare – ar fi fost scoasă din contextul frazei, ar fi primit un cu totul alt sens decât cel pe care îl are în fraza considerată ca unitate de context. Ea nu atribuie nici calităţi nici defecte. Individul cercetat în respectivul dosar penal nu este, conform unităţii de înregistrare sau de context nici „a", nici „b", nici

„c", nici „-n". Atitudinea exprimată de martor este una neutră în raport cu acuzarea adusă individului bănuit a fi autorul faptei. Ca unitate de numărare am hotărît să fie chiar propoziţia stabilită ca unitate de înregistrare. Am folosit unitatea de numărare pentru determinarea cantitativă a conţinutului fiecărei declaraţii de martor, precum şi conţinutul tuturor declaraţiilor de martor analizate împreună. Astfel am aflat câte dintre unităţile de înregistrare au sens favorabil acuzării, câte au sens favorabil inculpatului şi câte exprimă o atitudine neutră faţă de acesta. În vederea clasificării conţinutului fiecărei declaraţii de martor precum şi a conţinutului tuturor declaraţiilor de martor, din dosarul cercetat am stabilit următoarea schemă de categorii: *ACUZARE, APĂRARE, NEUTRU*. În categoria *Acuzare* am inclus toate unităţile de înregistrare care erau favorabile acuzării de către organul de cercetare penală a individului bănuit a fi autorul faptei. În categoria *Apărare* am ordonat numeric unităţile de înregistrare care aveau un sens favorabil bănuitului şi, deci, defavorabil acuzării persoanei bănuite de comiterea faptei pentru care este cercetat. În categoria *Neutru* am ordonat numeric numai acele unităţi de înregistrare care exprimau neutralitatea atitudinală a martorului faţă de persoana bănuită.

Pentru cercetarea conţinutului declaraţiei de martor trebuie stabilită o schemă de categorii care să exprime specificul faptei concrete cercetate în dosarul de urmărire penală, de exemplu: vătămare corporală uşoară; vătămare corporală gravă; mutilare; ucidere din culpă; tentativă de omor; furt calificat; starea sănătăţii fizice a bănuitului; starea sănătăţii mintale; sadism; fuga de la locul faptei; recidivare infracţională etc. Schema de categorii urmează a fi stabilită în fiecare caz după specificul faptei antisociale săvârşite, după împrejurările în care a fost comisă etc.

12.2.1 Analiza frecvenţelor

Analiza frecvenţelor este un procedeu de cercetare predominant cantitativ, a cărui aplicare înseamnă numărarea tuturor unităţilor de înregistrare determinate în conţinutul declaraţiei de martor, ordonarea lor în funcţie de sensul atitudinal pe care îl conţine. Din simpla citire a rezultatelor numerice obţinute ne putem forma, în mod intuitiv, o părere despre atitudinea martorului autor al declaraţiei cercetate, faţă de cel bănuit. De exemplu, în conţinutul declaraţiei de mărturie a primului martor s-au constatat 40 de unităţi de înregistrare în legătură cu tema, din care 32 aveau sens de acuzare, 2 aveau sens de apărare şi 8 erau neutre. Deducem că martorul respectiv are o atitudine de respingere a faptei comise şi, în acelaşi timp, favorabilă stabilirii unei pedepse. Procedând astfel cu fiecare act cercetat stabilim atitudinea tuturor martorilor ale căror declaraţii se

găsesc în respectivul dosar de cercetare penală, dar aşa cum am precizat mai sus, nu şi gradul de atitudine.

În urma analizei cantitative a conţinutului fiecărei declaraţii de martor au rezultat date statistice care permit comparaţii între atitudinea fiecărui martor cu atitudinea tuturor celorlalţi martori în cazul dat. Ordonate într-un tabel de frecvenţă şi însumate, aceleaşi date dau informaţii despre atitudinea comună întregului grup de martori, faţă de împricinat şi fapta comisă, citaţi fie la solicitarea acuzării, fie la solicitarea apărării.

Martori	unitate de înregistrare	total unităţi de înregistrare	Total unităţi de înregistr. în legătură cu tema	Acuzare	Apărare	Neutru
M1	propoziţia	48	40	32	2	6
M2	propoziţia	52	40	30	2	8
M3	propoziţia	46	41	29	6	6
M4	propoziţia	55	47	38	4	5
M5	propoziţia	50	42	36	4	2
M6	propoziţia	53	44	41	1	2
M7	propoziţia	50	46	23	11	12
M8	propoziţia	47	36	16	13	7
M9	propoziţia	46	39	13	81	8
M10	propoziţia	56	51	20	10	21
M11	propoziţia	45	35	12	11	12
M12	propoziţia	52	39	26	10	3
Total		**600**	**500**	**316**	**82**	**102**

Tabelul nr. 1 Tabel de frecvenţă a unităţilor de înregistrare existente în declaraţiile de martor cercetate

Comparând datele de mai sus se constată că atitudinea cea mai favorabilă acuzării se găseşte în declaraţia lui M6 cu 41 de unităţi de înregistrare incluse în categoria *Acuzare* şi doar o singură unitate de înregistrare în categoria *Apărare*, două fiind neutre. Pe locul doi se situează martorii M5 şi M1, urmaţi de M4, M2 şi M3. Atitudinea cea mai favorabilă apărării incriminatului şi defavorabilă acuzării aparţine martorului M11.

Prin urmare, pe categorii de unităţi de înregistrare obţinem rezultate care dau informaţii despre atitudinea întregului grup de martori faţă de împricinat: din cele 500 de unităţi de înregistrare în legătură cu tema (cazul cercetat penal) înregistrate în toate cele douăsprezece declaraţii, un număr de 316 apar în categoria *Acuzare*; 82 – în categoria *Apărare*; iar 102 sunt clasate în categoria *Neutru*. Tot intuitiv ne dăm seama de faptul că atitudinea întregului grup de martori, ca atitudine globală, este în favoarea acuzării şi deci a condamnării învinuitului. Pe baza datelor din tabelul de frecvenţă judecătorul poate face noi inferenţe ale căror concluzii să le utilizeze pentru întărirea propriilor convingeri. Constituie, de asemenea, un suport pentru propria-i atitudine de acceptare a unei declaraţii de martor, de respingere a acesteia ori pentru solicitarea de noi probe în cazul cercetat, fie de la acelaşi martor, fie prin citarea a noi martori.

12.2.2 Analiza tendinţei

Aplicarea acestui procedeu are ca punct de plecare datele obţinute prin analiza frecvenţelor, ordonate în tabelul de frecvenţă. Aceste date cuprind informaţii sintetice despre orientarea atitudinală, atât a fiecărui martor, cât şi a grupului de martori ale căror declaraţii au fost cercetate. În acest tabel mai sunt calculate, rezultat al numărării, atât frecvenţa fiecărei unităţi de înregistrare, cât şi frecvenţa fiecărei unităţi de înregistrare în legătură cu tema, cu subiectul cercetat privind dosarul de urmărire penală. Folosind toate aceste date calculăm un număr de patru indici de tendinţă:

1. un indice general de tendinţă care exprimă atitudinea întregului grup de martori;
2. câte un indice de tendinţă atitudinală pentru fiecare martor;
3. un indice de tendinţă pentru atitudinea martorilor acuzării;
4. un indice de tendinţă pentru atitudinea martorilor apărării.

Se calculează fiecare dintre cei patru indici având în vedere numărul unităţilor de înregistrare ordonate în categoria *Acuzare*, deci favorabile acuzării, numărul unităţilor de înregistrare favorabile apărării, deci nefavorabile acuzării, precum şi numărul total de unităţi de înregistrare în legătură cu tema, cu cazul. Nu am luat în calcul numărul unităţilor de înregistrare neutre, dar rolul lor este evident. Formula de calcul folosită este cea recomandată de profesorul Septimiu Chelcea în lucrarea menţionată mai sus.

$$A.T. = \frac{F - D}{L}$$

în care: A.T. = indicele de analiză a tendinţei;
F = numărul unităţilor de înregistrare favorabile acuzării;
D = numărul unităţilor de înregistrare defavorabile acuzării;
L = numărul unităţilor de înregistrare în legătură cu tema, cu cazul.

12.2.2.1 Indicele gradului de tendinţă a grupului

Primul indice care exprimă gradul de tendinţă a atitudinii întregului grup de martori, reprezintă o valoare medie care exprimă un anumit echilibru între tendinţele individuale şi serveşte pentru comparaţie între acestea.

$$A.Tg. = \frac{F - D}{L} = \frac{316}{500} = 0{,}468$$

12.2.2.2 Indicele gradului de tendinţă individuală (pentru atitudinea fiecărui martor):

$$A.T.(MI) = \frac{32\text{-}2}{40} = 0{,}750$$

$$A.T.(M2) = \frac{30\text{-}2}{40} = 0{,}700$$

$$A.T.(M3) = \frac{29\text{-}6}{41} = 0{,}658$$

$$A.T.(M4) = \frac{38\text{-}4}{47} = 0{,}723$$

$$A.T.(M5) = \frac{36\text{-}4}{42} = 0{,}761$$

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

$$A.T.(M6) = \frac{41-1}{44} = 0,909$$

$$A.T.(M7) = \frac{23-11}{46} = 0,260$$

$$A.T.(M8) = \frac{16-13}{36} = 0,083$$

$$A.T.(M9) = \frac{13-8}{39} = 0,128$$

$$A.T.(M10) = \frac{20-10}{51} = 0,196$$

$$A.T.(M11) = \frac{12-11}{35} = 0,020$$

$$A.T.(M8) = \frac{16-13}{36} = 0,083$$

$$A.T.(M12) = \frac{26-10}{39} = 0,410$$

Distribuţia indicilor individuali de tendinţă atitudinală în raport cu indicele grupului de martori poate fi reprezentată sugestiv în schema următoare.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

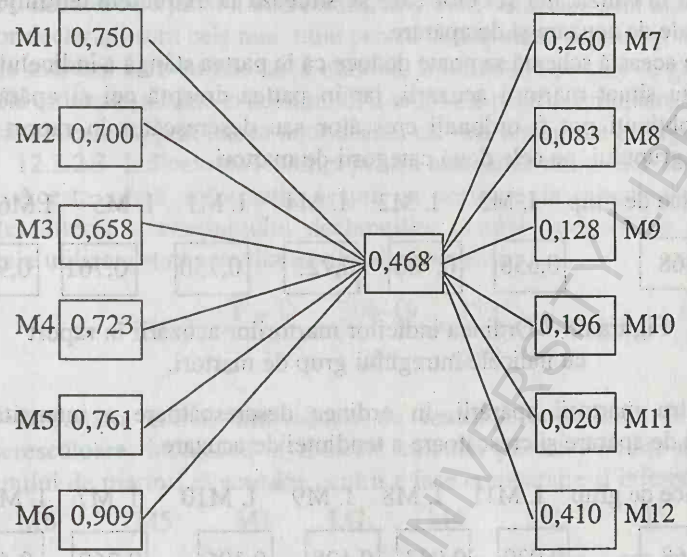

Figura nr. 6 Schema distribuţiei indicelui de tendinţă în raport cu indicele întregului grup de martori.

Această schemă ne dă informaţii cantitative despre gruparea martorilor după o anumită calitate: martori ai acuzării şi martori ai apărării. O simplă privire asupra acestei scheme ne dă posibilitatea de a deduce intuitiv că M1 ÷ M6 sunt martorii acuzării, iar M7 ÷ M12 sunt martorii apărării.

Consider că în situaţia în care indicele individual de tendinţă al unui martor citat de acuzare ar fi mai mic decât indicele general de tendinţă şi ar apărea în schema de mai sus în partea din dreapta s-ar înscrie, cu voia sau fără voia lui, în grupa martorilor care aduc mai multe dovezi în apărarea inculpatului decât în acuzarea lui, deci în grupa martorilor apărării. În aceeaşi situaţie s-ar afla şi un martor ocular de apărare, dacă indicele individual de analiză a tendinţei sale ar fi mare decât indicele general şi în schemă ar apărea în partea stângă, ar deveni un martor al acuzării.

Desigur, avocaţii vor fructifica o asemenea situaţie pentru a-şi combate adversarul. Judecătorul se va afla în faţa unei situaţii care-i va crea dificultăţi. Judecătorul are posibilitatea să-şi pună noi întrebări privind gradul de credibilitate pe care trebuie să-l acorde celor susţinute de

martorul în cauză, dar şi celor care se situează la extremele tendinţelor atitudinale de acuzare şi de apărare.

Din această schemă se poate deduce că în partea stângă a indicelui de grup s-au situat martorii acuzării, iar în partea dreaptă cei ai apărării. Indicii obţinuţi pot fi ordonaţi crescător sau descrescător în raport cu indicele grupului, pe cele două categorii de martori.

Indice de grup	I. M3	I. M2	I. M4	I. M1	I. M5	I.M6
0, 468	0,658	0,700	0,723	0,750	0,761	0,909

Figura nr. 7 Ordinea indicilor martorilor acuzării în raport cu indicele întregului grup de martori.

Pentru martorii apărării, în ordinea descrescătoare a intensităţii tendinţei de apărare şi crescătoare a tendinţei de acuzare.

Indice de grup	I. M11	I. M8	I. M9	I. M10	I. M7	I. M12
0, 468	0,020	0,083	0,128	0,196	0,260	0,410

Figura nr. 8 Ordinea indicilor martorilor apărării în raport cu indicele întregului grup de martori

Deoarece în fiecare declaraţie de martor există unităţi de înregistrare atât cu sens de acuzare, cât şi cu sens de apărare, indicii rezultaţi pot fi selectaţi fie în raport de gradul de intensitate a tendinţei de acuzare, fie în raport de gradul de intensitate a tendinţei de apărare, deoarece proprietăţile acestora pot fi ordonate pe un anumit spaţiu linear unidimensional. În acest scop am folosit o scală grafică simplă, cu zece grade de intensitate de la 1 la 0 (0 la 1). La extremele scalei se situează indicii care exprimă tendinţele atitudinale extreme: de la cel mai înalt grad de acuzare la cel mai scăzut grad de acuzare sau ordonată invers, de la cel mai înalt grad de apărare la cel mai scăzut grad de apărare. În acest al doilea mod de scalare am procedat pentru a calcula indicii de apărare, prin operaţia de scădere. Dacă, de exemplu, M6 (indice de tendinţă acuzatoare = 0,909) prezintă gradul cel mai intens al tendinţei de acuzare, este clar că va reflecta cel mai scăzut grad al tendinţei de apărare. Făcând diferenţa (1 – 0,909) rezultă valoarea relativă a indicelui de apărare corespunzător, adică 0,091. Am gradat cele două scale reprezentate în schemele care urmează de la

1 la 0 deoarece pe jurist îl interesează, în primul rând, care sunt martorii ale căror declaraţii sunt cele mai utile pentru desfăşurarea acţiunii şi care sunt acele mărturii care au relevanţă minimă. Informaţiile pe care le găseşte în datele ordonate, scalate în acest mod, îi sunt utile pentru continuarea acţiunii în cazul cercetat, prin luarea unor decizii cât mai întemeiate pe argumente.

12.2.2.3 Indicele de tendinţă pentru atitudinea martorilor acuzării

Acesta oferă informaţii despre şi serveşte la aprecierea consistenţei interne a conţinutului declaraţiilor acestei categorii de martori. Datele utilizate sunt cele din tabelul de frecvenţă.

$$A.T. = \frac{F - D}{L} = \frac{206\text{-}19}{254} = \frac{187}{254} = 0{,}736$$

Ordonăm indicii individuali de tendinţă atitudinală în ordine descrescătoare, incluzând şi indicele calculat pentru tendinţa atitudinii grupului de martori ai acuzării pentru a face comparaţie şi inferenţe.

M6	M5	M1	**I.G.**	M4	M2	M3
0,909	0,761	0,750	0,736	0,723	0,700	0,658

Figura nr. 9 Ordinea indicilor de tendinţă ai martorilor acuzării în raport cu indicele grupului.

Se observă că, în acest caz, consistenţa internă este dată de declaraţiile martorilor M5, M1, M4 şi M2 fiind cei mai apropiaţi prin valoarea lor de nivelul indicelui grupului de martori ai acuzării. Indicele tendinţei atitudinale rezultat din declaraţiile martorului M6 se îndepărtează cel mai mult de valoarea medie; se singularizează în raport cu toţi ceilalţi martori. Un judecător abil îşi va pune întrebări subtile legate de această situaţie (vezi diagrama „Scala de tendinţă a indicelui atitudinal de acuzare").

12.2.2.4 Indicele de tendinţă pentru atitudinea martorilor apărării

Acesta are acelaşi rol ca şi indicele de tendinţă prezentat anterior, numai că priveşte altă categorie de martori.

$$A.T. = \frac{F - D}{L} = \frac{110\text{-}63}{246} = \frac{47}{246} = 0{,}152$$

Procedând ca mai sus obţinem următoarea ordonare descrescătoare a indicelui tendinţei de apărare:

M11	M8	M9	I.G.	M10	M7	M12
0,020	0,083	0,128	0,152	0,196	0,260	0,410

Figura nr. 10 Ordonarea indicilor de tendinţă ai martorilor apărării în raport cu indicele întregului grup.

Consistenţa internă pare să fie dată de declaraţiile martorilor M10 şi M9. Martorul M11 (0,020) exprimă în declaraţia sa cel mai mic grad de acuzare şi, în consecinţă, cel mai mare grad de intensitate a atitudinii de apărare a suspectului. Martorul M12 are cel mai mare indice al tendinţei de acuzare dintre martorii apărării şi, în consecinţă, cel mai mic indice al tendinţei atitudinii sale de apărare a suspectului din această categorie de martori. Indicele de tendinţă obţinut din analiza conţinutului declaraţiei sale de martor în apărare se apropie de valoarea medie care exprimă atitudinea acuzatoare a întregului grup de martori atât ai acuzării, cât şi ai apărării. În asemenea situaţii judecătorul va şti să desprindă concluzii folositoare.

Scala nr. 1 – tendinţa indicelui de acuzare

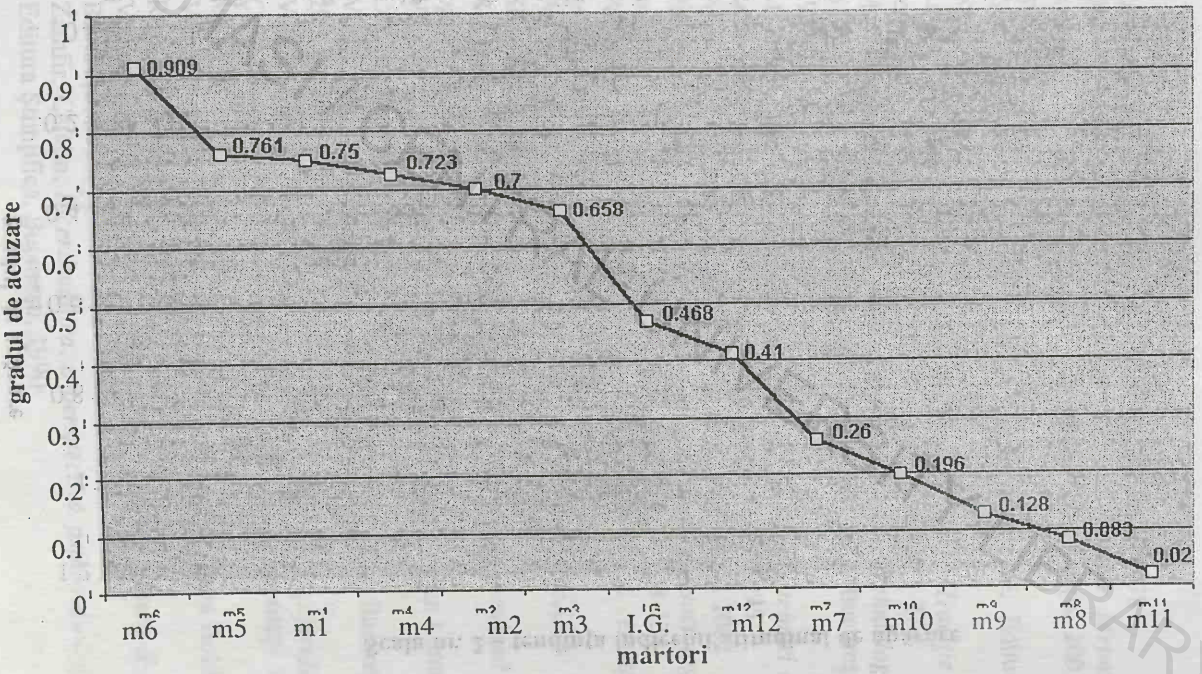

B.C.U. „M. EMINESCU"

Scala nr. 2 – tendinţa indicelui atitudinal de apărare

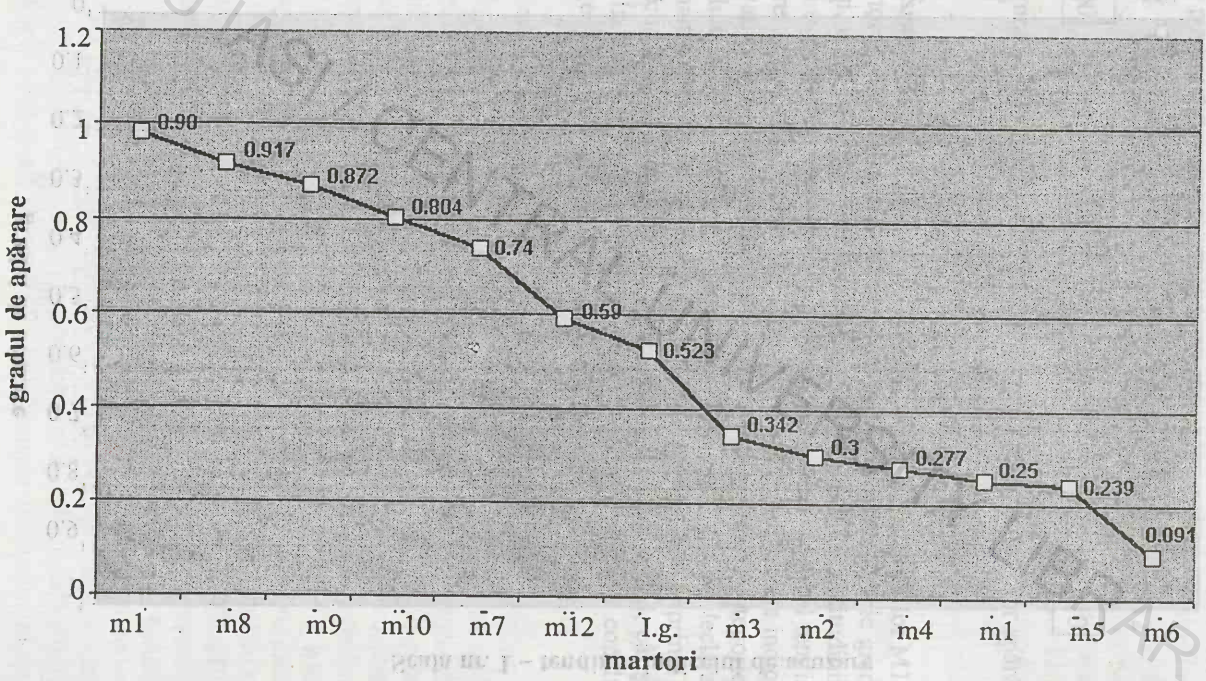

Bibliografie selectivă

1. Carbonier, Jean, *Sociologie juridique*, P.U.F., Paris, 1978
2. Chelcea, Septimiu, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative şi calitative*, Editura Economică, Bucureşti, 2001, pp. 47-95; 150-169
3. Ciucă, Valerius M., *Lecţii de sociologia dreptului*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, pp. 101-155
4. Larionescu, Maria, *Şcoala sociologică de la Bucureşti. Tradiţie şi actualitate*, Editura Metropol, Bucureşti, 1996, pp. 211-270
5. Manolescu, Mircea I., *Teoria şi practica dreptului. Metodologie şi sociologie juridică*, Fundaţia Regele Mihai I, Bucureşti, 1946
6. Miftode, Vasile, *Metodologia sociologică. Metode şi tehnici de cercetare sociologică*, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1995
7. Popa, Nicolae, *Teoria generală a dreptului*, Bucureşti, 2002
8. Popa, Vasile, Drăgan, Ion şi Lepădat Lucian, *Psihosociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1999, pp. 128-134
9. Popescu, Sofia, *Drept şi prognoză socială*, în *Studii şi cercetări juridice*, nr.2/1994
10. Popescu, Sofia, *Sociologie juridică*, Fascicola I, UNEX -A- Z-SRL, Bucureşti, 1990
11. Rotariu, Traian şi Iluţ, Petru, *Ancheta sociologică şi sondajul de opinie*, Editura Polirom, Iaşi, 1997
12. Vlăduţ, Ion, *Introducere în sociologia juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1998, pp. 17-18
13. Vlăduţ, Ion, *Sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 200, pp. 199-112
14. Voinea, Maria şi Selagea, Petru, *Sociologie generală şi juridică. Curs pentru învăţământul la distanţă*, Editura Universităţii *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 2002
15. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Holding Reporter, Bucureşti, 1997, pp. 41-52
16. Voinea, Maria, *Sociologie generală şi juridică*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000, pp. 35-37
17. Zamfir, Cătălin, *Incertitudinea, o perspectivă psihosociologică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1990

3919/03

Printed and bound in Romania
by punct

65,000 lei

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Prezenta lucrare se adresează în primul rând studenților Facultății de Drept din cadrul Universității Titu Maiorescu București, dar poate fi utilă oricărei persoane.

Prin modul cum a fost concepută și realizată am dorit să valorific inteligent și selectiv-valoric gândirea sociologico-juridică europeană din antichitatea greco-romană până în zilele noastre. Atenție deosebită am acordat contribuțiilor originale românești în acest domeniu, inclusiv celor de după decembrie 1989.

Am inclus o parte specială dedicată metodelor de cercetare concretă, empirică a juridicului, însoțită de o analiză de conținut a declarației de martor.

Scopul meu a fost atât de a contribui la promovarea fericirii altora, cât și la perfecționarea propriului meu suflet, având drept ghid de muncă celebra expresie juridică latină: „corpore senex, animo iuvenis".

Autorul

ISBN 973-86202-0-1